

ԱՋԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

Զ. Գ.

ԱՐԱԲԿԻՐԻ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ՉԱՅՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ

ՄԵԼԻՔ Ս. ԴԱԻԹ-ԲԷԿ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1919

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

- ԺԱ. Խաչատրեանց Գր., Հայ Արշակունիք ըստ Մովս. Խորենացւոյ, կամ նոր ուսումնասիրութիւններ Մովս. Խորենացւոյ մասին: Թրգմ. Արսէն Ս. Սիմոնեանց: 1906: էջ Ը+124: Ֆր. 1.50
- ԺԲ. Պէդէրուցն Հ., Հայերէն և ղրացի լեզուները: Թրգմ. Հ. Թ. Կէտիկեանց: 1907: էջ ԺԱ+257: Ֆր. 5.—
- ԺԳ. Հիւրչման Հ., Հին Հայոց տեղւոյ անունները: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիլեանց: 1907: էջ ԺԶ+443: Ֆր. 7.—
- ԺԴ. Պէդէրուցն Հ., Հին հայերէն հիցուցական դերանունները: Թրգմ. Հ. Ե. Տաշեան: 1907: էջ Է+90: Ֆր. 2.—
- ԺԵ. Գաշեմքեան Հ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Սարաֆեան և ժամանակին հայ կաթողիկոսայր: 1908: էջ ԺԳ+433: Ֆր. 6.—
- ԺԶ. Աճառեան Հ., Հայերէն նոր բառեր նորագիտ Մասնորոգաց գրոց մէջ: 1908: էջ 38: Ֆր. —.60
- ԺԷ. Կիւրչեան Բ. Ժ. Վ., Եղիշէ, քննական ուսումնասիրութիւն: 1909: էջ ԻԸ+458: Ֆր. 7.—
- ԺԸ. Ակիսեան Հ. Ն., Տիմոթէոս Կուղ հայ մատենագրութեան մէջ: էջ 1—60:
- ԺԹ. Աճառեան Հր., Հայերէն նոր բառեր Տիմոթէոս Կուղի Հակածառութեան մէջ: 1909: էջ 16—106: Ֆր. 1.50
- ԺԺ. Ակիսեան Հ. Ն., Չարարիս Եւ. Գնունեաց և իւր տաղերը: 1909: էջ ԺԲ+87: Ֆր. 1.—
- Կ. Ակիսեան Հ. Ն., Կիրթոն Սաթողիկոս վրաց: 1910: էջ ԻԷ+315: Ֆր. 6.—
- ԿԱ. Մեմեկիշեան Հ. Գ. Ժ. Վ., Հայերէն լեզուի ուղղագրութեան ինդիքը: 1910: էջ 73: Ֆր. 1.—
- ԿԲ. Գիւտեքոյ Կ., Բիւզանդիոն և Պարսկաստան և անոնց ղիւմնագիտական և ազգային-իրաւական յարաբերութիւնները Յուստինիանոս ժամանակ: Թրգմ. Հ. Հ. Համբարեան: 1911: էջ Ը+162: Ֆր. 2.50

ԱՐԱՅԿԻՐԻ ԳԱՆԱՌԱՅԱՐԲԱՌԸ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ԱՐԱԲԿԻՐԻ ԳԱԽԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1919

491.99.0

7-22

ՀԻՄՆԱԿԱՆ Ե 1961 Ձ.

ԱՐԱԲԿԻՐԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՅԸ

ՉՅՅՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՐ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀՀ

ԳՐԵՑ

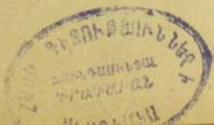
ՄԵԼԻՔ Ս. ԴԱԻԹ-ԲԵԿ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1919

A $\frac{\text{II}}{13468}$

Մերկայ աշխատութիւնս Ա—Գ մասերով յղած էր մեզ Հեղինակն 1900 թուին: Մոյն տարին արդէն սկսաւ մաս առ մաս հրատարակուիլ Հանդէս Ամսօրեայի մէջ եւ տեւեց մինչեւ 1903 Մոյեմբեր: Որովհետեւ Հեղինակն խոստացած էր յղել խմբագրութեանս շորրորդ մաս մ'ալ, հարկ եղաւ յապաղել արտատպութեան հրատարակութիւնը: Հեղինակին բազմազբաղութիւնն սակայն չներեց գործոյն արագ կատարումը: 1912ին միայն կրցաւ մեր տրամադրութեան տակ ղնել խոստացուած մասն, որ էր Օտար բառեր Արարկիրի բարբառոյն մէջ, ընդարձակ բառացանկ մը թուրքերէն բառերու, որոնք կիրարկուած են նոյն բարբառին մէջ: Թէև Հեղինակին կողմանէ խնամով ուսումնասիրուած գործ մ'էր, ըայց նկատելով մէկ կողմանէ որ այն անհրաժեշտ աղերս չունի Բարբառոյն Ըերականութեան ուսումնա-

սիրութեան հետ եւ միւս կողմանէ տպագրութիւնն ներկայացուած ձեւին մէջ դժուարութեանց կապուած է, հարկ եղաւ ինչքել՝ որ համառօտուի: Չհաւանելով առաջարկութեանս՝ յետս դարձուեցաւ ձեռագիրը: Իրաց այս վիճակին մէջ Բարբառոյն ուսումնասիրութիւնն Հեղինակին գրչէն աւարտած համարելով յետ 10ամեայ յապաղման կը հանենք հրատարակ:

ԽՄԲ. «ՀԱՆԴԻՍԻ»,

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Համեմատելով ուրիշ գաւառաբարբառներու հետ — ինչպէս Մարաշի¹, Չէյթունի, Մուշի², Ասլանպէկի³, Ագուլեցուց⁴ եւն բարբառները — Արաբկերի բարբառը բաւական մօտ է այժմեան գրական կոչուած արեւմտեան բարբառին: Այս երեւոյթը բաւական զարմանալի թուելու է ամէն անոնց որոնք գիտեն թէ ինչ հեռաւորութիւն կը բաժնէ Փոքր-Հայրի այդ քաղաքը այն բազմացեղ եւ բազմալեզու մայրաքաղաքէն որպիսին է Վ. Պոլիս, ուր բաղդի բերմամբ՝ զանազան ազդեցութեան տակ — նախ թրքական եւ յետոյ ֆրանսական մատենագրութեան — ծաղկելու կոչուած էր արեւմտեան հայաբարբառը: Սակայն այդ զարմանքը մասամբ կ'անհետանայ երբ Արաբկերցեաներու ներքին եւ արտաքին կեանքին հետ մի քիչ ծանօթանանք,

¹ Չայնական Ռուսաստանի թիւն Մարաշի բարբառին. Մէլիք Ս. Դուրեմ-Բեի, «Հանդէս Ամսօրեայ» 1896:

² Ռուսաստանի թիւն Մուշի բարբառին. Մուշի-Մուշի Մուշի-Մուշի, 1897:

³ Քննութիւն Ասլանպէկի բարբառին Հ. Յ. Արեւիկեան, «Բազմալեզու» 1898:

⁴ Ագուլեցուց կամ Չոկերու բարբառը. Ս. Սուրբաբեկեան, 1883:

որով կը տեսնենք թէ երեք տարբեր պատճառներ ուժգնապէս նպաստած են անոնց լեզուին մաքրուելուն: Այդ պատճառներն են՝

1. Գպրոցները կամ վարժարանները՝ որոնց թիւը միւս հայաշատ քաղաքներէն շատ աւելի է գուցէ (տես Աշխարհի մասին գործիս) .

2. Արարկերի ժողովրդեան օտար երկիրներ ու զանազան հայախօս քաղաքներ եւ մանաւանդ Ա. Պոլիս յաճախակի երթեւեկութիւնը . եւ

3. Հայ տարրին միւս դրկից տարրներէն անհամեմատ շատութիւնը:

Յիրաւի եթէ գպրոցներու ձեռք մատաղ սերունդին կը սորվեցնէին լուսն հայերէն — գրաբար թէ աշխարհաբար՝ այդ նշանակութիւն չունի — ժամանակաւորապէս գաղթող կամ երթեւեկող ժողովուրդն ալ, վերագառնալով իւր հայրենիքը՝ յԱրարկիր, ցուցամոլութեամբ թէ սովորութենէ դրդեալ, տեսակ մը պատուոյ խնդիր կը համարէր — նոյնը չի պատահիր նաեւ այսօր եւ ամէն տեղ — աւելի մաքուր հայերէն կամ ըստ իւր կարծեաց մաքուր՝ հայերէն մը խօսիլ: Այսպիսով՝ անշարժ ժողովրդեան բարբառը, ենթարկուելով այդ երկու տարբեր հասանքներուն եւ հայ տարրին բացարձակ մեծամասնութեան շնորհիւ ալ ձուներնալով կրելիք ուրիշ ազդեցութիւն մը, ստիպուած էր՝ բնականաբար՝ կամայ եւ յակամայ համակերպիլ բարբառական նորաձեւութեանց, ուստի եւ փոփոխուիլ — ի բարին թէ ի չարն՝ այդ դեռ խնդիր է — :

Այսու հանդերձ Արարկերի բարբառը գլխաւորաբար երեք՝ բայց երկրորդական ազդեցութիւն է կրեր: Թր+ւիւն - զրեցո-նիւն՝ միայն բառագիտութեան մէջ, հետեւանք տիրող պիտութեան բարբառին. -ր-ք-իւն - զրեցո-նիւն՝ զարձեալ բառագիտութեան եւ մանաւանդ ցուցականներու մէջ, որն հետեւանք կարելի է համարել արարախօս երկիրներու մերձաւորութեան եւ Արարկերցւոց յաճախ Եգիպտոս գնալ գալուն. եւ վերջապէս ր-ք-իւն - զրեցո-նիւն՝ միայն առողանութեան մէջ, հետեւանք քրդերու մերձաւորութեան եւ բարեկամութեան տեղացի հայերուն՝ հետ: Եւրկայ ուսումնասիրութիւննս որ արդէն պատրաստ էր 1898ի Յուլիսին եւ որ միայն այսօր՝ երկու տարի յետոյ լոյս կը տեսնէ, — մեզմէ բոլորովին անկախ պատճառներով — վերածուած է երեք գլխաւոր բաժանմունքներու. Ա. Մ-ը կը բովանդակէ Եմոյշներ եւ Արարկերի բարբառին բառագրութիւնը. Բ. Մ-ը՝ Չ-յն-իւն - - - - - ճ-իւն-իւն-ը եւ Գ. Մ-ը՝ գաւառաբարբառիս քեր-իւն-իւն-ը²:

1 Արարկերի Հայերուն եւ քրդերուն յարաբերութիւնները այնքան մօտ են որ կարելի է ըսել թէ հայ տղամարդկանց տանէն եօթը վառ կամ լաւ քրդերէն կը խօսի. իսկ քրդերէն՝ զարմանալի չէ բնաւ՝ շատ շատերուն հանդիպել որոնք Հայերէն կը խօսին. բնականաբար ազաւազեալ Հայերէն մը:

2 Ընթերցողին ապահովութիւն տալու համար, կը յայտնենք թէ մենք այս բարբառը խօսեր ենք մինչեւ մեր 13 տարեկան հասակը, ժամանակ յորում մենք Եւրոպանցանք. իսկ Եւրոպայում նոյն բարբառը գործածեր ենք աճէն անգամ որ առիթ ունեցած ենք. բայց աւելի ապա-

Հետաքրքրութեանց գոհացում տալու համար
Ա. Մասին մէջ, սկիզբը աւելցուցինք նաև աշ-
խարհագրական հատուած մը, որ բաւական կը
ծանօթացնէ ընթերցողին Արարկիր քաղաքը:

Աւելորդ չենք համարիր այստեղ ըսել
թէ Արարկերի բարբառին ուսումնասիրութեան
մեթոտով՝ ընդհուպ (ներկայիս աւարտելէն
յետոյ) սոյն էջերուն մէջ լոյս պիտի տեսնեն
նաև Էճ՝Է՛-Դ՛-Յ՛ (Կեսարիա). Տ՛-Դ՛-Է՛-Ը՛, Ե՛-Զ՛-Է՛-Ը՛,
Ս-Զ՛-Է՛-Ը՛ բարբառներու ուսումնասիրութիւն-
ները, որոնք արդէն պատրաստ են, եւ ուրիշ մի
քանիներ՝ զորս պատրաստելու գլոյս ենք:

Պ ա ր ի ս, 2 Յուլիս 1900:

ՄԵԼԻՔ Ս. ԳԵԼԻՔ-ԲԵԿ

Հոգութեան համար, գտնուելով որ մի գուցէ մեր յիշողու-
թիւնը մեզ պակասած լինի, գիտած ենք՝ կասկածելի զեւ-
րերուն համար. Պր. X . . . ին Արարկիր:

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Խ Թ Ո Յ

Ազդ	Էջ	
Ներածութիւն		Ե
Յանկ Նիւթոց		ԺԱ
Մասն Ա. Կոնյէնէր և քարքառագիտութիւն		
Ա. Աշխարհագրական տեսութիւն Արարկերի վրայ		1
Բ. Նմոյշ Արարկերի քարքառին		12
Գ. Առածներ, աստիճաններ, անէծքներ, աւելորդապաշտութիւններ ևն		16
Դ. Բառագիտութիւն		21
Մասն Բ. Չայնական ուսուցման սիրութիւն		
Ա. Տառ և արտասանութիւն		84
Բ. Չայնական փոփոխութիւններ		105
Մասն Գ. Չեկախօսութիւն		
Ա. Բառերու կազմութիւնը		156
Բ. Անուն		192
Գ. Դերանունները		224
Դ. Բայեր		247
Ե. Անփոփոխ բառեր		283

ԱՐԱՅԿԻՐԻ ԳԱՆԱՌԱՅԱՐՅԱՌՁ

Մ Ա Ս Ն Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Ն Մ Ո Յ Յ Ն ԵՐ Ե Ի Բ Ա Ռ Ա Գ Ի Տ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Ե.

Աշխարհագրական տեսութիւն Արարկիրի վրայ:

Արարկիր՝ Մամուրէթ-Իւլ-Ազիզ կուսակալութեան նշանաւոր եւ բազմամարդ քաղաքներէն մին, ունի մօտաւորապէս 30—35 հազար բնակիչ, որոց առնուազն 20 հազարը հայ, իսկ մնացեալը մահմետական են: Այժմեան քաղաքը որ հազիւ թէ 100 տարիէ աւելի գոյութիւն ունենայ, շինուած է հին քաղաքին քով կամ անոր աւերակներուն վրայ: Հին քաղաքը՝ զոր Հայերը «Ա՜ր՛ի Բ-ը-ր», եւ թուրքերը «Ա՜ր-ի Է-ն-ն-ն» կ'անուանեն եւ որ իւր փառաւոր աւերակներովը հազիւ թէ գիւղ մը կը ներկայացնէ, կը գտնուի քաղաքէն 10—15 վայրկեան հեռու՝ դէպ ի հարաւ-արեւմուտք: Կը պատմուի թէ Արարկիրի¹ հին անունն է եղեր Երոպոլիս² կամ Հիերոպոլիս, որ խիստ

¹ Ար-բիբէի ուղղագրութիւնը շատ փոփոխութեան ենթակայ է. կը գրեն Ար-բիբէ, Ար-բիբ, Ար-դիբ. բայց ընդունելին առաջինն ձեւն է:

² Բիւզանդական պատմութիւնը մեզ կ'իմացնէ թէ կայսրութեան մէջ երեք Երոպոլիս կար. որոց մին կը

ամուր քաղաք մ'էր հաստ եւ անմատչելի պարիսպներով շրջապատուած. թշնամիք կու գան կը պաշարեն զայն. քաղաքացիք քաջութեամբ կը դիմադրեն եւ երկար ժամանակ ի դերեւ կը հանեն պաշարողներու բոլոր ջանքերը, մանաւանդ որ քաղաքին պարիսպներն ալ իրենց շատ նպաստաւոր կը լինին: Երկար յոգնութիւններէ յետոյ, թշնամիները կը յաջողին վերջապէս պարիսպը տեղէ մը ճեղքել եւ այն տեղէն քաղաքին ներսը խուժել: Խրամատէն առաջին անգամ քաղաք մտնողը Արար մը կը լինի եւ ատոր համար քաղաքին անունը կը դնեն Ար-բ-ի-է-ր¹, այսինքն արարածուտ²:

Թէ այս առասպելական աւանդութիւնը որչափ ստոյգ է, այդ մեզ համար փոյթ չէ. միայն ինչ որ աներկբայելի է այն է թէ Ար-բ-ի-է-ր-ի-է-ր այսօրեան աւերակ վիճակը մեզ կը ներկայացնէ հին, հարուստ եւ գեղեցիկ շէնքերով ճոխ քաղաք մը, որ շրջապատուած էր հաստաբնետ պարիսպներով³:

Գանուէր Փոքր-Հոյքի մէջ՝ այսօրուան Արարկիբի եւ
 «Փէլդ--Ար-ի-է-ր» աւերակ վանքին մշտեղերը:

1 Արարկիբ բաղկացած լինելու է «արեն» ըստ աւանդութեան, թէք. **بُـرْ** արար. եւ **كـيـر**, **كـيـر** մտնել բայէն, եւ իրոք Արարկիբի թէք. են ուղղագրութիւնն է **عـرـيـكـيـر**.

2 Ոմանք ալ կ'ըսեն թէ երբ թշնամիները յաջողեցան պարսպին մէկ կողմը ճեղքել, խրամատին ճիշտ քովք սեւ զինուոր մը (սեւ մարդոց արար կ'ըսեն Արարկիբցիք) կը գանուի եղեր. հրամանատարը բարձրաձայն կ'ըսէ անոր. «Ար-բ-ի-է-ր . . .» (Ար-բ-ի-է-ր . . .) ուստի եւ Ար-բ-ի-է-ր:

3 Մինչեւ այսօր կարելի է նշմարել այդ պարիսպ-

Թէ ճիշտ որ թուականին հին քաղաքն
երեսէ ձգուելով նախապատուութիւն տրուե-
ցաւ նորին, այդ մեզ յայտնի չէ, բայց զանա-
զան երեւոյթներ եւ մանաւանդ ականդութիւն-
ներ մեզ կը թոյլատրեն ենթադրելու թէ
այժմ Արաբկիր կոչուած քաղաքը՝ մէկ դարէ
աւելի գոյութիւն չունի: Ասկէ դեռ 30—35
տարի առաջ Արաբկիր պարզ *Գրեմ-Բիւն*
մ'էր, ոչ որովհետեւ տեղւոյն ժողովուրդը քիչ
էր թուով, այլ անոր համար որ կառավարու-
թիւնը կարող չէր հիմք դնել այնտեղ ուր
կ'իշխէին տեղացի իշխաններ...:

✱

Արաբկիր այսօր կարեւոր դիրք մը ստացեր
եւ առաջին կարգի *Գրեմ-Բիւն* մ'եղած է՝
չնորհիւ իւր առեւտրական շարժման եւ բազ-
մամարդութեան: Տեղւոյն գլխաւոր արհեստ-
ներէն է մանիսագործութիւնը, որով կը զբա-
ղին առնուազն հարիւրին յիսունը՝ եթէ ոչ
աւելին. յետոյ կու գան շերամարուծութիւնը,
երկաթագործութիւնը, ղինագործութիւնը, կոշ-
կակարութիւնը, բրուտութիւնը, գերձակու-
թիւնը, ներկարարութիւնը, ատաղձագործու-
թիւնը, դարբնութիւնը, նպարավաճառութիւնը,
պարզ վաճառականութիւնը (հագուստ կա-

ներուն մի մասը. իսկ եթէ Անդի քաղաքը պեղուհներ
լինին, շատ հետաքրքրական հնութիւններ դուրս պիտի
գան հողի ծոցէն. երկրի երեսը գտնուող աւերակներն ալ
հնախուզական ընդարձակ նիւթեր կը պարունակեն:

պուստի նախնական նիւթեր վաճառողներ), սեղանաւորութիւնը, եւն: Բոլոր այս արհեստները Հայերու ձեռքն են. միայն մնացործութիւն եւ մրգավաճառութիւն ընողներու մեծամասնութիւնը Թուրքեր են: Արեւելքի քաղաքներու յիմար սովորութեան մը համեմատ, Արաբկիրի շուկաներն ալ բաժնուած են քաղաքի միւս մասէն եւ կը գտնուին քաղաքին գրեթէ կենդրոնը: Երկու շուկայ ունի Արաբկիր, մին՝ Մէճ Շ--ի-յ (վենժ չափշու) եւ միւսը՝ Փոչ Շ--ի-յ (Պղտիյ չափշու). մէկը միւսէն մօտ 20 վայրկեան հեռաւորութեամբ (գրեթէ մի քիլոմէտր): Շուկաներուն մէջ կը գտնուին բոլոր խանութները, կրպակները, խաները, բաղնիքները, մեծ շուկային մէջ կը գտնուին նաեւ քաղաքային տունը (Հէ-ի-ճ-ի-ճ), ցորենավաճառութեան հրապարակը (Պո-չ-թ-ի-ճ Վէ-թ-ի-ճ), փայտավաճառութեան հրապարակը (Օր-ն Վէ-թ-ի-ճ), վերջապէս մէկ խօսքով՝ երկու շուկաներն Արաբկիրի կենդանութիւն տուող երկու թօքերն են: Աշնան ամիսներուն մէջ տասնեակ հազարներով ոչխար, այծ, գառն, ուլ քաղաք կը բերուին, եւ այդ ժամանակամիջոցներուն կը սկսի արտաքոյ կարգի մնավաճառական շարժում մը, ձմեռնային պաշար պատրաստելու համար: Անցողակի կերպով յիշենք թէ Արաբկիրցիք տարօրինակ եւ բոլորովին դատապարտելի սովորութեամբ մը կովի, եղան, խոզի միս բնաւ չեն ուտեր. ուտողներուն վրայ ալ խորթ աչքով կը նային:

groseille), ԳԼՕԷ (եղակ) եւն. բոլոր այս պտուղ-ներուն զանազան տեսակները կան Արաբկիրի պարտէզներուն մէջ:

*

Անցնիկք այժմ քաղաքին: Արաբկիր՝ ԱԿ-նէն (Յ-Է) չորս ժամով, Խարբերդէն կամ Քարբերդէն (Խ-բ-Է-Է)՝ երկու օրով, Մալաթիայէն՝ երեք օրով, Բալուէն՝ երկու օրով, Տիարպէքիրէն՝ չորս օրով հեռի է: Բնականաբար այս հեռաւորութիւնները կառավանի պարզ գնացքի հաշուով են: Քաղաքը թէպէտ՝ ինչպէս վերը յիշելու առիթ ունեցանք՝ երեսուն — 35 հազար բնակիչ ունի, բայց 100.000 բնակչօք քաղաքի մը երեւոյթը ունի. եւ ասոր գլխաւոր եւ կարելի է ըսել միակ պատճառն այն է՝ որ բոլոր տուները շինուած են պարտէզներու մէջ. շատ քիչ տուներ կան Արաբկիրի մէջ որոնք իրենց կողքին, առջեւ կամ ետեւը չունենան մի պարտէզ, երբեմն շատ մեծ եւ ընդարձակ:

Քաղաքը կը գտնուի ձորի մը մէջ, ուստի զառիվարներ (Գ-Է-Է-Է) եւ զառիվերներ (Գ-Է-Է-Է) շատ ունի, թէպէտ ուղիղ եւ երկար ճանապարհներ ալ շատ կան. ունի վեց գլխաւոր թաղեր՝ ՍԷԷ-Է-Է-Է կամ Շ-Է-Է-Է՝ արեւելիան կողմը. Քէլիչիքի թաղ՝ հիւսիսային-արեւելք. Ս-Է-Է-Է (Ս. Գէորգ) թաղը՝ հիւսիսային-արեւմուտք. Ս-Է-Է-Է (Ս. Կան) թաղ՝ հարաւային-արեւմուտք. Չ-Է-Է-Է (Մեծ Շուկային) թաղը՝ կենդրոն եւ հարաւային-արեւմուտք. Ժ-

Եւ (մայր եկեղեցւոյն) կամ Պշտի 2-րդ-ին
 թաղը որ քաղաքին կենդրոնը կը գտնուի: Այս
 թաղերն ունին իրենց զանազան ստորաբաժան-
 մունքները, որոնք իրենց յորջորջումը ստացած
 են տեղւոյն մեծատան ազգանունէն: Փոքրիկ եւ
 վայրենի գետ մը քաղաքը երկու մասի կը
 բաժնէ, հինգ-վեց քարաշէն եւ գեղեցիկ կա-
 մուրջներ եւ մի քանի փայտէ կամուրջներ քա-
 ղաքին երկու մասերը հաղորդութեան մէջ կը
 դնեն. շատ անգամ այս գետակը կը յորդի
 (մանաւանդ աշնան եւ գարնան ամիսներուն մէջ)
 եւ մինչեւ 3—4 մէտր բարձրութեամբ եւ
 քսան-երեսուն մէտր լայնութեամբ ջուր (պղտոր
 եւ կարմրագոյն) կը հոսի անկէ, սարսափելի
 արագութեամբ եւ ահռելի որոտումներով: Այս
 «էլ» մեծ ու փոքր քարեր, երբեմն մի քանի
 խորանարդ մէտր մեծութեամբ ապառաժներ,
 դիմացը գտնուող կամուրջները (փայտէ կամ
 յարմարցուած), ջրաղացները (գետակն իւր
 ընթացքին մէջ՝ խաղաղութեան ժամանակ մի
 քանի աղօրիներ կը դարձնէ), պարտէզներու
 պատերն եւ ծառերը կը քշէ կը տանի. երբեմն՝
 դժբախտաբար՝ մարդկային զոհեր ալ կը պա-
 տահին: Բարեբախտաբար ջրի այս չափազանց
 աճումը, որ Արաբկիրոց համար ճշմարիտ պա-
 տուհաս մ'է, շատ յաճախ չի պատահիր:

Այս գետակէն զատ որ Արաբկիրի գլխաւ-
 օրն է եւ որ կ'երթայ Անի 2-րդ¹ կամ Յանկոյն

1 Անի 2-րդ (— Անդիի գետը) կամ Յանկոյն 2-րդ
 երկու եղբայրներուն վրայ կը գտնուին Արաբկիրի սյգիներէն

2-յը (քաղաքէն գրեթէ 35 վայրկեան հեռի գետ մ'է, որ Կապուսի մէկ ճիւղը կը համարուի) կը թափի, կան նաեւ մեծ ու փոքր բայջ՝ նուազ կարեւոր՝ ջրի հոսանքներ, գլխաւոր գետակին երկու եզերքներուն վրայ երկու առուներ՝ պարտէզներն ու այգիները ջրելու եւ օրական պիտոյից համար, առուակներ, պաղպաղ աղբիւրներ, աղբերակներ, ակեր, որոնք քաղաքին ամէն կողմերէն կը հոսին եւ քաղաքացիները կ'երջանկացնեն գոնէ ջրի կողմէն:

Քաղաքէն մէկ ժամ հեռուորութեամբ՝ գէպի արեւմուտք՝ Փէլուս Եւոպէլ՝ (Փիլիպպոս

եւ պարտէզներէն շատերը, հոն կը գտնուին նաեւ քաղաքին բոլոր անոթները (ածուք), որոց մէջ առատօրէն կը բուսնին իշխիթը (գարունգ), սիւրճը (գարունգ), սիւրճիկը, Եւոպէլ եւն, եւ առ հասարակ ամէն տեսակի կանաչեղէնները, հոն կը գտնուին ընդարձակ եւ խորհրդաւոր անտառներ, անտառներու մէջ կամ բլրակներու կողքին եւ կամ ապառաժներու տակ՝ արծաթափայլ ջրերով՝ զոգասուն աղբիւրներ, ակեր, առուակներ . . . :

Եւոպէլ 2-յը Երաբկիբոյց համար թէ Station balnéaire (ծովեզերքի կամ ծովու բաղնիքի) եւ թէ Station thermale (ջերմուկի կամ հանքաջրի) տեղ կը ծառայէ: Եւոպէլ Ժամանակ ժողովրդեան ամէն գասակարգին պատկանող ամբողջ ընտանիքներ, քանի մը օրան պաշարն իրենց հետ առած կ'երթան Եւոպէլ 2-յը: Կիս ընկելու, լինուլու, լուկ բռնելու եւ կամ զուտ Եւոպէլ (ամբողջ մարմինը արեւն սաստիկ տաքցած աւաղին մէջ կը թաղեն, բացի գլխէն, եւ այդպէս կը մեան օրշափ որ կրնան համբերել, այս միջոցով կը դարմանեն շատ մը կրծքի, սրտի, փորի, սրունքներու, ոտքերու եւն հիւանդութիւններ), այնտեղ կը մեան մէկ, երկու, մինչեւ 8—10 օր եւ կը վերադառնան ողջ առողջ եւ լաւ գուարճացած:

Ի Փէլուս Եւոպէլ ու խառտեղին, անցեալ ժամանակներու մէջ հարուստ եւ փառաւոր վանք մ'է եղեր, որ կա-

Առաքեալ) ուխտատեղւոյն ճամբուն վրայ կը գտնուի յայտնին եւ նազելին Ուրբախի իւր համեղ ձկներով, որոնք իրենց տեսակին մէջ մէկ հատիկ են:

*

Արաբկիրի Հայերը ունին երեք թաղային եկեղեցի եւ մէկ մայր եկեղեցի՝ Աստուածածնի անունով, որ քաղաքին ճիշտ կենդրոնը, գետակին ձախ եզերքին վրայ կը գտնուի. կայ նաեւ Ս. Գեորգայ (Ս․՝՝՝ Գէորգ) անունով փոքրիկ մատուռ մը՝ քաղաքին արեւմտեան ծայրը, բլրակի մը վրայ: Իւրաքանչիւր թաղային եկեղեցի իւր կիցը ունի թաղային դպրոց մը. իսկ մայր եկեղեցւոյն կողքին կը գտնուի «Ուրբախ», որ ժամանակաւ, իւր ծաղկեալ դրութեամբ, տեսակ մը վարժապետանոց կարող էր համարուիլ ոչ միայն Արաբկիրի ամբողջ գաւառին համար, այլ նաեւ շրջակայքը գտնուող մեծ ու փոքր քաղաքներու համար ալ: Ուսումնարանէն մօտ հարիւր մէտր հեռաւորութեամբ կը գտնուի Մ․՝՝՝-Վ․՝՝՝-Գ․՝՝՝ (Մար Վարժատուն) ընդարձակ շէնքը, որու մէջ եր-

աւցուած կը կարծուի, ի յիշատակ Փիլիպպոս առաքելոյն այնտեղեքում գլխատման: Ծերերը կը պատմեն թէ (այդ ձերերն ալ իրենց ժամանակի ձերերէն լսած են) վանքն արջառներով, հողերով եւ միաբաններով շատ հարուստ է եղեր. այսօր չենքի հետք իսկ չէ Պացած, վանքը հաւասար է գետին, միայն աստ անդ գտնուած տաշուած քարեր եւ երկրաշափական ձեւերով խոռոչներ, փոսեր մատնացոյց կ'ընեն փառաւոր անցեալ մը՝ այդ աննշան աւերակներուն մէջէն: Եթէ որ մը պեղուիներ տեղի ունենան, անշուշտ շատ հետաքրքրական բաներ դուրս պիտի գան հողի ծոցէն:

բեմն մինչև 500 աշակերտներ եղած են: Այս եկեղեցապատկան վարժարաններէն զատ կան նաև ուրիշ թաղային դպրոցներ, ինչպէս՝ Ս. Նշան թաղինը, Եկաւէնց թաղինը, Փոքր շուկայինը, Տէրպէտէրէնց (Տ^օ-^րդ^օ-^ր-^օ-^րդէնց) թաղինը, եւն. կան նաև մասնաւոր վարժարաններ, զորս բացած են քիչ շատ զարգացած անհատներ:

Հայ կաթողիկեայք՝ թուով մօտ 100—120 հոգի, ունին քարաշէն փոքրիկ, բայց սիրուն եկեղեցի մը՝ առաջնորդարանով, առաջնորդարանին գեանայարկը յատկացուած է վարժարանի: Գերապ. Յովհաննէսեան եպիսկոպոսի առաջնորդութեան վերջերն կաթողիկեայց վարժարանը շատ ծաղկեցաւ եւ ունեցաւ մինչև 200 աշակերտ, որոց բնականաբար մեծամասնութիւնը ոչ-կաթողիկեայք էին:

Ղերջապէս հայ բողոքականները, թուով՝ գրեթէ կաթողիկեայց չափ, երկու աղանդի բաժնուած, ունին երկու ժողովատեղի ուստի եւ մի կրկնակ կրթարան:

Գալով թուրքերուն՝ ունին միայն մէկ հատ նախակրթարան, որ պաշտօնական տան (Հ^է-^րդ^էի) կողքին կը գտնուի, մօտ 100—150 աշակերտներով. կան նաև մէկ երկու նախակրթարանի նման բաներ ալ, որոնք դպրոցի անուն կրելու իրաւունքը եւ յաւակնութիւնը չեն կրնար ունենալ եւ ոչ մէկ տեսակէտով: Արարկիրի մահմետականներու մեծամասնութիւնը հայերէն կը խօսի (առանց

չափազանցութենէ վախնալու 100/75ը) եւ այնտեղ բնաւ զարմանալի չէ հայ դպրոցներու մէջ մահամետական երեսխաներ կամ պատանիներ տեսնել:

Ասկէ դեռ 15 տարի առաջ, մահամետականներն ունէին միայն մէկ մզկիթ՝ մինարէով, մեծ շուկային կենդրոնը՝ Գրեկ-Վահան-Կոնստանտնուպոլիս կից. այդ թուականներին Բեյլիկէ (քաջիշլաբ) թաղին մէջ շինուեցան նաեւ ուրիշ երկու նոր մզկիթներ նոյնպէս մինարէով, իրարմէ 2—300 մետր հեռաւորութեամբ. սակայն այս երկու շինութիւններն իրենց վերջնապէն ի վեր պարապ եւ երեսի վրայ ձգուած են առ ի չգոյէ այցելուներու:

*

Արարկիրի մէջ բառիս բուն նշանակութեամբ շէնք չկայ: Իրրեւ հետաքրքրական շինութիւն կարելի է յիշել, բաց ի մի քանի անհատական պալատներէ, երկու կրկին գմբէթաւոր բաղնիքները, Վաթոզիկեայց եկեղեցին, Հայոց Առաջնորդարանը, մահամետականաց վերոյիշեալ երեք մզկիթները (որոց շէնքերու կարգ մտնելու միակ պատճառն է երկինք բարձրացող մինարէն), երկու խան, եւ ահա ամէնն: Հայոց չորս եկեղեցիները բնաւ կարելի չէ շէնք անուանել, վասն զի անոնք չեն տարբերիր՝ արտաքին տեսքով՝ ուրիշ հասարակ տուններէ, թէպէտ մայր եկեղեցւոյն ներսի դին բաւական շքեղ է իւր սիւներով, հոն միայն գեղարուեստական շոշորթ մը կը տեսնուի: Միւս

եկեղեցիները՝ աննշան բաներ են եւ աւելի կը նմանին ընդարձակ դահլիճներու քան թէ տաճարներու. ճարտարապետական արհեստը բուրովին բացակայ է անոնց մէջէն:

Այս տողերուս մէջ համառօտ կերպով՝ ընդհանուր տեսութիւն մը ըրած եղանք Արարկիր քաղաքին վրայ¹, որ շատ շատերուն անծանօթ է մինչեւ օրս:

Բ.

Նմոյշ Արարկիրի բարբառին:

Խօճ- Հ-րէրէին Ա-ի:

Հասրէտտին խօճան յիր տան մէջը աղօթած վախտը¹ ըսաց Ասծու. «Ըման Ասված պապա,² ի՛չ կըլի կու, յընծի հարիր լիրա զրկա³. շատ պէ՛քք ունիմ փարայի: Ըմա³ թա՛մամ⁴ հարիր լիրա յըլելու ա⁵, ա՛կա՛ր⁵ մէկ հատ մը պակաս՝ տօխսանը⁶ ինը հատ յըլին նա՛ չ՛օթ՛-թեր, հա՛մտա՛: չեմ առնար:»

Խօճան եահուտի⁸ դրացին մը կ'ունենայ կու վօր ան տախքա՛ին⁹ տէնէրը¹⁰ նստէր ա՛ էղէր. խօճային ձանը լսածին կիպի¹¹ կ'եթա յընկաճ դնա՛ կու ջու յեք՛քէն յինքյիրենը կրսա՛ կու.

1 Աերջին տարիներուս մէջ պատահած դէպքերէն ի վեր Արարկիրի մասին մեր պատմածները բաւական փոփոխուած են. այսու հանդերձ մեր առաջ բերածին էական մասերն նոյն են:

¹ Ժամանակ. — ² հայրիկ. — ³ բայց. — ⁴ ամբողջ, ճիշտ. — ⁵ եթէ. — ⁶ իննսուն. — ⁷ եւ թէ. — ⁸ հրեայ. — ⁹ վայրկեան. — ¹⁰ տանիք. — ¹¹ պէս. — ¹² արդեօք. —

“Յաճաճօր¹² տօխսանը ինը օսկի տեսնա
նա՞ իրաւցնէ շառնա տի, խօճան. էս լիրաները
խա¹³ պաճայէն¹⁴ վար ձգիմ տա՞ տեսնամ ի՞շ
տ'էնա՞ տի իտա¹⁵ խօճան:”

Յեք'քէն տօխսանը ինը լիրա քէսայի¹⁶ մը
մէջը դնա՞ կու ջու կուգայ կու պաճայէն “փրթ”
վար նետա՞ կու. յինք ալ հոնիկ պաքլամիշ¹⁷
կ'էնա՞ կու քի տեսնա տէ խօճան իշ տ'էնա՞ տի:

Խօճան հըմըն¹⁸ օճախը վազա՞ կու ջու
տեսնա կուքի գունտ պօխճա¹⁹ մը յընկեր ա՞
ֆոն. թէզ մը կ'առնա կու, տէշակի²⁰ մը վրան
նստի կու, քէսա՞ն բանա կու վօր՝ ի՞շ տեսնա,
օսկի: Յեք'քէն պաշլայա²¹ կու մէկիկ մէկիկ
հարմել. տեսնա կու քի տօխսանը ինը հատ էն
օսկիները. մէյ մ'ալ կու հարմէ, երկուք կու
հարմէ՝ պալքի²² եաղմիշ²³ էղա ըսելօք, յամէն
հեղ հըսապ²⁴ էնէլուննորէն տօխսանը ինը հատ
գտնա կու. յեք'քէն կ'ըսա՞ կու Ասծու. “գու-
նօր տօխսանը ինը լիրաները զրկեցիր յընծի
հալպաթ²⁵ մէկալ մէկ հատ-նալ զրկես կու:”
Յեք'քէն ան օսկիները տանի կու ջու գողտուկ
տեղ մը պահա՞ կու:

Եահուտին տեսնա կու քի խօճան լիրա-
ները առաւ ջու ձան ձուն չի հաներ նը: Ա'եթա
խօճայէն փարաները յէտ կուզա՞ կու: Խօճան
ինքա՞ր²⁶ կ'էնա՞ կու ջու կըսա՞ կու. “ի՞նչ օսկի
եահուտի փախցընես նը.”

¹² այս. — ¹⁴ ծխնելչղ. — ¹⁵ այդ. — ¹⁶ քսակ. — ¹⁷ սպասել.
— ¹⁸ անմիջապէս. — ¹⁹ ծրար. — ²⁰ պաստառ. — ²¹ կը սկսի.
— ²² գուցէ. — ²³ սխալեցայ. — ²⁴ հաշի. — ²⁵ անտարակոյս.

— Իս էի ան օսկինները պաճայէն վար
նիտօղը տեսնալու հըմար տա՞ առնաս տի.
Թէզ²⁷ ինա²⁸ օսկինները յէտ տուր:

— Ասված իմ ուղածս յընծի զըկեց.
գնա՛ կորսը վեց!

— Մէնէր, մըլիւր, տուր խօճա, եա չինէ²⁹
քէֆիտ³⁰ հա՛, ա՛կա՛ր չիտսա նա՛ խապա՛ր³¹ էս
տա՞ ի՛շ տ'էնիմ տի, տ'եթամ զատուն³² գան-
գատ տի տամտի!

— Ի՛շ կըլիս նը, ալ պաշլայեցիր³³ գըլօսս
ցաւցնես նը. գնա՛ քէֆտ ի՛շ կուզա՛ նա՛ ան էրա՛:

Եա հուտին ումուտը³⁴ կըյյա կու. շատ
ղզմիշ³⁵ կ'ըլի կու ջու կ'եթա զատուն գանգատ
կ'էնա՛ կու:

Ղատին մարդ զըկա՛ կու խօճային վօր յիր
յա՛նջէվը գա. եա հուտին ալ գուգայ կու խօ-
ճան տանելու հըմար: Անվախտը³⁶ խօճան կըսա՛
կու եա հուտուն:

— Իս ֆըխարա³⁷ մարդ էմ, լաթէրս
հին էն, զատուն յա՛նջէվը իսա լաթէրօքս չեմ
կայնար էլալ, յառնամուս³⁸ ունիմ, հէշ կըլի՛:
Քու սամուր³⁹ քիրքդ բեր տա՛ հաքնիմ անպէս
էթամ:

Եա հուտին տեսնա կու քի պախշա⁴⁰
չէշիտ⁴¹ չըլի տի կ'եթա յիր քիրքը բերա՛ կու

— ²⁷ ուրանալ. — ²⁸ շուտ. — ²⁹ այն. — ³⁰ ապա թէ ոչ. —
³¹ կամքիդ. — ³² դիտես. — ³³ գատուտը. — ³⁴ սկսիլ. —
³⁵ յոյսը. — ³⁶ բարկանալ. — ³⁷ այն ժամանակ. — ³⁸ ազքատ.
— ³⁹ համբաւ եւ պատիւ. — ⁴⁰ Սամոյր մուշտակ. — ⁴¹ ուրիշ.

յու կրսա՞ կու. «ըՆընաքա⁴² քիրքը, թէզ էրա՞, հագիր՝ էթանք:»

Խօճան քիրքը հաքնելէն յեք՛քը կ'ըսա՞ կու եահուտուն. «էս խօճաէմ, սամուր քիրք ալ հաքիր էմ, հէչ յըլելիք բա՞ն ա՞ քի մինչուք զատուն տունը եայ'եան⁴³ էթամ. ի՛շ կ'ըլի էչտ բեր տա՞ հեզնամ անպէս էթամ:

Եահուտին կ'եթա էշ-նալ բերա՞ կու յու «իշտա՞քա⁴⁴ էչը, կ'ըսա՞ կու, հայտէ էթանք:»

Ա՞նճա՞մը⁴⁵ խօճան էչը հեզնա կու յու երկուքը մէյտեղ ճանփայ կ'ը՛յնին կու. խօճան յա՞նջէվէն՝ թափուռօք,⁴⁶ չալում⁴⁷ ծախելօք, եահուտին ալ յա՞քսա՞էն⁴⁸ քէլա՞յի⁴⁹ պէս եայ'եան՝ կեթան հասնին կու զատուն յա՞նջէվը:

Ղատին խօճային քէ՛ֆը հալը⁵⁰ հարցնելէն յեք՛քը կ'ըսա՞ կու. «խօճա ա՞ֆա՞նտի, դուն իսա եահուտուն փարան առէր էս ինքա՞ր՞ կ'էնէսնը. իտա գըզի լայրիս⁵¹ բան ա՞. հայտէ⁵² մասլահաթը⁵³ նախլ⁵⁴ էրա՞ տեսնամ:»

— «ա՞ֆա՞նտմ, կ'ըսա՞ կու խօճան, իսա եահուտին յիր խելքը կորսնցուցեր ա՞, էս յիրեն պաթք⁵⁵ մաթք չունիմ. ա՞կա՞ր անոր ըսազներուն հայիս նա՞, հըմա կ'ելա կ'ըսա՞ կու քի իսա վըրիս քիրքս ալ յիր-ն՞ա՞:»

— Յըպա⁵⁶ յո՞ւմ-ն՞ա՞, հա՞լպաթ տա՞ իմըն-սա՞! ըսաց եահուտին:

— ⁴¹ կերպ. — ⁴² ահաւասիկ. — ⁴³ հետիտան. — ⁴⁴ ահաւասիկ. — ⁴⁵ վերջապէս. — ⁴⁶ շքեղութեամբ. — ⁴⁷ պարծանքով. — ⁴⁸ ետեւէն. — ⁴⁹ դերուղ նման. — ⁵⁰ սրպիտութիւնը. — ⁵¹ սրժանի. — ⁵² օն. — ⁵³ պատմութիւնը. դէպքը. —

— Տեսար, զատի անփանտի, ան տաճա ⁵⁷
 քիշ մ'ալ կենայ նա, պալքի կ'ըսա՞ կու քի իմ
 չեծած էշը-սալ յիր-ն'ա՞:

— Հանլպանթ տա՞ իմըն-ս'ա, կինա ⁵⁸ ըսաց
 եահուտին, զատի անփանտի, էս յիրեն տըվի
 վօր չեղնա տա՞ հոսիկ ⁵⁹ գայ:

Անվախտը խօճան ըսաց զատուն. «Ղատի
 անփանտի, էս գըզի չ'ըսի քի, իսա մարդը
 իսենթցեր ա՞, դուն ալ տեսնաս նը քի պակաս
 ա՞, քանի եօր իմ պիթին ⁶⁰ բաներս յիր -ն'ա՞
 կըսա՞ նը:»

Ղատին խօճային թէր կ'ելայ ջու անոր
 հախ ⁶¹ կուտա. եահուտուն ալ աղէկ մը հեր-
 սոտի ⁶² կու ջու դուրս կ'էնա՞ կու:

Խօճան համ ⁶³ տօխսանը ինը լիրաները
 պահա՞ կու, համ տա՞ քիրքի մը ջու իշու մը
 տէր կ'ըլի կու:

Գ.

Առածներ, աստիճիւններ, անէձքներ, աւելորդապաշ-
 տուճիւններ, եւն:

Անօթին քար-ն'ալ կուտա՞ կու.

Այրած սրտին քաք միսիթարանք.

Աշքտ էլար տա՞ անունտ չէլար.

Ասեղ ձգելու տեղ չիկա՞.

յամէն քարի տակէն կ'ելա՞.

Բանը բանէն անցեր ա՞.

⁵⁴ պատմել. — ⁵⁵ պարտք-մարտք. — ⁵⁶ հապա. — ⁵⁷ գեռ. —

⁵⁸ նորէն. — ⁵⁹ այս տեղ. — ⁶⁰ բռլոր. — ⁶¹ իրաւունք. —

⁶² բարկանալ, կշտամբել. — ⁶³ թէ:

Բանս բուրդ ան՝

Գողը գողէն գողցաւ Ասված տեսաւ
զարմցաւ.

Գող՝ սիրտը գող.

Էշ-ն՝ ան՝ հեծեր՝ էշ բնտանը.

Էշը չի կերած խօտ-ն՝ ուտան՝ նա՞ գլօխը
ցաւի կու.

Էշը իշուն քովը կապես նա՞ եա յառուցը՝
կառնա՞ եա փառուցը՝.

Էշ-ն՝ ի՞շ գիտան՝ տան՝ նուշ-ն՝ ի՞նչ ան՝.

Էրէս տուր՝ աստառ ալ կուզան՝ կու.

Էս քուն՝ բաղգս այ՛ թուն.

Ի՞շ ցանես՝ ան կու քաղես.

Լանգ ըսես նա՞ լանգլանգու հասկնա կու.

Խենթ-ն՝ ըսաց՝ խելօք-ն՝ հաւտաց.

Խենթը խրատ-ն՝ ի՞նչ * էնան՝, սեվը սա-
պօն-ն՝ ի՞նչ էնան՝.

Խենթին հմար՝ յամէն օր տօն ան՝.

Խլօտին՝ ցուրտը մահանա.

Խօսքը վենձին՝ չուրը պղտիկին.

Կատվին ըսին քի քաքա գեղ ան՝, գնաց
թաղեց.

Կատուն յիրեն հմար գէշ յերած չի
տեսնար.

Համ՝ լանք՝ համ՝ էթանք.

Ճերմակ հարսին տուշմանները՝ շատ կըլին.

Մէկ չ՝ ան՝ հաղար շար կու խափան ան՝.

1 եա յառուցը — եա փառուցը — եա վ(յ)առուցը
— եա վարուցը — վարք. — 2 փառուցը — բարուցը — բարք.
— 3 հմար — հըմար — համար: — 4 թ.ք. թշմաթ. — 5 թ.ք.

A 13468
73666

Յընկաճը ծակ անձ.
 Յընծի նեղ՝ գըղի տեղ.
 Շուն-ն՝ յիշես նա՞՝ աքին խաղցընա՞ կու.
 Ուլուլիկ սուլուլիկ՝ ել տա վարը վար էրա՞.
 Չեմ ուզեր՝ ճէպս⁵ ձգա՞.
 Չ'ան՝ չամիչ չ'ա՞.
 Չ'ա՞՝ բունա՞ կ'անչա՞.
 Չ'ա՞ չամիճին⁶ յօռուն փչա՞.
 Պատերը յընկաճ ունին.
 Զուրը չի հասած եմանին⁷ հանա՞ նը.
 Զուրը տանիլ՝ ծառաւ բերել.
 Զուր տեսնա նա՞ ձուկ կըլի՝ ծակ տեսնա
 նա՞ մուկ կըլի.

Սոխ չեմ կիրեր քի, սիրտս այրի.

Սոխին անուշը չըլի.

Վենձ էշը ախոռը մոռցանք.

Քիչ բանցի՞ր՝ թէզ⁸ դարձի՞ր.

Քուրտը չըսեր քի թանս⁹ թթու անձ.

Քաքտ խորուն մի թաղեր.

Յամպուկըցի¹⁰ կըցի կըցի

Դռան-ն՝ յաքսան¹¹ կամթեցի

Արին-ն՝ ելաւ չի վացի:

Ըստամպուլ՝ վաստակը պուլ¹²

Խարբեթ՝ բամպակը պուլ

Յարաբկեր՝ բեր ու կեր!

դրպան. — 6 թք. այծ. — 7 անկրունկ կօշիկ. — 8 թք. շուտ.
 — 9 կարագէն զրկուած կաթ. չճուկ. — 10 Յամպուկան — Ամ-
 պուկան՝ Արարկիբի հիւսիսային կողմը, տասը վայրկեան հե-

* * Աշքտ քորնա՛. — Ղաֆիլ Ղատայի¹³
 աաս¹⁴ գա՛ս. — տուն¹⁵ ալօի՛. — շին¹⁵
 տակը մնա՛. — գետինը մտնա՛. — վար ասնի՛.
 — եօխ¹⁶ յըլի՛. — վայր տամ՛. — գրո՛ղ. —
 գրողը տանի՛. — էրկու աշքը քորնա. — օր
 արեւ չի տեսնա՛. — Ասված հոգին առնա՛. —
 գետին-ն¹⁷ ասնի՛. — սատկի՛. — շիվանը¹⁷
 նստի՛մ. — խէրը¹⁸ չի տեսնա՛ս. — դանէ դուռ
 մուրա՛ս. — կէնճուժանտ¹⁹ խէրը չի տեսնա՛ս.
 — ժամուն դուռը մուրա՛ս. — չորնա՛ս. —
 ձա՛ռքտ չորնա՛. — օտքտ կոյլի՛. — հողին
 տամ՛. — վայ գլխիտ. — գիտնին եօթը Ղաթը²⁰
 ասնի՛ս. — հողը դնի՛մ. — Աստուզմէն գտնա՛.
 — Ասված հախէն գայ. — աշքտ խաղայ! եւն:

* * Ղուրպանտ²¹ յըլիմ՛! — հոգուտ
 մա՛ռնիմ՛! — եսիրտ²² յըլիմ՛! — պօյըտ²³
 սիրիմ՛! — աշքտ սիրիմ՛! — օտքտ պագնիմ՛!
 — հոգիս գըզի Ղուրպան՛! — հոգուտ մատաղ՛!
 — աչիցս լոսը! եւն եւն:

* * Իշու ձաք! — շան ձաք! — իշու
 գլօխ! — շանը սրմալու²⁴ սիան²⁵! — շուն
 շան²⁶ օրթի! — էշ! — սիա! — կով! —
 հօրթ! եւն եւն:

աւսորու թեամբ խոշորկեկ գեղ մ¹է: — 11 ետեւը. — 12 ա-
 աատ. — 13 փորձանք. — 14 պատահիլ. — 15 վիզ. — 16 ո՛շ.
 շ. . . — 17 լայ. — 18 օգուտ. — 19 երիտասարդութիւն. —
 20 ծալք. — 21 զոհ. — 22 գերի. — 23 հասակ. — 24 սակեղօծ.
 — 25 փորք ձագ. — 26 թք. մանուկ. — 27 թք. երեխայ. —

Պարապ օրանը օրին նա՞ չաղան²⁶ մա՞ն-
նի կու.

Կըյած ըղունկներդ կրակը նետես նա՞
խենթնաս կու.

Չօճօխներուն²⁷ ըղունկը չեն կըյեր օր
գող չըլին.

Սոխին փուրը²⁸ կրակը նետես նա՞ դժոխ
կեթաս.

Եկա՞ր յիրիկունը շուն օնս նա՞ մահ կու
պատահի.

Յերկինքի ասղնտիկը²⁹ վէր դի օր էթա
հնիկ մէկը մա՞ռած կըլի.

Չա՞քտ կ'ա՞ռա նա՞ փարայի նչան ա՞.

Օտքիտ տապանը³⁰ կա՞ռա նա՞ ճամբորդ
տ'ըլիս տի.

Սաղ³¹ աչքտ խաղա նա՞ բարի ա՞, սօլը³²
խաղա՝ չար.

Հացին վրան չեն կոխեր, մեղք ունի.

Եղը թափողը անդիյաշխարքը պրղունք-
ներօքը ժողվա՞ տի.

Փոքտաս նա՞ գիտցիր օր քու վրատ կա՞-
լա՞ճէն³³ նը.

Ունքտ խաղա նա՞ ճամբորդ տի գայ տի.
Եւն Եւն:

26 տերեւ. — 29 Ալացող աստղը (étoile filante). — 30 ներ-
բան. — 31 աջ. — 32 ձախ. — 33 խօտիլ:

Պ.

Բառագիտութիւն:*

—

Ազուխ = ազօխ. — 1. խակ խաղող.
2. նմանութեամբ խակ պտուղ ալ կը նշանակէ:
ալ . . . երեւակայական էակ, որ մարդ-
կանց վնաս կարող է հասցնել, մանաւանդ նո-
րածին երեխաներուն:

ալիք = ալիւր:

ախփար = աղբար = եղբայր. 1.
Հայր. 2. եղբայր: Արաբկիրցիք առհասարակ
-ի-է-բ մառը կը գործածեն հայրը նշանակելու
համար. իսկ եղբօր համար կը գործածեն՝ անոր
անունը եւ վրան կ'աւելցնեն դարձեալ ախ-
փար մառը:

ախիիք = աղբիր = աղբիւր:

ած էլալ — 1. հաւը երբ կը սկսի ածել
« ած ելաւ » կ'ըսեն. 2. երբ հաւը կը սկսի խօսիլ՝
նոյն ոճը կը գործածեն. 3. այլաբանօրէն՝ լռու-
թիւն պահողի մը յանկարծ խօսիլ սկսիլը:

* Ամեն ջանք եղած է՝ բառագիտական մասս
կատարեալ ընելու. այստեղ նշանակուած են այն բառերը,
որոնք մասնաւոր առում մը ունին եւ կամ բարբոսին
յատուկ են Արաբկիրի գաւառաբարբառին: Մեր ցանկէն
գուրս ձգուած են նախ այն բառերը որոնք նոյնն են արտա-
սանու թեամբ եւ նշանակու թեամբ՝ գրական լեզուին հետ եւ
երկրորդ փոխառեալ (մանաւանդ թուրքերէնէ) բառերը որոնք
հետաքրքրութենէ զուրկ են, ըստ մեզ, բառագիտութեան
համար, եւ որոց սակայն զիմած ենք գործիս Բ. Մասին՝
2-յն-իւն — — — — — Տեղիւն-իւն մէջ:

ածէն կյիլ = ածէն կտրիլ . . . վերինն հակառակը:

աղնծել = աղանծել. մտորի կամ մաղմաղ կրակի մէջ սինեռ (հատիկ) կամ եգիպտացորեն (հեղսրմացորեն), եւն խորովելու կամ եփելու գործողութիւնը:

աղրայ = ակոայ. 1. մարդոց ակոաները. 2. ժանիք. 3. այլաբանութեամբ՝ ռի:

ամուր, 1. պինդ. 2. բարձր՝ "հասարակ" . 3. ուժեղ, սաստիկ՝ "հասարակ" :

ան = այն, ցուցական երրորդ դէմք:

անէրծար = աներձագ = աներօջ ձագը (!), կնոջ եղբայրը:

անկուտ = ան+կուտ. 1. առանց կորիզի. 2. փող չունեցող. "անկուտ" = թութ՝ որ կտրիղ չունի:

անըծել = անիծել = անիծանել. 1. անէծք կարգալ՝ ասել մէկին. 2. նզովել, բանադրել մէկը:

անիծ, ոջլաձու կամ ոջիլի հակիթ:

անուխ = աննուխ = անանուխ, հոտաւէտ խոտ՝ թխագոյն (menthe). թ.ք. "անէ շիւշ" :

աշխիլ, աշխած, կերակուրի աւրուիլը եւ հոտիլը:

աշկապուկ = աշքկապուկ = աշք+կապուկ = աշք+կապ+ուք, մանկական խաղ՝ որ ամէնուն յայտնի է:

ապրցու = ապուր+ցու. 1. ապուր (փիլաւ) շինելու նիւթ. 2. աշնան պաշար ընդեղէններու:

ասլուր, փիլաւ կամ փիլաֆ. Արարկիրի
բարբառով արար = փիլաւի. խկ շէրէ (=
թ.բ. շորպա) = ապուրի:

առնալ = առնել = առնուլ:

աւ = այս. ցուցական՝ ամենամերձը մատ-
նանիշ ընող. Ա. դէմք:

ասղնտիլ = ասեղնտիլ = ասեղ +
նոտ + իլ. 1. Ցաւ մը յորում կարծես ասեղ-
ներու հաւաքածոյ մը միանուագ կը մտնեն մար-
մնոյն մէջ: 2. ասեղով ծակծկել:

ասղնտիք = աստղնիք = աստեղն + իք.
աստղ. յ. ք. ասղնտիք + ներ:

ատ = այտ = այդ. ցուցական՝ երկ-
րորդ դէմք, խօսողէն քիչ հեռու:

արարիչ բացուած ծալք ծալք խմոր՝
զոր տարանկիւն (losange) կը կտրեն եւ իւղի
մէջ կը տապակեն:

արդարէն = արդար + իւղ. կարագ իւղ:

արինթաթախ = արիւն-ա-թաթախ.
արեան մէջ թաթխուած, արիւնով պատած.
" արինթ-թ-ին-ին Էնէլ " = քանի մը տեղերէ վի-
րաւորել մէկը եւ արիւններ վաղցնել:

արինվայ = արիւն-վայ. արեան մէջ
լուացած, արիւնով պատած. " արինթ-թ-ին-ին-
վայ Էնէլ Էն: "

արմունկ = արմուկ = արմուկն:

յ

յաղիք = աղիք:

յառիք = առաստաղ, ձեղուն:

յառտու = առտու, առաւօտ. “յառ-
տու յէր--ին--ն, առտու իրիկուն:

յառտըվանց = առաւօտուն. “յառ-տը-
վանց ին--ն, առաւօտուն կանուխ:

յարտ = արտ, անդաստան:

յաւի = 1. ասի. 2. ձեռք. ձեռաց մէջի
կողմը. “յ-տի-տի, յ-տի-տի-տի:

յաւիշիլ = փշիլ = փշիլ, փշուշ
կրթիլ. “յ-տի-շի-շի-շի-շի-շի:

°

անլուծ կամ անլուծ = սալորի ընտանիքէն
դեղին կամ կարմիր պտուղ մը, մէջը խոշոր
կորիզով. “տի-լու-ծ, ի-յ-տի-լու-ծ:

անլիշ = ակիշ. կրակի համար փոքր
թիակ երկաթեայ:

անուր = սեխ. շատ քիչ անգամ սեխ
բառը կը գործածուի, այլ միշտ անուր:

անյիլ = այիլ = արիլ = այրիլ:

անրիլ = այրիլ. այս ձեւը վերածնու-
թեան հետեւանք է. գործածականը առաջինը
անյիլն է:

անթարի = էնթերի. տղամարդոց սո-
վորական զգեստը:

յ°

յանանի = թք. աճապա = արդեօք.
“յ-ան-ան իլուի:

յամին = յամ'մէն = ամմէն = ամէն.
“յ-ամ-ին իլուի-տի-տի-տի:

յամմու = ամու. 1. հօրեղբայր. 2. դրկից
բոլոր էրիկ մարդիկ. “յ-օ-է-ն-ց ր-ո-ն-ը ք-ո-ն-ի-ն.”
“յ-օ-է-ն-ց 1-ի-ը ք-ո-ն-ը 2-օ-ի-ն.”

յամմուլար = ամպար = ամբար. 1. հաց
դնելու մասնաւոր տախտակէ գզրոց (տօլապ).
2. ցորենի շտեմարան:

յամջէվ = առաջել, առաջքը:

յամջի = առաջի = առաջին:

յամջընէկ = առաջնէկ. առաջին երե-
խան:

յամի = ուտել՝ մանկական բառ. “յ-օ-ք
է-ր-օ-ն կեր:”

Բ.

Բալի = բալլի = բանլի = բանալի:

բաղարջ = առանց խմորի հաց:

բամալլուկ. տեսակ մը համեղ խոտ՝ 15
—20 սմ, երկայնութեամբ եւ 1/2 սմ. լայ-
նութեամբ:

բանմար = բանջար — բառս կը գործ-
ածուի միայն ճակնդեղի մէկ տեսակին համար,
որուն միայն կանաչ մասը կ'ուտեն:

բասլիլ = բացուիլ. 1. ծաղիկներու բա-
ցուիլը. 2. մարդկանց համար ձակութիւն ստա-
նալը. 3. սկսիլ. “ք-ո-ն-ը ք-ո-ն-ի-ն-ց-ն-”:

բարակցաւ = թղթախտ:

բարկ, փայլուն կրակ. “ք-ո-ն-ը ք-ո-ն-ի-ն-ց-ն-”
ք-ո-ն-ը ք-ո-ն-ի-ն-ց-ն-”:

բարկնալ, կրակին երթալով փայլիլը,
լաւ վառիլը:

բարկենտանք = բարեկենդան:

բզիկ բզիկ ընել, ամենափոքր մասերու
բաժնել, բզքտել:

բզտել = պատռել:

բնտռտել, փնտռելու ետեւէ լինել:

բշտել, մարմնոյն վրայ փոքրիկ բշտիկներ
ելլել:

բոթ = բոյթ. ձեռաց կամ ոտքի մատ:

բոթել = բոյթ + ել — մատով՝ բոյ-
թով բանի մը համը տեսնել. հարնել (մատով
ուտել):

բողող = բղուղ. հողէ աման՝ մէջը ըն-
դեղէն լեցնելու համար:

բոնկալ = բոյն + կալ. 1. հաւու բոյ-
նին մէջ դրուած ձու. 2. հաւուն տեղը:

բոսիկ, բոկոտն. 1. առանց ոտնամանի.
2. կոշտ մարդ:

բոխնճ = բռնջի պտուղ:

բուլվար = բուրուան, խնկածխիչ գործի

բուշտ = բշտիկ, փոքրիկ սրածայր վերք:

բուռ, ափ, ձեռաց մէջի քանակութիւնը
(ալուճ):

†.

Գազ, տեսակ մը կարծր եւ սրածայր խոտ,
զոր բաղնիքներու մէջ կը վառեն:

գաթայ = գաղայ, աղնիւ թանձր հաց
(պարսիմաթ):

գանկառ = կանկառ:

գանկատ = գանգատ:

զանկտիլ = գանգատել, 1. գանգատ
ընել՝ տալ. 2. դատ բանալ:

զերզշտալ, բերնէն ստամոքսի կաղ ար-
ձակել:

զերզշտուք, նախորդ բառին գործողու-
թիւնը:

զզվիլ, կռուիլ զերար քաշքշելով. նա-
խատական բառ է:

զզվտիլ, սաստիկ կռուիլ:

զըզի = քըզի = քեզի = քեզ:

զլօխ = գլուխ. 1. գլուխ. 2. գագաթ.

“ Գ-ն-դ Գլ-ի, Գ-ն-ը Գլ-ի-ը ”:

զլօխ ունննալ = սիրել. գաւառաբար-
բառիս մէջ երբ կ'ուզուի ըսել թէ մէկը ուրիշ
մը կը սիրէ, այսինքն խորին համակրութիւն մը
ունի դէպ ի այն՝ այս ասութիւնը կը գործածուի.
“ Ե- Գլ-ի Գլ-ի ”-ն է՝ “ Ես քեզ կը սիրեմ. իսկ
-ի-ի-ը բառը կը գործածուի միայն մտերմական
յարաբերութեան մէջ. “ Ե- Գլ-ի-ը Գլ-ի-ի-ը -ի-
-ի-ը ”, ըսել է թէ այս մարդը այն կնոջ հետ
մտերմական ապօրինի յարաբերութիւն ունի,
անոր սիրականն է:

զլտորել գլըրել՝ իր եւ մարդ. “ Գ-յ-ի-ը-ն-
-ը -ի-ը Գլ-ը-ի-ը ”:

զլտրել գլըրել՝ իր եւ մարդ. “ Գ-յ-ի-ը-ն-
-ը -ի-ը Գլ-ը-ի-ը ”:

զղթոր կամ զխթոր = noix de galle.

զմքուկ = Գ-Գ(եթ)-ն-ի = Գ-Գ + -ի-
բառուցք. յիրաւի եթէ ձեռաց մատները գոցուին
գմքեթաձեւ երեւոյթ մը կ'առնէ ձեռքը. “ Գ-Գ-ն-ի-
-ը ”:

հը շըբիւն, քիբուիւն քիբիւն քիբիւն քիբիւն քիբիւն, եւայլն, բռունցք... բռունցքով...:

գվրուկ սալվոր — սալորի մէկ տեսակը որ խիստ խոշոր է՝ մինչեւ բռունցքի մեծութեամբ եւ շատ համեղ:

գնտիլ = գունտ + Իլ. — գունտ՝ ուռեցք ձեւանալ մարմնոյ մէկ մասին վրայ, սաստիկ հարուածէ մը յետոյ. « +բէս+ հը քիբիւն շըբիւն, քիբիւն քիբիւն »:

գնտել = գունտ + ել — խմորի, ցեխի, կամ ո՛ր եւ է շաղուած նիւթի գնդաձեւ կերպարանք տալ: « խմորը քիբիւն, շըբիւն քիբիւն »:

գնտիկ — գլուխը խաղցնել՝ երբեքնել. մանկական բառ. « քիբիւն յիբիւն քիբիւն »:

գնտրել — գլորել. « քիբիւն քիբիւն (հացի գլանիկ) յընչէ քիբիւն »:

գնտրտել — իրարու վրայ՝ մի քանի անգամներ գլորել. « քիբիւն յիբիւն քիբիւն »:

գոռել — մահմետականաց գերեզման:

գոռելնոց = գոռել + նոց մահմետականաց գերեզմանատեղի՝ գերեզմանատուն:

գործել — կը գործածուի միայն մանուսա շինելու մեքենայով (հէր) աշխատելուն համար. « քիբիւն քիբիւն քիբիւն »:

գուռ — քարէ ընդունարան, որ աղբիւրներու առջեւը դրուած կը լինի վաղած ջուրը ընդունելու համար:

գրող կամ գրող — հոգի առնող՝ տանող երեւակոյական էակ, հին քիբիւն կամ քիբիւն (կրել)

անունէն մնացած, « քրօղը քռի! (անէծք). քրօղ
(բացադանութիւն). քրօղ քռի երբ »

զօթի — ծոյլ, անգործ, թափառիկ.

« քռի քրօղի քռի! քրօղի քրօղի քռի քռի քռի քռի »

զօտնիփաթ = զօտի + փաթ (= փոթ)

— զօտիին փաթաթութենքերուն կամ փաթերուն
մէջ (զուրշագ արասը). « քռի քռի քռի քռի »

քռի քռի. կայ նաեւ քռի քռի որ աւելի վաւեր-
բացօցիչ է բացատրութեանս:

Գ.

Դան — կողմ, մէկ կողմ. « Դան երբ, Դան
քռի, Դան քռի քռի » եւն:

դաշոն = դաշտին — երկաթէ՛ մէջը
կլայեկուած՝ ընդարձակ՝ կլոր աման, բարձր ե-
զերքներով. կը գործածեն լուացքի (լաթ, ցորեն
եւ ամէն նիւթ) համար:

դարվար — զառիվար. « Դարվար քռի
քռի քռի քռի քռի »:

դարվեր — զառիվեր. « Դարվեր քռի
քռի քռի »:

դարտակ = դարտակ — փայտէ փոքրիկ
խողովակ, որուն վրայ կը փաթթ ենմանծի թելը:

դդմիլ = դդմ + իլ — ըթամտանալ,
ապուշ լինել. « Դդմիլ քռի քռի քռի »:

դեղ — 1. դեղ. 2. թունաւորող նիւթ
(հեղուկ կամ կարծր):

դեղել — թունաւորել:

դեղնուց = դեղին + ուց — ձուի կամ
հաւկթի դեղին մասը:

դողցնել -- ջերմով տառապել, տենդ
ունենալ. « յ^օժէն զբ րդւս րդցն^օ յէ: »

դողդղալ — ցրտէն դողալ:

դողացկան — 1. դողացող, 2. երկ-
չտա, ամէն բանէ վախցող:

դրչոց դնել — ապրցուն (ոսպ, լուբիա,
սիռեռ, եւն) ջուրին մէջ թողուլ եփելէն քանի
մը ժամ առաջ. թրջոց դնել:

դիիել — լաւ մը ծեծել (անձ մը). « Կէ-
ժ-դիեբլ լւս յէ րդիեբլ րդւս: »

Է.

ելանի — թեւերով զգեստ մը, որ մինչեւ
գօտին կը հասնի եւ զոր ո՞չ ո՞րէն տակէն կը
հագնին:

եղկըցնել — քիչ տաքցնել ո՞ր եւ է ո՞չ
կարծր նիւթ:

երկիրմար = երկիր + մար. — թրթուր:

եղկուկ = եղկ + ուկ — քիչ տաքա-
ցած (կրակի վրայ կամ արեւուն մէջ) ջուր
կամ հեղուկ:

եղլի = եղ + լի = իւղ-ա-լի — իւղոտ:

եղկիլ = եղկ + ուկ + իլ — ջուր կամ
հեղուկի քիչ տաքանալը:

եղուկ = եղ(կ) + ուկ — նոյն նշանա-
կութիւն քան եղկուկ:

եմանի — կօշիկ, շատ գաւառներու
յատուկ առանց կրունկի թեթեւ կօշիկ:

երգ — բառս կը գործածեն միայն ազգային երգերու համար, մնացածները հայերէն եւն կ'անուանին:

երվընալ = երվըննալ = երուընալ = երեւնալ. — երեւիլ:

յէ.

յետ — 1. ետ. 2. ետեւ. “յէր քննի, յէր նոյն”:

յետինք — կէսօրէն յետոյ՝ երեկոյեան դէմ օրաբաժին:

յետնաշխարք — աշխարհի վերջը՝ վախճանը:

յերթ = յարդ (սաման):

յերազ = երազ:

յերեկ = երէկ:

յերկան = երկան = երկայն, երկար:

յերկննալ = երկայնանալ. — 1. երկարիլ. 2. ճամբայ ելլել եւ առաջ գնալ. 3. երկար տեւել ուրիշ բանի:

յերվան = երեւան, երեւումն. “յերէն նոյն յերվան ելն”:

յերի = յեր = եր = երբ:

շ.

Չամպիլ = զամպիլ = զամբիլ = զամբիւլ = զամբիւղ. կայ նաեւ

զամպիղ՝ նոյն նշանակութեամբ:

զիւան = զեան. — վնաս, կորուստ.

“զիւան զննի. զիւան իննի”:

զլխթի — շարաբարոյ, գէշ, անառակ.

“ շիւթի յո՞ր էիք: ”

զնկոտալ — 1. ակռաներու իրար ծեծելը ցրտէն. 2. կը նշանակէ նաեւ շատ մը բնական ձայներ, որք նոյն հնչումը ունին:

զոնեխ — 1. ճախարակի երկաթէ ճաղին վրայ գտնուած ատամնաւոր փայտէ մասը. 2. տեսակ մը բոյս:

զրզօփ — թեթեւօլիկ, թեթեւաբարոյ. “ շիւթի յո՞ր էիք: ”

զրունցել — զրոյց + ել — զրուցել, խօսիլ. “ շիւթի յո՞ր էիք: ”

զօրաթա — լըջօրէն (կռուի՝ բարկութեան մէջ), հակադարձն է “ իջօրէն ” ին. միշտ կը հարցնեն “ իջօրէն ո՞ր ո՞ր շիւթի ո՞ր ” — կատակ է թէ լուրջ:

է.

էլալ — էլլալ = ելա(նե)լ — ելել:

էնէլ = ընել = առնել — գործ մը կատարել, շինել. “ շիւթի յո՞ր էիք: ”

էվէլ = աւել — 1. աւելի, աւելորդ. 2. առաւել. “ էվէլ ոչ ոք չէր: ”

էվնալ = աւելանալ. — աւելնալ, մնացորդ թողուլ:

էվնորթ — մնացորդ, մնացած, աւելցուք:

էվցուք — մնացորդ, մնացած, աւելցուք:

էրթկրտալ = երթկրտալ. — յօրանջել. անօթի, յոգնած եւ քնոտ մարդոց բան կը համարուի:

էրէս = երես. 1. երես մարդու. 2. յանդգնութիւն, համարձակութիւն:

էրէս առնալ — համարձակութիւն գործածել, շփացած կերպով վարուիլ:

էրէս ելալ — շփանալ, համարձակութիւն առնել:

էրէս տալ — շոյել, գգուել, քաջալերել:

էրէսկինն = երեցկինն — կին քահանայի:

էրնէկ = երնէկ = երանի. «էրնէկ իւրն» երանի քեզ:

էրնւլալ = էրննալ = երեւնալ՝ թերակատար գործողութիւն կը ցուցնէ. «լուսնիւն իւրնէն» կը սկսի երեւալ:

էրվալ = երեւալ = երեւիլ՝ կատարեալ գործողութիւն կը ցուցնէ. «լուսնիւն էրվոյն» լուսինը երեւաց:

Է.

Էհրնա — ահաւասիկ:

ըհրնաքա — ահաւասիկ:

ըղունկ = եղունգ. «ըղունկերդ իւրնէն»:

ըմա = ըմ՝ մա = թք. ամմա — բայց, սակայն:

ընչաք — մինչեւ. «ընչոյ յո՞րն» կայ նաեւ ինչոյ, ինչոյ:

ընտոր = ինտոր. — ինչպէս. «ընտոր տէնէն» կայ նաեւ ինտոր:

ըռաստ գալ = սաստ գալ. — պատահիլ, հանդիպիլ. «էն իւրն ըռաստ էնոյ ընչոնն»:

ըռատ = առատ. « ըռոտ ըռոտ: »

ըռատութիւն = առատութիւն. — 1. շատութիւն, յորդութիւն. 2. արմատեաց շատութիւն՝ հակադարձ երաշտութեան:

ՅԵ.

յըյնիւ = յըկնիւ = անկնիւ = անկանել — իյնալ. « շըշընիւ յըշընիւ եղիւ որ շըշընիւ: »

յընծի = ինծի = ինձ. « յընծի ինչ. յընծի ընելի՛ս յընձի՛ս: »

յընկաճ = ընկաճ = անկաճ = ականջ. « յընկաճ քաճ: »

յընկէր = ընկեր. — ընկեր՝ (ընդ-կեր = լա. cum-panis, Ֆր. com-pan(gn)on, compagnon) ուրիշի մը հետ միասին:

յընկող = անկանող — իյնող. « յընկող (կամ յընկող) յորդանան վն շըշընիւ: »

յընկողին = ընկողին = անկողին. « յընկողին յիշիցի: »

յըսլա = ըսա = ասա — ի հարկէ (հարկաթ), ասա:

Ը.

Թաթախ = թաթախեալ. — թրջած, խիսմած:

Թաթիկ = թաթ + իկ. — փոքր ձեռք. մանկական բառ՝ ձեռք:

Թալմիս = թալ + միս. — մսի մէկ տեսակը. այն ուր միսը շատ է:

[Թաղիք — որոճող կենդանիներու փորոտեաց մի մասը:

[Թան — շիճուկ. կարագէն զրկուած կաթ:

[Թառ — օդին մէջ կախուած (երկու ծայրէն շուաններով) փայտի կամ տախտակի կտոր, որուն վրայ կ'ելեն հաւերը գիշերելու կամ հանգչելու, կը [Թառին:

[Թառիկ — հաւերու [Թառ բարձրանալու գործողութիւնը:

[Թարախ — վէրքի առաջանալէն՝ արեան ապականած եւ գունատած մասը:

[Թարթնել = [Թարթիչները բանալ եւ գոցել:

[Թարթինչ = [Թարթիչք:

[Թացխխում = բոլորովին [Թրջած. «բռնիս բռնիս Բոյ Ինքն էլ»:

[Թափ[Թփած = անուշադիր, [Թափած, աղտոտ:

[Թեր = կողմ, կոյս:

[Թեր էլլալ — 1. կողմնակից՝ կուսակից լինել. 2. պաշտպանել. «Դուն Դ ինքն է Դ ինքն էլլալ. Դուն էլ ինքն էլլալ»:

[Թերխաշ = [Թեր + խաշ. — կէս խաշած, կէս եփած:

[Թնփ — բուսահատիկներու վրայի բարակ մաշկը:

[Թէպուր = [Թէփուր = տէփուր = փետուր:

[Թ[Թմիլ — 1. [Թ[Թու համ առնել՝ տալ. 2. երեսը ծակամակել. «Երէն ինքն էլ»:

[թթուաշ — [թթու համ ունեցող ուտելիք կամ ըմպելիք:

[թթվիշողիկ = [թթուի + շողիկ — քաղցր եւ [թթու համերն իրար խառնուած:

[թթուկիշ կամ [թթրկիշ — կանաչ խոտ մը՝ բամպուկի նման՝ շատ [թթու եւ խիստ համեղ:

[թթոուս կամ [թթրուս = [թթու + ոուս — սալորէ շինուած ոուս, որ սաստիկ [թթու է եւ զոր ժողովուրդը ամբողջ տարին կը գործածէ [թթուի՝ լիմոնի տեղ:

[թի — [թի, [թիակ. «էբի-թի, գ-թի»:

[թիս — որովայնէն արձակուած փութ. «թի-ն: Գ-թի-ն ըն-թի-ն»:

[թիփի — հովախառն սաստիկ ձիւն տեղալուն կ'ըսեն «թի-թի-թի-ն: Ե-թի-ն: Ե-թի-ն: Ե-թի-ն»:

[թլքիլ — մրգեղէններու աւրուիլը. «թլ-թ ինչ-թ. Թլ-թ յի-թ-ն»:

[թնճութ — սանտրուելէն յետոյ սանտրի վրայ մնացած մաղերը:

[թոլ = [թոյլ — «լ-թ-ն թ-ն. Թ-ն. Թ-ն. Թ-ն»:

[թոլ = գոլ = գոյլ — մասնաւոր գոլումէ շինուած աման՝ ջուր քաշելու կամ լուացքի ու բաղնիքի մէջ գործածելու համար:

[թոլնալ = [թոյլ-ա-նալ = [թուլանալ — 1. [թոյլ դառնալ. 2. գործի մէջ եռանդը կորսնցնել:

[թու[թ — ճերմակ եւ շատ համեղ պտուղ մը, որ Արարկիրցւոյ սնունդին մէկ կարեւոր մասը

կը կազմէ, վասն զի զայն թէ՛ թաց (հասուն եղած ժամանակը) կ'ուտեն եւ թէ՛ շորցուցած. անկէ կը շինեն՝ Գ՝՝՝ԻԻ, Գ՝՝՝ԻԻ, Գ՝՝՝ԻԻ, Գ՝՝՝ԻԻ, Գ՝՝՝ԻԻ եւ ուրիշ հազար ու մէկ տեսակ քաղցրեղէններ. զայն կը շորցնեն եւ ձմեռը կ'ուտեն. անկէ կը հանեն աննման օղի: Թ՝ԹԻ քանի մը տեսակները կան եւ որոշ անուններ ունին. կայ կորիզաւորը (Ի՝՝՝ԻԻ) եւ անկորիզը (Ի՝՝՝ԻԻ), վերջինս ամենա-յարգին է եւ կը գործածեն աւելի նուրբ պէտ-քերու. մինչ առաջիններէն (որոնք շատ շատ են յԱ-րաբկիր) կը պատարաստեն շղին, Գ՝՝՝ԻԻ եւն:

Թուխ = Թուխս — ձագ հանող հաւ:

Թուխ դնել — հաւկիթներ դնել հաւու մը բոյնին մէջ՝ ձագ հանելու համար:

Թուխ նստիլ — ձագեր հանելու համար հաւուն հաւկիթներու վերայ նստիլ:

Թսալ — տքնիլ, դժկամակիլ:

Թսթել — փուքս արձակել յորովայնէ:

Թսթսալ — տքնիլ՝ աւելի ծանր կերպով:

Թրիք — ձիու, կովու, իշու աղբ:

Թրմիլ = Թմիլ:

Թօիթի = Թօի + Թի = Թք. Թօի + Լու — գնդասեղ:

՜.

Ժամժ = ժամ = * շամ = շարժ — սկզբնական շարժը վերջինին զօրագոյն աղգեցու-թիւնը կրեր է. բառս կը նշանակէ երկրաշարժ (= երկիր + շարժ = շարժումն երկրի): «Գ՝՝-

չէր՝ թօժ էլն՝ : Անիննահանգին մէջ նոյն միտքը կ'արտայայտէ թօժի բառը :

Ժամ՝ = եկեղեցի. « Ժամն Գրքն, Ժամ թմբ, Սո՛ւրբ Գրքո՛ւմ թմբն » եւն : Ժամ բառը մնացած է շատ մը գաւառաբարբառներու մէջ « Ելեղեցի » նշանակութեամբ. սա շատ հին եւ հետեւանք է վաղեմի սովորութեան մը եւ ծագած է գուցէ « թմբն » = ժամ + սացութիւն (եկեղեցական աղօթք — արարողութիւն) բառէն, որու երկրորդ մասը անհետանալով մնացած է թմբ բարդին նշանակութեամբ. եւ արդէն Լատիներէն Horae՝ Ժամեր՝ (եղ. Hora) եկեղեցական ընթերցուածք, Horae diurnae ցերեկուան ժամեր՝ ժամերգութիւնք, հայերէն բառս բաւական չն՝ լուսաբաններ :

Ժամվոր = ժամ-աւոր — եկեղեցի գնացող, եկեղեցիէն վերադարձող :

Ժամնիքը կախսել — դէմքը փոխել դէպ ի տխրութիւն կամ տգոհութիւն (Bouder). « Երբեքն լընն գէն թնիքը ինն » :

Ժժուանք — մղձաւանջ : քանի որ շրջը Արարկիբի թօժը եւ շատ մը գաւառաբարբառներու թօժը եղեր է, թօժը դիւրութեամբ կրնայ փոխուիլ * թէ՛ ի՛ յետոյ թէ՛ ի եւ վերջապէս թէ՛ ի = շրջի. ուստի թթնն = ժժ + ուանք. իսկ թթնն յոգնակերտ մասնիկ մը լինելով (ինչպէս Թեւ՝ Թեղվանք = Թեղուանք, Իրբ՝ կտորվանք = Իրբուանք եւն) կ'ունենանք թթ (= շարժ) + թթնն = * շարժուանք այսինքն՝ հասարակ յոգնական ձեւով՝ շրջ(ուանք)ի :

Բառիս նշանակութիւնը արդէն աւելի քան նպաստաւոր է բացատրութեանս. քննելիք է նշանակէ՝ տարուբերեալ, շարժուն, յուզեալ քուն, համապատասխան է գաղղիացւոց Cauchemar (= պարզ ոճով *Sommeil agité*), Լատինաց *incubus*, *oppressio nocturna* կամ *lubidria Fauni*, Յունաց *ἐφιάλτης*, *επιβολή*, *πνευγαλιών* բառերուն: Ուրեմն՝ մենք կը կարծենք թէ քննելիք է (=*շարժուանքին*) կը նշանակէ քնոյ մէջ՝ այլեւայլ աղղեցութեան տակ՝ զանազան անհաստիք երեւոյթներն (երազներն), անհաստութիւններն, շարժումներն եւն: Ժ. քննելիք է քննելիք է Վանի բարբառով կը նշանակեն ինչ, այսինքն տերեւներէ, փոքր ստերէ, թղթերէ բաղկացած՝ հովէն եւ քամիէն տարուբերուող նիւթեր կամ աղտոյնութիւններ. այս զուգագիպութիւնը կը հաստատէ մեր՝ քննելիք է քննելիք միեւնոյն ծագումն ունենալուն վրայ ըրած ենթադրութիւնը:

ժմնել = ժամ + նել = ժամ + ա + նել. — ժամանել, հասնել ճիշտ ժամանակին.
 * քննելիք է քննելիք է քննելիք է քննելիք է:

ժում = ժամ, * ժրմ — 1. ժամանակ վայրկեան, ատեն. 2. անգամ, հեղ (կերակուրի համար). * քննելիք է քննելիք է քննելիք է քննելիք է:

ժոն գալ = շուռ գալ — պտտիլ, ման գալ. * քննելիք է քննելիք է քննելիք է քննելիք է:

ժրժրալ — բնական ձայն կամ բնութեանէ առնուած ձայն՝ jř, jř.

է.

իլիկ — 1. կոճակի ծակ. 2. մարմնոյ ներքին անդամ, ողնաշարի ծուծ, ողնաշարի ոսկր:
 Իմաստալ = իմաց տալ — իմացնել, լուր տալ. կայ նաեւ յիւստիս:

ինչաք, ինչէօք, ինչուք, կան նաեւ մինչաք, մինչէօք, մինչուք, մինչեւ, ց—, Ի—, Ե— . « Ինչու՞ յո՞ր է՞ք: Ինչու՞ է՞ք »

իշուկոնսկ — բոյս որ ցորենի եւ ընդհանրապէս հացահատիկներու մէջ կը գտնուի եւ իշու կոնակին շատ նման է:

իշվասք = իջուածք. — 1. ուռեցք մարմնոյ մի մասին. 2. կաթուած, կաթուածահար:

իշտա՞ք = թք. էշէ, ահա, ահաւասիկ:

իշտա՞քա՞ = թք. էշէ, ահա, ահաւասիկ:

Խպի պումբ! կամ պարզապէս՝ պոմբ!

1. բացադանչութիւն, պահուող մէկը յանկարծ գլուխը գուրս կը հանէ եւ կը պոռայ « Խպի պումբ! » 2. բուերուն սեփական կանչումը կամ երգը:

իք { յարաբերական՝ միեւնոյն նշանակու-
 թիւն ունեցող՝ երեք բառեր, որոնք ի-
 քքը { բարու տեղ կը գործածուին. եւ կը
 ինքը { գրուին այն բառին տեղ զոր խօսողը
 չի յիշեր. « Իքք = (բանը), Իքք... յո՞ր է՞ք »

յի.

յինստ — 1. հակառակող. 2. պնդագլուխ, յամառ:

յինքը = ինքը, ինքն, — ինք. (lui, elle).

“ Ենք և ց ” :

յիշանստան — իւղով, մեղրով եւ նշաստակով շինուած կերակուր :

յիրենն = իր + են = իւր + եան. իրեն, իրան (à lui, à elle).

յիրիկունն = երեկոյ — 1. իրիկուն, 2. մութ. Երիկունն էլ — = մթնեց :

Լ :

լագ — 1. համր. 2. Լազ ազգը. “ Բէկէկ և Լ — Լ ” Գէորգը համր է :

լագիրկո — 1. համր, թլուատ, թոթով. 2. օտար լեզու խօսող. 3. բան չհասկցող. բթամիտ. “ Լ — Լ ” Ենք և ց :

լան — համր, անխօս, բերանը բռնուած. “ Լ — Լ ” Ենք և ց :

լան — լաց լինել, արտասուել :

լանիկ — լակ — կեր՝ կերակուր ջրախառն անասուններու համար :

լանկան — կոնք. ձեռք լուալու աման :

լակոտ — 1. անհարազատ (որդի = batard) 2. անառակ. 3. զաւակ :

լանն — լայն — լայնութիւն ունեցող. լանքը՝ լայնութիւնը. լանալ՝ լայնանալ :

լանկան — պղնձէ կամ հողէ պնակ :

լանջանք — ճերմակ լաթ, որով ծեր կիները գլուխին կը կապեն :

լար — 1. Ճախարակին անիւը երկաթէ ճաղին հետ յարաբերութեան մէջ զնող չուանը:
2. չուան:

լաւաշ — նոր եւ ազնիւ հաց՝ բարակ եւ երկայն:

լեզու էլալ = լեզու ելլել — 1. երեկոյին խօսիլ սկսիլը. 2. լուսթենէ յետոյ յանկարծ խօսիլ սկսիլն. « Բէր շաշ լեզու էլալ »:

լեղվընալ = լեղեանալ. — լեղի համստանալ. « Բաշ լեղեանալ »:

լեփլեցուն = լեփ + լեցուն. — բոլորովին լեցուն, լեփն. « Բաշ զօրացուցիչ է »:

լգել — լեզել, լեզուլ:

լգվոտել — 1. իրարու վրայ լեզել՝ արագ արագ. 2. զերար լեզել:

լինտ — լինդ. յթ. լեթեր:

լըլալ կամ լալ կամ լալ = ընուլ, լեցնել, վրան աւելցնել:

լսկիլ — պտղոց չափազանց հասունանալը. « Բաշ լսկիլ լեթեր »:

լսկիկ — պտուղներու չափազանց հասունցած վիճակ. « Բաշ լսկիկ լեթեր »:

լկտի — շփացած, երես առած, անամօթ, աներես:

լըրճուք կամ լըրճուք — պժգանք ազգող. նողկալի:

լող — գլանաձեւ խոշոր քար՝ որով տանիքները կը լողեն՝ հողը ամրացնելու համար. կ'անուանուի նաեւ լողք:

լող — լողալու արհեստը՝ գիտութիւն.

“ Լող քնէ՞նք . Լող քնէ՞նք՝ լողալ իմանալ :

լողալ — 1. ջրի մէջ զանազան շարժումն ներով առաջ գնալ. 2. ո եւ է նիւթին ջրի երեսը բարձրանալը :

լողել — լողաբարը տանիքներուն վրայ տարուբերել. “ Էլ քնէ՞նք Լող ” :

լողիատ — սքծանաձեւ փայտեայ գործիք, որով լողաբարը շարժման մէջ կը դնեն ու կը լողեն :

լուսունկա = լուսին, լուսնկայ :

լիռլիռ — բնութենէ առնուած ձայն. կերակուրի եփած ժամանակ հանած ձայնը :

լիռտալ — կերակուրի սաստիկ եփած ժամանակ հանած ձայնը :

Ի.

խաղ — 1. սպար, կաքաւ. 2. խաշ (Jeux) :

խաղալ — 1. սպարել. 2. խաղալ ո եւ է խաղ. “ -- լըյտը : Էլ Իյնը Իլըլ . :

խաշիլ — 1. տեսակ մը կերակուր՝ ալիւրով եւ իւղով շինուած. 2. ալիւրէ նօսր զանգուած, որուն մէջ կը թաթխեն հնձը :

խաշիլ — խաշիլի մէջ թաթխել մանածը :

խաշերկաթ — խաշաձեւ երկաթ, զոր կրակին վրայ կը դնեն եւ վրան՝ կերակուր եփելու ամանները :

խավող = խաղող :

խաւիծ — ալիւրով եւ իւղով շինուած նօսր կերակուր :

խափափանք = խափան ք — վերէն վար գոցուող դուռ. ո եւ է մեծ կամ փոքր բացուածքի բերանը գրուած արգելք. « Խճճճճ Խճճճճ » :

խելուկ = խել քուկ. — խենթուկ, խելքէն քիչ մը պակաս :

խեր — 1. ծննդարեբութենէն յետոյ կոչուն տուած առաջին կաթը, զոր բոլոր բարեկամներուն ընծայ կը ղրկեն : Վանեցիք Խէ՛՛ կ'անուանեն այս կաթը : 2. բարի :

խել — խենթ, խելքէն պակաս :

խզտել — խզել, պատռել :

խժալ — շնչառութեան ժամանակ ելած փոքր անբնական ձայն՝ հետեւանք ստամոքսի կամ կրծոց հիւանդութեան՝ մանաւանդ շնչարգելութեան (asthme) : Վանի բարբառով՝ Խճճճ :

խժիկ — 1. ժամանակաւոր շնչարգելութիւն (asthme). « Խճճճ Խճ Խճճճ » 2. կրծքի պաղառութիւն՝ հարբուխ, որով մարդ շունչ առած ժամանակը խժ, խժ ձայներ կը հանէ :

խժկտալ — խժիկ եղած լինել եւ ներդուիլ :

խլիք = խլիք. — խլինք. « Խլիք Խլիք » . Խլիք՝ խլինքոտ :

խխիլ — բոլորովին թրջիլ :

խխում՝ — բոլորովին թրջած :

խնկիչ կամ խնկածխիչ — քարէ կամ մետաղէ փոքր աման խունկ ծխելու՝ տուներու մէջ, մանաւանդ շարաթ երեկոնները :

խնոց — հողէ մեծ աման, որուն մէջ մածունը կը հարեն կարագը հանելու համար:

խնտում՝ պատառ — սաստիկ խնդացող:

խնտումէրէս = խնդումերես՝ ուրախ, զուարթ, միշտ խնդացող:

խշխշալ — 1. սաստիկ ցաւիլ, ցաւակցիլ. 2. խշխշ ձայն հանել օձի կամ ուրիշ կենդանւոյ կամ անձի՝ տերեւներու մէջէն անցած ժամանակ:

խշխշուք — խշխշ բնաձայն հանելը:

խշրտալ, խշրտուք միեւնոյն նշանակութիւնը ունին քան խշխշալ եւ խշխշուք:

խոնճան — վարտիքի կապ:

խոնճնալ — յոգնիլ, խոնջիլ, դադրիլ:

խոշուք = խոշոր + ուք — ո՛ր եւ է մաղելի նիւթ մաղելէն յետոյ, մաղի մէջ մնացած մասը:

խորթալ — քնացած ժամանակ մեծ ու փոքր ձայների հանել շնչառութեան միջոցին՝ քթէն, բերնէն կամ կոկորդէն:

խորիս — իւղի մէջ տապակած ալիւր:

խորտիկ — մսէ տեսակ մը կերակուր:

խուց — եկեղեցւոյն կից սենեակ, առաջնորդարան:

խալլիկ — մանկական ձեւեր ունեցող, խօսքին՝ գործին եւ վարուելուն մէջ անտեղի ձեւեր եւ շարժումներ ընող:

խալլկնալ — մանկական ձեւեր առնել, անտեղի եւ անյարմար ձեւեր եւ շարժումներ ընել:

խօթիկ = խօթ + իկ — անէծքի ձև մը.
կշտամբելու ձևը՝ «խօթիկ! խօթիկ! --տէ! խօթիկը
փրկ. խօթիկը փրկ.!»

խօշապ — չամիչով, սիսեռով եւ ուրիշ
զանազան միրգերով եփած ապուր (չորդ)։

խօշ (բաղաձայնով սկսողներու) — խօշ
(ձայնաւորով) — այս երկու բառերը միեւնոյն
իմաստը ունին քան արեւելեան դաւառներու
«խօ» մասնիկը. «տաշ — խօշ! եւ փշի
չէի խօշ — փշ!»

խօստել — ցաւիլ, սուր ցաւ ունենալ։

խօստուկ կամ խօստուք — ցաւ, սաս-
տիկ ցաւ։

խօրաթա — 1. կատակ, հակադարձ
չէր-թոշի. 2. խօք, խօսակցութիւն։

խօրաթել — խօսիլ, խօսակցիլ։

Յ.

ծաթել = ծագել — ծագիլ արեգա-
կան, արեւու ելլել։

ծակաշք = ծակ + աշք. — 1. չտես.
2. անյագ. «էշ ծակի՛ն յորդ — օ»։

ծակասեղ — կարի մէկ տեսակը։

ծակ-ծուկ — 1. ամեն կողմ (բէօշէ պու-
ճագ). 2. ծակ. «ծակ-ծուկ չէ՛ր տէր — օ» քան յը
ից. «եւ ծակ-ծուկ չէ՛ր տէրն ուր յը»։

ծաղին — կանաչ խոտ մը, որ չօրցնելով
ալիւրի նման կ'աղան եւ կը պահեն եւ ձմեռը
հացի վրայ ցանկելով կ'ուտեն։

ծաղկիլի — 1. ծաղիկներու կամ ծառերու ծաղկումը. 2. բորբոսիլ սուպի, սէշէլի, թթ սուպի եւն:

ծանտր = ծանր:

ծարվընալ = ծարաւանալ -- ծարաւիլ, ծարաւ լինել:

ծեծ — 1. գանակոծումն. 2. պատերազմ. «Տ-ձիւն -- ունիւն Բէլ ձե՞ ի-յ:»

ծիլ — ծլումն եւ ծաղկումը ո՛ր եւ է քաղցրեղէնի. «... ի ձիւ ի-տէ-ն»:

ծիրտ — թռչնոց աղբ. «Հ-ւ-ւ-ւ, ի-ւ-ւ-ւ լ-ւ-ւ-ւ, լ-ւ-ւ-ւ, լ-ւ-ւ-ւ, լ-ւ-ւ-ւ ձիւ-ւ-ւ»:

ծլիլ = ծլել — ծլիլ ծաղկիլ. «Բ-ւ-ւ լ-ւ-ւ-ւ Կ-ւ-ւ-ւ ձիւ-ւ-ւ»:

ծոցվոր = ծոցուր — յղի:

ծրթի — տեսակ մը փայտ որ շատ շուտ եւ լաւ կը վառի, բայց կրակը երկար չի տեսեր բնաւ:

ծրտել — թռչնոց աղբ արձակելը:

ծրտոտ — 1. տեղ՝ ուր շատ ծիրտ կայ. 2. աղտոտ, անմաքուր տեղ:

ծիխալ — փայլիլ, փայլ տալ:

ի.

կազկլտիլ = կայծկլտիլ 1. կրակին կայծ արձակելը. 2. սաստիկ ճիգէ՝ շարժումէ մը յետոյ աչքերուն առջեւ կայծեր երեւալը. 3. աստղերու փոքր շարժումները:

կազկլտուր = կաճկլտուր = կայծ-

կլտուք — 1. կրակի կայծեր. 2. աչքերուն երեւցող կայծերը:

կաթ — 1. կաթ կովու կամ այծի. 2. կաթիլ. « Կ-՛ն Բ-՛ն Գ-՛ն Դ-՛ն Ե-՛ն »:

կաթիլ = կաթել — տան առաստաղէն անձրեւի կամ հալած ձիւնի կաթիլներ կաթելը:

կաթնախալար = կաթն + եղբայր — մի եւ նոյն մօրմէ կաթ ծծած երկու ոչ-եղբայր երեխաներ իրարու Կ-՛ն Բ-՛ն Գ-՛ն Դ-՛ն կամ Կ-՛ն Բ-՛ն Գ-՛ն են:

կաթնախիիր = կաթն + աղբիւր — աղբիւրներ՝ ուր կ'երթան կը լուացուին այլեւայլ հիւանդութիւնները դարմանելու համար. զ. օր. դողի, դեղնութեան (Jaunisse). կանանց կաթի պակասութեան համար աղբիւրներ կան:

կանաչել — խօսակցիլ, խօսիլ. « Բ-՛ն Կ-՛ն Ե-՛ն Զ-՛ն Է-՛ն Ը-՛ն Թ-՛ն »:

կանաչութիւն — խօսակցութիւն:

կանուխ = կաննուխ = կանուխ. « Ե-՛ն Զ-՛ն Է-՛ն Ը-՛ն Թ-՛ն Կ-՛ն Բ-՛ն Գ-՛ն Դ-՛ն Ե-՛ն Զ-՛ն Է-՛ն Ը-՛ն Թ-՛ն »:

կանչել — 1. կանչել. 2. երգել. « Ե-՛ն Զ-՛ն Է-՛ն Ը-՛ն Թ-՛ն Կ-՛ն Բ-՛ն Գ-՛ն Դ-՛ն Ե-՛ն Զ-՛ն Է-՛ն Ը-՛ն Թ-՛ն »:

կանտրմա — ծեծած ցորեն:

կապա — 1. գրքի երես, հաստ թուղթ. 2. օձի մաշկ՝ պատեան:

կապտա = կապոյտ:

կանաս = կեռաս:

կատողիլ = կատաղել — 1. բարկանալ. 2. չարանալ. 3. կատաղել շան:

կարգել — ամուսնացնել. « Կարգելը »

կարդացող — գիտուն, գիտնական:

կարծ — մանած թել՝ զօր « կարծիք »
վրայ անցնելով « կարծիք » միջոցաւ « կարծիք »
կը շինեն:

կարկտան — կարկատան — կտոր՝ մաշած
զգեստի վրայ կարելու համար. կարուած կտորը:

կացին — կաց՛ցին — կացին:

կեղվել — կեղեւել — կեղեւը հանել:

կեղվրտուք — կեղեւներ, հանուած
կեղեւներ:

կենալտուն — կենալ + (ու)տուն —
տան մէջ սենեակ մ'է, ուր բոլոր ընտանիքը ամ-
բողջօրը հաւաքուած կը լինի:

կեն — ծուռ, ծաած:

կենալ — քորուիլ, քոր գալ, « կենալ »
« կենալ »:

կեղվրտուք — քերուրտուք. « կեղվրտուք »
« կեղվրտուք »:

կեղցնել — ծռել, բոլորակ ձեւ տալ:

կերոն — մոմ (bougie):

կեցել, կեցուցնել — գաղբեցնել,
կանգ առնել տալ, կենալ, կենալ տալ. « կեցել »
« կեցուցնել »: Չէ՞ր « կեցուցնել » « կեցուցնել »
« կեցուցնել »:

կզկել — կծկել — կծիկ + ել — թելը
մատի կամ ս եւ է առարկայի վրայ փաթաթել:

կզկտիլ — կուզկտիլ — ինք իր վրայ

Հաւաքուիլ, ամփոփիլ (թօր թօի օլմագ).
 “ինչոքեք +էլ- ղը նորեք -^օ”:

կզվընալ = կծուանալ — 1. ո եւ է
 կերակրոյ կամ հեղուկի կծու համ աննելը. 2.
 բերնին մէջ կծու համ ունենալ. “էր- որ-էրեղ
 ղ-որեք ինչն- ի-” “չ-որ ինչն-ցեք է- ոյ-
 շքըն- (ապուր):”

կըյ'իտ, կըյ'իծ, = կ(տը)իծ = կըյ'իծ
 — զօրաւոր, անվախ, կտրիճ. իյ'իտ-իւն, իյ'ի-
 ճու-իւն՝ զօրաւորութիւն, անվախութիւն, կտր-
 ճութիւն. “չ-որ իյ'իտ ղ-որ -^օ. Կայրէ իյ'իճ էյ'իք
 քն- էի-”:

կըտի կըտի — ոչխարները եւ այծերը
 կանչելու համար բնաձայն:

կըտիկ — ոչխար կամ այծ, գառն կամ
 ուլ. մանկական բառ է:

կլթել — 1. կաթ կլթել. 2. շահիլ
 խաղի մէջ:

կլթթուք — ո եւ է տօնի առթիւ եղած
 ուրախութիւնները:

կիլա՞կ = կլայեկ — անագ, կլայեկ:

կիլա՞կել = կլայեկել — ամանները
 անագով՝ կլայեկով պատել տալ, կլայեկել.
 “Բէր ի-^օնչեք-^օնեքը, ոչնչը ինչ-ի- ի-”:

կիշա՞նք = կշիռ +ք — կշիռ. ինչ-^օ-
 ել՝ կշռել:

կիրամիւթք = կիրականամուտ — կիր-
 րակիի կամ տօնի նախորդ երեկոն:

կլիկ — ոչխարի՝ այծի՝ ուլի՝ գառնուկի՝
 խոյի՝ քակօր, աղբ:

կկկել — ոչխարի եւն աղբ՝ քակոր ար-
ձակելը:

կլոզ — բրդաձեւ քար:

կլոզել — բրդաձեւ քաքել:

կծիք կամ կըծիք — 1. կծիք թելի
կամ մանածի. 2. կանանց ականջներու վերի
կողմը գանուող մազերը:

կկզիլ կամ կըկզիլ — կըկուզ նստել:

կղպանք կամ կըղպանք — փականք.
կղպանք:

կղպել — 1. փակել, փականքի տակ
դնել. 2. բերանը գոցել:

կծել — խայթել. կծել՝ արեւելեան
բարբառով:

կմկմալ կամ կըմկըմալ — կակազել,
կասել խօսելու ժամանակ, անկապ խօսքեր
ըսել:

կնտել — 1. գլխի մազը կտրել տալ. 2.
հերազներձ ընել անասունները. « Խոչընչի զիւր
բարձր զիւր զիւր, զիւր զիւր զիւր. Բեր զիւր
բարձր զիւր զիւր »:

կնքահար — կնքահայր՝ ծնունդի եւ
ամուսնութեան համար:

կնքամար — կնքամայր՝ ծնունդի եւ
ամուսնութեան համար:

կոթտալ — ձեռաց կամ ոտքերու սաս-
տիկ մտելը:

կոկվիլ — զարգարուիլ. կոկվիլ՝ զարգարուիլ
խնամքով զարգարուիլ:

կոտորտըվիլ — 1. կտոր կտոր լինել. 2. մարմնոյ անդամները քարշ տալ. 3. նազել, պշնուլ:

կոտորտուք — կոտորտուք = կոտորտուք — 1. կտորած բանի մը մանր մասերը. 2. մարմնոյ անդամները քարշ տալը (étirer). 3. նազ շարժել, պշրալ. « Ի՞նչ է կոտորտուքը? Ի՞նչ է կոտորտուքը? Ի՞նչ է կոտորտուքը? »

կոր — կարիճ:

կործնել = կործանել — վար ձգել, գետին տապալել, գլխի վար դարձնել. հեղուկ մը մէկ ամանէ միւս ամանի մէջ լեցնել:

կորկոտ — ծեծած ցորեն, աւելի մանր քան ինչուք:

կուզ — մարմինը ծռած, կանակը կլոր. կուզ ունեցողը եւ կուզը:

կուտ — 1. կորիզ. 2. դրամ, փող:

կուտ կորկոտ — փող, հարստութիւն:

կպշիլ — 1. փակիլ, կպշիլ. 2. հասնիլ. 3. յարձակիլ, զարնել:

կպշող — 1. փակող, կպշող. 2. յարձակող, զարնող. 3. հասնող:

կպշուն — միեւնոյն նշանակութիւնը ունի քան իշուշ:

կոկոսալ — գորտի կամ հաւերու երգելը:

կոնակ — 1. մարդու մարմնոյն ետեւի մասը՝ ծոծրակէն մինչեւ վար. 2. յենարան:

կոտած — 1. ծաղիկ հիւանդութեան թողած փոքր փոսիկները երեսի վրայ. 2. լաւ չեփած մսի վրայի փոթերը:

կոտիլ — 1. ծաղիկ հիւանդութենէն
դէմքի աւրուիլը. 2. մսի փոթփոթ լինելը:

կսկում — կարմրած՝ լաւ եփած հաց:

կամթել — կսմիթ տալ:

կամիթ — ձեռաց երկու մատերով սեւէ
մի անդամի մէկ մասը սխմելը:

կտուց — թռչնոց բերանը:

կրծիք — կրծկալ, լաթ, զօր երեխանե-
րու կրծքին վրայ կը կապեն:

կցել = կըցցել — կցել, կապել, իրա-
րու կապել:

կոշիք — բառս կը գործածուի միմիայն
գրեթէ մինչեւ ծունկը բարձրացող կարմիր եւ
առանց կրունկի ռանամաններու համար:

Հ.

Համար — դաս, աւանդութիւն. « հ-հ-դ
- - - - - , հ-հ-դ քիտե՞ն »:

հայլն — խաղ, երգ. « հ-ճ'էն ին կ-ն-ն »:

հայիլ — հայել, նայել, դիտել:

հայլի = հայելի:

հանել — 1. հանել, տեղէն հանել՝ փո-
խել. 2. գիտնալ, հասկնալ:

հանլիլ = հանուիլ, լաթերը հանել,
մերկանալ:

հանլրտիլ — հանդիպել, անցած ժա-
մանակը տեղ մը կանգ առնել. « - - - - - քիտե՞ն
- - - - - ին կ-ն-ն »:

հաշել — 1. հաշել շան. 2. խօսիլ (ա-
նարգական ոճ). 3. խօսքնետել՝ անցնող կնոջ մը:

համալ — հապ, դեղ, դեղահատ:

համոխիկ = 1. հատիկ — սիսեռ (նօ-
հութ) „Poix“. 2. հատ՝ միաւոր. այս պարագային
կըսեն նօփիկ, նօփիկ:

հարել — մածունը խնոցի մէջ դնելով
երերցնել կարագը հանելու համար:

հարթել — ծառի ճիւղերը կտրտել. տե-
րեւները կտրել:

հարսաղփար = հարս + եղբայր —
հարսին ընկերացող երիտասարդը կամ պատա-
նին, որ միշտ անոր ազգականը կը լինի:

հարսանիթ — հիւանդութիւն մը, որուն
ժամանակ հիւանդին բոլոր մարմնոյն վրայ փոքր՝
կարմրագոյն բշտիկներ առաջ կու գան:

հարսիկ — տագրոջ իւր հարսին տուած
անունը. պատանին իւր եղբոր կնոջ նօփիկ անունը
կու տայ:

հարսինք կամ համնիք — հարսանիք:

հարսնցու — հարս լինելու պատրաստ,
ամուսնանալու մօտ, նշանուած աղջիկ:

հաւկիթջուր — կերակուր մը, որուն մէջ
հաւկիթ կայ, շատ ջուր եւ քիչ իւղ:

հաւկոր — հաւ + կոր. — հաւութիւն՝
կուրութիւն, այսինքն հիւանդութիւն մը որուն
հետեւանքով մութը կոխելուն պէս մարդու
աչքը այլ եւս չի տեսներ ճիշտ հաւերու եւ շատ
թուշուններու նման:

հաւնիլ — հաւանել բանի մը, լաւ գտնել.
գոհ լինել. սիրել. “ -- -ընկիւն նօփիկ շը: ”

հաւտալ — հաւատալ, վստահութիւն
ունենալ:

հաւքաշ — հաւու մի ոսկրը՝ որ երկու
ճիւղ ունի եւ որով գրաւ կը բռնեն. այսինքն
այդ ոսկրին մէկ ծայրէն մէկը կը բռնէ եւ միւսէն
ուրիշ մը, բան մը գրաւ կը դնեն եւ այն որ ա-
ռաջին անգամ միւսին ձեռքը բան մը տայ եւ
այդ միւսը շինչէ իւր գրաւը, տուողը «է- րէ-»
կըսէ եւ կը շահի:

հեզկլտալ — հոգւոց հանելով արտա-
սուք թափել, հեծել, հեծկլտալ:

հեծան — հաստ գերան:

հեկեկալ — հոգւոց հանել:

հեղ — անգամ. «յ-է-ն է-ը -- ք-ն է Է-
-է- նը»:

հեղսարմայցորեն — եգիպտացորեն:

հելալ — հելալ — 1. հել ի հել լինել.

2. յօբանջել:

հերիսա — իւղով, մեղրով եւ ալիւրով
շինուած կերակուր:

հերու — անցեալ տարի:

հերուն — հերիւն. ծակելու համար եր-
կաթէ գործիք:

հերստաիլ — բարկանալ, կշտամբել:

հէնք — պատրաստուած մանած՝ մանուսա
գործելու համար:

հըյ՛ել կամ հըյընել — ցորենի կամ ո՛
եւ է ցորենահատիկի մէջէն աղտերը հանել՝
զատել:

հինել — մանուսա գործելու մանածը
պատրաստել:

հմար = համար, « Գրչի հմար բն չից: »

հողել — հող լեցնել ածուներու մէջ:

հողլաթ = հող + լաթ — լաթ՝ որուն
վրայ կը դնեն երեխային օրօրոցին մէջ դնելիք
հողը:

հոնիկ = հոն + իկ — այնտեղ, հոն.

« Զօ Իիկուր հնիկ օ: »:

հոսիկ = հոս + իկ — այստեղ, հոս.

« Կուս հոսիկ էլ Գրչի օ: »:

հով — 1. հով, քամի. 2. զովութիւն.

« Կուսուր հով չից. » « հոսիկ Կուս հով օ: »:

հոտալ, հոտվրտալ, հոտատել. հոտու
կը նշանակէ նաեւ գէշ հոտիլ:

հոտիկ = հող + իկ — այդտեղ, հոտ:

հունուր, հունուրա, ահա, ահաւանիկ,
(աւելի հեռի մատնանիշ ընելով). « Յեր Կուսուր
Գրչի օ Զօ — հոսուրու Գրչի Կուսուր, »:

հուտուր, հուտուրա, ահա, ահաւասիկ,
(աւելի մօտ եղողը). « Գրչի Գրչի օ — հոս-
Կուսուր: »:

հրիշտակ — հրեշտակ. այլաբանու-
թեամբ՝ մանուկ, երեխայ:

հրմշտկել — 1. հրել. 2. զիրար հրել:

հօտոց — փայտ կտրելու գործի:

հօր — մանուսա գործելու մեքենայ. հօր
Գրչի մէքենայով աշխատիլ:

հօփ, հօփիս, երեխական բառ՝ բար-
ձրացնելու համար գործածուած:

յ.

Չազուկ = ձագ + ուկ — 1. որդի, զաւակ (փաղաքշական), 2. ձագ:

ձագտիր = ձագ + տիր — ձագեր, որդիներ, զաւակներ. (որի՞ յոգնակերտ մասնիկ է).
 շնն յ-դ-դի, ն-նն յ-դ-դի, :

ձաղկկել — 1. զարնել, ծեծել. 2. բարդը կամ բամբակը փայտով ծեծել մաքրելու համար. 3. փայտով ծառերու ռստերուն զարնել պատղը վար թափելու համար. « քնն ի-ր-ընէն » ն-ն յ-դ-դի ի-ն ն-ն. « յ-դ-դի-ն-ն » ք-քնն ք-քքքք. « — ք-ք-քնն ք-ք շնն-ն »:

ձաղկիչ — 1. ձաղկելու համար երկար բարակ փայտ. 2. այլարանութեամբ՝ երկայնահասակ մարդ կամ կին:

ձանր տալ — բաւել, բաւականանալ, հերիքանալ. « յ-ն-ը ի-ն-ք-ն » բաւ է:

ձաննել = ձեռնել — 1. ձեռքով գոչել, ձեռք տալ. 2. բան մը սկսել:

ձիգ — ամուր, պինտ, բարձր. ք-քն (թոյլ) հակադարձն է:

ձիգցնել — ամրացնել, պնդացնել. ք-քնն հակադարձը:

ձիթ — տեսակ մը բոյսի հիւթէ պատրաստուած՝ ճերմակ անհամ բան, զոր պահքի եւ ծովի սրերը կը ծամեն շարունակ՝ առաւելնէ մինչեւ երեկոյ:

ձիմնո = ձմեռ:

ձոն խաղալ — ձիւնի հետ խաղալ, ձիւնի գնդակներով իրարու զարնել. յն = ձիւն:

Ճաթել — 1. ուսել (նախասական), 2. պայթիլ. «էլտտ + ւոց ւո՞ դլտտը Էււփւ ւո՞ ճաթել»:

Ճաղ — 1. հիւսելու համար փոքր երկաթե շեշեր կամ ցպիկներ, 2. ճախարակի երկաթե այն ցպիկը, որուն վրայ քօշքօշը կ'անցրեն մանսուրա շինելու համար, 3. պատգարակ մեռել փախադրելու համար:

Ճաղփատ = ճաղ + փայտ. — մեռել փախադրելու պատգարակ:

Ճանկել, ճանկոտել — ճանկերով բիծեր ընել:

Ճանճոտ = ճանճ + ոտ — ճենճերոտ:

Ճար — միջոց, ելք, ջանք:

Ճերմկոց — հաւկթի ճերմակ մասը:

Ճզալ, ճզճզալ — անախորժ ձայներ հանել, տատապել:

Ճզմել — ոտքի կամ բեռան տակ տրորել «տտ + ճաթել»:

Ճրզ — կրակ (մանկական բառ):

Ճրնճրդուկ — ճնճղուկ:

Ճրվալ, ճրվճրվալ — թռչնոց ձագերու եւ փոքր թռչուններու ճիւ ճիւ ընելը:

Ճիճի = ճճի, որդ. «էււոււն Էլլլ ճիճի էււ»:

Ճին — դեւ, սատանայ, երեւակայական փեսասկար էակ:

Ճինչել = ճչել, ձայն բարձրացնել. օգնութեան կանչել, կայ նաեւ ճչել:

Ճիւղ — ոտք. «Տի՛վերն ի՛եր. Տի՛վերն ի լերն»

Ճիւր = ճիւղ. — ձայն. Տի՛ + լի՛ւննել՝ ձայն
չհաննել:

Ճկոթ = ճկոյթ — ձեռքի կամ ոտքի
ճկոյթ, (ամենաբարակ) մատը:

Ճղակտոր — կտոր կտոր եղած. սպա-
սուածին ճիշտ հակառակը:

Ճղել — պատռել. երկու մասի բաժնել:

Ճմուռ — թռչնի նոր եւ տաք հացը
խւղի մէջ փշրելով պատրաստուած կերա-
կուր մը:

Ճմուլ ճմուլ, ճմուլտալ — ջրի մէջ
լողացած ժամանակ ձեռներով կամ ոտերով
ջրին զարնելով ձայն հաննել:

Ճմրթել կամ ճմրթընել — ձեռաց մէջ
տրորելով ոչնչացնել մի բան:

Ճնկլիկ — բոժոժ:

Ճնկտալ կամ ճնկրտալ — բոժոժի
հանած ձայնը:

Ճնշվոտել — կանչել, աղաղակել. օգ-
նութեան կանչել:

Ճոթ — ծայր. սահման. սկիզբ. «Տի՛վն
Դ՛ւնն»^օ:

Ճոռոռ — հաւերը կանչելու համար
բացագանչու թիւն:

Ճպուռ — աչաց բիժ. ճպոտութիւն:

Ճոխկ — 1. քիչ վազող՝ հոսող ջուր.
2. քիժէն վազող նօսր խլինք. «Դի՛ւր Տի՛վն
Դ՛ւնն»^օ:

Ուկնալ — ջրին երթալով նուազելը.
 “ ջ-ր-ը ճ-ն-ն-ը: ”

Ուժուալ կամ Ուրժրալ — ջուրի հոսած
 ժամանակ հանած ձայնը:

Ուսլոտ — բիժ՝ ճպոստութիւն ունե-
 ցող աչք:

Ուլոտալ — ճշտիստն բարձր ձայներ
 հանել:

Որազու — ճարպ, եղի, ոչխարի, կովու,
 այծի փորէն ելած ճարպը:

Տ.

Մալէզ — քաղցրեղէն ջրալի, զոր թթի
 կամ խաղողի շիւճով եւ ալիւրով կ'եփեն:

Մախաթ — երկար մետաղեայ ճաղ՝ ու-
 բուն մէկ կողմը ծակ մը կը գտնուի. ասով կը
 կարեն խոշոր եւ կոշտ բաները. խոշոր ասեղ:

Մախթուն = մախ + տուն = մահ +
 տուն — տուն՝ որուն մէջ մէկը մեռած է՝ մահ
 պատահած է. “ ճ-ր-ը ճ-ն-ն-ը ” երբ մէկը մեռնի, բոլոր ազգական-
 ները, դրացիները եւ բարեկամները (կիները)
 կը հաւաքուին հանգուցելոյն տան մէջ՝ անոր
 ողջ ազգականներուն բոլորախքը եւ “ ճ-ն-ն-ն-ն
 ճ-ն-ն-ն ” այսինքն կու լան, շատ անգամ հանգու-
 ցելոյն վրայ հայերէն կամ թուրքերէն յան-
 գաւոր խօսքեր արտասանելով՝ որոց նպատակն
 է ուրիշները լալու գրգռել: Բարձր ձայնով՝
 ա՛հ, ա՛հ, ը՛հ, ը՛հ ընելով եւ այլեւայլ գովա-

մանւէջ = մանիչ — ճախարակի այն մասը ուրկէ բռնելով շարժման մէջ կը դնեն զայն:

մանկաղ = մանդաղ — խոտ կտրելու համար կեռ դանակ:

մանսուրա — դա՛րտա՛կի վրայ փաթ-
թուած եւ գործելու պատրաստ մանած:

մանսուրա — դա՛րտա՛կ որուն վրայ
մանած լեցուած է ճախարակի միջոցով:

մանտր = մանր — փոքր, պզտիկ:

մանտրտիկ — աւելի փոքր:

մաճիկ (= թք. մաշա) — ունելիք:

մաշուք — բանի մը մաշած՝ եւ իրմէ
զատուած (գետինն ինկած կամ կորսուած) մասը:

մաշք = մաշկ — հաւերու կիսած հաւ-
կիթք. վիժած հաւկիթ:

մամոն — 1. մեռոն. 2. մկրտութիւն:

մատաղ պղուրէ կամ բրինձէ փիլաւ,
որուն վրայ միս կ'աւելցնեն ու եկեղեցւոյն դուռը
տանելով՝ տաճարէն դուրս ելլողին ափսէ մը
լեցուցած կու տուն որ տուն տանի:

մատնել — 1. մատով դպչել. 2. մատը
բանի մը մէջ թաթխել եւ լղել:

մատնի = մատանի:

մատղաշ — մատաղ. կանաչ. դեռատի:

մարգրիտ — մարգարիտ:

մարթ մուրթ, մարթ մարթասան —
մարդ. « մարթ մարթ չէր վար նը ». « մարթ մարթսան
չէ որս »:

մարմիլա — ճերմակ եւ լայն սաւան զօր
կինները իրենց վրայ կ'աննեն տեղ մը գացած
ժամանակ:

մարմրուք — ուշքից գնալու վիճակ.
“ Էր-- Բրբր-- Բը եկ-- ” Բրբրէլէ Գըլ՝ մարմրիլ,
մարիլ:

մարութ — կարծր փայտէ՝ երկու ծայրը
սուր գօրծիք մը, որուն մէջ կ'անցնեն “ Բան--
բան ” Բանէլ, գօրծելու համար:

մեղք ունի — C'est un péché. մեղք է.
ափսոս. “ Երբէն լին զբնէր — Բեռ -- Բնի ”

մերդրմով = մեղուամով — մեղրէն
հանուած մամը:

մզմզալ — ցաւիլ:

մըխ — գամ, բեւեռ, մըխսել, գամել,
բեւեռել:

մթնշաղ — լուսախառն մութ:

միլթան — տեսակ մը ասուեղէն զգեստ,
որուն առջեւը լաց է՝ երկու թեւերով եւ որ
միայն մինչեւ կողերը կ'իջնայ. կ'ըսուի նաեւ
“ -- Թ -- ”

միշմիշ (արաբերէն) = ծիրան:

մկանդեղ = մուկն + դեղ — 1. տեսակ
մը դեղ՝ մուկերը թունաւորելու համար. 2.
տեսակ մը թոյն:

մստոնել — կեղտոտել, աղտոտել. 2.
բաբել:

մշլ մշլ, մշալ — խաղաղ եւ երջա-
նիկ քնանալ:

մշտնել — խցել. սուր բանով հրել.
մշտուկով հրել:

մշտուկ — փայտ, որուն մէկ ծայրը
երկաթէ ճաղ մը կայ, որով անասունները առաջ
կը վարեն:

մուծնուլոս = մուծ(ն) + ու + ւլոս —
հազիւ թէ ւլոս. “յո՞ւրիշ” հարցնելու ժամանակ
սեղանի վրայ:

մոլտալ — 1. քթի տակէն ձայն հանել.
2. դժգոհ լինել:

մոմնալ — 1. թեթեւ ցաւ. 2. մոլտալ:

մոմնուք — նոյնը քան մոմնալ:

մոմնալ — մտածել, մտածումներու մէջ
խորասուզուիլ:

մոմնուք — մտածումներ, խորին մտա-
ծութիւնք:

մուրք — մուր:

մըլիւ, մըլտիւ, — աւրուիլ, ազականիլ,
դէշ հոտ բուրել:

2.

Յինունք, յիննակ = Յինունք:

յիցուն = յից'ցուն = յիսուն:

յուժ — ուժ — որու:

յոժար — յոժարութիւն:

յոմուզ — ուս. յն. ὄμωσ, լատ.umerus,
թք. օմուզ:

յուր — ուր:

Նա՞զուր — կարժառ, նազուգ:

Ներկիզ — նարգէս:

Ներո՞ — ներ, կին՝ ամուսնու եղբոր:

Նիշա՞ստակ — նշաստակ:

Շալ — 1. լաթի կտոր, զոր կիները իրենց վրայ կը ձգեն. 2. կերպասի տեսակ. 3. գօտի:

շալակ — 1. կոնակ. 2. բեռ. « շալակի շալակի »

շալթա՞ւ — առանց երեսի վերմակ, պատառ եւն:

շաղիւլ — շաղուել խմոր, ցելս եւն:

շամիուր — թօնիրի կրակը խառնելու համար երկաթէ երկար շիշ. « շամիուրի ծայրը ծռած շամիուր »:

շաներէս — երեսէ ինկած, վարկ չունեցող, անպատիւ:

շանթա՞ւր — շաքար:

շերեշ (= թք. շերիշ) — շերշ, սոսինձ (թու. թգալ):

շերեշուկ — բոյս մը, որուն մէջ սոսնձի նիւթ կայ:

շերեւի — երկաթէ խոշոր դգալ:

շերեւիուկ — տեսակ մը որդ, որ ջրի մէջ կը գտնուի եւ շերեւիի ձեւ ունի. ժողովուրդը կը կարծէ թէ ասոնցմէ առաջ կու գան ձկները:

շիւտ — աղւոր, գեղեցիկ. « շիւտ շիւտ եմ »

շէհէտուկ — 1. աղւոր, գեղեցիկ. 2.
լաւ. պէտք եղածին պէս. « շէհէտուկ չե ին-
չիւն »

շէմիք — սեմք:

շուի = շուի = շինք — վեղ. « Վեւել
շինք »

շրո = շեռ — մէզ:

շրոփող = շրո + հող — օրօրոցի մէջ
երեխաներու տակ դրուած հողը:

շիլ — աչքը ծուռ. շիլի՛ ծուռ նայիլ:

շիվ, շիվա՞ — խաղողի քամուք. խաղողի
ջուրը (շիրա՞) առնելէն յետոյ մնացած մասը:

շխրտալ — բնութենէ առնուած ձայն.
շի՛ր ձայն հանել:

շխրտոց, շխրտուք, — շխրտալու ձայնը:

շնթոկիլ — պառկիլ (անարգական):

շմիլ — բողբոջին զարմացած մնալ.
շուարիլ. անխօս մնալ:

շոգ — տաք, շող, շոգ. — շո՛ղ —
տաքանալ:

շողիք — բերանէն վաղած ջուր:

շոշորթ — հեաք, նշան, երեւոյթ:

շոր — երեխային ոտքերուն եւն վրայ
փաթթելու լաթ:

շուլալ — կարի մէկ տեսակը. շո՛ւլ:

շուշմա — կնճիթն, շուշմայ (Sésame,
թք. սուսամ):

շիանալ — երես ելլել՝ առնուլ, համար-
ձակութիւն ստանալ:

..

Ումիւլ — կաթիլ. --ֆո --ֆո՝ կաթիլ կաթիլ. ւֆոնի՛ ֆե՛ փոքր կաթիլ մը:

ուներկոր — ունեցող, հարուստ, մեծատուն:

ունք — յօնք:

ուռննալ -- 1. ուռիլ, ուռչիլ. 2. հպարտանալ. “+-- ֆուէր էր -- ֆեշէր:”

ուռէսք == ուռեցք. — ուռեցուածք, ուռած տեղ:

2.

Չամիչ = չամիչ. — չորցուած խաղող:

չա՛չա՛գօտի = չ՛՛չ՛՛գ՛՛տի՛ կամ չ՛՛չ՛՛գ՛՛տի՛
— ծիածան:

չարյուլիանոս = չար + Յուլիանոս
(կայսրը) — անառակ, չար:

չեչ = ցեց — որդ:

չրղ — ձիւնի գնդակ, որ լեռանց բարձունքէն գլորելով օրչափ առաջանայ այնչափ կը մեծնայ. երբեմն 1—2—3 եւ աւելի մեղր տրամագիծ կ'ունենայ եւ տուներ կը կործանէ՝ անոնց զարնուելով:

չիւմիլ = չիլակ (թք. ձեւով) — ելակ:

չիշ — բացագանչութիւն՝ չորքոտանի բեռնակիր անասունները կեցնելու համար. ասոնց մէջը բերել տալու եւս կը գործածեն:

չիտես = չտես — չտեսած, աչքը ծակ:

չորթան — թան (սիճուկ), որ զանազան միջոցներով կը չորցնեն եւ ձմեռը կ'ուտեն:

չորրոտ — կծծի, ժլատ. « շրտտ Տորտ -^օ »
 « -ն-ր-ի-ն ք-ն Տ-ն-ի-ք շրտտ -^օ »:

չունևոյր — աղքատ. հակադարձն է՝
 --նեվ-րին:

չօ — բացազանչութիւն. կը գործածուի
 բեռնակիր անասունները առաջ քշելու համար.
 « յ--որւմնէ Բնչ-- + յէրիկ--ն չօ լիչ Կէն-- Նը: »

7.

Պահվրտուր — մանկական խաղ, յորում
 ամէնքը կը պահուին բաց ի մէկէն, որ
 ստիպուած է միւսները փնտռել եւ գտնել:

պաճիկ էնէլ — պառկիլ (մանկական
 բարբառ). « քն-- Կ-ճիկ էր-- »:

պաճ'ոս — պատուաստ:

պաճ'ոսել — պատուաստել. « Դէր Կ-ի-
 լ-նի ճ--ը Կ-յ--եջիւ+ »:

պան — խորիսխ. չհալած մեղր:

պաշիկ — համբոյր (աւելի մանկական
 բառ):

պապանծիլ — բերանը՝ լեզուն բռնուիլ.
 չխօսիլ. պապանծիլ:

պաստեխ — թթի կամ խաղողի քա-
 մուածքով (չիրա՞) եւ ալիւրով խառն հեղուկը՝
 տանիքներու վրայ սփռուած սաւաններու վրայ
 կը տարածեն $\frac{1}{2}$ սանդիմեղրէն աւելի կամ պա-
 կաս հաստութեամբ եւ քանի մը օրէն երբ չոր-
 նայ կտոր կտոր կը կտրտեն եւ կը ծալլեն մէջը
 երբեմն նուշ դնելով. այս է Կ--որեիլը. Բիլէ Կ--
 որեի, Խովղէ Կ--որեի:

պատասնք — ճերմակ լաթ, որուն մէջ մե-
ռելը կը դնեն եւ կը կարեն:

պատովէրք = պատկերք = պատկեր:

պարան — երկար շուան:

պարկ — կաշիէ աման՝ որուն մէջ զանա-
զան բաներ կը դնեն:

պարս էլլալ — մեղուներու փեթակին
մէջէն խմբովին փախչին ու մտակայ ծառի մը
վրայ թառիլը: Պարսող մեղուները ետ բերելու
համար երկու քար իրարու կը զարնեն եւ կամ
պղնձէ աման մը կը թմբկահարեն:

պարտկել — պահել, աներեւութա-
ցնել, անհետ առնել:

պար — 1. համրոյր. 2. պահք. « Դ-+ Բ
Կ-+ Ե-+ Զ-+ Ծ-+ Թ-+ Կ-+ Ը-+ Ծ-+ Ծ-+ »

պարնել — համբուրել. « Տեղ-տեղին յ-+ Բ-+
Կ-+ Ը-+ »

պզտըտիկ, պզտլիկ, պզտիկ, պըն-
տլիկ, փոքր, փոքրիկ — Դ-+ Ե-+ պարզապէս փոքր
բոնէ է, Դ-+ Ե-+ աւելի փոքր, իսկ Դ-+ Ե-+ եւ
Դ-+ Ե-+ բոլորովին փոքր:

պընիկ — զանազան ձեւով հաստ (1—
1 1/2 սանգմ. հաստութեամբ) հաց:

պըշգալ — պժգալ, Դ-+ Ե-+ — պըժ-
գում:

պինտ — պինդ, ամուր, ուժով. « Դ-+ Ե-+
Զ-+ Ծ-+ Թ-+ Կ-+ Ը-+ Ծ-+ Ծ-+ »

պիտվանի — պիտանի, օգտակար:

պիթ — կակուղ հաց:

պըրըր — խաշած ցորեն. « Դ-+ Ե-+ Զ-+ Ծ-+ »

պլորել — ոլորել, դարձնել. փաթաթել.

“ Բեւ շւր՝ . հոտի տ իւր շւր՝ : ”

պլպլալ — աղօտ կերպով փայլել:

պլտիկ — ոսկեխնձորի մէկ տեսակը, որ շատ փոքր եւ կլոր է:

պղինձ — երկաթէ խոշոր աման՝ ջուր կամ ուրիշ բան (մեծ քանակութեամբ) տար-
ցնելու կամ եփելու:

պղպղալ — պղպղալ. եփիլ սկսիլ:

պճեղ — ընկոյզի միջուկը. 2. միջուկի
կէսը կամ քառորդը. 3. ոտքի կոճղը:

պոճիկ (= թք. պեօճէք) — որդ, ճճի.

“ հոտի տ տնձը Բեւ շւր իւր՝ : ”

պոճկոտ — որդ՝ ճճի ունեցող. “ Կոճի տ
(կամ Կոճի տ) ինձոտ իւր տըլ՝ : ”

պոռթնալ = պոռթկալ — ցատքել,
թռչել. “ Կոճի տ իւր շւր իւր՝ : ”

պումպ! — բացագանչութիւն՝ մէկը
վախցնելու համար կ'արտասանուի երբ նա բնա-
անոր չի սպասեր:

պումպար — փորոտիք:

պուտ, պտիկ, կաթիլ, քիչ. “ Կոտ իւր
ջուր իւր՝ . Կոճի իւր իւր իւր՝ : ”

պուտուկ — պառկ — կերակուր եփե-
լու հողէ աման:

պտղուց — երկու մատերով անուած
քանակութիւն. “ Կոտն իւր իւր իւր՝ : ”

պտները ըննել — շուարիլ. “ Բեւ իւր
Ինձ իւր իւր իւր իւր իւր իւր՝ : ”

Ջաննա՞ր — ճախարակ. «ճանաչող»
 գործիքը:

Ջանթի՞ն — ջարդել — 1. մանր մանր
 կտրել, բրդել. 2. կոտորել, ջարդել:

Ջիւճել — ճղմել, ջախջախել. «խիչ-
 ինչիւն ջիւճ»,

Ջրախոտ կամ ջրախոտ — խոտ, որ
 ջրարբի տեղերը կը բուսնի եւ կը գործածուի
 եփելի համար:

Ջուր — շիր — ը եւ է մրգեղէնի շորը.
 «ջիւճիւն, ինչորջիւճ, ինչիւն»:

Ջրջրուկ — ջրոտ, ջրոտած, ջրարբի. ջրի
 կաթիլներ ունցող:

Ջրվաթ — մեղ, շեռ:

—

Սալ կամ սալքար — խոշոր տափա-
 րակ քար:

Սանա՞ն — բարակ փայտերով հիւսուած
 մեծ կողով, որուն բերանը վար դարձնելով տակը
 զանազան ուտելիքներ կը դնեն:

Սալթա — տես՝ ինչիւն:

Սալլոր — սալօր — սալ-(ու)օր —
 սալվոր — սալօր:

Սախ — աման, անօթ. «խիւն յընթի
 րոր»:

Սախտիլ — (թք. սախատ + իլ) — վե-
 րաւորիլ թեթեւ կերպով. սաստիկ ցաւիլ:

սամիթ — ուտելի բոյս մը, բանջարեղէն (aneth; fenouil):

սայ'ել նաեւ —յը'է (հազուագիւտ) — սանտրել. « փլէր —յ'— »:

սանտ — փոսաւոր խոշոր քար, որուն մէջ հացահատիկները կը ծեծեն՝ թեփերը հանելու համար:

սանտր — 1. գլխի՝ մազերու սանտր. 2. հէնքի սանտր՝ որու մէջէն մանածի թելերը կ'անցնին:

սարել — խնոցիին բերանը գոցող կաշիի կտորը:

սարսիլ — դողալ, յանկարծակիի գալ:

սեվկեվիլ = սերկեվիլ = (արար. սեվերճիլ) — սերկեւիլ:

սեվտախթեղ = սեւ տաքդեղ — պղպեղ:

սեվերէս — աներես. պատուէ ինկած:

սեվոց — աչքի սեւ մասը. « —յը — փլ—յը քէ—ըլէլէլ »:

սեր — կաթի երեսին կարծրացած մասը:

սըլիլ — կանաչ լուբիա. « —ըլէլ, ԴԼԻԼ — — — ք — — — ի — — — »:

սիկիլ — 1. ձեռագործ ազդիկներու. 2. մատի կամ դէմքի վրայ աւելորդ մսի կտոր:

սինի (= արար. սինի) — պղնձէ կլոր օփսէ, որ սեղանի տեղ կը ծառայէ. « —լէլ քէլ »:

սիրտ փրթիլ — դող ելլել, վախնալ. « փլ—յը — փլ — լ—յը յըլլ— — — ք — — — փլ—յը — փլ—յը — — — »:

սլքած — լքուած, խորտակուած. մէկ կողմ քաշուած:

սլքածի — թափառիկ, աստանդական. «ն-ընն յ^օ-ը եկը ք-ցեր, -լքի՛»

սխտորգուշ — սխտոր ծեծելու փայտե կամ քարե աման:

սխտորջուր — աղ, քացախ եւ սխտոր միասին խառնուած համեմունք (Sauce):

սկրթիլ — թեթեւ կերպով վերաւորիլ. «ի՛րի--» թեթեւ վերք:

ամբիլ — կզկտիլ, ինք իր վրայ քաշուիլ:

ամբուկ — կզկտած. ուշադրութեան անարժան. «-ի--ի՛ յ-ըդ ^օ, երէ-ե՛ն ի՛ն ի՛ն-»

սոխրաց — խղի մէջ տապակած սոխ:

սողոց — սղոց. «--ընցը, --ը-քը, լ-ի--ը, +^օըի^օ-ընն քեր՛»

սուրել = զուգել = շինել — կառուցանել. «յեր ր--ըն ի՛ն լ-ի--ըն»

սոփտել = սոթտել — թեւեքու կամ զգեստի ծայրերը վեր առնել. «ի-ե-երդ ի՛ն լ-ի-ր --ի-ր^օ»

սուլուլիկ — սրածայր. «յ^օ-ըն լ-ի--ըն ի՛ն ի՛ն-ը յը ք-նեք եր՛»

է.

վայլել — 1. խէրը տեսնել, վայելել. 2. հասնիլ, ժամանել. 3. յարմարիլ. «-- ^օն-ի-ընդ ի՛ն լ-ի-ը լ-ի-ընն»

վայլերիկ — անճարակ. «լ-ի-ը լ-ի-ընն ի՛ն լ-ի-ընն ^օ ի՛ն լ-ի-ընն»

վացուն = վաց'ցուն = վաթցուն =
վաթսուն:

վեզպար = վե՛շ + ար = վե՛շ + ար =
= մեծ պահ. "վեշարե՛ն հարե՛ն ի լե՛ն:"

վննծ = * --վն՛ն՝ = * --վն՛ն՝ = * --
վն՛ն՝ = մննծ = մեծ, խոշոր, հսկայ, վիթխարի.
բարձր. "վե՛շ արե՛ն. վե՛շ արե՛ր էլ. վե՛շ արե՛ն էլ:"

վննծութիւն = * ու.է.ն.ծ.ութիւն = մնն-
ծութիւն = մեծութիւն — մեծութիւն, բար-
ձրութիւն:

վէվ = * Wե՛վ կամ --ե՛վ = * --ե՛վ =
* --ե՛վ = վով = ո՞վ. "վե՛վ ընդ. արե՛ն ըն-
դընդ վե՛վ:"

վեր = * Wե՛ր = * --ե՛ր = ըր = օր
օր. "վե՛ր արե՛ն. արե՛ն արե՛ն վե՛ր:"

վերք յը՛նիւ = վեր էջնալ — ջրային
ցնցում ունենալ, ցնցուիլ. վախճալ. "նե՛ր էլ
արե՛ն օր վե՛ր յը՛նիւ:"

վճկիտօն = վճկի (վճակ, վճկի =
վճկի) + տօն — վճակ ձգելու տօնի օրերը:

վալ = * Wլ = լՎ = լուալ:

վանալ = * Wլն = լՎանալ =
լուանալ:

վասար = * Wլասար = լՎասար — լուացք.
"հարե՛ն ինքն արե՛ն արե՛ն արե՛ն ինքն արե՛ն:"

վոռ = * Wռ = վոռ = օռ = ոռ:

•

Տա՛ղր — տաղր. եղբայր ամուսնոյն:

տալ — ամուսնոյն քոյրը. "արե՛ն էրե՛ն:"

տակ — 1. վարի կողմը. ներքեւը. 2.
ճակնդեղ:

տաշել = տաշ'ել — տաշել:

տաշնդ = տաշ'ելդ — տաշելէն առաջ
եկած խարտոյկը. կայ նաեւ ԳՂԻՂ՝:

տաշիկ = տաշ'ելիկ — փոքրիկ տանձ.
տանձի մէկ տեսակը. ԳՂԻՂ՝ կարծր փոքր տանձ:

տապկոց — ալիւրով, հաւկթով եւ շա-
քարով տապակած կերակուր մը:

տախթնդ = տաք + դեղ — տաքդեղ,
պղպեղ. ԳՂԻՂ, ԳՂԻՂ՝ ԳՂԻՂ՝:

տապլտկիլ — պառկած տեղը անդադար
աջ ու ձախ դառնալ:

տապկտուր — տապակելու գործողու-
թիւնը. ԳՂԻՂ՝ — տապակել:

տարտղնել — բաժնել. աստ անդ ցրուել:

տններ — տանիք. տուներու վրայ գրտ-
նուած տափարակ տարածութիւնը:

տերել — այս բառը կը գործածուի մի-
այն որթի տերեւներուն (ասմա ետփրագ) համար.
"ԳՂԻՂ՝ կը գործածեն ուրիշ տերեւները նշա-
նակելու համար:

տգտել — տգել. որոտաձայն փութ ար-
ձակել:

տգտալ — բնութենէն առնուած ձայն.
ԳՂԻՂ՝ ԳՂԻՂ՝ ձայն հանել:

տըտիկ էնէլ — մանկական բառ՝ նստիլ.
"ԳՂԻՂ՝ ԳՂԻՂ՝ ԳՂԻՂ՝ ԳՂԻՂ՝:

տիղ — տրո, որովայնէ արձակուած որո-
տաձայն փոք:

տիկ — ոչխարի կամ այծի մորթ, որուն
մէջ զանազան բաներ կը դնեն:

տիրութիւն էնէլ — պաշտպանել, թեր
ելել:

տկել — պանիրը կամ թանը տիկերու
մէջ լեցնել՝ դնել:

տնկօզ — գոռոզ, թեթեւամիտ:

տնտնալ — բան մը կամաց կամաց ընել:

տոտիկ — 1. մանկական բառ, ոտք,
ոտքեր. 2. ոչխարի կամ այծի կճղակները:

տոլտալ, տոտո, տոտոալ, անդի եւ
անտեղի խօսիլ. անգագար խօսիլ:

տըալ — 1. բեռան տակ սաստիկ նե-
ղուիլ. 2. հիւանդութեան ժամանակ ը՛հ, ը՛հ
ձայն հանել:

տօն — 1. մասնաւորապէս կը գործածեն
ծնունդի տօնին համար. 2. տօն օր:

տօն տօն — պարի տեսակ մը, ուր
պարողը իւր ոտքերէն ձախը՝ աջին եւ աջը ձա-
խին վրայ կը նետէ՝ մի քիչ բարձրացնելով:

Է.

Բա՛նն — բահան. հոտաւէտ եւ բոտ-
բագոյն խոտ մը, որով համեմունքներ կը պա-
տրաստեն:

բնճա՛լ — ռուպով եւ մրգեղէններով
շինուած քաղցրեղէն. մրգախառն ռուպ:

ըստ զալ կամ ոստ զալ — հան-
դիպիլ, պատահիլ¹

ընձիկ — անձիկ — բանձը
կամ նուշը կամ ընկոյղը թելի վրայ անցնելով
մի քանի օր իրարու վրայ կը թաթախեն թուփի
կամ խաղողի յուշի մէջ եւ արեւու տակ կը
կախեն որ չորնայ, ահա այսպէս կը պատրաստեն
բանձիկ:

ըուպ կամ ոուպ — արեւու տարէն
թանձրացած շէր² (փաթմաղ):

7.

Յաթել — ծագել, ծագիլ. ուրիշ բար-
բառներու շարքիւ. «բէշ յարիշ»:

ցանկ — խոշոր փշերով ոստեր՝ զորս
պարտեզներու բոլորտիքը կը դնեն ներս մտնելը
դժուարացնելու համար:

ցըյնիլ = ծըյնիլ = ծնիլ — անա-
սուններու համար միայն կը գործածեն. «Բէր ի՞նչ
ցըյնիլ»:

ցըլիք = ցուիք = ձըուիք — տեների
բոլորտիքը, տանիքներու պատէն դուրս առաջա-
ցող մասը:

ցըռ — 1. ջրալից քաք. 2. երեխայի
քաք:

ցոնիլ — փորհարութիւն ունենալ:

¹ Տես այս բառիս համար մեր «Զննելիւն Ուսման
Ինքնակրթական Ինստիտուտի», Հանդէս Ամսօրեայ 1896:

Փաթել = փաթ'թել — պլորել, կծկել.
 փաթաթել:

փաթ էնէլ — մանկական բարբառով՝
 իյնալ:

փախուկ — խել, խելուկ, թեթել:

փակչուն, փակչտող, կպչող, փակչող:

փատ — 1. փայտ. 2. ծեծ, գանակոծու-
 թիւն. « է-- րէր †-- ր իւ †-- շ°: »

փատել — ծեծել, գանակոծել. « էշը ---
 շ-- ջէր շ-- † †-- ր° , շ-- րէն էշ °: »

փատնալ — ցրտէն փայտ կտրիլ. սաս-
 տիկ մսիլ:

փարչ — հողէ շինուած ջրի աման. կուժ:

փրնթի — տգեղ. չար. վատ:

փրն փրն — կատուն կանչելու համար:

փրսթ — կատուն փախցնելու համար կը
 գործածուի:

փրսիկ — կատու (մանկական բառ):

փթթիլ — փտիլ. ապականիլ. ոչնչանալ.

« --- շ-- † † † † °: »

փխսել — փսխել. « րէր---ն կեր- ջը † †- եր: »

փշատի կամ փշատու — անուշահոտ
 ծառ մը:

փոթոտ — թթուախտոն լեղի համ.

« † †--- ր էն- ջ- ր: »

փոխինթ — չոր թթի ալիւր:

փոխնորդ — փոխելու զգեստ (ճերմա-
 կեղէնի համար):

փոսիկ — 1. փոս, հոր. 2. խնդացած
ժամանակ երեսի վրայ երեւցած փոսը:

փորփոր — փրփուր. “ քերէն քերէն
քերէն քերէն ”

փուր — 1. ծառերու տերեւ. 2. մրգե-
ղէններու կամ բանջարեղէններու կեղեւը:

փշել — 1. փութ՝ հով տալ. փշել. 2.
չափազանցութեամբ խօսիլ, մեծ մեծ ջարդել:

փոքտալ — փոնգտալ. կ'ըսեն նաեւ
քիւքիւ:

փսոր — կտոր, մանրութ. մասունք:

փսորտել — մանր մանր կտրտել, մասն-
րու բաժնել:

փսրտալ, փսիսալ, կամաց խօսիլ. ան-
հասկանալի կերպով խօսիլ:

փրթիլ — բրդիլ, էյնալ, “ կ'ըսեն քիւքիւ ”

†.

Քած — 1. շան էգը. 2. անարգա-
կան՝ կին:

քաղերթ — քաղերթ:

քաշել — 1. քաշ տալ. 2. գծագրել,
նկարել. “ քաշէրէն քաշէրէն ”:

քանդակ — կանդամայով եւ միտով լաւ
եփած կերակուր, յատուկ շատ գաւառներու:

քառսունք — 1. ծննդաբերութեան ա-
րաջին 40 օրերը. 2. երկխային առաջին քառա-
սուն օրերը. 3. քահանայութիւնը եւ առաջ
պատրաստութիւնները:

քասախ կամ քացախ — քացախ:

բասխիլ = քացախիլ — քացախի համ
ստանալ, աւրուիլ գինւոյ:

բաճր'փիճ — աղիւս. " + օ՞ր' փիճ + րոն չը
չի՛նէ չի՛նէ + րոն "

բաճկեր = քակեր = քաֆ + կեր —
ծակոտիներով մեծ դդալ՝ եփածի փրփուրն առ-
նելու:

քաֆ — եփած բանի մ'երեսը ելած
աղտոտ փրփուր:

քեղել — փրցնել, քաղել, սկրթել հանել:

քեղուք, քեղրթած, փրցուած, քաղած,
սկրթած հանած:

քերել — 1. քոր եկած տեղը շփել, ե-
ղունգներով փորել. 2. բանի մ'երեսը քերթել:

քերթել — բանի մ'երեսէն մի խաւ հանել:

քերվրտուք — քերուելու յաճախակի
գործողութիւնը:

քթան — կոշտ կտաւ:

քթուել — ոջիլ փնտռել. " քթու, քթ-
+ րոն - օ, րոն "

քթը — կսկուծ հաց, լաւ եփած:

քիշ — հաւերը վանելու համար կը գործ-
ածուի:

քիշել — հրել, քշել, առաջ մղել:

քլէֆ — 1. մրգեղէններու կեղեւը. 2.
գլանիկի (cigarette) մնացած վերջին մասը:

քի կամ քրի — մանկական լեզուով՝ աղ-
տոտ, կեղտոտ:

քմուք = քմ'մուք — քամուք, քա-
մուածք:

ըշթել — անհասանում կերպով խօսիլ,
անհասառարար բաներ ըսել:

ըշպել — յանդիմանել:

ըող — գունաւոր լաթ, որով նոր հար-
սին երեսն եւ մարմնոյն մի մասը կը ծածկեն:

ըուշնայ — տեսակ մը բոյս:

ըուշու ըուշու! — շուները կանչելու հա-
մար կը գործածեն:

ըուռիկ — իշու ձագ, ձիու փոքրիկը:

ըո՛ճ ըո՛ճ! — էշերը կանչելու համար
բացադանչութիւն. նոյնպէս եւ +բ՛ճ +բ՛ճ:

ըրոնխաշ = քիրան + խաշ — հիւան-
դութիւն մը, յորում մարմնոյն վրայ փոքր բշտիկ-
ներ առաջ կու գան շատ քրտնելէն:

ըրրրել — որոնելու համար ամեն բան
տակնու վրայ ընել, մանրակրկիտ փնտռել՝ նայիլ՝
որոնել:

2.

Օթել = *օթթել = *օգթել = օգ-
տել — բաւական լինել, հերիք լինել, օգտել.
" -նչ- + ի- + ը գըն՛ ի՛նքն:"

օժտել — նուիրել, ընծայել, բաշխել.
" - - - -ն ը գըն՛ ի՛նքն:"

օլրել — օլրել. օլը — օլորմունք:

օխլալու — փայտե բարակ եւ հաստ
գլան՝ խմորը բանալու (տարածելու) համար:

օծուկապա = օձ + կապա — օձի մաշկը՝
կապան:

օղնաշար — օղնաշար:

օննալ — 1. օննալ շներու. 2. անհանգիստ սրտով մեռնողներու հանած ձայնը:

օշտ — շուները վնասելու համար բացադանչութիւն:

օջլոտիլ — օջլոտիլ, օջլոտ՝ օջիլ ունեցող օջլ — օջիլ:

օսկի — օսկի:

օսկոր — օսկր:

օսսլ — օսսլ. " օսսլ 2222. օսսլ 2222. "

օտր էլլալ — օտր ելլել, օտրել սկսել երեխայից. օտ — օտր:

օրան — օրօրան, օրօրոց:

օրել — օրօրել, օրօրոցը շարժել. " օշլ ճլ օշլ ճլ օշլ ճլ օշլ ճլ. "

օրթի — օրդի, զաւակ:

օրփ — օրբ. " օրփ, օրփ 2222 2222 2222. "

օրօժ — օրօժ:

§.

Փճ — 1. օձի քալած ժամանակ հանած ձայնը. 2. արեան հոսումին ժամանակ ելած ձայնը:

Փշո Փշո — խաղաղ եւ հանգիստ բնանալ:

Փոն — հոն, այնտեղ:

Փոս — հոս, այստեղ:

Փոտ — հոտ, այդտեղ:

Փսալ, Փսփսալ, բեռան տակ նեղութիւն:

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Չայնական Ուսումնասիրութիւն:

Ե.

Տառ եւ Արտասանութիւն:

§ I. ԱՂԲՆԻՆԸ:

1. Գաւառաբարբառներու մէջ եղած զանազանութեան գլխաւոր գործօններէն մին է տառը: Շատ անգամ տառերու տկարութեան կամ սաստկութեան մէջ կը գոյանայ երկու կամ աւելի բարբառներ, իրարմէ կամ մայր լեզուէն ունեցած տարբերութիւնը: Նոյն իսկ շատ յաճախ կը պատահի որ երկու, հարիւրաւոր մղոններով իրարմէ հետի բարբառներ՝ ըստ երեւութիւն կամ ըստ ականջալուր արտասանութեան՝ մի եւ նոյնը լինել կը թուին, բայց վարժ ականջներու համար նրբութիւններ եւ յոյժ շեշտեալ նրբութիւններ կը ներկայացնեն:

Եւրոպայի մէջ, ուր ամենայն ինչ մեքենական դրութեան վերածելն ամենաձեռնաու միջոց նկատուած է — եւ գուցէ իրաւամբ — բարբառներու ձայնական ուսումնասիրութիւնն ալ, անբան մեքենայի միջոցով կը կատարուի այսօր: Այսպէս Ռուսը՛ս¹ քահանային հնարած մեքե-

¹ Չանազան փորձեր եղած էին ձայներն ուսումնասիրելու համար մեքենայ մը հնարելու. չինուեցան մի

նան Գրանսայի, Գերմանիոյ եւ բոլոր արեւմտեան
Եւրոպայի համալսարաններն ընդունած են եւ
անոր միջոցով զանազան փորձեր կը կատարեն
ամէն օր:

Մեր բարբառներուն ձայնական ուսում-
նասիրութիւնն ալ կատարեալ ընելու համար
անհրաժեշտ էր Ռուսրոյի մեքենան, բայց քանի
որ գեռ չունինք, միայն երեւոյթներն ուսում-
նասիրելով գոհանանք¹: Գուցէ ոմանք պիտի
ըսեն թէ՛ մենք մեր խստապահանջութեամբ կը
նմանինք այն անձին, որ ամէն բանի մէջ մաղ
կը փնտռէ. գիտնալու է սակայն որ ձայնական
ուսումնասիրութեան մէջ խստապահանջութիւնը
միակ պայմանն է յաջողութեան ուստի եւ կա-
տարելութեան: Իսկ բարբառի մը մնացած մա-
սերը՝ բառագիտութիւն, քերականութիւն, եւն,
աւելի երկրորդական եւ երրորդական տեղ մը

քանինք, բայց անոր ամենպէտքն եւ ամենակատարելը
յօրինելու փառքը վերապահուած էր Պարիզի Ուղղ. Հա-
մալսարանին ուսուցչապետներէն՝ Ռուսըւօ վարդապետին.
որուն մեքենան այսօր ամէն համալսարանի մէկ էական
առարկան է դարձեր:

1 Գեռ 1893—94 թուականներուն երբ Ուղղ. Հա-
մալսարանին մէջ Հոյերէնի փորձեր կ'ընէինք Գերապա-
տուելի Ռուսըւօյի Ռուսրոյի հետ — որ Գրանսայի բոլոր
գաւառաբարբառներն ուսումնասիրեր է իւր գործիքով —
Յարգելի Ռոֆէսօրը՝ հայկ. գաւառաբարբառներն ուսում-
նասիրելու համար, մեզ իր ամենակարճ միջոց ըլլալ կու-
տար, զնէլ իւր հնարած գործիքէն եւ երթալ պատիւ
հայախօս երկիրներն ու տեղւոյն վրայ կատարել ձայնական
փորձերը. բայց գործիքին թանկագին արժէքն եւ ուրիշ
նկատու թեր զմեզ կասեցուցին այս խորհուրդէն որ մեր
ամենափեռ՝ փափաքն էր:

կը թոննեն եւ կը վերաբերին բառահաւարներու կամ բանահաւարներու:

Այս ըսած՝ անցնինք բուն խնդրոյն, տառերուն:

2. Արարկիրի բարբառին մէջ գոյութիւն ունեցող տառերը կամ գրերը 54 հաս են, որոնց 15ը ձայնաւոր են, իսկ մնացեալները բաղաձայն:

3. Չայնաւոր կոչուած տառերը հետեւեալներն են՝

-, ^ˆ, ˆ, ˆ, ˆ°, յ-, յ°, է, յէ, է, ը, յը, է, յէ, - կամ ։ եւ - ։

4. Բաղաձայն են այն տառերը որոնք — ըստ աւանդական բացատրութեան — իրենք իրենցմէ ձայն չունին եւ ձայնաւորի մը կարօտ են բառերու կազմութեան ժամանակ: Բարբառիս մէջ բաղաձայն գրերն երկու դասակարգի կը վերածուին. $\text{ար, ր, բ, շ, յ, ն, է, ր, է, բ, շ, յ, ն, է, ր, է}$ եւ $\text{բ, ար, ր, ք, յ, ն, է, ր, է, բ, ար, ր, ք, յ, ն, է, ր, է}$:

ա. Պարզ բաղաձայններն են՝

բ, բ, ար, շ, շ, շ, յ, յ, յ, է, է, է, ր, ր, ր, յ, յ, յ, ն, ն, ն, է, է, է, ր, ր, ր, յ, յ, յ, ն, ն, ն:

բ. Բարդ կամ բազմաբանութեան բաղաձայններն են՝

ք, բք, շք, արք, րք, յք, նք, էք, րէ, րէ, բք, արք, րք, յք, նք, էք:

§ II. Արտասանութիւն:

Ա. Չայնաւորները:

1. *ա* ձայնաւորը:

5. $\text{—} = \text{ա}$ — Վարտասանուի սովորական եղանակով: Այսինքն բնական -ն արտասանելու

Համար, լեզուն կախուած կը մնայ բերնին մէջ՝ առանց ազնաներուն դպչելու եւ թոյլ կու տայ որ բերնին ներսի կողմը՝ կոկորդին մօտ ծնունդ առած ձայնը հոսի. իսկ ձայնի հոսման ժամանակ շրթունքներու փակումն առաջ կը բերէ մեր \sim յքը, որ կազմուած է հետեւեալ տարրներէն՝ $\sim + \text{ք} = \sim\text{ք}$:

Այս տառը, անխտիր, կրնայ գտնուիլ բառի սկիզբն ինչպէս եւ մէջտեղն ու վերջը:

6. $\hat{a} = \hat{a}$ — Այս տառը նման է \sim -ին, միայն թէ բոլորովին գոց կ'արտասանուի. հազուագիւտ է. կը պատահի մանաւանդ միավանկ բառերու մէջ. օր. \hat{a} , \hat{a} , \hat{a} , \hat{a} եւն:

7. $\text{a} = \text{a}$ — Ռնգական \sim մ'է, մասնաւոր հնչումով մը՝ արտագրելն անկարելի. կը պատահի մանաւանդ ռնգական տառերէն առաջ. օր. a , a , a = թք. հազիւ, a եւն: Տառս նման է արտասանութեամբ ֆր. pâle = տեղոյն, գունատ, բառին \hat{a} գրին:

8. $\text{a} = \text{թք. a}$ — Այս գրին արտագրութիւնը բացարձակապէս անկարելի է: Չայն արտասանելու համար պէտք է՝ բերանը բանալով, լեզուն բոլորովին ետ քաշել բերնին մէջ. այսպէսով լեզուն երկու եզերքները կ'երթան կը փակին վերի տառններուն, այս միջոցին արտասանել \sim տառը, որ մօտաւորապէս a ձայնը կու տայ: Մոռնալու չէ որ a -ի արտասանութեան ժամանակ բերանը բոլորովին բաց պէտք է մնայ:

Հասարակ մահկանացուներու համար անհնչելի այս տառը, որ լեռնային բարբառներու

և մասնաւորապէս քրդերենի գրոշմը կը կրե,
չառ յաճախ կը պատահի Արարկիբի բարբառին
մէջ: Գիտելու է թէ նոյնանման ձայնի մը կը
հանդիպինք այն ժողովրդոց բարբառներուն մէջ,
որոնք աւելի սերտ յարաբերութիւններ ունին
քուրդ ցեղերու հետ. ինչպէս՝ Մուշ, Աւան,
Կարին, Տիարպէքիբ, Արարկիբ, եւն. բոլոր այս
տեղերուն բարբառներուն մէջ, ^o ձայնն առ աւել
կամ նուազ սաստկութեամբ գոյութիւն ունի:

Սակայն շատեր, մեծապէս սխալած են,
այս բարբառներուն հոսոսողից ^o ձայնը նոյն
համարելով: Նոյն իսկ մի քանի անձինք,
սկսած են գործածել, իբր նշանաձայն այդ
տառին *m*¹ կամ *m*² գրերը: Գիտել պիտի
տանք, առաջին թէ այդ *m* կամ *m* նշան-
ները, ուսումնասիրողին պատշաճ համարած մէկ
նշանն է եղեր, միայն իւր ուսումնասիրած բար-
բառին համար, երբ նա իւր խուզարկութեանց
ժամանակ, այս ձայնին ահռելի գժուարու-
թեանց հանդէպ դանուած է. ուստի կարելի չէ
զայն ընդհանրացնել: Երկրորդ՝ լաւ ըմբռնելու
է թէ ո՛չ *m*ը եւ ո՛չ *ալ* ^oը նոյնն են Աւանի
կամ Մուշի, կամ Կարնոյ եւ Տիարպէքիբի ^oին
հետ եւ ո՛չ *ալ* առաջիններն եւ վերջիններն
Արարկիբի ^oին հետ: Աւան զի մենք լսած ենք
Ազուլիցւոց ^oը, Ղարաբաղցւոց *m*ը, որոնց թէ

¹ Օրինակ հոյսառա քրդերէն Աւետարան մը, բո-
ղոքական Մխիթարներէ հրատարակուած:

² Ազուլիցւոց բարբառին ուսումնասիրութեան մէջ:
Ս. Սարգսեան:

մին եւ թէ՛ միւօր, առանց բոլորովին իրարու նման լինելու, արտասանութեամբ՝ աւելի նման են բաց ընթացի, զոր կարելի է նշանագրել գուցէ անշանո՞վ օր. *աւււ՛ւ օ*, *էւլի՛ օ*. ուր լեզուս — ինչպէս ընթացի արտասանութեան մէջ — թեպէտ բերնին մէջ կլոր ձեւ մը կ'առնու, սակայն վերի առամբերուն բոլորովին չի կոչիր:

Նշը պիտի ըսենք Աւանի, Մուշի, Կարնոյ, Տիարպէքիի եւ առ Հասարակ քրդամերձ գաւառներուն հայ բարբառներուն եւ քրդերենի մը համար, որոնց ամենքն ալ ըսած լինելով, կը պնդենք թէ եւ ոչ մին իրարու նման են: Արարկիի Հայերենին եւ Տերսիսի քրդերենին մը եւ ոչ մէկ տեսակեամբ նման է վերջիչեալ բարբառներուն համանման կարծուած ձայնին, վասն զի մինչ առաջինները, առ Հասարակ, արտասանելու համար դեմքի եւ բերնի բնական ձեւը բաւական է, երկրորդն արտասանելու համար հարկաւոր է բերնի ուստի եւ դեմքի, զեղարուեստականութենէ բոլորովին դուրս, ահալի ծամակու՛մ մը (grimace). Քերէշ *էւււլիլի* (սաստիկ բանալով) արտասանելու է Արարկիի մը:

Տառիս բուն արտասանութիւնը կարելի է գանձել, Պարս. *էւււ* = *էււ* բանին թուրքերէն արտասանութեան ք գրին մէջ. զ. օր. թք. *էւ* խօսքին մէջ յն, որ բանն արտասանելու է (արեւմտ. արտասանութեամբ) *դի(-)նտու(-)ն*, ինչպէս կը տեսնուի մօ հասար և *էւ* երկու սղագոյն ձայնաւոր-

ներուն, որոնց երկուքն ալ խիստ արագ արտասանելու է:

Այս տառը կը գտնուի բառին թէ սկիզբը, թէ մէջն եւ թէ վերջը. օր. $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$ = թք. եւ թէ, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}\overset{\circ}{\text{ն}}$, եւն:

9. $\overset{\circ}{\text{ն}}$ = թա — Հագագաւոր - յք մը: Այս ձայնը շփոթելու չէ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ բնական տառերուն բաղադրութենէն առաջ եկած $\overset{\circ}{\text{ն}}$ խմբին հետ. վասն զի սա երկրարբառ մը չէ այլ պարզապէս ձայնաւոր մը որ - մը կը ներկայացնէ եւ որուն սկիզբը փոքրիկ հագագ մը կայ որ հաւասար է յի մը կամ շի մը: Կամ պարզապէս $\overset{\circ}{\text{ն}}$ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ = $\overset{\circ}{\text{ն}}$ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ մը ներկայացնէ այս ձայնաւորը:

Գուցէ աւելի ճիշտ լինէր, այս տառը սկզբնական ստորակէտով մը նշանակել ($\overset{\circ}{\text{ն}}$) բայց արդէն ուրիշ նշաններու համար բաւական նեղութիւն պատճառած լինելով գործիս սպագրութեան, 'ն եւ ուրիշներ, զորս յետոյ պիտի տեսնենք, մտաւորապէս արտագրեցինք արտասանութեան հետեւելով:

Այս հագագաւոր -ը միայն բառերուն սկիզբը կը գտնուի. եղած օրինակներն ալ շատ քիչ են. օր. $\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}$, $\overset{\circ}{\text{ն}}$, եւն:

10. $\overset{\circ}{\text{ն}}$ = թա — Կամ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ հագագաւոր - $\overset{\circ}{\text{ն}}$: Այս ձայնն ալ երկրարբառային չէ, այլ ամբողջական ձայնաւոր մը՝ $\overset{\circ}{\text{ն}}$ որուն սկիզբը փոքր հագագ մ'աւելցնելու է կէս յի կամ կէս շի զօրութեամբ: Սոյն ձայնաւորիս արտասանութեան մէջ լեզուն մի եւ նոյն ձեւը ստանալու է

քան օի հնչման ժամանակ (տե՛ս ԲԷՐԸ Ը՛- 8). այսինքն լեզուն կպչելու է վերի ատամներուն, բայց օի արտասանութեան համար պէտք եղած օդը, շնչափողին աւելի խորէն բերել տալով, ուժգնապէս բաղխել տալու է բերնի առասփաղին, այնպէս որ լեզուակը ցնցուի եւ ամբողջ շնչափողը՝ վարէն վեր՝ արձագանգ տայ:

յ° ձայնաւորն արտասանելու համար, շատ աւելի մեծ բանալու է բերանը, քան պարզ օի համար. այսպէսով երեւան ելած դէմքի ծումրուկումն աւելի տգեղ է քան օի հնչման մէջ: Սա միշտ բառին սկիզբը կը գտնուի. երբեք բառին մէջը կամ վերջը. եղած օրինակներն ալ քիչ են արդէն. օր. $\text{յ}^{\circ}\text{նդր}$ ամբար, $\text{յ}^{\circ}\text{-Վիլ}$ առաջել, $\text{յ}^{\circ}\text{իշխել}$ յափշտակել, $\text{յ}^{\circ}\text{-Թք}$. հօրեղբայր, գրկից եւն $\text{յ}^{\circ}\text{ն-օի}$ Թք. արդեօք եւն:

2. և ձայնաւորը:

11. է = ie կ'արտասանուի բնականէն աւելի երկար՝ իբր Թէ բաղկացած լինէր է եւ է ձայնաւորներէն, որոնց երկուքն ալ, մանաւանդ առաջինը, շատ սուղ լինելու են է՝+է՝ = (է՞):

Բառին սկիզբները միայն ձայնաւորիս գոյութիւնը որոշակի կերպով զգալի է, իսկ մէջտեղն եւ վերջը բոլորովին կը շփոթուի հասարակ էին հետ: Բառին սկզբի օրինակներ՝ էլ՞, էլլի, էրիլի, էլլիլի, էրիլի, էլլիլի, էրիլի, էլլիլի եւն:

12. յէ = eie — Հագագաւոր է: կ'արտասանուի Արարկիրի սովորական էէն (տե՛ս ԲԷՐԸ Ը՛- 11) աւելի երկար, սկզբնական սուղ յ կամ շով մը: Ձայնաւորիս արտասանութեան համար,

պէտք է, լեզուն ետ քաշել բերնին մէջ, երկու կողմերը կպցնել վերի ատամներուն, լեզուն ծայրը սրցնել եւ կոկորդէն արտաքսել շունչը:

Սը գտնուի միայն բառերուն սկիզբն եւ ոչ երբեք մէջն ու վերջը: Եղած օրինակները քիչ են. օր, յեթ, յերէն, յերու, յե՛՛ք = երբ, յերէ՛ն, յեթէ՛ն+ եւն:

3. է ծայնատորը:

13. է = é, è — Երկար e ի նման կը հնչուի եւ այսու նման է շատ բարբառներու էին: Քիչ կը պատահի բառերուն սկիզբը, շատ յաճախ մէջտեղն եւ երբեք վերջը: Բառերուն վերջն է միշտ -ի կամ -ի կը փոխուի, ինչպէս պիտի տեսնենք աւելի վարը: Էի օրինակներ են՝ էմբլ աւել, էնէլ ընել, անել, առնել, երշտիլըտու երբեք կը տալ, երէ- երես, երէ- երեւալ, երէէ երանի եւն:

4. ը ծայնատորը:

14. ը = e — Հայկական բարբառիս սովորական ը գիրն է որ զմեզ զբաղեցնող բարբառին մէջ շատ նմանութիւն ունի ֆրանսական անձայն eին (e muette): Բառերուն սկիզբն եւ վերջը բաւական երկար է, իսկ մէջը շատ սուղ:

Շատ ձայնաւորներ, մանաւանդ բառամիջեան -երը, յաճախ այս ձայնին կը փոխուին, ինչպէս պիտի տեսնենք ստորեւ:

Գաւառաբարբառիս մէջ այս գիրը թէ՛ իւր սղութեան եւ թէ՛ երկարութեան մէջ զգալի է, եւ սա՛ հակառակ շատ մը գաւառաբարբառներու, յորս բառամիջեան ըն անհետացած կը թուի:

Սկզբնական շի օրինակներ են. շն+ մին-
չեւ, շնոր ինտոր, շն առատ եւն (Տես նաեւ
Ա. Մ-ն Ք-ն-դ-ն-ի-ն, էջ 4—35):

15. յը = յթ — Կամ $h + y$ հագագա-
գաւոր ը: Ստորական ըն է որուն վրայ մի հա-
գագ աւելցնելու է, ճիշտ տեսած հագագաւոր
-, -°, եւ էի նման (Տե- վրէ ի-ն, 9, 10
եւ 12):

Կը պատահի միայն բառերուն սկիզբն եւ
եղած օրինակներն ալ խիստ քիչ են. օր. յըյնիւ
իյնալ, յընձի ինձ, յընձ ազանջ, յընիւր ընկեր,
յընիւր ընկոյզ, յընիւր իյնող, յընիւրն անկողին,
յըն- ապա: Նկատելու է թէ բոլոր այս օրինակ-
ներուն մէջ յըը նէն անմիջապէս առաջ կը
գտնուի:

5. ի ձայնաւորը:

16. ի = i — Այս ձայնաւորը նոյն է
ուրիշ բարբառներուն ունեցած ի ձայնին հետ,
միայն Արաբկիրի լեզուին մէջ աւելի շեշտելու
է արտասանելու ատեն:

Կրնայ գտնուիլ բառին թէ՛ սկիզբը, թէ՛
մէջն եւ թէ՛ վերջը. օր. ինի, ինն+ իջուածք,
ինն+ թք. իշտէ, ահա, ահաւասիկ, -ի+ աղ-
բիւր, ինն-ի խօսակցութիւն, շրի ինն:

17. յի = yi — Հագագաւոր ի: Ասոր
արտասանութեան համար, պարզ իին վրայ
աւելցնելու է նախընթաց սուղ յ կամ շ մը, եւ
երկար շեշտ մը դնելու է իին վրայ (Տե- վրէ
ի-ն 9, 10, 12 եւ 15):

7. ու ճայնաւորը:

19. ու = u — Այս ձայնն երկրորրաւ մը կարծելու չէ՝ բաղկացած ու ձայնաւորէն եւ կիսաձայնէն, այլ մէկ հատիկ եւ ամբողջական ձայնաւոր մը՝ որ լատինական Աին կը համապատասխանէ. միայն թէ վերջին լատինական տառս ֆրանսերէնի արտասանութեամբ է՝ հնչելու չէ, այլ ֆր. ՕԱի նման արտասանելու է:

Ասկայն ուշադրութիւն ընելու է այս ձայնաւորը Մի կամ ինչի նման շարտասանելու, վասն զի շատեր ո գիրն իբր Մ կամ ի արտասանելու սովորութիւնն ունենալով, ու ձայնաւորն ալ ինչ կ'արտասանեն. վերջին պարագայիս, նորեկ բաղաձայն մ'արտասանութեան մէջ խառնուելով ու իւր ձայնաւորի իրաւունքէն կը զրկուի:

Այս ձայնաւորը շատ քիչ անգամ կը գտնուի բառին սկիզբը. եղած օրինակները հետեւեալներն են՝ ունդ, ունելը, ունէ, յոնք, ունելլ, ունէն = ունեցք:

Բառամէջի օրինակներն են՝ ուոո, ուոնի, ուոնդը, ունդ, ուոնց, -ելոց, ճէրկոց, ջոնք, լէրելոնի եւն եւն:

Բառավերջի օրինակներն աւելի հազուադիւս են՝ ուոո, ունո ահաւասիկ, ահաւանիկ, կոո, լոն, լոն, յոն, ուոնց, յոո, յոն, ինո, ուոնց, ուոն, ճրոն, ունք:

Բ. Բաղաձայնները:

1. Պարզ բաղաձայնները:

20. Բաղաձայններուն խնդիրը համեմատաբար աւելի դիւրին է, քան թէ ձայնաւորներունը. վասն զի բարբառիս մէջ բաղաձայններուն արտասանութիւնը զգալապէս չի տարբերիր սովորական արտասանութենէն: Սովորական արտասանութիւն ըսելով՝ մենք կը հասկընանք հայերէնի որոշակի ձևերը, ինչի նա երեւանի, Թիֆլիզի, Ղարաբաղի, թէ՛ Վանի, Մուշի, Աարնոյ, Տիարպէքիի կամ Արաբկիրի արտասանութիւնը: Այսինքն՝ մենք Արեւմտեան եւ Արեւելեան կոչուած արտասանութիւնը չենք ընդունած՝ եւ չենք ալ ընդունիր երբեք: Որովհետեւ մենք մինչեւ օրս, քննած լինելով Վանի, Մուշի, Աարնոյ, Քարբերդի, Սեբաստիոյ, Տիարպէքիի նահանգներուն բարբառներուն մեծ մասը, փորձով տեսած ենք որ այսպիսի որոշակի ձևերուն մէջ ընդունելու բնաւ տեղի չկայ, այն լաւագոյն պատճառին համար որ բուն ժողովրդեան մէջ — որ միայն դաւառաբարբառին եւ արտասանութեան միակ աւանդապահն է՝ նոյնչափ Արարատեան նահանգներուն որչափ մեծ եւ փոքր Հայաստանի մէջ — մի եւ միայն մէկ արտասանութիւն գոյութիւն ունի: Արեւելեան եւ Արեւմտեան հայերէնի մէջ ոչ ոք չի տեսներ որոշակի տարբերութիւններ: Եւ ինչպէս ինչպէս տեսնուի, որոշակի ձևերուն մէջ ոչ ոք չի տեսներ որոշակի տարբերութիւններ: Եւ ինչպէս ինչպէս տեսնուի, որոշակի ձևերուն մէջ ոչ ոք չի տեսներ որոշակի տարբերութիւններ:

1 Տես՝ Մուշի Բարբառի մեր Արտասանութիւնը «Հայերէն Աճ» 1896, թիւ 2, 4, 8 եւ 12:

նրբ--նի--ն ղ (nuance), որ ժողովուրդի--ն բերնին մէջ
հ--չ--նի--նի--ն ղ ղ:

Օրինակով մը բացատրենք. առնուկը զ.
օր. Բ--դ--դ յատուկ անունը, արդ այս բառը
կարգալու է Bagrat, باگرات, ըստ արեւելեան
կոչուած արտասանութեան, թէ հնչելու է Pak-
rad, باقراد, ըստ արեւմտեան հնչման: Մենք
կ'ըսենք որ — թէ Արեւելեան եւ թէ Արեւ-
մտեաննահանգներուն ժողովուրդը — ոչ միշտ
եւ ոչ ալ միւսին նման կ'արտասանէ, այլ ուրիշ
մի տեսակ որ աւելի նման է առաջնոյն: Կ. Պոլիսն
ու թիֆլիզը միայն, օտար ազգեցութեան տակ,
հնչման այս զանազանութիւնը հնարելով, հա-
ղորդած են զարգացած կամ ինքնիշխան կոչուած
դասակարգին, որ ինք իւր շրջանին մէջ տարա-
ծեր է այս իսկապէս անհիմն զանազանութիւնը:

Մէկ խօսքով՝ արեւմտեան հայը — ժո-
ղովուրդը — նոյն կերպով կ'արտասանէ քան
արեւելեան եւ փոխադարձաբար. եւ երկուքը
միասին բուն հայկական հնչումով:

Այժմ անցնինք զմեզ հետաքրքրող բար-
բառին:

21. Արարկիրի բարբառին մէջ կան ամէն
տեսակ բաղաձայններ, որոնց արտասանութեան
համար հարկաւոր է շրթունքները, ակունքները,
քիւքն եւ կոկորդը գործողութեան մէջ զնեւ-
ծիչդ այս պատճառաւ ալ յիշեալ անդամներուն
անուամբ կը յորջորջուին բաղաձայնները:

Գուրսէններս երթալու կարգով՝ շրթունք-
ներուն աջակցութեամբ արտասանուած կամ

ԸՐԻՆ-ՅԻՆ քաղաձայններն են՝ Բ, Գ, Ժ, Կ,
Ը, - , Ժ:

Յետոյ ահուաներուն օգնութեամբ, կամ
ԱԿ-ՏԻ-ՅԻՆ են՝ Կ, Կ, Լ, - , Ն, Բ, - , Ը, Ն:

Կան ուրիշ տառեր՝ որոնք թէ՛ ահուային եւ
թէ՛ լեզուին օգնութեան կը կարօտին. ուստի՝
ԱԿ-ՏԻ-ՅԻՆ-ԼԵԶ-ՅԻՆ են՝ Յ, Զ, Ծ:

Ուրիշներ բերնի առաստաղին կամ՝ քիմ-
քերու միջոցով կ'արտասանուին. ուստի՝ +Տ-ՅԻՆ+
են՝ Զ, Տ, Ն, Ն, Ժ, Ծ:

Ղերջապէս, մնացածները կոկորդի միջոցով
կը հնչուին եւ կը կուչուին ինչ-որ-չինչ՝ Ժ, Ի, +,
Լ, Ն, Ն:

22. Այս տառքին բաժանումը ինչ-որ-չինչ-
կամ -ն-դ-տ-ի-ն էր. կայ նաեւ ուրիշ բաժա-
նում մը՝ զոր կարելի է անուանել -բ-դ-տ-ի-ն,
ըստ որում գրերն իրենց արտասանութեան
եղանակէն յորջորջում մը կը ստանան: Այսպէսով
թէ այս տառերը հնչուելու ժամանակ միանակ
պայթում տառ չկը բերեն բերնին մէջ, թէ
տեսակ մը հազազի կարօտ են, թէ ոնգական
ճիգ մը հարկաւոր է, թէ պարզ կամ կակուղ
կերպով արտասանելու է, ըստ այնմ գրերը կը
կուչուին՝ Կ-ՅԻՆ-ՅԻՆ, Կ-Ժ-Ժ-ՅԻՆ, -ն-Ժ-Ժ-ն եւ ի-
նչ-չ կամ Ն-Ծ:

23. Պայթուցիկներն Արարկիրի այբու-
րէնին ամենաշատերն են եւ թուով 15: Ասոնք
իրենց կարգին, հետեւելով իրենց՝ բերնին
մէջ պայթելու եղանակին, կը ստորաբաժա-

նուին երկք տեսակի՝ Նորք Գլխ կամ Կիւր
 և Բա՛ն:

Նորքեւն են՝ սկսելով շրթներէն մինչև
 կոկորդը՝ Բ, Կ, Ե, Ը, Գ:

Մեջնէն կամ Կիւր՝ սկսելով շրթներէն
 մինչև կոկորդը՝ Կ, Կ, Զ, Տ, Է:

Թառքը՝ սկսելով շրթներէն մինչև կո-
 կորդը՝ Է, Բ, Ծ, Լ, Ի:

24. Հազազայինները նոյնպէս ստորա-
 բաժանում մ'ունին նայելով թէ արտասանու-
 թեան ժամանակ հազազն ուժգնապէս թէ մեղ-
 մերէն պէտք է առաջ բերել. ըստ այսմ հա-
 զազային տառերը կը բաժնուին շքաւորի և
 Կիւրքային:

Արարկիրի շքաւոր կամ Կիւր Կիւր-
 Նեւն են՝ շրթներէն սկսած մինչև կոկորդը՝ Է,
 Ի, Լ, Զ, Ծ, Լ:

Մեջնէն Կիւր Կիւր Կիւր՝ Է, Ի, Լ, Զ, Զ:

25. Ոնգական բաղաձայններն են՝ միշտ
 շրթներէն սկսելով՝ Զ և Լ:

26. Աւերջապէս Կիւր-Կ կամ Նայ կուտած
 տառերն են բարբառիս մէջ՝ Զ, Ի և Լ:

27. Աւելի շերկարելու համար ստորև կը
 գնենք համատեսական ցանկ մը, ուր մէկ նայ-

Ի պայմանցիկ գրերուն տարբերութիւնը, նորութիւնն
 և թաւաթիւնն իմանալու համար երկու ցուցամատերով
 ականջներուն ծակերը փակել և արտասանել հետզհետե
 Բ, Կ, Ե, Ը, Գ, Զ, Է, Ի, Լ, Խ, Ծ, Կ, Թ, Ժ, Ի, Լ, Խ, Կ, Զ, Զ:
 Այս կերպով շատ լաւ կ'իմացուի
 թէ ո՞ր գիրն առաւել կամ նուազ պայմանում առաջ կը
 բերի բերնի մէջ:

ուածքով կարելի է տեսնել Արարկիրի բար-
բառին բոլոր բաղաձայններուն կարգաւորու-
թիւնը:

	ըթնայ- թք	Ատառ- կանք	Ընդ- ատաժ	քմայ- թք	կ-կո- դայթք															
I. Պայ- թուցիկ	<table border="0"> <tr> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td>Նրբագոյն</td> <td>բ</td> <td>գ</td> <td>ձ</td> <td>ջ</td> <td>զ</td> </tr> <tr> <td>Քրին (-կոր)</td> <td>պ</td> <td>տ</td> <td>ծ</td> <td>ճ</td> <td>կ</td> </tr> <tr> <td>Թաւ</td> <td>փ</td> <td>թ</td> <td>ց</td> <td>չ</td> <td>ֆ</td> </tr> </table>	{	Նրբագոյն	բ	գ	ձ	ջ	զ	Քրին (-կոր)	պ	տ	ծ	ճ	կ	Թաւ	փ	թ	ց	չ	ֆ
{	Նրբագոյն		բ	գ	ձ	ջ	զ													
	Քրին (-կոր)		պ	տ	ծ	ճ	կ													
	Թաւ	փ	թ	ց	չ	ֆ														
II. Հազա- գայինք	<table border="0"> <tr> <td rowspan="2" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td>Մեղմագոյն</td> <td>ֆ</td> <td>ս</td> <td>—</td> <td>շ</td> <td>խ, չ</td> </tr> <tr> <td>Խիստ</td> <td>վ, լ</td> <td>շ</td> <td>—</td> <td>ժ, յ</td> <td>ղ</td> </tr> </table>	{	Մեղմագոյն	ֆ	ս	—	շ	խ, չ	Խիստ	վ, լ	շ	—	ժ, յ	ղ						
{	Մեղմագոյն		ֆ	ս	—	շ	խ, չ													
	Խիստ	վ, լ	շ	—	ժ, յ	ղ														
III. Ոնգակամք	<table border="0"> <tr> <td></td> <td>ժ</td> <td>ն</td> <td>—</td> <td>—</td> <td>—</td> </tr> </table>		ժ	ն	—	—	—													
	ժ	ն	—	—	—															
IV. Կակուղ	<table border="0"> <tr> <td></td> <td>—</td> <td>բ, ս, լ</td> <td>—</td> <td>—</td> <td>—</td> </tr> </table>		—	բ, ս, լ	—	—	—													
	—	բ, ս, լ	—	—	—															

Այսչափ՝ բաղաձայններուն ընդհանուր
տեսութեան վրայ, այժմ անցնինք մէն մի տառին
քննութեան:

28. Նուրբ պայթուցիկներն (բ, ք, Յ, ջ,
զ) իրենց բնական գերէն զատ կը կատարեն
նաեւ, երբեմն, միջին պայթուցիկներու (դ, ր,
շ, Տ, ի) պաշտօնը. այսպէս՝ քանդասել, ուր ոչ
փխկ. քի. խնդալ՝ ր փխ. քի. խնձոր՝ շ փխ. Յի.
պատինձան՝ Տ փխ. ջի. մանկաղ՝ ի փխ. զի:

29. Նոյնպէս թաւ պայթուցիկները (վ, լ,
շ, շ, չ) բաց ի իրենց պաշտօնէն, յաճախ նորը
եւ միջին պայթուցիկներուն տեղն ալ կը բռնեն.
օր. ախլիլ՝ վ փխ. օրլիլ՝ լ փխ. քի.
փաթձած՝ շ փխ. րի եւ շ փխ. շի եւն:

30. Հազագային գրերն ալ իրարու պաշ-
տօնը կը կատարեն. այսինքն մեղմագոյն հազա-

գայինները՝ խիստերուն դերը կը ստանձնեն եւ փոխադարձարար. որ. ախիիր՝ է փխ. շի. ախատ՝ է փխ. շի. ի^օ շարժ, ուր ի փխ. շի եւն:

31. Աւստի շերկարելու համար, եւ բոլոր այս ըսուածները համառօտելով, կարելի է հետեւեալ շրջանակին մէջ ամփոփել բաղաձայններուն կատարած բոլոր դերերը, որոնց գլխաւորներն արդէն յիշեցինք:

Պայծառցիկ	} Պիջի	} Սիջի	} Թաւ	բ կը համապատասխանէ	բի	եւ.	շի
				դ	դի	ն	դի
				ձ	ձի	ն	ձի
				ղ	ղի	ն	ճի
				գ	գի	ն	կի
				դ	դի,	բի,	էի
				ւ	ւի,	տի,	լի
				ճ	ձի,	ձի,	ճի
				ճ	ճի,	ղի,	շի
				կ	կի,	գի,	դի
				փ	էի,	շի,	բի
				թ	լի,	տի,	տի
				ց	ճի,	ձի,	ձի
				չ	շի,	ճի,	ղի
				փ	դի,	կի,	գի

Մնացած բաղաձայններուն վրայ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ պիտի տրուին առաջիկայ Բ. Գլխին մէջ: Անցնինք ուրեմն թաւ բաղաձայններուն:

2. Թաւ բաղաձայնները:

32. Արարկիրի բարբառին մէջ կան բաղաձայններ, որոնք զանազան պարագաներու մէջ

(զորս պիտի տեսնենք բաղաձայններուն կրած փոփոխութեան մէջ) չափազանց թաւանալով, ինքնուրոյն արտասանութիւն մը կը ստանան եւ կը հնչուին իբր թէ երկու անգամ գրուած լինէին:

Մենք այս գրերը Բ- Բ-ը-յ-յն անուանեցինք եւ — ինչպէս գործիս Ա. Մ-ին մէջ տեղտեղ տեսնուեցաւ — զանոնք պարզ բաղաձայններէն որոշեցինք անոնց տակը կէտ մը դնելով:

33. Այս բաղաձայնները՝ որոնք նոյնպէս վերը 23, 24, 25 եւ 26 թուերուն մէջ յիշուած արտասանական բաժանման կը վերաբերին հետեւեալներն են՝

ղ, թ, լ, մ, ն, ս, ց, ք:

Մի քանի խօսք միայն, այս զանազան գրերուն վրայ:

34. շ = z կ'արտասանուի սովորականին նման. ինչպէս՝ շէշէշ, շէշէշ, շէշ-Բ- եւն, մինչ՝

շ = z կ'արտասանուի իբր երկու շ, իբր թէ թուրքերէնի Բէշէշն ունենար օր. շէշէշ վազ'զել waz'zèl. շէշէշ վեզ'զմար wèz'zmar. շէշէշ վեզ'զպար եւն:

35. ր = 't կը հնչուի հասարակ Բի պէս. մինչ՝

ր = 't արտասանելու է իբր Բ'Բ կամ ԲԲ. օր. շէշէշ վաթ'թար, վատթար. անօր = անօր (յատուկ անուն = Համեստուհի), անօր = հատ'թա = թք. նոյն իսկ, յիրաւի եւն:

40. ջ = 'ts կ'արտասանուի բնական ջ
ինչպէս՝ ջ-ւ, ջւււ, ջււ, ջ-ւ-ւ, +-ջ-ւ եւն մինչ՝
ջ = 'ts արտասանելու է իբր ջ'ջ օր. կ'ջել
կց'ցել կցել:

41. + = k' արտասանել սովորական + ի
նման. օր. +-բ, +-գ, +-չ, կ-+-ւ եւն մինչ՝
+ = k' հնչելու է ++ ի պէս. օր. Կէ+
պէք'ք պէտք. Կ-+ել պպք'քնել պագնել եւն:

42. Արարկիրի բարբառին հետաքրքիր
գրերէն մին է նաեւ շ' տառը, որ տեսակ մը կէս
շ կը ներկայացընէ: Բարբառիս մէջ շ տառը
հետզհետէ անհետանալու դատապարտուած լի-
նելով, շատ տեղեր (ինչպէս յետոյ պիտի տես-
նենք) արդէն բոլորովին անհետացեր է եւ տեղ
տեղ ալ շ' միայն մնացեր է:

Այս նշանն արտասանելու է իբր շ'է². ուր
երկար շեշտ դնելու է շ'ին վրայ եւ կարճ էին
վրայ. օր. փէ՛ր, կարդա՛ փէ՛ւ, կ-բէ՛ւ-ւ, կարդա՛
կ-ւէ՛ւ-ւ-ւ, Կ-բէ՛ւ = Կ-ւէ՛ւ եւն: Աւելորդ չենք
համարիր աւելցնելու թէ այս արտագրութիւնը,
բոլորովին տկար գաղափար մը կու տայ այս բին
մասին. միայն այսչափ ըմբռնելու է որ շ գիրն
երբ երէ՛ւ (՛) նշանը կը կրէ — եւ գրեթէ միշտ
ունենալու է — պէտք է շատ շնչին նշանակու-
թիւն մը կամ ձայն մ'ունենայ:

Արարկիրի բարբառին մէջ շ տառը կամ
այս նշանով երեւան կուգայ եւ կամ բոլորովին
կ'անհետանայ:

է. Տերչը՛ն՝ մեղուամոմ՝ եւն: Այս շը կ'աւելնայ
բնականաբար վասն զի բո՛լ, բո՛ւ, շո՛ւ, Շո՛ւ
նման բաղաձայններ իրարու քով գալով՝ առանց
ձայնաւորի՝ անմարտելի խմբեր կը կազմեն:

գ. Այս կանոնէն կը զարտուղի՝ իբնից--
վերակացու, ուր շեշտէն անմիջապէս առաջ
գտնուող -ն էի է փոխուեր. թէպէտ կարելի
է ըսել որ ինչ-- նոյնչափ հին է որչափ ինչ--:

Սոյն կանոնին չեն հնազանդիր նոյնպէս՝
բո՛ւ-բո՛ւ + եւ, բո՛ւն + ինքն-ի, բո՛ւն-լ + -ի, բո՛ւ-
ն- + ին-ն, թ-ի + -եւ, ինքն + -եք-ը, ինքն +
-եքի, հո-ն + -եք-ը, քո-ւ + -եքի, հո-ն + ինքն,
ի-ն + բո՛ւ, ին-ն + հո-ն, ին-ն + հո-ն բառերը,
որոնք բաղադրեալ եւ համեմատաբար նոր բառեր
են եւ իրենց բաղադրութեան գրոշմը գեռ չէ
եղծուած կանոնին հնազանդելու համար:

Իսկ բուն բացառութիւն կազմողներն են՝
-օնքն-օնքն, բո՛ւն-ն-լ, եհ-օնքն, ու-ու-նքն, (թէպէտ
կ'ըսեն ու-ու-նքն--), ու-ու-նքն, ինքն-ն-լ, ք-նքն-ն-ի
(նոր եւ գիտական բառ, թէեւ կ'ըսեն ք-նքն-ն-ի
Տե՛ղ յիշե՛ցի), ինքն-ն-լ, լո-նքն, ինքն-ն-լ, ինքն-ն-լ,
ի-նքն-ն-լ, ի-նքն-ն-լ բառերը, որոց առաջին ութը ուր-
դական չի շնորհիւ պահած են -ը, իսկ մնա-
ցեալները ծագումով մութ բառեր են:

45. - ձայնաւորը կը փոխուի -ի, այսինքն
բոլորովին գոց՝ իբր = = կ'արտասանուի (ճիշդ
լատինական \hat{a} ի նման) երբ լ նայ գրին քով
կը գտնուի¹. կը պատահի մանաւանդ միավանկ

¹ Տես վերը Թիւ 6.

բառերուն մէջ եւ բազմազանկերուն վերջը, օր.
 ւ^օւ, ք^օւ, ք^օ-^օւ, ^օ-ւ, էւ^օւ, ^օ-ւ^օւ, է^օւ^օւ,
 Տ^օՏ^օ-^օւ, եւն:

46. - անգական - ի կը փոխուի անգական
 տառերուն քով եւ կ'արտասանուի իբր ^օ-ւ^օ, ուր
 երկար շեշտ դնելու է -ւի վրայ եւ կարճ նի
 վրայ¹. օր. ^օ-ւ^օ+^օ արտասանել -ւ^օն^օ+^օ, ^օ-ւ-
 Տ-ի թք. Հազիւ, արտասանէ -ւ^օն^օՏ-ի, Տ-ւ^օ+^օ,
 արտասանէ Տ-ւ^օն^օ+^օ, եւն: -ն այստեղ ուղ-
 րովին անգական է. մեր գաւառարարբառներէն
 շատերուն մէջ անգական ձայնաւորներ կան, որոնք
 օր մ'անշուշտ երեւան պիտի ելլեն երբ խզծի
 մտօք եւ գիտական խտուածեամբ քննուին մեր
 բարբառները, որոնք զանազան տեսակի գանձեր
 երեւան պիտի հանեն:

47. Վանք վերջապէս, - ի մէկ ուրիշ փո-
 փոխութեան որ բարբառիս մէջ գլխաւոր տեղը
 կը բռնէ. այն է ^օւ, որուն արտասանութեան
 վրայ խօսեցանք արդէն Ա. Վլխին մէջ², Այժմ
 տեսնենք թէ ուսկից եւ ինչպէս առաջ կու գայ
 այս ձայնաւորը: Ուսկից առաջ գալը, այսինքն
 որ գրերէն ծագիլը, դիւրին է իմանալ, բայց
 թէ ինչպէս՝ աւելի դժուար է ըսել:

Ա. Ի՞նչ գրերէ առաջ կու գայ այս տառը:

1. Պարզ - տառը կը փոխուի ^օ-ի հե-
 տեւեալ օրինակներուն մէջ՝ ^օ-ւ^օ+^օ, ^օ-ւ^օ+^օ, ^օ-ն^օ+^օ,
^օ-ւ^օ+^օ-^օէ, յ^օ-ն^օ+^օ թք. աճագա == արդեօք.

¹ Ցեւ վերջ թի. 7.

² Ցեւ վերջ թի. 8 = յոգնապէս:

յ^օ-^օհն, յ^օ-^օդ^օ-^օբ, յ^օ-^օըն-^օ, յ^օ-^օըն, յ^օ-^օըննէի, ք^օ-^օբ-
 զ^օ-^օբ, ք^օ-^օբընբ, ք^օ-^օբ^օ-^օր^օ, ել^օ-^օի, եր^օ-^օնի, շ^օ-^օդիլ, շ^օ-^օՏ-
 դիլ, ք^օ-^օնիի, թ^օ-^օՏ, իշար^օ, իշար^օ-^օ, լ^օ-^օն^օ, լ^օ-^օնի^օ-^օ,
 լ^օ-^օն^օ-^օ, ի^օ-^օնի^օ-^օ, ի^օ-^օլ^օՏիլ, ի^օ-^օլ^օՏի, ի^օ-^օշի^օ-^օ, շ^օ-^օնի,
 հ^օ-^օդ, հ^օ-^օդիի, Տ^օ-^օբ^օ-^օբ, շ^օ-^օլի^օ, շ^օ-^օն^օ-^օբ, շ^օ-^օդի^օ-^օ,
 շ^օ-^օդիլ, շ^օ-^օլ^օՏի^օ-^օր^օ = ծիածան, շիլ^օ-^օի, դ^օ-^օյ^օ-^օ, զ^օ-^օն^օ-^օբ^օ,
 զ^օ-^օբ^օիլ, ո^օ-^օլ^օ, ր^օ-^օն^օ-^օբ, բ^օ-^օն^օ-^օն, բ^օ-^օլ^օ, ր^օ-^օն^օի^օ,
 ր^օ-^օն^օի^օի

2. ^օ առաջ եկեր է այն հետեւեալ բա-
 սերուն մէջ՝ կն^օ-^օի կլայեկ, կն^օ-^օիլ կլայեկեկ.
 ալիլ.

3. ^օ կը ծագի եկն հետեւեալ օրինակ-
 ներուն մէջ. կ^օ-^օն^օ կեռաս, բ^օ-^օն^օ-^օլ բեռնել կամ
 բեռնալ. յ^օ-^օն^օ ձեռք, յ^օ-^օն^օ ձեռ, ճ^օ-^օն^օ ճեռ
 ճենճերոս, ճ^օ-^օն^օ ճենճեր.

4. Վերջապէս ի ձայնաւորէն առաջ եկած
^օերն կը տեսնուին հետեւեալ օրինակներուն
 մէջ՝ կն^օ-^օն^օ-^օ, կն^օ-^օն^օ-^օիլ, շ^օ-^օլի^օ-^օ թք. շիլթէ:

Վերջիչեալ բասերէն հետեւեալ եզրա-
 կացու թիւնը կարելի է հանել՝

Ա. Շեշտէն զրկուած ^օը կը փոխուի ^օի.
 օր. ալիլ, ալուճ, աճուր, դարվար. եւն.

Բ. Շատ բասերու շեշտեալ ^օը՝ նմանու-
 թեամբ անշեշտին՝ եղած է ^օ օր. դար^օ-^օկ,
 յամակ^օ-^օր, լակ^օ-^օն, լակ^օ-^օք, մարմ^օ-^օր, շակ^օ-^օր,
 շակ^օ-^օթ^օ, ջակ^օ-^օր, բակ^օ-^օլ, քակ^օ-^օկ. եւն: Ըսինք
 օր այս օրինակներուն մէջ շատն ալ իւր արար-
 կիրեան արտասանութեամբ նշանակելի դեր մը
 կը խաղայ ի նպաստ ^օի:

գ. Հայերէնի մէջ կան բառեր որոնց վերջին վանկը՝ երբ բաղկացած է ձայնաւորէ մը եւ խումբ մը բաղաձայնէ՝ թէպէտ այսօր իբր մի վանկ ընդունուած է, բայց իսկապէս հէ՛լ -- Կէ -- Էննէ՛ արժողութիւն ունի. այս կարգի բառերուն մէջ՝ գաւառաբարբառս նշանակութիւն տալով կէս վանկին, ամբողջական վանկին ձայնաւորը եթէ - է կը փոխէ -^օի. օր. խա^օփ-^օնք = խա^օփան^օք, ժա^օժ = շարժ = շա^օրժ^օ. նոյն կերպով եղած են նաեւ՝ ճա^օնճ = (ճենճեր) ճե^օնճ^օ, ձա^օք = ձեո^օք:

դ. Այս օրինակներէն մի քանին թուրքերէնէ փոխ առնուած են եւ կամ Էրեբէնի ձեւով արտասանուելուն համար -^օ ունին. օր. յ-^օն-^օէ թք. աճապա, յ-^օն-^օէ թք. ամպա^օ, շիւ^օն թք. շիւանկ, եհ-^օն թք. եմա^օնի, շ-^օնէ թք. զամպիլ եւ նմանութեամբ շ-^օնէ շ, էշ-^օն թք. իշա^օ (+ք), իշա^օք^օ թք. իշաա (+ք + ա), շ-^օն թք. լէյէն. ն-^օն թք. համպ հ-^օն հ-^օն թք. մա^օմա^օ, շ-^օն թք. շիլթա^օ, շ-^օն թք. շա^օքա^օ, -^օն թք. սա^օլա^օ, ր-^օն թք. րա^օհա^օ, ր-^օն թք. րա^օլա^օ, ր-^օն թք. քա^օրփիճ. այս բառերէն շատերը թք. ձով կը գրուին ուստի եւ -^օ կ'արտասանուին (Տես Թիւ 8):

Անմիջապէս աւելցնենք որ մենք այստեղ առաջ բերինք ամենագործածական բառերը. Արարկիրի բարբառին մէջ դեռ շատ բառեր կան -^օով, լինի հայերէն, թէ թրքերէնէ կամ քրդերէնէ փոխառեալ:

Բ. Ո՞նչպէս յառաջ կու գայ ո՞ տառը.

Առանց կարմրելու կը խօստովանինք թէ վերոյիշեալ եղբակացութիւնները՝ բաց ի առաջնէն՝ շատ քիչ գոհացուցիչ են - երու -^օի փոփոխման համար, վասն զի օրէնքէն շատ աւելի զարտուղութիւններ կան: Ուրեմն գրեթէ չկայ ընդհանուր կանոն մը՝ որուն վրայ յենլով, ըսենք թէ այս ինչ պարագային -^օ ձայնը ծագում կ'անուու, բայց եթէ չկայ օրէնք մը որ բացատրէ թէ երբ -^օ յառաջ կու գայ, կարծես թէ կան սակայն պարագայներ, որոնք այս ձայնին ծնունդ աննելուն խոչնդոտ կը դառնան: Բառերուն մէջ՝ զանազան բաղաձայն տառերուն երկայութիւնը կ'արգիլէ այս ձայնին երեւան գալը. այսպէս՝

1. Հագագային-կօկօրգային մեղմագոյն ի եւ շ բաղաձայններուն ներկայութեամբ - անփոփոխ մը մնայ. օր. -իի-բ, -իի-բ, քչ-, -չ-, յ-դի+, +---ի-, ի-ի---ի, ի-ի-իլ, եւն:

Այս օրէնքէն բացառութիւն կը կազմէ միայն ի-^օի-^օն+ բառը:

2. Ոնգական-ատամնային շ ու շ գրերուն առջեւ -ն անփոփոխ կը մնայ. օր. -նի-բ, -նի-բ, -ն-լ, -ն-ի, ի-ն-ի, ի-ն-լ, ի-ն-իլ, ի-ն-բ-բ, -ն-ի-ի եւն:

Ար զարտուղին՝ -^օնի-^օբի, ի-^օնի, լ-^օի-^օն, բ-^օն-^օն, բառերը:

3. Կակուղ կամ նայ-ատամնային բ, բ, -լ, լ տառերուն ներկայութիւնը պատուար կը

դառնայ ձին. օր. -բն-բ, -բն, ք-նն-բ, ք-բն-ն,
 շ-ն-ն, ք-բն-ն, ք-բն-ն, ք-բն-ն, ք-բն-ն, ք-բն-ն,
 ք-բն-ն բարձր, ք-բն-ն-ն, -բն-ն, -բն-ն, -բն-ն-ն,
 ք-բն-ն կուժ. ք-բն-ն փոր, -ն-ն, -ն-ն-ն (տես նաեւ
 քիչ վերը 1), -բն-ն կամ -բն-ն (տես նաեւ քիչ
 վերը 1), -բն-ն-ն, -բն-ն-ն, -բն-ն-ն, ք-բն-ն, ք-բն-ն,
 յարտ եւն եւն:

Այս օրէնքն այնքան զօրաւոր է, որ գրեթէ
 անսխալական պիտի համարէինք եթէ, դժբախ-
 տաբար, մի քանի բացառութիւններ չլինէին:
 Բացառութիւն կազմողներն են՝ շ-ն-ն, ուր բ
 կայ. բայց -ն-ն ալ գոյութիւն ունին. ք-ն-ն
 ն-ն բեռնալ, ուր է եղեր է -ն-ն հակառակ թիւեր-
 կայութեան, բայց ն պահպաններ է երկրորդ -ը
 (տես քիչ վերը 2). ք-ն-ն-ն, արդեօք առաջին -ը
 հետեւութեամբ երկրորդին եղած չէ. բ-ն-ն-ն,
 ուր թէ չի եւ թէ նի ներկայութիւնը չէ կարո-
 ղացեր ազատել կրկնակ -ը. -ն-ն-ն, նոյնպէս
 թիւ եւ շի ներկայութիւնը չէ սպաներ. -ն-ն-ն-ն
 ուր նի եւ չի ներկայութիւնը չէ զօրեր, եւն:

Բայց, ինչպէս վերը յիշելու առիթն ունե-
 ցանք, այս բառերէն շատերը թրքերէնէ առ-
 նուած են եւ կամ թրքերէնի ազդեցութեամբ կը
 հնչուին:

4. Աւերջապէս՝ է-, -ն ունեցող բառերուն
 մէջ ալ այս -ն ձայնը չի կրնար գոյութիւն ունե-
 նալ. օր.

-բն-բ, -ն-ն-բ, -ն-ն-ն, -բն-բ, ք-ն-ն-ն,
 ք-ն-ն-ն, -բն-ն-ն, ք-ն-ն-ն, ք-ն-ն-ն, -ն-ն-ն, ք-ն-ն-ն-ն,
 -բն-ն, ք-ն-ն-ն, -ն-ն, -ն-ն-ն եւն:

48. -ի կրած միւս փոփոխութիւնները բոլորովին աննշան են եւ անոնց վրայ խիստ քիչ բան կայ ըսելու:

-ը կը փոխուի եի հետեւեալ բառերուն մէջ. եփել աւել, աւելի, եփելու աւելնալ, եփելու կամ եփելու աւելորդ, եփել անել, ընել:

49. -ը կը փոխուի եի, յ-րք բառին մէջ, որ Արարկիրի բարբառով՝ յերէ կըսուի. նոյնպէս փեր-ից- վերակացու, նոյնպէս եւ յէլ ընել, ըլլալ:

50. -ը կը փոխուի -ի հետեւեալ երկու բառերուն մէջ. շոգ- շոգամ. թէպէտ շոգամ ձեւն ալ շատ գործածական է ուրիշ բարբառներու մէջ. հի- հով, զովասուն, քամի. այս բառս ալ, իւր վերջին վանկի -էն կ'երեւայ թէ թրքերէն հի- բառէն փոխ առնուած է, ուր առաջին -ը փոխուած է -ի:

51. Վերջապէս -ը կը փոխուի յը ձայնին հետեւեալ օրինակներուն մէջ. յը-ի-ի- անկողին, յը- կամ յը- թք. ամմա = բայց, սակայն, յը- ապա, հապա, ի հարկէ, յը-5 ախանջ՝ ձեւ մը՝ որ յատուկ է շատ մը գաւառաբարբառներու. յը-ի- անկանիլ, իյնալ: Շփոթութենէ խոյս տալու համար ըսենք թէ 48—51 թուերուն մէջ -ի կրած փոփոխութիւնները բոլորովին զարտուղութիւններ են: Անոնք ձայնագիտական հանգամանքներ չեն ներկայացներ, այլ ընդհանուր երեւոյթներ են, զորս մենք առաջ բերինք. մանաւանդ որ անոնցմէ շատերը յատուկ են ուրիշ գաւառաբարբառներու ալ:

52. Կ ձայնաւորը շատ մը փոփոխութեանց ենթակայ է. կը փոխուի -ի, շի, յի, -ի եւ Կի:

Բայց Կի բոլոր այս փոփոխութիւններէն եւ ոչ մին ձայնագիտական հանգամանք ունին. անոնք պարզ երեւոյթներ են, զորս մենք յառաջ պիտի բերե՛ք իրր երեւոյթ միայն. մանաւանդ ու անոնցմէ շատերն ընդհանուր երեւոյթներ են մեր գրեթէ բոլոր գաւառաբարբառներուն (մանաւանդ արեւմտեան գաւառներուն). այսինքն կը պատահին նոյն ձեւով կամ ձեւերով ուրիշ բարբառներու մէջ ալ, առանց ձայնագիտական ընդհանուր օրէնքի մը հպատակելու. ասոնք ձայնագիտական պարզ խոտորութեք (anomalie) են, որոնք հայերէնի սկզբնական ձեւէն այս ձեւերուն փոխուելու համար՝ ոչ թէ ձայնագիտական կանոնէ մ'անցած են, այլ ուրիշ անանուն, կարելի է ըսել, ֆ-ն-թ-չ-լ-ն ուղղութեան մը հետեւած են, որ մեզ բոլորովին անծանօթ է: Այսպէս օրինակի համար, -ի-ի-ր, էրէ+, նրէլ-ի-ն , յիւի-ն , էրի-ն , շէ-ն , ել-լ , երէ-լ , եւն ձեւերը, կղբայր, երեք, հրեշտակ, երեկոյ, երեցկին, եղունգ, ելանել, երեւալ ձեւերէն առաջ եկած լինել ընթացողելը, այսինքն առաջիններն երկրորդներուն մէկ ձայնական ձեւը կարծելը, գիտական խտապահանջութեան տեսակետով, ճիշդ չէ. վասն զի ասոնք ըմբոսա եւ ընդհանուր երեւոյթներ են, որոնց հետ գիտական ձայնագիտութիւնը գործ չունի,

Ուստի մենք կը գոհանանք՝ այս երեւոյթները կամ խոտորումները՝ առ այժմ միայն արձանագրելով, սպասելով որ այս օդի մէջ թռչող երեւոյթները բազմանան եւ մի օր — ո՞վ գիտէ երբ — գուցէ կարելի լինի զայնս օրէնքի մէջ խօթել: Այսքանը բաւ համարելով անցնինք այժմ էի զանազան փոփոխութեանց:

53. Երկու կամ աւելի վանկերէ բաղկացած բառերուն մէջ, շեշտէն անմիջապէս յառաջ գտնուող վանկին էր կը փոխուի -ի՝ օր.

-իփոփ Եղբայր, ստղպին ստեղղին. Սրեկ սերեկ, համաս(տու) համեստու. համեստու հի:

54. Ե կը փոխուի -օի հետեւեալ օրինակներուն մէջ՝ -օււււ երեսուն, բառս նախ կորսրնցուցած է իւր միջին էր (տես ասոր համար աւելի վարը Թիւ 60) որով եղած է օւււււ եւ յետոյ (ըստ Թիւ 53 ի կանոնին) -օւււււ. [իււււււ = կըսել = *կըսել ուստի՝ առողանութեան համար է մ'աւելնալով՝ փիւււ. [յւււււ = (ըստ բարբառի) *յիւււ + *յիււ + ուսկից ձառք. [բււււււ = բեհան՝ ըստ 53 թուի:

55. Ե կը փոխուի յւօի՝ յւօ եւ, եւալ բառին մէջ:

56. Եի մէկ փոփոխութիւնն է նաեւ, է ձայնին վերածուիլը:

Ինչպէս վերն (Թիւ 53) ըսինք է = -ի, նոյնը հոս կրկնելու է թէ՛ երէտ ի՞նչ -- ելի ինչ -- իբրէ քաղցր-քաղցր -- ԲԷ, ինչպէն -- ԲԷ-դե-յւււււ ինչ ինչ քաղցր-քաղցր ինչ ինչ:

ււ. հետագայ բառերուն մէջ.

էրէ+ երեք, հրէ՛ւր-ի հրեշտակ, ք-րէի՛նդ-ն+
բարեկենդան, լի՛ն-ն լեմն, յէրէի՛ն-ն երեկոյ,
քի՛զի՛ գեղորգ կամ գէորգ, ք-ռ-ի՛րէ+ տաս-
ներեք, էրէ-ի՛ն երեցկին:

ը. Առանց շեշտը նկատողութեան առնելու,
բարբառիս մէջ հայերէնի բոլոր եւ վերջաւորող
բայերը՝ էլի կը փոխուին, ինչպէս պիտի տեսնենք
գործիս Գ. Մասին՝ շեւախօսութեան մէջ:

57. հ = ը. Գ-րէ՛ն-լ՝ շէւրէ-լ լ-նի՛ն ն-ի-րդ
լ-նի՛ն Ֆջ ք-ն-ն-ն իւ իւ ք-ի-ն-ի ըի՛. օր.

լ-նի՛ն կողմնդ, Մլ-ն մեղքն, իւրէ՛ քեզի,
հրէ՛ն ճեղքել, յլ-ն ձեզի, իւրէ՛ մեզի, հրէ՛ ճեղք,
(հէ՛նդ), լ-ն շեւ (իւր լի՛ն). հընճ-ք ճենճոտ,
ճենճերոտ:

58. եր էի կամ յէի կը փոխուի հետեւ-
եալ օրինակներուն մէջ, ճիշդ շեշտէ զրկուելուն
համար:

ւ. է = է.

էրէ՛ն-ն երգում, էլ-ն ելանել, ելել = էլալ,
էրէ՛ն երես, էրէ՛ն երանի, էրէ՛ն երեւալ, երեւիլ
= *էրվիլ ուստի՝ էրվալ. էրէ՛ն են եկած է
նմանութեան՝ էրէ՛ն-ն երեւնալ, էրէ՛ն երկու:

ը. է = յէ.

յէրէ՛ն երկայն, յէրէ՛ն-ն երկարել, յէրէ՛ն
երեկ, յէր ետ, յէր-ն երազ, յէ՛ն երբ:

59. է ձայնաւորը = կամ զի կը փոխուի
ց-(զ)էի՛ն ցերեկ բառին մէջ, մի ձեւ՝ օր յատուկ
է շատ մը գաւառաբարբառներու:

60. Աւերջապէս է բոլորովին կ'անհետանայ հետեւեալ բառերուն մէջ.

հայկ հայելի՝ հետեւանք նախորդ ոչ երկ-
բարբառին.

էք- վերայ՝ շեշտն ուի վրայ լինելով՝ է
անշեշտ մնացած եւ ինկած է.

էք-իեց--՝ նոյնը պատահեր է, ինչպէս
էք-ի մէջ.

ուսուս երեսուն՝ էն անշեշտ լինելուն
ինկեր է.

բարկենդան՝ բրկորդ էին
իի փոխուելուն առաջինն ինկեր է:

61. Աւերջացնելու համար, աւելցնենք թէ
Արարկիրի բարբառին մէջ է ձայնաւորը, թէ
բառին սկիզբն եւ թէ մանաւանդ բառին մէջն եւ
վերջը, էի կը փոխուի եւ կամ բոլորովին կը
շփոթի՝ արտասանութեամբ՝ էի հետ:

Իսկապէս եով սկսող բոլոր բառերը հե-
տեւեալներն են. եւ^օի, եւլըն^օել, երկր^օր,
եւլ^օի, եւլ (կամ էղի), եւլ^օլ (կամ էղկիլ),
եւլ^օի, եւ^օնի, եր^օի, եր^օլ (կամ էրլնալ):

Ուրիշ ամէն տեղ, ամէն դիրքի մէջ, ամէն
ժամանակ, թէ միավանկ եւ թէ բազմավանկ
բառերուն մէջ է կը շփոթի էի հետ:

3. է ձայնաւորը:

62. Այս ձայնաւորին վրայ, երկար պիտի
չլինի մեր ըսելիքը, թէպէտ եւ մեծ դեր կը
խաղայ բարբառիս մէջ: Ինչպէս ամէն տառ,
նոյնպէս եւ էն՝ երեք պարագայներու մէջ կը

Ներկայանայ մեզ, այսինքն բառին սկիզբը, մէջն
ևւ վերջը:

ա. է ք--ին -իէշքւ.

Արարկիրի բարբառին մէջ, հայերէնի էով
սկսող բառերէն միայն էլ բառը մնացեր է.
գաւառարարբառիս միւս էով սկսող բառերուն
է ձայնաւորն ուրիշ տառերէ առաջ եկած են.
այսպէս՝

1. -էն առաջ եկած են՝

էնէլ ընել, առնել, անել. էվէլ աւել, աւելի.

էվէն-լ աւելնալ. էվէրք աւելորդ. էվէր--

աւելցուք.

2. էէն առաջ եկած են՝

էլ-լ ելանել ելնել == ելիել՝ ուստի էլալ.

էրքէլք-լ երթկըտալ, յօրանչել.

էրէ- երես (տես նաեւ էրէ- էլ-լ, էրէ- ր-լ,

էրէ- -ն-լ).

էրէ-իէն երէցկին. էրէէն երանի, էրէն-լ, էր-
վալ, երեւել:

բ. է ք--ին Վէջը.

է ձայնաւորը բառին մէջն անփոփոխ կը մնայ
ևւ կ'արտասանուի երկար օ ի նմաննոյն իսկ ինչ-
պէս վերը (թիւ 61) ըսելու առիթն ունեցանք
բառամիջեան էերն ալ է կ'արտասանուին:

գ. է ք--եր--ն Վէջը.

Վերջապէս է երբ բառին վերջը կը գտնուի
-ի կամ -ի կը փոխուի.

1. Վարդ մը յատուկ անուններու մէջ,
ինչպէս.

Հիշե՛ք շնորհակալ զձեր համար զձեր զոհի-
սիմէ, Այիշա՞ թք. Այիշէ՛.

Էլիսէ՛ Եղիսէ Ֆր. Elise եւն.

Գիտեալու է թէ այս բոլոր յատուկ անուն-
ներն իգական սեռին համար են եւ թէ այս -
օր երեւան գալը վերին աստիճանի հետաքրքիր
է՛ այնու զի այս երեւոյթը հնդեւրոպական է:
Ծանօթ է արդէն թէ հնդեւրոպականի օրէնքով
a = e եւ e = է իգականներ կը շինեն:

2. Եւ վերջաւորող բայերուն եղակի եր-
րորդ դէմքի բոլոր էերը կը փոխուին օր.

Ներդի՛նք Բեջ՝ ըսել = կըսիմ նը, ինք՞նչ
ընել = կենիմ նը, ինչն՞չ
ուտել = կուտիմ նը, ինքն՞չ
խմել = խմիմ նը, ինքն՞չ եւն.

Շարժի՛նք Բեջ՝ կըսիմ, ինքն՞չ
կենիմ, ինչն՞չ
կուտիմ, ինքն՞չ
խմիմ, ինքն՞չ եւն.

Թե՛նք Բեջ՝ ինքն՞չ ինքն, ինքն՞չ ինքն
-ինքն՞չ ինքն, զինքն՞չ ինքն
ինքն՞չ ինքն, ինքն՞չ ինքն
ինքն՞չ ինքն, զինքն՞չ ինքն եւն:

63. Վերջապէս է կը փոխուի իի հետեւ-
եալ բառերուն մէջ.

աիկն ասկէ +ց, աիկն ատկէ +ց, աիկն
անկէ +ց, նոյնպէս եւ Գի՛նք + Գեորդ յատուկ
անուան մէջ եւ ասոր ուրիշ մէկ ձեւին Գի՛նք
Գեորդ -ի մէջ.

Աւելցնենք որ ասկէն, ասկէն, անկէն ձեւ-
երը, ճիշդ ասած՝ ոչ թէ ձայնագիտական երեւ-
ոյթ մը կը ներկայացնեն, այլ պարզապէս բա-
ցառականի ծանօթ մէկ ձեւը:

4. Ի ծայնաւորը:

64. Աւելի քիչ են մեր է ձայնաւորին
մասին ըսելիքները:

Վերջընթեր ինչն ԲՅ իրն արդ ի ԳԵԵԵ,
չէրէն իրն իրն իրն իրն իրն ար.

Մշտն՝ Միւսն, ընդէ ինտոր, շքտն՝ պիծակ,
նշքն անիծել, անիծանել, շքտն՝ Տիւսն, ընդն
ինչուք, մինչել, ինչնն՝ մինչուք, մինչել, ընդն
ինչուք, մինչել, լեռն լիզել, ինչնն (Մտն)
վիճակ ի (Մտն), ինչնն կամիթ ինչել, եւն:

65. է կը փոխուի ընդ ընդն ինչալ եւ
ընդն ինչն, ինչն, բառերուն մէջ:

է կը փոխուի ինչն ինչն քաղերթ բա-
ռին մէջ:

66. Չայնաւորս փոխուեր է ինչն ինչն
կշիւն, ինչն ինչն կշիւն ինչել, ինչն ինչն շիւթէ:

Իսկ՝ ինչն, ինչն, ինչն, ինչն, ինչն, ինչն,
բառերուն մէջ է ձայնաւորին վրայ աւելցեր է յ
Տարատարային մասնիկը:

67. Վերջապէս է բոլորովին կ'անհետանայ:

Հեռն՝ Հեղնէ, որ կը բացատրուի վերջին
ինն ինչն փոխուելովն կամ երկարելովն:

Հեռն՝ Հոնիսիմ, նոյն բացատրութիւնը
քան Հեռն:

Էշ-էն Եղիսարէթ՝ այստեղ առաջին
երկուքին հակառակը պատահեր է:

68. Էի մասին վերոյիշեալ նկատողու-
թիւններն ընելէն յետոյ, կ'աւելցընենք թէ այս
ձայնաւորն ուրիշ բոլոր պարագայներու մէջ իւր
մնական զօրութիւնն եւ ձայնը կը պահէ, թէ
բառին սկիզբը, թէ մէջը եւ թէ վերջը:

- Բ-ըն -իւն արդէն շատ քիչ բառեր
կան մարբառիս մէջ որ իով, այսինքն մնական
իով սկսին (տես Բառագրութիւն էջ 41, է):

Բ. Բ-եր-ն Վրջ՝ օր. Բ-, -Բ-, Բ', Կ-նէր,
Կն, ծն, ին, ծն, Կն, Կն, Կն, Կն, Կն, Կն:

Գ. Բ-ն վրջ՝ օր. գինի, բարի, բարտի,
գօթի, անօթի, օրթի, օսկի, անվարտի, քենի,
քանի, քամի, ինոցի, ինամի, եւն:

5. ո եւ օ ձայնաւորները:

69. Մենք այստեղ - եւ օ ձայնաւորներն
իրարմէ շնք բաժներ, վասն զի, ինչպէս պիտի
տեսնենք, գաւառաբարբառիս մէջ այս երկու
ձայներն իրարու հետ կը շփոթին միշտ. այսինքն
գրեթէ ամէն տեղ - կը փոխուի զի կամ իբր օ
կ'արտասանուի (տես վերը թիւ 18): Միայն մի
քանի բացառիկ պարագայներու մէջ - ուրիշ
կերպ կ'արտասանուի, զոր յետոյ մատնացոյց
պիտի ընենք (Տես վարը թիւ 70):

- ո ի օ Բ-ըն -իւն արդէն:

Բառին սկիզբը - կը փոխուի զի եւ կամ
իբր օ կ'արտասանուի. սա ընդհանուր կանոն մ'է.
օր. օլը որը, օ-իւր սկը, օրէ որը, օրը որը,

ե-ն-ւ ոսնալ, Ե-՛ սսպ, Եր-՛ն-ն օրդի, Ե-՛ն-ն օսկի եւն
(տես նաեւ թիւ 18):

Իսկ օ միշտ իւր ձայնովը կը մնայ. ինչպէս՝
Եր-՛ն-ն օրօրեւ, Եր, Եր-ն օրօրան, Ե՛յ, եւն.

Բ. 1) Է-՛ օ Բ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛.

Նոյնպէս՝ (վերի նկատողութիւնը -). օր.
Է-՛-՛-՛(-) Է-՛ն-ն (Թք. Խըրս, Տըրս) + սո + իլ՝ քար-
կանալ, Է-՛-՛-՛(-) ց տապակ + օց, Է-՛(-) Է-՛ն-ն կոճա-
կեւ, եւն.

Է. Բ-՛-՛-՛ Է-՛-՛-՛ - ունեցող խօսքեր չկան
դաւառարարառիս մէջ:

Իսկ Ե-՛ն-ն Եակոբ, Է-՛ն-ն Էղիսաբէթ, Ս-՛-՛-՛
Սարգիս, Մ-՛-՛-՛ Մարտիրոս, Կ-՛-՛-՛ Կարապետ,
Թ-՛-՛-՛ Թորոս, Մ-՛-՛-՛ Մարտիրոս (Մ-՛-՛-՛ի մէկ
ուրիշ ձեւը), յատուկ անուններու օ վերջաւ-
որութիւնը՝ որ քրդերէնի ազդեցութեամբ —
ինչպէս՝ Եւջ Ելի, Է-՛ն-ն Էիսէին, Մ-՛-՛-՛ Մսթաֆա,
եւն — առաջ եկած է, ո՛չ թէ - է այլ բուն օ:

Գ-՛-՛-՛ Գ-՛-՛-՛ յատուկ անուան մէջ -
փոխուած է ի, հաւանականաբար նմանողու-
թեամբ նախորդ ին եւ ասոր ապացոյց է Գ-՛-՛-՛
Գ-՛-՛-՛ = Գ-՛-՛-՛ ձեւը:

70. - ձայնաւորը լի փոխուած է՝ Է-՛ն-ն
ով, Է-՛ն-ն օր, Է-՛ն-ն ու՝ Էաղբ բառերուն մէջ: Սա
բնական երեւոյթ մ'է վասն զի - = - Կամ
Վօ, Վօ = - է երկբարբառներուն, որոնք աւելի
թաւանալով եղած են լ յիշեալ միավանկ
բառերուն մէջ:

Նոյն թաւացումը տեղի է ունեցեր նաեւ
Ս-՛-՛-՛ (կայ նաեւ Սալվոր) սալոր եւ Է-՛-՛-՛ խա-

ղող բառերուն մէջ, միայն թէ տառի տեղափոխութիւն պատահեր է՝

Ս-ւ՛ւր ար՛ւր ար(ւ-ւ)ր յետոյ ար(ւ-ւ)ր սալվոր ուստի՝ ար՛ւր.

ի-ւ՛ւր = ի-ւ՛ւր = ի-ւ(ւ-ւ)ր կամ ի-ւ(ւ-ւ)ր = խաղվող = ի-ււր.

Վերջապէս՝ ար՛ւր մոխիր բառին մէջ փոխուեր է -ի. այս ձեւն արդէն բաւական հին է եւ յատուկ շատ մը գաւառաբարբառներու:

6. ու ձայնաւորը:

71. Ինչպէս վերն ըսելու առիթն ունեցանք -- երկբարբառ մը չէ այլ ձայնաւոր մը, որ հաւասար է Ղատինականն ունին, թէպէտ հայերէնի ինչպէս եւ ֆրանսերէնի մէջ այս ու ձայնաւորը ներկայացնող նշան մը չունենալով --, օս կը գործածեն եւ այսպէս շինծու երկբարբառ մը կը յօրինեն (Տես նաեւ թիւ 19):

Ուրեմն քննենք այս ձայնին կրած գլխաւոր փոփոխութիւնները:

72. Երբ ար-ն շեշտի տակ կ'իյնայ կը փոխուի -ի. օր. ար՛ի գլուխ, ար՛իւր թրթուր, ար՛իւ պղուղ. վերջին երկու բառերուն առաջին վանկին մէջ աւելցած է - ձայնը, նմանութեամբ երկրորդին եւ առողանութեան համար:

Նոյն օրէնքին կը հետեւին նաեւ թրթուրէնէ փոխառեալ բառերը՝ ար՛իւ = թր. չօճուգ երեխայ, մանուկ. ար՛իւ = թր. չուգուռ, խոռոզ, փոս. նմանութեամբ բառիս առաջին վանկի

—ն ալ -ի փոխուած է. զնորոք կամ զնորոք
 = թք. գունտուրա, մուճակ, կօշիկ, եւն:

Այս կանոնէն կը զարտուղին՝ քօքոն, ուր
 —ն նուազեցուցիչ մասնիկ է, օճոր, յօրոն, փօր-
 փօր, օլոն, քննչոն, փփփ, փփփփ, փփփփփ,
 բառերը, որոց սակայն — ձայնը օ ի նման
 կ'արտասանուի.

Բացառութիւն կը կազմէ նոյնպէս արօննչ
 բառը, բայց դիտելու է թէ անոր բուն ձեւը
 արօննչ է գրաբարի մէջ:

73. — կը փոխուի նաեւ լի.

Ա. Հետեւեալ բառերուն մէջ եւ տեղա-
 փոխութեամբ.

Ալմուլվանալ, լուանալ, լուլվալ, լուալ,
 լուսլվասք, լուացք. երբ բառ մը — ունի դեռ
 դիւրին է արտասանել բայց երբ այդ —ն կը
 փոխուի լի՝ լուանալ ձեւը շատ դժուար կը լինի
 արտասանել, ուստի առաջ կուգայ լուանալ, լուս-
 ձեւերը:

Բ. կրաւորական բայ շինող — մասնիկը կը
 դառնայ լ. որովհետեւ բաղաձայնի մ'եւ ձայ-
 նաւորի մը մէջ ինկող —ն կը փոխուի լի:

բանալ՝ բաց-ու-իլ — քօքն.

հանել՝ հան-ու-իլ — անն.

քերել՝ քեր-ու-իլ — քօքն.

խմել՝ խմ-ու-իլ — քօքն.

ծծել՝ ծծ-ու-իլ — ծծն.

ուտել՝ ուտ-ու-իլ — ուտն եւն.

74. -- կը փոխուի իի՝ փանուչակ
բառին եւ թըքերէնէ փոխառեալ՝ դ--նի՝ =
գուծու, տուփ, դ--նի՝ = գուզու, գառն, եւ
դշին գոյուն, ոչխար բառերուն մէջ: Գիտելու է
թէ թըքերէն վերջին երեք բառերը շեշտի տակ
իյնալնուն --ն իի փոխած են:

75. Ծ-- մասնիկը՝ որ գոյականներ կը շինէ
անփոփոխ կը պահէ իւր -- ձայնը, օր.

տէր րիչ--ծ--, ապուր --դր--ծ--, հարսն
հ--ր--ծ--. եւն, եւ արդէն բոլոր այս օրինակ-
ները գիտական բառեր կը ներկայացնեն:

76. Յիշենք որ՝ յ--ր, յ--մ, յ--ն ուս =
թք. օմուղ՝ բառերուն մէջ --ի վրայ կ'աւել-
նայ յ ձայնն ալ:

Հատ հաւանական է թէ յ--ր եւ յ--մի
վրայ աւելցած յ տառը ծանօթ նախորդիւ տրա-
կանի կամ ներգոյականի է կամ յ տառն է. այս-
ինքն յ--մ = յ--մ (ի ում), յ--ր = յ--ր
(ի ուր): Այս ենթադրութեամբ կը բացատրուին
նաեւ յըշի = յընծի (ի ննծ + ի), յիչ = յիւր
(ի իւր), յիչեն = յիւրեն (ի իւրեն), յիչու =
յիւրքը (ի իւրքն) եւն ձեւերը, զորս մի քանի
անգամ տեսանք արդէն:

77. Վերջապէս՝ Յ--րիւն Յար--թիւն,
իւր--ի թիւ-- ուս, իւրիւն թու--նի բա-
ռերուն մէջ՝ -- բոլորովին կ'անհետանայ: Այս
երեք օրինակներէն ամէնէն հետաքրքիրն առա-
ջինն է, վասն զի միւս երկուքը բնական են:

§ II. ԱՐԻՔԱՐԷՄՆԷՐԸ:

78. Այժմ տեսնենք թէ Արարկիրի բարբառին մէջ ինչ փոփոխութեանց կ'ենթարկուին հայերէնի երկբարբառները:

Այբուբենի կարգով հայերէն երկբարբառներն են՝

ա, ար, է, ար, ա, եւ է. Արդ քննենք ասոնց կրած փոփոխութիւնները:

1. այ երկբարբառը:

79. Գաւառաբարբառիս մէջ ա ունեցող միավանկ բառերը, շեշտի տակ, երկբարբառի երկրորդ տարրը ա կը կորսնցնեն եւ կամ ուրիշ խօսքով ա շեշտի տակ թի կը փոխուի. օր.

հա՛ր, հա՛ր, յա՛ն, ա՛ն, ա՛ր, ա՛ն, լա՛ն լայն, շա՛ր ծայր, հա՛ր, հա՛լ գայլ, հա՛ն կանոն եւն.:

80. Բազմավանկ բառերուն մէջ, շեշտի տակ ինկող ա երկբարբառը նոյնպէս թի կը փոխուի. օր.

ա՛րհա՛ր եղբայր, յա՛ն երկայն, հա՛նհա՛ր կնքահայր, հա՛նհա՛ր կնքամայր, հա՛նհա՛ր երկիրմայր թրթուր, ա՛րհա՛ն աղասյ, հա՛նհա՛ր ճաղփայտ (մեռելները փոխադրելու համար):

հա՛նհա՛րհա՛ր կամենեղբայր, հա՛նհա՛րհա՛ր հարսեղբայր եւն, նոյնպէս թք. հա՛նհա՛ր = մղաթ հսկել:

81. Այն բառերը որոնք շեշտի ազդեցութեան տակ իրենց ա երկբարբառը փոխած են թի, եւ յետոյ բազադրութեան մէջ մանկելով

անշեշտ վանկի մէջ կը գտնուին, դարձեալ կը պահեն իրենց փոփոխեալ ձեւը. օր. —ւը այս (այս) + օր. իւրիւր + կայծ (կայծ) + կը + տութ. իւրիւր փայտ (փայտ) + օջիւ, —ւը + այն (ան) + չաք (չափ), —ւը + այն (ան) + պէս, —ւը + այդ (այտ) + պէս, —ւը + այս (այս) + պէս, —ւը + այս (աս) + չաք (չափ), —ւը + այդ (այտ) + չաք (չափ), իւրիւր կայծկլտող:

Վերջապէս կէս թրքերէն հետեւեալ բաները. —ւը + այս + թ.ք. գատար, —ւը + այն + թ.ք. գատար, —ւը + այդ + թ.ք. գատար, այսչափ, այդչափ, այնչափ:

82. Մինչ ընդհակառակն՝ շեշտէ դուրս մնացող ներքն անփոփոխ կը մնան. օր.

—ւը կամ —ւը այրիւ, —ւը (իրր քերական ֆր. alphabet), —ւը + այլազգ, իւրիւր, —ւը + այրիւ, —ւը + այրիւ եւն.

2. ոյ երկբարբառը:

83. Արաբկիրի գաւառաբարբառն եւ ընդհանրապէս հայերէն լեզուն ոյ ունեցող բաներ քիչ ունի (բնականաբար մեր խօսքն ոյ հոլովակերտ մասնկին համար չէ). բարբառիս մէջ այս ձայնը միայն մէկ փոփոխութեան ենթակայ է:

84. Ամէն անգամ որ ոյ երկբարբառը շեշտի տակ կ'իյնայ՝ զինք բաղադրող տարրներուն վերջինը, աւելի թոյլը՝ յն կ'անհետանայ. կամ այլապէս՝ ոյ կը փոխուի ռի. օր.

լ՛- ւոյս, ք-ն բոյն, փ-ն կոյզ, ողկոյզ,
 +ո-քոյր, փ-ոյր կապոյտ, յընկ՛ն ընդոյզ, ք-ն
 բոյթ (մատն), ք-ն թոյլ, ք-ն գոյլ, ք-ն խոյլ,
 +ո-կոյր, փ-ն հաւկոյր, փ-ն ճկոյթ, փ-ն
 հանգոյց, փ-ն հորաքոյր, փ-ն մորաքոյր:

Միայն ք-ն կալ եւ յոյս յոյս
 բառերը կը զարտուղին այս ընդհանուր կանոնէն.
 որոց առաջինը ք-ն կալ, բաղադրեալ բառ մը
 կը ներկայացնէ, իսկ երկրորդը յոյս որ յոյս պէտք
 էր լինէր, գուցէ յոյս ձեւէն յոյս եղած է, եւ
 արդէն բարբառիս մէջ յոյս բառը շատ քիչ կը
 գործածուի, վասն զի անոր տեղ փոխելու եւ փոխ
 թրքերէն բառերն ի կիր կ'արկանին:

Աւելորդ չէ այստեղ կրկնել թէ - ձայնը
 որ ոյ երկրարմանէ կրած փոփոխութենէն կը
 ծագի, զորութեամբ եւ հնչմամբ հաւասար է
 զայնաւորին. այնպէս որ բարբառիս մէջ կա-
 բելի է գրել նոյնչափ՝ ք-ն, փ-ն, +ո-ք, ք-ն,
 ք-ն, եւն, ոյչափ՝ ք-ն, փ-ն, փ-ն, +ո-ք, ք-ն, եւն
 (Տես վերը թիւ 69):

3. աւ երկրարմանը:

85. -- երկրարմանը թէ բառին սկիզբը,
 թէ մէջն եւ թէ վերջը իւր համանման ձայնին՝
 -լի կը փոխուի, կամ անոր նման կ'արտա-
 սանուի:

- աւ ք-ն - փ-ն:

Ա-լ-ք-ն, Ա-լ-ք-ն, -լ-ք-ն, -լ-ք-ն, -լ-ք-ն,
 յոյս-ն, եւն.

Սոյն ի ձայնն անփոփոխ կը մնայ նոյն իսկ
եթէ --ի բաղադրիչ առաջին տարրը՝ --ուրիշ
ձայնաւորի մը փոխուի. օր:

Էփէլ աւել, աւելի, էփէլ-ըն աւելորդ,
էփէլ-- աւելցուք, էփէլ- աւելնալ, եւն.

Բ. Ալ բ--ի ղեջ՝

հ--իջ հաւկոյր, հ--իջ-ը, հաւքաշ, ի--իջ,
հ--իջ-ը, հ--իջէլ, ի--իջ-ը, զ--իջ-ը + իջ- (իբր
մի բառ կը գործածուի), եւն:

Գ. Ալ բ--ի ղեջը՝ մանաւանդ --ը, էլ, նէլ,
չէլ բայերու կատարեալ եղակի երրորդ դէմքին
մէջ --ի կ'արտասանուի, օր. առ + ալ, տար +
ալ, բեր + ալ, փախ + ալ, մտ + ալ, կեր +
ալ, բաց + ալ, զարկ + ալ, դարձ + ալ, եւն:

Աւելորդ չէ այստեղ աւելցնել՝ որ իս-
կապէս ասած, --ն երկրարբառ մը չէ այլ պարզ
բաղաձայն մը որ համահաւասար է ի:

4. և երկրարբառը:

86. Է- երկրարբառը որ հաւասար է ինչի
հետեւեալ բառերուն մէջ էլի կը փոխուի.

Էլ- եւա, յ--ըլ, յեռէլ, էրէլ-ը երեւիլ
երեւնալ, էրէլնալ էրէլնալ, յերէլ- երեւան
երէլան, էրէլ-ը երեւիլ երէլիլ, --ըլ, երէլ,
--ըլ կամ --ըլ.

Նոյնպէս է- խումբս ալ թաւ երկրարբառ
մը չէ, այլ ի մը:

5. և երկրարբառը:

87. Երբ բառի մը է- ունեցող վանկը
չեշտի տակ իյնայ՝ --ը կը կորսուի և միայն է կը
մնայ որ էի պէս կը հնչուի.

— Բնութեան բարեբան զեջ՝

Իբնի կամ իբնի = կորեանկ, զբնի կամ զբնի վառեանկ, զբնի կամ զբնի ցորեան, Սբնի կամ սբնի սարեանկ:

Բ. Միւննննննն — Են յետադիր մասնիկը էի կը փոխուի երբ հաւարականութիւնը կը ցուցնէ, այսպէս.

Մարկոս + եանք Մբնիւննն, Մամաս + եանք Մբնիւննն, Թորոս + եանք Թբնիւննն, Կիւրակոս + եանք Կբնիւննն, Պէրիւննն, Պէրիւննն, Կէրիւննն, Կէրիւննն, Կէրիւննն, Կէրիւննն, Կէրիւննն, Կէրիւննն:

Գ. Իսկ բառին սկիզբը՝ միայն թրքերէնէ փոխառեալ բառերուն մէջ կը գտնուի եւ օր.

Ենն վատ, զէշ, Ենն առնող առնողի, Ենննն ստախոս, Ենն նշանած, ամուսին, տարփածու, Ենննն հրդեհ, Ենն:

Ե. Իւ երկարացող:

Այս երկարացող կրած փոփոխութիւններն աւելի շատ են եւ զանազան:

88. Միավանկ բառերը, երբ իրենց մէջ էն ձայնն ունին, շեշտի ազդեցութեան տակ տառը կը կորսնցնեն, օր.

Իբ իւր, Բն ճիւղ, Զն շիւղ:

Այս կանոնէն կը զարտուղին միայն Բնն, Ինն եւ Զնն բառերը, որոնց երկու առաջինները, բարբառիս մէջ Բնն եւ Զնն կը լինին. գուցէ Բննը Բննն ձեւէն առաջ եկած է, բաց աստի արդէն Բնն եւ Զնն ձեւերը շատ հին են:

Գալով չնին, որ ըստ օրինի չն պիտի լինէր չն կը լինի եւ ասոր պատճառը սկզբնական չ տանն եղած է:

Այս օրէնքը կը զօրէ նաեւ թրքերէնէ փոխառեալ միավանկ բառերուն, օր. արշ թք. տիւղ = ուղիղ, արշ թք. քիւրք = մուշտակ, արշ թք. իւսթ = վրայ. նոյնպէս վերջին բառիս մէկ բաղադրեալը՝ նմանութեամբ, ալթիւսթ թք. ալթիւսթ = տակն ու վրայ:

89. Բազմաձանկ բառերուն մէջ, երբ չեշտի տակ կ'իյնայ ի կը փոխուի.

-. Տիւր-իւր բարեբան Տեջ.

արշ ալթիւր, արշիւր աղբիւր, արշ արիւն, արշիւն արուածիւն, արշիւն զամբիւղ, արշիւն շարիւր, եւն:

Բացառութիւն կը կազմէ միայն արշիւն որ պէտք էր չիւսել մնար, բայց սա հաւանական է թէ խոնարհութիւն ձեւէն՝ արշիւն, արշիւն, նմանութեամբ երկրորդ իէն ծագած է:

Բ. Բար-իւր արշիւն վերջնաբայ բառերը թիւն կը լինին՝ արշիւն, արշիւն, արշիւն, արշիւն, եւն:

Գ. Բարեբան իւր-իւր բառերն ալ նոյն օրէնքով կը անօրինուին.

արշիւն թիւն = ծխախոտ, ուր առաջին իւն երկրորդին նմանութեամբ.

արշիւն ծիւմպիւղ = խրախճանք, առաջինը՝ նմանութեամբ երկրորդին.

արշիւն պիւլիւք = մեծ, արշիւն ալթիւսթ = տակն ու վրայ.

+է-դէր քեօմիւր = ածուխ, շէրէ՛՛ շիւրիւք
 = փտած, շի՛՛՛՛՛ Տիւճիւմ = յարձակում,
 Գի՛՛՛՛ միւՏիւր = կնիք, Գի՛՛՛՛՛ փիւսկիւլ = ծոպ.
 Կէ՛՛՛՛ + Գի՛՛՛՛ Է՛՛՛՛՛ ակօնտիւր մէք = զար-
 ձնել, եւն:

90. Վերջապէս՝ ներսն Տերիւն եւ Տրջում
 մրջիւն բառերուն մէջ է՝ կը փոխուի --ի. մրջում
 բառին մէջ էի անկման պատճառ եղած է ջ
 ինչպէս ՚՚ ՚ն ի մէջ:

Նոյնը կը պատահի նաեւ Տետեւեալ
 թրքերէնէ առնուած բառերուն մէջ.

Եւնար միւրտար = աղտոտ, կեղտոտ.

Կւնի տիւզէխ = վանդակ, բանտ.

Կէլնի պեօրիկ = կտոր, զօրաբանակ:

§ III. Բաղադրանքը:

91. Վերը՝ արտասանութեան §ին մէջ
 բացատրուեցաւ (Թիւք 20—41) բարբառիս
 բաղադրանքու դասաւորութիւնն եւ Տնումը.
 այժմ տեսնենք թէ անոնք ի՞նչ փոփոխութիւն-
 ներու կ'ենթարկուին:

Սկսինք արտասանութեան գործիքին ամե-
 նախորբերէն եկող ձայներէն՝ կոկորդայիններէն,
 եւ յետոյ յաջորդաբար, միշտ դէպի գուրս
 գալով՝ շարունակենք քմայիններով, լեզուա-
 տամնականներով, ատամնականներով եւ վեր-
 ջացրնէք շրթնականներով:

1. Կոկորդայինք:

92. Ինչպէս յիշեցինք (Թիւ 21) կոկոր-
 դային բաղադրանքն են՝

⚡, ⚡, +, ⚡, ⚡, ⚡:

Կարգաւ տեսնենք ուրեմն ասոնց փոփոխութիւնները:

ա) դ բաղաձայնը:

93. Կոկորդային նուրբ բաղաձայն ⚡ը թէ՛ ⚡ի թէ՛ իրր միջին կոկորդային-պայթուցիկ՝ ⚡ի եւ թէ՛ թաւ +ի դեր կը կատարէ. այսպէս՝

⚡ = ⚡. մանկազ, մանգազ, գանկրուկ, կանգրուկ. հանկոց, հանգոյց. լոկնալ, լոգնալ, լոգանալ, գանկատ, գանգատ, եւն.

Գիտելու է թէ բոլոր այս օրինակներուն մէջ ⚡ կը յաջորդէ ձեգական շին. ուստի ասոնց բացառութեան՝

Ա՛հն ն՛գ--՛՛ որ (լ ի՛նչ--բ--յին ն--բ բ--լ--յ--ն ի լյ--ջ--բ--բէ ՛՛ ն ն՛գ--ի--նին, ի լ ՛՛-ի--նին ի՛նչ--բ--յին փ--ջին Դ--յին--յին) (լ)՝:

⚡ = +. ձա+, ձագ, արտասանել ձաք, անէրձա+, աներձագ. ձի+, ձիգ, ճի+, ճիգ կամ ճիկ. սու+ել, զուգել. կօթա՞, կօթ'թա՞, կօք, թա՞, կօքա՞, կ'օգտէ, բաւական է եւն. ուրեմն.

Ա՛հն ն՛գ--՛՛ որ (լ ի՛նչ--ջ--բ--բէ յ--յն--բէ ՛՛ լ լ ի ՛՛-ի--նին ի--նի լ ՛՛-բ--ն--նին):

⚡ = ⚡. ուրիշ ամէն պարագայի մէջ ⚡ կ'արտասանուի կամ կը մնայ ⚡ օր. ⚡բ⚡բ--լ, -ի--բ--բ--լ, բբ--լ--ի, ⚡բ--ի, ⚡բէի, բբ--լ. եւն:

94. Թուրքերէնէ փոխառեալ բառերու մէջ ⚡ կամ իի եւ կամ շի կը փոխուի.

ի. ղայմահամ թք. գայմագամ, գաւա-
նապետ. տայաի թք. տայեագ, ծեծ, ընպալ

թք. իդպալ, բաղգ. ախմախ թք. ազմագ, տխմար. եւն.

չ. շալուրմա թք. գալուրմա, կաթսայի մէջ տապակած միս. շայմախամ թք. գայմագամ. շութի թք. գութու, տուի. շուշ, թք. գալպ, կեղծ. շանտրմիշ էնէլ թք. գանտրմագ, համողել. շանտրա թք. գունտուրա, կօշիկ. շապուլ թք. գապուլ, ընդունելի, յանձնառու. եւն. Նկատենք սակայն որ այս ձեւերը յատուկ են կօշա թուրքերէնի (Ղ-դ-ը-է-ւ-ր+ճ-օ) այսինքն ք-ւ-ը-է-ւ-ր+է-րէնի ձայնարանութեան:

բ) և բաղաձայնը:

95. Առկորդային միջին պայթուցիկ և տառը կը փոխուի թէ ք նուրբին եւ թէ + թաւին.

է = ք. հետեւեալ բառերուն մէջ՝

քանկառ կանկառ. քանկրուկ կանգրուկ:

է = +. հետագայ օրինակներուն մէջ՝

ասդնաի+, խոստու+, կրծի+, կրծի+, կօշե+, մաշ+, +որ կոյր, հաւ+որ (կայ նաեւ հաւկոր).

է = ւ. ւարաս, ւալաճել, ւանտրմա, եւն բառի սկիզբը.

բարէնտանք, հալլիթ, տապէլ, պառլիլ, եւն. բառի մէջը.

բարաւ, տապաւ, փոսիւ, քաշկաւ, կրաւ, եւն. բառի վերջը.

Թուրքերէնէ փոխառեալ բառերու մէջ ալ և անփոփոխ կը մնայ. օր. ևճատան թք. կզակ. ւէնիշ թք. կէճնիշ, լայն, ընդարձ. ազատ. ւոլ թք. կէոլ, լճակ. լիճ. ւոլիկ թք.

կէօլ (Տայ. ի՛ մասնկով) կիճ, փոքր լճակ,
երբ վազող ջուրը մի փոքր խոր տեղ հաւա-
քուի. եւն:

Աւրեմն կը տեսնուի թէ որոշ կանոն մը
չկայ իմանալու թէ երբ ի՛ր կը փոխուի չի կամ
+ի եւ երբ անփոփոխ կը մնայ:

96. Վերջապէս՝ ուշտէյ պղտիկ, Տէյտէշ
մէկտեղ, Տէյտէ՛ մէկմէկ, մի մի, Տէյ ՚ւ, մէկ մը,
անգամ մը, բառերուն մէջ ի՛ կը փոխուի յի՛:
Այս բառերուն մէջ ի՛ քմային տառի վերա-
ծուելով ինկեր է կամ յի է փոխուեր:

գ) ք բաղաձայնը:

97. Կոկորդային այս թաւ բաղաձայնը,
ինչպէս տեսնք, բացի իւր պաշտօնէն կը կա-
տարէ նաեւ չի եւ ի՛ դերը. ուստի աւելորդ
կը համարինք անոր վրայ, աւելի երկար խօսիչ
(տես 93 եւ 95 թիւերը):

98. + չկարողանալով հանդուրժել, իւր
քով ատամնականի ներկայութիւնը՝ ի՛ կը փո-
խուի. օր.

տախտեղ տաքդեղ. ախթար թք. աքթէր
նպարավաճառ. սախտիլ թք. սաքատ, վիրաւորել
թեթեւ կերպով. բայց չի+քու, փունգտալ՝ բա-
ցառութիւն կը կազմէ, թէպէտ այստեղ + նախ-
կին չի մը կը ներկայացնէ:

Նոյնպէս + ատամնական քի քով՝ եւ բառի
վերջը կը փոխուի +ի կամ չի. օր +՛ օտք, ու՛ե՛
պէտք, ու՛ե՛՛ կամ ու՛ե՛՛ պարտք:

Բառի սկիզբը՝ միայն մեկ օրինակի՝ քեզ (= քեզ, քեզի,) մեջ + կը փոխուի քի. այս փոփոխման պատճառը շ ձայնը լինելու է:

Բացի այս նկատողութենէն + կրնայ գտնուիլ ամեն դիրքի մեջ. թէ բառի սկիզբը, ինչպէս՝ քաղ, քանալ, քաշ (լուսնոտութեան մեկ տեսակը), քաշի, ևն (տես Բառագրութիւն՝ + տառը), թէ մեջը, ինչպէս՝ քաշալ, քաշիլ, քաշիլք, քաշիլքալ, ևն եւ թէ վերջը, ինչպէս՝ քաշիլք, քաշիլքալ, քաշիլքալք, ևն:

Բառափերջեան + ձայնի զօրութիւնն այնքան մեծ է որ շատ անգամ, ինչպէս տեսանք, քն ալ +ի կը փոխուի, ինչպէս՝ քնալք, կոշիլք, քաշիլք, ևն (տես թիւ 95):

99. Արեւմտ ք, ք, +ի զօայ բրած մեր տեսութենէն կը հետեւի այս ընդհանուր օրէնքը թէ Արարկիրի բարբառին մեջ կոկորդային միջին եւ նորք պայթուցիկները՝ ք եւ ք տեղի տալու զօայ են թաւ +ին, որ բացարձակապէս օրինելու շատին մեջ լինել կը թաւ:

դ) եւ բաղաձայնը:

100. Կոկորդային է բաղաձայնը թէ բառի սկիզբը, թէ մեջը եւ թէ վերջը անփոփոխ կը մնայ. ինչպէս՝

բառի սկիզբը՝ քալ, քեւ, քեւիլ, քեւիլք, ևն:

բառի մեջը՝ քալք, քեւք, քեւիլք, քեւիլքալ, քեւիլքալք, ևն:

բառի վերջը՝ քալք, քեւք, քեւիլք, քեւիլքալք, քեւիլքալքալք, ևն (տես Բառագրութիւն է):

ե) 5 բաղաձայնը:

101. Միաժանկ բառերու մեջ չի արատա-
սանութիւնը՝ իբր հազազային ձայն, շատ որոշ
է. օր. հոշ, հոժ, հո՛, եւն:

Դոյնպէս բառերու սկիզբը անխոփօս կը
մնայ. օր.

հո-կէ՛ն, հո-հո-ր. դատ, հո-հի՛լ, հո-նի՛լ, հո-հո-
ք-ըյո-հ, շի՛ջ-նոփ, հը՛հ, եւն (Տես բառազարու-
թիւն՝ և):

102. Շրթնական յի առաջ չի անհետա-
նայ կամ թուլանալով չի կը փոխուի. օր.

դո՛ւ, պահք. դոյ չը պահ մը. դոյնէլ պա-
հէլ. դոյ՛նէլըո՛ւ պահումըտը. յո՛նդուր, համբար:

Դոյնպէս կ'երեւայ թէ չի կրնար հան-
դուրժել առամեականներու ներկայութիւնը եւ
կը փոխուի կոկորդային իի. օր. հոփոսան մահ-
տուն. հոփոսոնէ (հասարակ ձեւէն) մահտեսի.
արարերէն փոփոս (սուրբ), Մոփոսոսոնէ (փոփոս՝
Մուրր երկիր՝ գնացող):

103. Բառերու վերջը չի կ'ընայ կամ
կ'անհետանայ. օր. յեփանընդի, ունիւրի, իննդո-
թք. թէնպիհ, յանձնարարել: Դե՛րն, ներբառին
վրայ չի մը կ'աւելնայ:

Սրարկերի բարբառին մեջ չի ունեցող
մնացած բառերն են՝ ըն՛ն, ըն՛նո՛ւ ահաւասիկ,
չէհէտ, շէհէտուք. կըքահար. ծահին:

Հոս, հոս, հոն եւ հոս (բարբառին) բա-
ռերը բարբառիս մեջ երբեմն ֆիւս, ֆիւս, ֆիւն
ալ կը լինին:

խանճան, խանջան, խանճիւնաւ, խանջիւնաւ (խանջ),
 հանճ, մանջ, ճիճիւն, մանջի լեզուով, շքիճ, յըն-
 կանճ, աղանջ, պարճան, պատինջան, խորճանճ,
 կամուրջ, քանճուր, բանջար, եւն:

բ) Ծ քաղաձայնը:

107. Այս տառը թէ՛ բառի սկիզբը, թէ՛
 մէջն եւ թէ՛ վերջն անսխալօրէ կը մնայ. օր, ճար,
 ճաթեղ, ճոճուալ, ճիճի, պոճիկ, պըճիկ, ճանճ, եւն:

Միայն երբ բաղաձայնի եւ մանուանդ չ
 գրեն անսխալօրէ տառը կը գանուի՝ չի կը փո-
 խուի. օր. կոճկեղ, կոճկեղ, պոճկոս, պոճկոս թք.
 պեօճէք + սո, տաճիկ՝ բայց ու՛նչէն-ւ:

գ) Ճ քաղաձայնը:

108. Երբք չ ճիւղ քաղ-յնի ճոճ-ն չ չ
 ճոճ-ն, ճիւղ-ն ճոճ-ն չ չ չ ճոճ-ն. այս-
 ինքն չ օր հաստար է արատանութեամբ ո
 առամեականին եւ չ քմային մեղմ՝ հազազայի-
 նին եւ կամ համառօտակի՝ չ = քչի, երբ բա-
 ղաձայնէ մ'տառը գանուի կը կորսնցնէ իւր ա-
 ռամեական տառ՝ ոն եւ կը պահէ միայն չ
 քմայինը. օր.

Աչք աչք, ամչնալ, ամաչեղ, ամչնայ, ճաչ-
 նալ ճանաչեղ, ճանչնալ, ճնչփոսեղ ճիչփոսեղ
 եւ ճինչփոսեղ, ճիչփոսեղ, ճիչ արձակեղ, իչ
 կենես նը, ինչ կրնես, ինչ ես անում, իչ կայ,
 ինչ կայ, հեչ բան, հիչ բան, եւն:

Մինչ ընդհակառակն երբ չ ձայնաւորէ
 մ'տառը գանուի միշտ իւր ձայնը կը պահէ.
 օր. ինչ ո՞, մինչուք, ինչուք, չմփչ, շար, շար, եւն:

Թրքերէնէ փոխառեալ բառերուն մէջ ալ միեւնոյնը կը պատահի:

Քիչ բառեր կան բարբառիս մէջ, որոնք շուրջ սկսին ու անմիջապէս բաղաձայն մ'ունենան. եթէ պատահի շ բաղաձայնէն կը զատեն աւելորդ ձայնաւորով մը, օր. չտես շէրէն.

դ) շ քաղածայնը:

109. Այս բաղաձայնն առհասարակ ամեն տեղ իւր ձայնը կը պահէ, թէ՛ բառի սկիզբը, թէ՛ մէջը եւ թէ՛ վերջը. օր.

շուն, շապիք, շաքար, շուշմա, մանիշակ, անշաքար թք. բացայայտ. աշրդ, աշուն, յուշ, անուշ, եւն:

110. Երբոր շ կը յաջորդէ = ձայնաւորին ու իրեն կը հետեւի անմիջապէս ուրիշ ձայնաւոր մը, շի կը փոխուի, այսինքն իբր շշ կ'արտասանուի. օր.

աշէշ տաշշեղ, աշէի տաշշիկ, աշէլ տաշշել, աշէլ քաշշել, աշէն դաշշոն, աշէլ խաշշիլ, աշէն մաշշութ. եւն: Այս կրկնութեան առաջանալուն պատճառը՝ նախկին բաղաձայններու խմբի մը ներկայութիւնն է եղեր. օր. տաշել, տաշելի, քաշել, քաշելել, դաշոն դաշիոն. եւն:

Բացառութիւն կը կազմէ աշէի բառը հաւանականաբար ՞ի պատճառով:

111. Երբ բառ մը շուրջ կը սկսի ու իւր երկրորդ վանկին մէջ շ իսու մը կամ շ ունի,

այդ շ սկզբնատառը չի կը փոխուի երկրորդ չի ազդեցութեամբ. օր.

ջարժել, շարժել, ժարժել, չ-չշնել. շարժ չ-ժ, երկրաջարժ. չճո-նէ, ժաժուանք, շարժ ուանք. չճի-րու, ժաժկոտալ, շարժկոտալ, շարժել, չ-ր չ-ու, շուր կամ շուռ գալ, պարել, ման գալ:

ե) ժ քաղածայնը:

112. չ մաղաձայնը ամէն դիրքի մէջ իւր ձայնը կը պահէ. օր. դըժար, մաձնել, էրըժ-կըտալ, խժալ, խժիկ չհասած թութ. (խժիկ յըժել ժամանակաւոր astme ունենալ.) չամվոր, չամ, չում, եւն:

Սակայն երբ չ յաջորդէ ուրի կը փոխուի ճի. օր. դ-դէճ, պատիժ, դ-դէլ, պատժել:

զ) յ քաղածայնը:

113. Սոյն մաղաձայնն Արարկիրի գաւառաբարբառիս մէջ անհետանալու վրայ է. միայն մի քանի բառերու սկիզբը նա դեռ գոյութիւն ունի. օր.

յճո-ն, յէ-ն-ի, յէ-ն-նէ, յոժ-ու, յէ-ր-ի. յե-տոյ, Յ-ի-ք, Յ-ը-ի-ն. եւն:

Եւ արդէն շատ քիչ են բարբառիս մէջ յով սկսող բառերը: Թեպէտ կան բառեր որոնք հայերէնի մէջ յով չեն սկսեր թէեւ, բայց գաւառաբարբառիս մէջ աւելորդ յ մը կը ստանան. այսպէս՝ Ս-ի-ն-ի-ք-ի-ն, յազիք, յառիք, յառտու, յարտ, յափ, յաճափ, յամէն,

յամու, յամպար, յանջէվ, յափ, յընկած, յընկողին, յբպա. ևւն:

Ա-ձ -ի-ւ-չ ք-տ-է-է-ն՝ յետ, յետինք, յերթ, յերազ, յերիկ, յերկան, յերվան, յեփ:

Ա-ձ -ի-ւ-չ ք-տ-է-է-ն՝ յընկեր, յընկող.

Ի-ձ -ի-ւ-չ ք-տ-է-է-ն՝ յինաս, յինքը, յինք, յիրեն, յիշատակ, յիրիկուն, յըյնիլ, յընծի:

114. Արդէն պէտք եղած տեղը նկատեցինք թէ ինչպէս յ կանհետանար ոչ, ոչ երկբարբառներու մէջէն (Տես թիւք 72, 73, 74, 75 ևւ 81, 82):

115. Ուրեմն թէ բառի մէջն ևւ թէ վերջը յ չկայ բարբառիս մէջ: Բառամիջեան յերը ուրիշ տառերու տեղը բանելու համար առաջ եկած են. այսպէս՝

ի՛նչէլ, կարել, կարիլ — յ = րբ.

ո՛յնէլ, այրել, այրիլ — յ = ր.

յը՛նէլ, յըկնել անկնիլ անկանել իյնալ — յ = ր.

ի՛նչէր կամ ի՛նչէ՞ կտրիճ — յ = րբ.

նը՛նէլ կամ նը՛րէլ հըրհըրել — յ = ըր.

ըն՛նէլ, ծնանիլ, ծնել — յ = ըն ևւն:

Բացառութիւն կը կազմեն նոյն խաղ, երգ, որուն ծագումը անծանօթ է. (նոյնէլ կամ նորէն հայ(ե)րէն. բայց գրեթէ միշտ նորէն թարգմարէն խօսքերով կը լինի.) նոյնէլ, նոյն, վայվերիկ ևւ վայլել, որոց մէջ յ մնացեր է ոչ երկբարբառին անփոփոխութեան շնորհիւ. (Տես թիւ 72—75):

3. Ատամնու - Աղուայինք:

116. Ատամնալեզուային կը կոչուին այն տառերը որոնք արտասանուելու համար պէտք ունին թէ՛ ատամներու եւ թէ՛ լեզուին օժանդակութեան: Այս կարգի տառերն են՝ յ, շ, ջ:

ա) ձ բաղաձայնը:

117. Ահն նգ-՛ ու ձ նո-րքը նգ-նո-նն Սին իւ յ-ջ-րքէ ծ ղ-քննն իւ ղ-ն-ն-ն. օր.

խնձոր, ողնձ, պղինձ, բրինձ, բրինձ, ողնձէլ, աղնձեղ, ունձ, տանձ, խնձէլ, խանձեղ, խնձը, թանձր, յնձի, ինձ, ու-ո-նձէլ, պապանձեղ, ողնձեղէն, ունձեղ, անձրեւ (կայ նաեւ ուղն-ձեւը ուր յ յետ փոխուելու շի եղեր է շ):

Ուրիշ բոլոր պարագաներու մէջ յ իւր բնական ձայնը կը պահէ. օր. յի, աներջայ, յագառ, յիմա՞ն, յիք, յաղկել:

Բարբառիս մէջ բաց ի ներջ-գէն ուրիշ բառամիջևան յ ունեցող բառ չկայ:

Յ կը փոխուի ջի ջըքէ, ձրուիք բառին մէջ:

բ) ձ բաղաձայնը:

118. Երբ ծ գէրը բ-ո-ո-յնէ իւ ն-ո-ն-ո-ն-ն-ն իւ ղ-ն-ն-ն, զէ իւ ղ-ն-ն-ն: Վասնզի շ բաղկացած լինելով ու եւ շ գրերէն՝ բաղաձայնէ առաջ՝ ատամնական ուր անհետանալով, միայն շ կը մնայ. օր.

խանել, խանել, վե՛նալ, մե՛ծնալ, կա՛կիլ, կճ՛կիլ, ծե՛ղլտուք, ծե՛ծվտուք, ծե՛ղվիլ, ծե՛ծուիլ, հե՛նալ, հե՛ծնալ, կա՛կլտուք, կայ՛ծ-

կլտուք, կաշկլտել, կայծկլտել, հեշկլտալ, հեծ-
կլտալ, հեշկլտուք, հեծկլտուք, եւն:

119. Բայերու անցեալին ք մասնիկը երբ
բաղաձայնով սկսող բառի մը յանդի շի կը
փոխուի. օր.

աշ-շ լ-ի-րլ, անցած ժամանակ, բե-ց-շ
գ-գ-ն, բեռցած կուգան, հե-շ-շ յն, հեծած
ձին, ի-ր-ր-ց-շ ի-ր-լ, կարգացած գիրքը, եւն:

120. Այս օրէնքը այնքան զօրաւոր է, որ
եթէ բառ մը չով վերջանայ ու խօսքի մէջ՝
բաղաձայնով սկսող բառի մը հանդիպի չ կը
փոխուի շի, օր.

գ-ր-չ՝ կ'արտասանուի գ-ր-չ, բայց կ'ըսուի՝
գ-ր-լ ի-յ, գործ կայ, քննչ, մեծ, բայց քնն չ-ր,
մեծ ծառ, եւն:

121. չ կը փոխուի ռի երբ անմիջապէս
իրեն յաջորդէ + կոկորդային բաղաձայնը:
Գժբախտաբար երկու օրինակ միայն ունինք՝
ի-ր-ր-ւ, կուրծք, իշխ-ւ, իջուածք:

122. վերջապէս չ կը փոխուի յի երկու
բառերու մէջ՝ յ-լի-լ, ծագել (թէպէտ կայ
նաել չ-լի-լ) եւ յ-լի-լ, ծնանիլ:

Միայն մէկ բառի մէջ՝ իճել, կծել, չ կը
փոխուի ճի, բառ մը՝ որ յատուկ է շատ մը գա-
ւառաբարբառներու:

գ) ց բաղաձայնը:

123. Միեւնոյն օրէնքին կը հետեւի յ քան
չ բաղաձայնը. այսինքն երբ բաղաձայնէ մը
առաջ կը գտնուի իւր ատամնական քը [թողլով

($\gamma = \tau$) միայն \sim ն կը պահէ, կամ, ուրիշ
խօսքով, γ կը փոխուի \sim ի, օր.

Չառա, ջաղացք, ձևառ, վլացք, լուացք,
բառալի, բացուիլ:

առնիլ, անցնիլ, արառնիլ, դողացկան. էդ-
լուռնիլ, եղկըցնիլ. երէնիլ, երեցկին, բառալի,
թացխխում. խառառ, խոցտուք. խառիլ, խոցտիլ.
առնիլ, ուռնացք, եւն:

124. Նոյնպէս γ ով վերջացող բառերը,
երբ խօսքի մէջ, բաղաձայնով սկսող բառի մը
յանգին \sim ի կը փոխուին. օր.

է՛- γ ՝ բայց է՛- τ և, իմաց տալ, իմացնիլ.

դէ՛- γ ՝ բայց դէ՛- τ և, դիմացդ է, դէմդ է.

ձև- γ ՝ բայց ձև- τ և, լուանալ տալ. եւն:

125. Վերջապէս՝ γ կը փոխուի β ի՝ ձրնի
ց՛րդի, նիլնի, Նիւնդացայ, եւ ձրնի, փայ-
տացած, փայտ կտրած, բառերուն մէջ. ուր ինչ-
պէս կը տեսնուի ի, τ , τ , ատամնականներու
ներկայութիւնը պատճառ է γ ին β ի վերածու-
ելուն:

4. Ատամնականք.

126. Բարբառիս մէջ ատամնական տա-
ռերը ամէնէն շատերն են. թուով ինն են եւ
հետեւեալները՝

τ , τ , ի, τ , շ, τ , τ , τ , τ , τ , τ .

ա) η . քաղաձայնը.

127. Նրբագոյն τ ատամնականը, երբ β
ննդական-ատամնականին առջեւ կը գտնուի, τ
միջին ատամնականին կը փոխուի. օր. է՛- τ և,

խնդալ, զի՛նքն՝ արևալ, Տիւանդանալ, Բարձրէն՝ արևալ,
բարեկենդան. լինար, լինդ, արևար, պինդ, արևար,
սանդ, արևար, գունդ, արևար, գնդեւ, գնդեւ, արևար,
գնդիւ, արևար, գնդիւ, եւն:

128. Երբ զառաջայնը ի թաւ ատամնականին
կը փոխուի կամ իբր ի կ'արտասանուի երբ Ե
նայ ատամնականին կը յաջորդէ. օր. արևար, օրդի,
յերև, յարդ, իրևալ, կարդալ. Երևար, երդում,
իրևալ, խորդալ. իրևար, կախարդ, իրևար, վարդ,
յարևար, մարդ, արևար, արդար. եւն:

129. Ամէն անգամ որ Ե բառի վերջը կը
գտնուի ի կամ Ե կ'արտասանուի. օր. արևար, արևար,
փոխինդ, արևար, սամիդ, եւն:

130. Վերջի օրէնքին համեմատ ստացակ.
դերանունի Ե յօդը կը փոխուի նոյնպէս Ե ի. օր.
արևար, տունդ, արևար, աչքդ, արևար, միտքդ,
արևար, բերանդ, եւն:

Միւս բոլոր պարագաներու մէջ Ե անփո-
փոխ կը մնայ:

Միայն Ե, դոյլ բառին սկիզբը, Ե փո-
խուեր է ի, հաւանականաբար Ե, թոյլ բառին
նմանութեամբ:

131. Կը տեսնուի ուրեմն թէ Արարկիրի
բարբառիս մէջ նրբագոյն ատամնական Ե կը
ձգտի՝ կամ հետամուտ է թաւանալով՝ միջին
ատամնական Ե կամ թաւատամն. ի փոխուե-
լու. եւ այս պատճառաւ ալ Ե եւ ի գրեթէ
անփոփոխ կը մնան բարբառիս մէջ:

բ) տ բաղաձայնը:

132. Այս բաղաձայնիս վըայ ըսելիք կարե-
ւոր բան մը չունինք այն լաւագոյն պատճառին
համար որ որ ամէն պարագայի մէջ անփոփոխ
կը մնայ, օր.

Դիրացու, Դէնէր, Դուն, Դակ. տէրութիւն,
բարութի, պզտիկ, պլտիկ, պըրըրիկ, փոքրիկ. կար-
կուտ, կուտ, կորկոտ, աղտոտ, եւն:

Միայն Դ-ի, տախտ եւ Դ-ի, փախլ բա-
ռերուն մէջ որ Դ-ի կը փոխուի:

Իսկ -ըն-ի բառին մէջ որ կ'անհետանայ՝
աս(տ)ըն-ի (յոզնակերտ մասնիկ):

գ) Թ բաղաձայնը.

133. Թ բաղաձայնը նոյնպէս անփոփոխ կը
մնայ ամէն դիրքի մէջ. Թ-ի, Թ-ի, Թ-ի բա-
ռին մէջ երկրորդ Թ-ն իւր տեղը կը փոխէ:

դ) ս բաղաձայնը.

134. Այս տառն ալ ամէն պարագայի մէջ
իւր սեփական ձայնը կը պահէ:

Երբոր = երկու ձայնաւորի մէջ կը գտնուի,
ի այսինքն =-ի կը փոխուի, վասն զի նախկին
բաղաձայնի խումբ մը կը ներկայացնէ. օր. -ըն-ը,
աղի, ասեղ. Ա-որ-ը՝ Ա-ստ-(ուածա)տուր,
Ասատուր:

Ուրիշ երկու բառերու մէջ՝ ի-ըն-ը,
վաթսուն եւ յիշ-ըն, յիսուն, = կը փոխուի յի-
մի երեւոյթ որ համանման է նախորդին:

ե) զ բաղաձայնը.

135. Ղ բաղաձայնս թէ բառի սկիզբը,
թէ մէջն եւ թէ վերջն անփոփոխ կը մնայ,

առ հասարակ. օր. շարնիլ, շօրաթա, շինան,
 փնաս. շահա՛ր, թրք. գուցէ. իրր թէ. բա-
 շուկ, որթատունկի բարակ եւ կանաչ ճիւղ.
 իշին, թր. հրաման, արտօնութիւն, լեշու, լա-
 զիրկօ. գաշ, լաշ, կլօշ, կուշ, մալէշ, եւն:

136. Բայց ամէն անգամ որ՝ բառի մը
 մէջ՝ շ կը յաջորդէ ըով վանկի մը, թի կը
 փոխուի, որովհետեւ ըշ խուսքը ըթի, իսկ շշ՝
 շթ ի կը փոխուի: Օր. յէրթ երաղ, իրթեւ, կոր-
 զանել.

Բաղդատականի համար գործածուող +ւ
 շ ձեւն ալ բարբառիս մէջ կ'արտասանուի մէկ
 բառով՝ +ւթ, օր. Բւ- +ւթ +ւշ փնթ-^օ, նա քենէ
 մեծ է. +ւթ +ւշ իւլէ+ւթը իւն մենէ խելօքները
 կան. եւն:

Ընդհակառակը շ կը փոխուի -ի ---+ւլ,
 զուքել բառին մէջ:

գ) և քաղաճայնը.

137. Ինչպէս մինչեւ այստեղ յիշելու
 պատեհ առիթն ունեցանք, նոյն իսկ մի քանի
 անգամ, շ ոնգականին դերը շատ մեծ է Արաբ-
 կիրի բարբառին մէջ, այս բանիս հաւաստի լի-
 նելու համար բաւական է ակնարկ մը ձգել
 ամբողջ բաղաձայններու կրած փոփոխութեան
 վրայ եւ անմիջապէս կը տեսնուի շի դերը:
 Մենք աւելորդ կը համարինք ուրեմն այստեղ
 յառաջ բերել բոլոր գէպքերը, կրկնութիւններէ
 խոյս տալու համար:

138. Այսու հանդերձ ն իւր զօրութիւնը կը պահէ, ընդհանրապէս, թէ բառի սկզբը, թէ մէջը եւ թէ վերջը օր.

նազուք, ներհ, ներկիղ, հանել, հանուիլ
հարսանիթ, մատուել, մթնշաղ, հեծան, շուն,
անուն, հերուն, բուն, եւն:

139. Բայց նի ամենագլխաւոր եւ հետաքրքրական երեւոյթն է անօր լի փոխուելն, որ երկու պարագաներու մէջ կը պատահի.

1. Երբ բառին մէջ ուրիշ լ մը կը գտնուի եւ ինք շեշտէ զուրկ է. օր.

բանլի, բալի, ք-լի, ք-ն-լի:

շուի, շըլի, շընլի + ք կամ շընիք.

էլի, խլիք, խնիք կամ խնլիք.

էլ-լ. էլլալ, էլնալ, էլնել, էլանել.

ըլի, յըլլի, ըլլալ կամ ըլնալ.

2. Երբ բառին մէջ ուրիշ անգական մը կը գտնուի. հետեւանք assimilationի օր. լ'ան, նման. ըլ'անի, նմանել.

նչ խումբը երբ բաղաձայնէ մ'առաջ կը գտնուի շ ի կը փոխուի. օր վենծ, բայց վեշ շոտ, վեշ ոտ, վեշ մոր. եւն:

140. Վերջապէս ն անգականը ն ի կը փոխուի երբ երկու ձայնաւորներու մէջ կը գտնուի նախկին բաղաձայններու խմբի մը անհետացմամբ. օր.

խնուի, կանուի, անուի, անանուի, էրվիլ,
երեւնալ:

Է) յի բաղաձայնը.

141. Ինչպէս վերն ալ ըսելու առիթը ունեցանք, Արարկիրի բարբառէն անհետանալու վրայ է շրջաձայնը. շատ դէպքերու մէջ նա արդէն բոլորովին անյայտացեր է առանց հետք մը ձգելու, ուրիշ տեղեր, դեռ է ի շոշորթ մը կայ, զոր կարելի է կէս շ անուանել:

142. Երեք գլխաւոր դէպքերու մէջ է կ'անհետանայ.

1) Ամէն անգամ որ շ կը գտնուի ա, ք, ք, ք ատամնականներէն առաջ կամ յետոյ, այդ գրերու հետ կ'անհետանայ, տեղը պարզ յ մը թողլով. երբեմն նաեւ ատամնականը կը մնայ բայց թաւանալով քի կը փոխուի. օր.

Կո քէ ԵԼ, ԻյեԼ, պե քէ ոս, Դեյո. կը քէ ԻԼ, ԻեյեԼ. Ե քէ աԼ, Ե քէ. կը քէ Իճ, Իեյեճ կամ Իեյեթ. Ե քէ ում, Եյքոմ. կարք աԼ, ԻյքաԼ. ջա քէ ԵԼ, ջոյեԵԼ, մկ քէ ԵԼ, ԲեյեթեԼ, Մըկ քէ ԻԷ, ՄեյեթեԷ. Մա քէ Իրոս, Մայքէրո. Եւն:

2. Նոյնպէս է շի կրնար հանդուրժել նախորդ կամ յետորդ շ գրին ներկայութիւնը ու դարձեալ կ'անյայտանայ առանց հետք թողլու. օր.

Փ շէ ունք, քէշոնք, քա քշ ԵԼ, քոնք ԵԼ, քոնք. խարշլ ԵԼ, քոնք ԵԼ, խո շէ ուք, խո շէ ուք, քոնք, ապ քշ ում, քոնք քշոմ. Եւն:

3) Վերջապէս երբ շ կը յաջորդէ անգական շ ի մը դարձեալ կ'անհետանայ. օր.

պանիր. գործկն. պանօք, պանօք, ինչպէս՝
պանօք հոյ, պանիրօք հոյ. մանր՝ ուստից մանր
+ ուր, հոյսոք:

Բառավերջեան նր խումբը սանր, մանր,
ճանր եւ մանրիկ բառերուն մէջ եղած է նոր՝ սանոր,
մանոր, ճանոր եւ նմանութեամբ մանորիկ, նի
առջեւ գտնուելով է ստիպուած էր իյնալ, եւ
առաջ պիտի գային մանր, ճանր, սանր եւ մանրիկ
ձեւերը, բայց որ առաջնականը աւելնալով չի
գոյութիւնը պաշտպաներ է այս պարագայիս մէջ:

143. Ուրիշ բոլոր պարագաներու մէջ
թէպէտ է անփոփոխ կը մնայ, բայց բոլորովին
թոյլ, զոր կարելի է զօրաւոր շնչի մը հաւասար
սեպել, եւ մենք նշանակեցենք ՚ր ով, օր.

գր՛ել, գիր՛, բար՛սեղ, պանիր՛, սր՛բել,
վար՛թ, կար՛ճ, կար՛միր, եւն: Բայց է զօրաւոր
է ի նման կը հնչուի, երբ յաջորդէ ո՞ ի մը. օր.
զարկ, յամպար, դարտակ, դարվար, դար-
վեր, եւն.

Գարձեալ ս- էն յետնորդ կամ նախորդ է
իւր զօրութիւնը կը պահէ. օր.

ապուր, թեպուր, մանսուրա, աճուր, հերուն,
հերու. եւն:

Սպասելի էր որ բարբառիս մէջ հանդի-
պելինք շատ մը է ներու որոնք է ի փոխուած լի-
նէին, բայց միայն մէկ տեսակի կը հանդիպինք որ
է ք-ւիւր, բուրուառ, հետեւանք assimilationի:

ը) ո քաղաճայնը.

144. Այս բաղաձայնիս վրայ ըսելու երկար բան չկայ. նա գրեթէ միշտ է ձայնը ունի եւ անոր հետ կը շփոթի. այսպէս՝

բ--ի -իւքը՝ ու՛նն կամ բա՛նն, ուուկ կամ բուուկ, աա՛նլ կամ բա՛նլ, ուհին կամ բհին, թ.ք. գրաւ. ոաստ կամ բաստ գալ, հանդիպել. ոոճիկ կամ բոճիկ, եւն:

բ--ի մէջը եւ վերջը՝ քառսուն կամ քարսուն, դուռ կամ դուր, արղա կամ առղա, նուռ կամ նուր, եւն:

թ) ՚ քաղաճայնը.

145. Միշտ իւր սեփական արտասանութիւնը կը պահէ չ տառը, ինչ դիրքի մէջ ալ որ գտնուի:

146: Բայց երբ ոնդական շ ին յաջորդէ կամ անոր նախորդէ, ինչպէս վերը տեսանք չ ի կը փոխուի (տես թիւ 139). օր.

խլիք, բալի, կրլի, էլալ, յըլլ. եւն:

5. Շրթնականք.

147. Շրթունքներու օժանդակութեամբ արտասանող գրերն են՝ ք, ր, շ, ջ, շ, շ, - , եւ յ.

Տեսնենք ասոնց ալ կրած փոփոխութիւնը եւ վերջացնենք գործիս բ. մասը:

ա) ր քաղաճայնը.

148. Հայերէնի այբուբենին այս երկրորդ տառն երկու փոփոխութեանց ենթակայ է. նա կը փոխուի րի եւ շի.

1) Բ, Դ. Այս փոփոխութիւնը տեղի կ'ու-
նենայ ամէն անգամ որ Բը չ կամ շ անդական-
ներուն կը յաջորդէ. օր.

յ^օ-ն-դ-^օբ, ամբար, Բ-ն-դ-ւ-ի, բամբուկ,
Բ-ն-դ-ւ-ի-լ, Բ-ն-դ-ւ-ւ-ն-ի, բանբասանք. յ-ն-դ-բ-դ-ւ-ն-ի,
ամբարտաւան, յ-ն-դ-բ-ի-ն, Ամբկան, -ն-դ, ամբ,
-ն-դ-բ-ի-ն-ք, ամբարիշտ. ևւն:

2) Բ, ՚, երկու բառի մէջ ալ Բ փոխուեր
է ՚ի. -ի-ի-ի-բ, աղբիւր, -ի-ի-բ, եղբայր. նոյնպէս
եւ ասոնց ածանցումներու մէջ՝ ՚-ի-ն-ի-ի-ի-բ, ՚-ի-
ն-ի-ի-բ, Գ-ն-ի-ի-ի-բ, Կ-բ-ի-ի-ի-բ: Ուրիշ ամէն պա-
րագայի մէջ Բ իւր ձայնը կը պահէ:

բ) սլ բաղաձայնը.

149. Պ բաղաձայնը միայն մէկ բառի մէջ
եւ բառի սկիզբը Բ ի փոխուեր է եւ այդ բառն
է Բ-ն-ը՝ պղուղ: Ուրիշ ամէն պարագայի մէջ ոչ
անփոփոխ կը մնայ. այսպէս՝

Բ-ն-ի -ի-ն-բ-ը՝ ոսնիր, ոստիճ, ոսովէրք
(կամ ոսրկէնք). ևւն:

Բ-ն-ի Բ-ն-ը՝ տապկոց, տապակ, շափք, ևւն.

Բ-ն-ի Բ-բ-ն-ը՝ մանաւանդ թրքերէնէ փոխ-
առեայններու մէջ, դարիշ, թք. պանդուխտ, նա-
սիշ թք. արժանի, վերագահեալ. ազաշ, թք.
ամուրի, զասաշ, թք. մնագործ. ևւն. թէպէտ
բոլոր այս թրքերէն օրինակներուն վերջին ոչ
գիրը կը ներկայացնէ թք. ւ այսինքն Բ:

գ) փ եւ ֆ բաղաձայնները.

150. Այս երկու՝ ՚ եւ ֆ բաղաձայններն
եւ ո՛չ մէկ փոփոխութեան ենթակայ են:

151. Եւ արդէն § նորամուտ տառ մը լինելով շատ քիչ բառեր կան, մանաւանդ անով սկսող. եղածները թրքերէնէ փոխառեալ են՝ ֆարման, թք. հրաման, հրովարտակ. ֆայտա, թք. օգուտ. մասարիֆ, թք. ծախք. թարիֆ, թք. պատմել. եւն:

դ) ՚լ եւ ո՞րսդսծայնները.

152. Այս երկու բաղաձայններէն առաջինը՝ չ ամէն տեղ եւ ամէն դիրքի մէջ իւր սովորական ձայնը կը պահէ. իսկ երկրորդը միայն երկրորդականներ շինելու կը ծառայէ (տես թիւք 76 եւ 77):

153. Երրորդ - բաղաձայնը կամ կիսաձայնը - եւ չ ձայնաւորներուն առջեւ կը գտնուի բոլորովին չ ձայնը կը հանէ, օր.

Ա՛՛ք-ք-է. Աւեախ, յ-՛-՛-՛-՛, աւանակ, -չ՛՛ննի, աղաւնի, Կ-չ-՛-՛, տարաւ, ք-չ-՛-՛, բերաւ, Կ-ք-՛-՛, պատիւ, -չ՛՛ննի, աղնիւ, եւն: Վերջապէս - կ'արտասանուի § հ-չ-՛-՛, հարաւ բառին մէջ:

ե) մ' քսդսծայնը.

154. Այս անգական բաղաձայնը նիւման կ'արտասանուի երբ ք շրթնականէն առաջ կը գտնուի. օր.

յ-ն-չ-ք, ամբար. ք-ն-չ-ք-էլ, -ն-չ. ամբ, եւն (տես թիւ 149). Որոց մէջ կը տեսնուի անգականացած ա մը՝ ա + մ + ք:

155. Երբ երկու ձայնաւորներու մէջ գտնուի — որոց առաջինը - լինելու է —, ՛

կը փոխուի Տ ի այսինքն իրր ՏՏ կ'արտասանուի,
 օր. շ՛մ, ըմ՛մա, թք, ամմա, բայց, շմ՛ք, յամ՛-
 մէն, ամէն, եւն:

Աւրիշ բոլոր դէպքերու մէջ Տ իւր սովորական ձայնը կը պահէ:

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Չ Ե ւ ա խ օ ս ու լ թ ի ւ ն

Ե.

Բառերու կազմութիւնը:

§ I. Բառեր:

156. Մինչեւ հիմայ խօսեցանք, մանաւանդ գործիս Բ. Մասին մէջ, գրերու եւ անոնց յատկութեան վրայ, այժմ քիչ մ'ալ տեսնենք գրերու կատարած դերը, որուն քերականօրէն յիշուածը (morphologie) անունը կը տրուի:

157. Երբ լեզուի մը կամ բարբառի մը վրայ ակնարկ մը նետենք, կը հանդիպինք մէկ տառի կամ մի քանի տառերու խմբին, որոնք իրարու խիստ մօտիկցած՝ եւ բնական օրէնքով մ'իրարու կապուած՝ միութիւն մը կը ներկայացընեն: Արդ՝ այդ տառերու օրինաւոր համախմբումը կը կոչուի Գ--:

158. Եթէ այդ բառերն աւելի գիտական աչքով դիտելով՝ մեր մտքին մէջ զանոնք տարրալուծենք կամ փորձենք տարրալուծել, կը տեսնենք որ *ո* եւ *է* լեզուի կամ բարբառի բառերը մեզ կը ներկայանան կամ իրենց բնական գիրքով, այսինքն ինչպէս որ են, կամ ինք իր

վրայ բարգուած, կամ օտար եւ ըստ երեւոյթին աննշան տարրներով աճած եւ կամ վերջապէս ուրիշ՝ օտար եւ իսկապէս նշանակալից տարրներով օժտուած:

Այս չորս տեսակ բառերէն — որոնցմէ գուրս՝ գէթ մեր լեզուին եւ մեր գաւառաբարբառներուն մէջ՝ անկարելի է ուրիշ բառի հանդիպիլ — առաջինները կը կոչուին պարզ բառեր, երկրորդ կարգիները՝ կոմպոզիցիոն, երրորդ տեսակիները՝ բառակազմ եւ վերջինները՝ բարդ բառեր:

Տեսնենք ուրեմն այս զանազան ձեւերն Արարկիրի բարբառին մէջ:

§ II. Պարզ բառեր:

159. Պարզ կոչուած բառերու վրայ մասնաւոր ըսելիք մը չունինք, վասն զի ասոնք կը ներկայանան բարբառիս մէջ՝ ինչպէս որ են, իրենց ձայնական փոփոխութիւնը կրելով հանդերձ. օր.

Բառ, Բան, Բն, Բո, Բոյ, Լու, Ինք, Կու, Կու, Կու, Կու եւն: (Տես գործիս Ա. Մասնն մէջ Բառակազմութիւնը:)

160. Այս պարզ կոչուած բառերէն առաջ կուգան միւսները. եւ այս պատճառաւ ալ մեր պարզ կոչածներն՝ քերականներէն պարզերն կը կոչուին. թէպէտ այս բացատրութիւնը լեզուաբանական տեսակէտով՝ մասամբ սխալ է, վասն զի պարզ բառերը իսկապէս պարզերն եւ միշտ պարզ բառեր չեն, որովհետեւ եթէ զա-

նոնք մաղդատական քերականութեան բովէն անցընելու լինինք, կը տեսնենք որ արմատներ ներկայացնելէ դեռ մաւական հետի են եւ տարրալուծուելով է-ի-ն-ն ու -ր-ա-ր-ի մը վերածուելու են թակայ են:

§ III. Արհեստ Քառեր:

161. Բառերը կրկնուելով կամ -ն-նէր կը յօրինեն եւ կամ ք-յեր : Եւ որովհետեւ յետոյ պիտի խօսինք կրկնութեամբ ձեւացած բայերու մասին (տես թիւ 421 եւ հետեւողք), այստեղ միայն կրկնուած անուններն առաջ կը բերենք:

162. Արարկիրի բարբառին մէջ ութ տեսակ կրկնութեան կը հանդիպինք: Առաջ բերենք ասոնց ամէնուն ձեւն եւ կազմութիւնը:

Առաջին Տեսակ:

163. Բարբառիս կրկնութեան այս առջին տեսակն որ ամենէն սովորականն եւ ամենէն յաճախականն է կը կոչուի է-ի-ն-ն ու -ր-ա-ր-ի թիւերով: Սովորութիւն մը՝ որ մեր թէ՛ հին լեզուին եւ թէ՛ նոր գաւառաբարբառներուն ժառանգութիւն մնացած է հնդեւրոպականէն:

164. Բարբառիս մէջ այս տեսակ կըրկնուածներն են՝ 1° հետեւեալներն՝

արարիչ = -ր-ի-ն-ն + -ր-ի-չ , տեսակ մը խմորեղէն.

թափթփած = թ-ի-ն-ն + թ-ի-ւ-ծ , անուշադիր մարդ.

թափթփուք = Թ-Ի + Թ-Ի + ուք, թափած բաներ.

Թորթոր = Թ-Ի + Թ-Ի, թրթուր.

Թութու = Թ-ու + Թ-ու, թթու.

խաշխաշ = Խ-շ + Խ-շ. խաշխաշ պտուղն.

խրմխրմ = Խ-մ + Խ-մ, ապուշ, յիմար.

խխուժ = Խ-ժ + Խ-ժ, թրջած.

կըլկըլ = Կ-լ + Կ-լ, տեսակ մը հացահատիկ.

ճիճի = Ճ-ի + Ճ-ի, ճճի, որդ.

մաղմաղ = Մ-ղ + Մ-ղ, մանր կրակ.

մարմուք = Մ-ր + Մ-ր + ուք, ուշքից գնալ.

մտմտուք = Մ-տ + Մ-տ + ուք, մտած մունք.

ջըջուկ = Չ-ը + Չ-ը + ուկ, ջրոտ.

վառվառն = Վ-առ + Վ-առ + ուն, աշխոյժ.

տօնտօն, որօն + որօն, տեսակ մը պար.

փոթփոթ = Գ-թ + Գ-թ, ծալքեր ունեցող.

փուրփուր = Գ-ուր + Գ-ուր, փրփուր ջրի.
աճառի, եւն.

փսփսուք = Գ-ս + Գ-ս + ուք, կամաց խօսիլը.

քաշքշուք = Գ-աշ + Գ-աշ + ուք, քաշկոտել.
Թափանդորութիւն:

165. 2° Այս առաջին տեսակին կը պատկանին նաեւ բնութենէն առնուած հետեւեալ ձայներն որոնք իբր բառ կը գործածուին Արարկիրի բարբառին մէջ.

ղնկղնկա = Դ-նկ + Դ-նկ, -աշ կոչուած նուագի գործիքին ձայնը.

թըսթըս = Դ-ըս + Դ-ըս, փուք արձակելու ձայնը. դանդաղ.

$\text{թըքթըք} = \text{թը} + \text{թը}$, թըք ձայնը,
 ժամացուցի, դռան, եւն.

$\text{թքնթքն} = \text{թք} + \text{թք}$, հեծնելու ա-
 նասնոց ոտքի ձայնը.

$\text{լինլին} = \text{լի} + \text{լի}$, կերակուրի ձայնը
 եփելու ատեն.

$\text{լշխշուք} = \text{լշ} + \text{լշ} + \text{ուք}$, խրջ ձայնը.
 ատերեւներու, եւն.

$\text{կոկո} = \text{կո} + \text{կո}$, թռչնոց ձայնը, անօ-
 դուտ խօսք.

$\text{ճզճզ} = \text{ճզ} + \text{ճզ}$, երեխայի լալու ձայնը,
 $\text{ճըքճըք} = \text{ճը} + \text{ճը}$, հորդործելու, մուր-
 ճի, եւն ձայնը.

$\text{ճմպլճմպլ} = \text{ճմ} + \text{ճմ}$, ջրի մէջ լողալու
 ժամանակ հանած ձայն.

$\text{ճոճո} = \text{ճո} + \text{ճո}$, կամաց վազող
 ջրի ձայն.

$\text{մշլմշլ} = \text{մշ} + \text{մշ}$, երեխայի հանգիստ
 քնելը.

$\text{մոմո} = \text{մո} + \text{մո}$, քթի տակից խօսք.

$\text{չըքչըք} = \text{չը} + \text{չը}$, դժգոհութեան,
 տհաճութեան ձայն.

$\text{վզրվզր} = \text{վզ} + \text{վզ}$, արագ արագ.

$\text{տոտո} = \text{տո} + \text{տո}$, տուելու ձայն. խօ-
 սիլի ի զուր.

$\text{ցըքցըք} = \text{ցը} + \text{ցը}$. դժգոհութեան,
 տհաճութեան բացագանչութիւն.

$\text{քթըքթըք} = \text{քթ} + \text{քթ}$, ուտելու ձայն.

$\text{քեքիք} = \text{քե} + \text{քե}$, երեխայական՝ գէշ,
 վատ. կեղտոտ.

Ֆրշֆրշ = ֆշշ + ֆշշ, օձի սողալուն, արեան հոսելուն.

Չըթիշը = Չշը + Չշը, քնելու ժամանակ շնչառութիւն.

Փսֆս = ֆշշ + ֆշշ, տքնել:

166. 3⁰ Այս կարգին կը պատկանին նաեւ անասուններն կանչելու կամ վանելու համար գործածուած կրկնաւորներն.

ա. Կանչելու համար.

Կրաիկըսի = կշտի + կշտի, ոչխարներու համար.

Ճուճու = ճշշ + ճշշ, հաւերու համար.

Փրսփրս = փշշ + փշշ, կատուներու համար.

Քուժուքուժու } = { քշշ + քշշ }

Քուչուքուչու } = { քշշ + քշշ }

շների համար.

Քոօքո = քշշ + քշշ, էշերու համար:

բ. Վաննելու համար:

Հօհօ = հշշ + հշշ, կովերու համար.

Հօհօ = հշշ + հշշ, բեռնակիր անասնոց համար.

Փրսթփրսթ = փշշ + փշշ, կատուներու համար.

Քիշքիշ = քշշ + քշշ, հաւերու համար.

Օշտօշտ = օշշ + օշշ, շներու համար:

Ահա ասոնք են բարբառիս մէջ գտնուող այս առաջին տեսակի, այսինքն պարզ կրկնութեան բառերը: Մենք ջանացինք որչափ որ կարելի է ամբողջապէս ներկայացնել զանոնք. եթէ

դուրս մնացածներ կան — որք անշուշտ շատ
քիչ լինելու են — մեզմէ բոլորովին անկախ
պատճառով եղած է:

Երկրորդ Տեսակ:

167. Երկրորդ տեսակի կրկնուած բառերն
կը յօրինուին, կրկնութեան առաջին եղբին մէջ՝
բուն բառին մի մասը միայն աւելցնելով. օր.

կարմիր, կարմիր = կարմիր.

կապօտ, կապօտ = կապօտ.

պարսպ, պարսպ = պարսպ.

կանանչ, կանանչ = կանանչ.

մընակ, մընակ = մընակ.

մօռ, մօռ = մօռ.

սեւ, սեւ = սեւ.

ճերմակ, ճերմակ = ճերմակ.

դեղին, դեղին = դեղին.

լեցուն, լեցուն = լեցուն.

շէհէտ, շէհէտ = շէհէտ.

քոր, քոր = քոր.

լոս, լոս = լոս.

դօր, դօր = դօր.

նօր, նօր = նօր. Եւն, Եւն:

168. Այս տեսակ կրկնուած բառերը
տեսակ մը գերազրական կը կազմեն. կարմիր,
կարմիր՝ բոլորովին կարմիր. սեւ, սեւ՝
բոլորովին սեւ, Եւն կը նշանակեն:

169. Աերի օրինակներէն կը տեսնուի թէ
երբ բառն իւր առաջին վանկին մէջ = կամ ը
ձայնաւորն ունի կրկնուող մասը = աւելորդ բա-

ղաձայնը կ'աննէ. իսկ եթէ ուրիշ ձայնաւոր մըն է՝ փ առը կը մաննէ կազմութեան մէջ, այսպէս՝ Կ-Ի-Պ-Պ, բայց՝ Ն-Պ-Պ, Լ-Գ-Պ. եւն:

170. Կրկնութեան այս երկրորդ ձեւս բարբառիս մէջ մտած է թրքերէն լեզուէն. վասն զի հնդեւրոպական լեզուներուն անձանօթ է այս ձեւս. շատ յաճախական է թուրքերէնի մէջ. օր.

Կ-Ի-Կ-Ի-Կ-Ի = կաս կարաիր.

Կ-Ի-Կ-Ի = կարմրագոյն.

Կ-Ի-Կ-Ի-Կ-Ի = սեփսեւ.

Կ-Ի-Կ-Ի-Կ-Ի-Կ-Ի = ամբողջապէս. եւն. եւն:

Երրորդ Տեսակ:

171. Բարբառիս կրկնաւոր բառերու երրորդ տեսակը կը կազմուի, երկրորդ եզրին մէջ առաջին սկզբնական տառը ճի փոխելով. օր. տուն՝ րուննն փոխանակ տուն + տունի:

172. Այս կրկնութեան եղանակն օր երբեմն կը պատահի նաեւ մեր հին լեզուին մէջ, ինչպէս՝ յարճար, շոգճոգ, եւն, շատ սովորական է մեր արդի բարբառներուն. եւ այս կերպով կրնան կրկնուիլ Արաբկիրի բարբառիս բոլոր բառերն:

173. Կրկնութեան ներկայ եղանակս, որ գրեթէ բոլոր արեւելեան լեզուներուն յատուկ է եւ օր կը գտնուի թուրք գաւառաբարբառներու մէջ, ինչպէս եւ քրդերէնի, պարսկերէնի եւ պահլաւերէնի մէջ, աւելի յաճախական է սեմական լեզուներու ինչպէս արաբերէնի եւ մա-

Նաւանդ երրոյեցերէնի մէջ: Հնդեւրոպական Տին լեզուներու մէջ այդպիսի երեւոյթի մը չհանգիպելով՝ կարելի չէ ենթադրել որ կրկնութեան այս եղանակը ժառանգութիւն մը մնացած լինի մեզ հնդեւրոպականէն. մինչ ստարամուտ՝ աւելի սեմական լինելն հեշտագոյն է ենթադրել:

174. Կարելի է, օրինակի համար, ենթադրել որ Տին հայերէնի այս ձևով կրկնուած մի քանի բառերն արամեերէնի ազդեցութեամբ կազմուած լինին. քանի որ Հայերս սկիզբէն ի վեր Արամայեցւոց դրացի ենք եղեր: Իսկ նորագոյն բառերու համար, կարելի է կամ նոյն ազդեցութեան շարունակութիւնն ենթադրել եւ կամ — ինչ որ հաւանականութենէ զուրկ չէ — պահլաւերէնի միջնորդութիւնն ընդունիլ:

Յիրաւի ծանօթ է թէ Ա. քամենեան վեհապետներու անկումէն յետոյ՝ Պարթևաց հարստութեան ժամանակ, պահլաւերէն լեզուն սկսաւ տիրապետել Պարսկաստանի մէջ. արդ այս լեզուն էական կազմութեան մէջ սեմական տարրը բացարձակ առաւելութիւն մը ստացաւ, շնորհիւ հրեայ գաղթականութեան եւ անոր արտադրած գիտնականներուն: Ուստի եւրայեցերէնը պահլաւերէնի մէջ մտցուց՝ անթիւ սեմական բառերու, քերականական ձևերու, մասնիկներուն հետ միասին՝ այդ ՚, ր գրի աւելորդագորութեան սովորութիւնն ալ: Յետոյ պահլաւերէնէն անցաւ արդի պարսկերէնին, քրդերէնին, հայերէն բարբառներուն եւ հաւականաբար թուրքերէն ընտանեկան կամ ժողովրդական բարբառին:

175. Կրկնաւոր բառերու սոյն երրորդ տեսակս քանի մը պայմաններու տակ կը ձեւանայ:

1°. Երբ բառը ձայնաւորով սկսի, կրկնութեան երկրորդ եղբին մէջ ՚ իրր յաւելուած կու գայ բառին վրայ. օր.

$$\omega\lambda\phi' - \omega\lambda\phi' - \omega\lambda\phi' = \omega\lambda\phi + \phi + \omega\lambda\phi.$$

$$էշ' - էշ' - էշ' = էշ + \phi + էշ.$$

$$էրէս' - էրէս' - էրէս' = էրէս + \phi + էրէս.$$

$$\text{անիծ' - անիծ' - անիծ' = անիծ + \phi + անիծ.}$$

Եւն. Եւն:

2°. Եթէ բաղաձայնով սկսելու լինի բառը, կրկնութեան ժամանակ՝ սկզբնական այդ բաղաձայնը ՚ի կը փոխուի. օր.

$$\rho\text{ան' - } \rho\text{ան' - } \rho\text{ան' = } \rho\text{ան} + \phi(\rho)\text{ան.}$$

$$\zeta\text{աց' - } \zeta\text{աց' - } \zeta\text{աց' = } \zeta\text{աց} + \phi(\zeta)\text{աց.}$$

$$\delta\text{առ' - } \delta\text{առ' - } \delta\text{առ' = } \delta\text{առ} + \phi(\delta)\text{առ.}$$

$$\text{տուն' - } \text{տուն' - } \text{տուն' = } \text{տուն} + \phi(\text{տ})\text{ուն.}$$

$$\varrho\text{ուր' - } \varrho\text{ուր' - } \varrho\text{ուր' = } \varrho\text{ուր} + \phi(\varrho)\text{ուր. Եւն. Եւն:}$$

3°. Իսկ եթէ բառը ՚ տառով սկսի արդէն, այն ժամանակ երկրորդ եղբին մէջ ձայնաւորը կը նուազի. օր.

$$\text{մանտր' - } \text{մանտր' - } \text{մանտր' = } \text{մանտր} + \phi - (\text{ա})\text{նտր.}$$

$$\text{մարթ' - } \text{մարթ' - } \text{մարթ' = } \text{մարթ} + \phi - (\text{ա})\text{րթ.}$$

$$\text{մաղ' - } \text{մաղ' - } \text{մաղ' = } \text{մաղ} + \phi - (\text{ա})\text{ղ.}$$

$$\text{մաղ' - } \text{մաղ' - } \text{մաղ' = } \text{մաղ} + \phi - (\text{ա})\text{ղ.}$$

$$\text{մաշել' - } \text{մաշել' - } \text{մաշել' = } \text{մաշել} + \phi - (\text{ա})\text{շել.}$$

Եւն. Եւն:

176. Երբեմն կը պատահի որ փոխանակ այդ ՚ տառին $\frac{1}{2}$ գիրն կը ստանան բառերն կրկնութեան ժամանակ. օր.

$$u u u \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = u u u + \frac{1}{2} (u) u u .$$

$$\text{չորոտ} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{չորոտ} + \frac{1}{2} (\text{չ}) \text{որոտ} .$$

$$\text{մաշուք} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{մաշուք} + \frac{1}{2} (մ) \text{աշուք} .$$

$$\text{օլրէլ} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{օլրէլ} + \frac{1}{2} \text{---} + \text{օլրէլ} .$$

եւն. եւն :

Չորրորդ Տեսակ :

177. Այս չորրորդ տեսակս շատ աւելի հաղուագիւտ է բարբառիս մէջ եւ կը գործածուի միայն մի քանի բառերու համար, որոց ծագումն ալ արդէն մութ է :

Կրկնութեան ժամանակ երկրորդ եզրին սկզբնական տառը շի փոխելով կը կազմուի այս ձեւը :

Կրկնութեան սոյն եղանակը յատուկ է նաեւ Բ-ը-է-է-նի, Գ-ը-է-է-նի եւ Ղ-ը-է-է-նի.

178. Արաբկիրի բարբառին մէջ այս ձեւով կրկնուած բառերն են՝

$$\text{աման} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{աման} + \frac{1}{2} \text{---} + \text{աման} .$$

$$\text{լանկառ} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{լանկառ} + \frac{1}{2} \text{---}$$

(Լ) անկան. [ախրո.

$$\text{պախրո} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{պախրո} + \frac{1}{2} (\text{պ})$$

$$\text{յամպար} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{յամպար} + \frac{1}{2} \text{---}$$

(Ղ) ամպար.

$$\text{բաղարջ} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{բաղարջ} + \frac{1}{2} \text{---}$$

(Ք) աղարջ.

$$\text{օլօխ} \quad \text{---} \frac{1}{2} \text{---} = \text{օլօխ} + \frac{1}{2} \text{---} + \text{օլօխ} .$$

Գիտելու է թէ այս ձեւիս մէջ ալ երբ բառը ձայնաւորով կը սկսի շ գիրը պարզապէս կ'աւելցուի բառին վրայ :

Հիսօգերորդ Տեսակ:

179. Այս տեսակին պատկանող բառերու մէջ՝ կրկնութեան ժամանակ, յայնչորս որոշուած իւր ձևէն իւր ձևէն իւր ձևէն: Այս փոփոխութիւնը մեր լեզուին մէջ շատ հին եւ բոլորովին բնական երեւոյթ մ'է, բայց հնդեւրօպական ժառանգութիւն մը չէ:

180. Սոյն կարգի կրկնութիւններ են՝
 գող՝ գող-գող = գող + գող(ո)լ.

զըփել՝ զըփել-զըփել = զըփել + գող(ը)փել.

թաք՝ թաք-թաք = թաք + թաք(ա)ք, ուրազի ձայն.

խարթ՝ խարթ-խարթ = խարթ + խարթ(ա)րթ, խածնելու ձայն.

խար՝ խար-խար = խար + խար(ա)ր, աղ-մկալից ձայն.

ծակ՝ ծակ-ծակ = ծակ + ծակ(ա)կ.

կաթ՝ կաթ-կաթ = կաթ + կաթ(ա)թ.

ձան՝ ձան-ձան = ձան + ձան(ա)ն, ձայն.

ձօն՝ ձօն-ձօն = ձօն + ձօն(օ)ն, ձիւն.

մարթ՝ մարթ-մարթ = մարթ + մարթ(ա)րթ.

ճարթ՝ ճարթ-ճարթ = ճարթ + ճարթ(ա)րթ,

աղմուկ. թեթեւօղիկ մարդ.

չաթ՝ չաթ-չաթ = չաթ + չաթ(ա)թ. ձայն ընկնել:

չարթ՝ չարթ-չարթ = չարթ + չարթ(ա)րթ, կրակի ձայն.

փաթ՝ փաթ-փաթ = փաթ + փաթ(ա)թ.

փաթ ձայնը.

փարթ՝ փարթ + փարթ = փարթ + փարթ (ա)րթ,
 փորոտիք. իյնալու ձայն.

փոթ՝ փոթ + փոթ = փոթ + փոթ (ո)թ, ծալքեր:

Վեցերորդ Տեսակ:

181. Արկնութեան այս ձևիս մէջ փո-
 խանակ օտար տարրի մը յաւելման — ինչպէս
 երրորդ եւ չորրորդ տեսակներուն մէջ — ինչ-
 բնութեան բնութեան ինչպէս ինչպէս ինչպէս
 երրորդ եւ չորրորդ տեսակներուն մէջ — ինչ-
 բնութեան բնութեան ինչպէս ինչպէս ինչպէս

182. Բարբառիս մէջ գտնուող այս կարգի
 բառերն են՝

բըզ = բըզ + բէզ (ձայնաւորի փոփո-
 խութեամբ).

բող = բող + բող, պղուղ, բղուղ.

կրթ = կրթ + կրթ = կրթ + կրթ + ուք
 = կիթ + կիթ.

կոթ = կոթ + կոթ = կոթ + կոթ + ուք.

հեկ = հեկ + հեկ + անք.

մաք + մաք (ձայնաւորի փոփո-
 խութեամբ.)

պրա = պրա + պրա + իկ.

պղա = պղա + պղա + իկ.

սուլ = սուլ + սուլ + իկ, սրածայր.

տաշ = տաշ + տաշ + իկ.

փարթ = փարթ + փարթ = փարթ + փարթ + ոց.

փիթ = փիթ + փիթ = փիթ + փիթ + իլ.

փրթ = փրթ + փրթ = փրթ + փրթ + ուք.

փոթ = փոթ + փոթ.

քաշկ = քաշկ + քաշկ.

բըմ = բըմ + բըմ = բըմ + բըմ + ուք.

Եօթներորդ Տեսակ:

183. Ներկայ ձեւիս մէջ դարձեալ տարր մը կ'անհետանայ, բայց այս անգամ՝ հակառակ վեցերորդին՝ — քննելու վերջին բառնայն է որ ինչպէս:

Այս ձեւս շատ հին է հայ լեզուին մէջ. բայց ժառանգութիւն մըն է հնգերորդականէն: — Հաւանական է, վասն զի հայերէնի քոյր լեզուներու մէջ՝ կրկնութեան ժամանակ վերջին եզրը միշտ առաջինին վրայ աղղեցութիւն կը բանեցնէ:

184. Այս տեսակ կրկնութիւնները կրնան ձայնաւորի փոփոխութիւն ալ ունենալ: Բարբառիս մէջ գտնուող այս կարգի բառերն են՝

դարդար = դար + դար.

թաթա = թաթ + թաթ.

թէթէ = թէթ + թէթ.

թըրթըր = թըր + թըր + կիւ.

թրթր = թրթր + թրթր.

ծոծոծ = ծոծ + ծոծ + աղ.

կալակալ = կալ + կալ(ա)լ. (ձայնաւորի փոփոխութիւն).

կըլկըլ = կըլ + կըլ + իլ.

կըլկըլ = կըլ + կըլ (սեւ լի համար տես բ. մաս).

կոլկոլ = կոլ + կոլ.

կոնկոն = կոն + կոն.

կըրկըր = կըր + կըր + ուր.

ճըրճըր = ճըր + ճըր.

մատնի = մատն + մուխ (ձայնաւորի փոփոխութիւն):

մատն = մատ + մուռ (ձայնաւորի փոփոխութիւն):

մարտի = մար + մա + տար,

շարժի = շար + շարժ:

պանծ = պանծ + պանծ + ում:

սան = սան + սան:

սարք = սարք + սուռ (ձայնաւորի փոփոխում):

Այսպէս ուրեմն հայերէնի այն բառերն որոնք առաջին վանկի մը մէջ չ ունին եւ անոր անմիջապէս յաջորդող վանկին մէջ ու, կրկնուած բառեր են. օր. քրքր = բարր + բառ. արք = սարր + սուռ. եւն, վասն զի ր = ըր:

Ութերորդ Տեսակ:

185. Վերջապէս ահաւասիկ բառեր որոնք մի տեսակ կրկնութեան ձեւ կը ներկայացընեն, եւ արիւնքնիւնքն երիւնքն եւրիւնքն արքիւնքն արքիւնքն:

186. Մեր գտած օրինակներն հետեւեալներն են՝

քրքր = քուր + քուր:

քրքր = քուր + քուր:

քրքր = քուր + քուր:

գանգ = գան + կար,

գանգ = գան + կար:

արքիւնքն = արք + տ(ր)ալ:

$\text{լըրլըր}^{\dagger} = \text{զըր} + \text{զօր}^{\dagger}$ (ձայնաւորի փոփոխութիւն) .

$\text{լիւրլիւր} = \text{կար} + \text{կուր}$ (ձայնաւորի փոփոխութիւն) .

$\text{լիւրլիւր}^{\dagger} = \text{կար} + \text{կար} = \text{ան} .$

$\text{գուրգուր} = \text{գուր} + \text{գուր} .$

$\text{ճընճըն} = \text{ճըն} + \text{ճուր} + \text{ուր}^{\dagger}$ (ձայնաւորի փոփոխութիւն) :

$\text{ճընճըր} = \text{ճըն} + \text{ճըր} .$

$\text{սարսար}^{\dagger} = \text{սար} + \text{սար}^{\dagger} :$

§ IV. Ածանցիւթ Բառեր :

187. Երբ բառ մ'ուրիշ բառէ մը յառաջ կու գայ, իւր վրան՝ աւելորդ \acute{a} եւ է օտար տարր մ'ընդունելով, այդ նոր բառն -ընդէն- կը կոչուի :

Ածանցման գործողութիւնն երկու տեսակ կարելի է կատարել . այսինքն՝ բառին կամ սկիզբն եւ կամ վերջը դիւր մը կամ վանկ մ'աւելցնելով, վանկ մ'որ ինք ըստ ինքեան եւ միս մինակը նշանակութենէ զուրկ է, բայց բառի մը վրայ աւելնալով անոր նշանակութիւնը կը փոխէ :

188. Քանի որ մասնիկներն բառին սկիզբը կամ վերջը կը դրուին, իրենց դիրքին համեմատ կ'անուանուին նախադր (prefixes) եւ յետադր (suffixes) կամ նախադր եւ յետադր մասնիկներ :

Տեսնենք ուրեմն այս երկու տեսակ մասնիկներու յատկութիւններն Արարկիրի բարբառիս մէջ :

Ա. ՆԱԽԱԳԵԱՍ ՄԸՍՆԻԿՆԵՐ՝

189. Նախագաս մասնիկներն՝ որք մեր հին լեզուին մէջ բաւականին բազմաթիւ էին, երթալով կը նուազին մեր այժմեան թէ գրական բարբառներուն եւ թէ գաւառաբարբառներուն մէջ: Իսկ Արարկիրի ներկայ բարբառին մէջ հազիւ մի քանի հատ կը գտնենք: Ահա ասիկ գտնուողներն՝

ԱՆ —. Բացասական շինող մասնիկ մը, որ յատուկ է հնդեւրոպական բոլոր հին եւ նորագոյն լեզուներուն, առանց բացառութեան. օր.

անի--- = ան + կուտ, առանց կուտի, անկորիլ.

անէրէ--- = ան + էրէս, երեսէ ինկած, անվարկ մարդ:

ԱՊ —. Նոյնպէս բացասական մասնիկ, նոյնպէս յատուկ հնդեւրոպական լեզուներուն. օր.

---ու = --- + ու, յիմար, անմիտ, ուշ չունեցող.

---աշխարհել = --- + աշխարհել, լալ:

2' —.	}	Գարձեալ բացասական մասնիկ. յատուկ իրանական լեզուներու ինչպէս՝ պահլաւերէն, պարսկերէն, քրդերէն, զազաւերէն. օր.
2Ի —.		

չ'--- = չ' + ունեւոր, աղքատ, չունեցող.

չէրէ՛ — չէ՛ + տես, բանի երես չտեսած մարդ:

ՅԸՆ = շէ՛ք — . մասնիկ մը որ նախկին նախդիր մը կը ներկայացընէ եւ գործակցութեան գաղափարը կ'արտայայտէ: Սա կը համադատասխանէ լատիներէն cum նախադաս մասնկան. օր.

չէ՛իւր = ընդ + կեր = cum + panis = ֆրանս. compagnon.

չէ՛իւն = ընդ + կող. համեմատէ իւն + բառին հետ.

չէ՛իւլ = ընդ + կող. համեմատէ լտ. incumbitus.

190. Կարելի է նաեւ իբր նախադաս մասնիկ համարել նախկին յ եւ շ նախդիրներն որոնք բարբառիս մէջ երեւան կու գան այլեւայլ բառերու վրայ. օր. յինքը, յիրեն, յու՛մ, յու՛ր, շինքը, եւն:

Բ. ՅԵՏԱԳԼԱՍ ՄԱՄԻՒՐՆԵՐ:

191. Յետադաս մասնիկներն շատ աւելի բազմաթիւ են բարբառիս մէջ: Երկու գլխաւոր մասերու կը բաժնենք յետադասներն՝ Բ-ը և Ն-ը իւր-իւր մասնիկներ:

1. Բուն հայկականք:

192. Բուն հայերէն յետադաս մասնիկներն, Արարկիրի բարբառին մէջ, իրենց յօրինած բառերու տեսակին համեմատ կը բաժնուին՝ Բ-ը և Ն-ը, Բ-ը և Ն-ը եւ Բ-ը յօրինող մասնիկներու:

ա. Գոյական շինողներ:

193. Գոյական անուններ յօրինող մասնիկներն են՝

— Ե՛նի. Նշնաձև հին մասնիկն է. ինչո՞ւրեքն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն. օր.

Թթիւնն,	տանձնն.
խնձորնն,	կանապնն.
մորմնն.	եւն.

— Ինչ. հին մասնիկն է շինողն, որ բարբառի մէջ մնացեր է: Թէ գոյականներու եւ թէ ածականներու համար կը գործածուի. ինչո՞ւրեքն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն. օր.

Գոյական անուններ.	}	աշնն.	պլտն.	Գոյական անուններ.	}	Բաթնն = Բաթէս.
		Թաթնն.	տոտն.			Գաննն = Գանն + իկ.
		Հանն.	փոտն.			Կարնն = Կարապետ.
		Հարսն.	բայն.			Մարտն = Մարտիրոս.
		մարն.	եւն:			Պետնն = Պետրոս.
		պաշն.				Սրբնն = Սրբուհի.
						Օֆնն = Օհաննէս:

Ազգական անուններ.	}	Պարսն.
		Յակոբն.
		Տաճն.
		Էնտն.

— ՆՈՅ. Նշնապէս հին մասնիկ մը, որ որքնն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն զո՞րքն. օր.

գողն.	հաւն.	մատն.	քէմիրն.
ասեղն.	գոռելն.	քարն.	եւն:

— ՈՐԹ. կամ ՕՐԹ. = օրդ. Նոյնպէս հինէն մնացած մասնիկ մը որ գործողը կը ցուցնէ. օր.

առաջն-ըն. ճամիր-ըն. փոխն-ըն.
էվն-ըն. միշն-ըն. եւն:

— ՈՅ. Նոյնպէս հինէն մնացած մասնիկ մը.
1. Կէշ ին ցոցնէ. 2. Գրքն ին ցոցնէ. օր.

դպրոց. } Գօտոց. քշոց. }
ծաղկոց. } Կէշ. } սղոց. փաթոց. } Գրքն:
վարժոց. } Խարտոց. եւն. }

— ՈՒ. Այս մասնիկս մնացորդ մըն է նախկին — աւ, — աւն իգական յօրինող մասնկան: Բարբառիս մէջ ալ, — էն-ն էն ցոցնէ. ցոցնէ ին ցոցնէ. օր.

Գշխոս = Գշխուհի.
Թարբոս = Թարգուհի.
Համեստոս = Համեստուհի.
Վարդոս = Վարդուհի. եւն, եւն:

— ՈՒԹԻՆ = — Թնն. Նոյնպէս հին մասնիկ մը, որ վերացնէ բոլոր ին ցոցնէ: Այս ելցուի նաեւ թրքերէնէ եկած բառերու վրայ. օր.

հայերէն. } Կժն-նն. }
 } սղ-նն. }
 } պղտիկ-նն. }
 } վեճ-նն, եւն. }
թուրքերէն. } Իկիտ-նն. }
 } Ղարիպ-նն. }
 } Ղանկին-նն. }
 } Ղօլայ-նն, եւն: }

— ՈՒԿ. Գարձեալ հին մասնիկ մը, որ բարբառիս ինչպէս եւ հնոյն մէջ նոյն-ն էն ցոցնէ. օր.

գըգալ--ի. շերեշ--ի. գառն--ի.
խենթ--ի. շերեփ--ի. եւն, եւն.
խեփ--ի. մանչ--ի.

աշխատ--ի. | այս երկու բառերն ալ այս
պուտ--ի. | մասնիկով եղած կը թուին:

— ՈՒՑ. Այս մասնիկս ալ թէպէտ նուազ
յաճատական, բայց նոյնպէս հինէն մնացած է
եւ որոշ--ի--ի--նէ իւր զոր--նէ. օր.

դեղն--ո. սեւ--ո:
ճերմկ--ո.

Իսկ հետեւեալ բառերն որքնոյն մասնիկով
յօրինուած են ժամանակ ցուցնող մակբայներ են:

հին--ո. պղտիկ--ո. շատ--ո (շատոնց)
վաղ--ո. հրմակ--ո. եւն:

— ՉԷՔ. Համար, վասն նշանակող գոյ-
ականներ կը յօրինէ. հին չէ--ո մասնկան համա-
պատասխան է. օր.

աւուրչիւ+. բերողչիւ+. կրողչիւ+.
կաղնտչիւ+. տանողչիւ+. եւն, եւն:

— ՊԱՆ. Օտար մասնիկ մը՝ յատուկ իրա-
նեան լեզուներու, որ վաղուց մտեր է մեր լե-
զուին մէջ, եւ որ բարբառիս մէջ երբեմն կը
գործածուի եւ որոշ--ի--ի--նէ իւր զոր--նէ. օր.

պախչադ--ն. չորեդ--ն. ձիադ--ն.
ջաղասդ--ն. դռնադ--ն. իշադ--ն, եւն, եւն:

— ՍՏԱՆ. Նոյնպէս իրանական մասնիկ մը
որ հին ժամանակներէ ի վեր մտած է մեր մէջ:
Երկու է-- տեղի--ն--նէր իւր յօրինէ. օր.

Հայաստան. Յաճաճաստան.
Տաճկաստան: Բուրախաստան, Եւն:

— ՅՈՒ. Բանի մը յարկն շարժելու ինչ ինչ շարժել. օր.

ապրիլ. հարսնացու. տապակացու.
անթիւ արիւն. զաւուրմացու. տէրտէրացու.
էլակացու. շապակացու. տիրացու. Եւն:

— ԻՈՐ. Մասնիկս մնացորդն է նախկին
— արդ յետագաս մասնկան. անշարժ ինչ
շարժել. օր.

բանար. ծոցար. չունեւէր. տնէր.
ժամար. ունեւէր. սըբար. Եւն:

— ՕՔ. Բարբառիս մէջ՝ բացարձակապէս
տիրող գործիական հոլովի մասնիկն է եւ անշարժ
ինչ ինչ շարժել. օր.

ղոջտ. քթտ.
յընկաճտ. բերնտ. Եւն.

194. Ղերոյիշեալ մասնիկներէն զատ՝
բարբառիս մէջ աստ անդ կը գտնուին նուազ
յաճախական մասնիկներ որոնք բարբառիս հա-
մար գիտնական բառերու համար կը գործա-
ծուին. օր.

— ԱԻՈՐ. Հին մասնիկ մը. անշարժ շարժ-
շարժել. օր.

թարար. ճըքնար.
կնքար. սըքար.
ձիար. սպասար. Եւն:

— Ի. Նոյնպէս հին. զորսն զնոսն եւ ինչ
 զնոսն զնոսն զնոսն. օր.

միշմիշէ.	աղէ.
յընկողէ.	լեղէ.
կառնաւ.	եւն:

— ԱՐԱՆ. Նոյնպէս հնագոյն օտար մաս-
 նիկ մը. տեղը զորսն զնոսն. օր. վարժարան. պա-
 հարան:

195. Կան նաեւ կարգ մը գոյականներ
 որոնք իրենց ծայրը մասնիկ մ'ունին թէպէտ,
 բայց բարբառիս համար անոնք մասնիկներ չեն,
 այն պատճառաւ որ միայն հին բառերու վրայ
 կը գտնուին. օր. զորսն, զնոսն զնոսն բառերու
 — զնոսն մասնիկը. հարան բառին — զնոսն մասնիկը.
 տեղէն բառին — են մասնիկը. հարան, հարան,
 ինչն բառերու — զնոսն մասնիկը եւ ակիրտէն,
 ձաքտէն բառերու — տէն մասնիկը (— զնոսն եւ
 — տէն ի մասին տես թիւ 225 եւ 227, 228):

Բ. Ածական շինողներ:

196. Ածական շինող մասնիկները հե-
 տեւեալներն են Արարկիրի բարբառին մէջ:

— ԵՆԲ կամ ԷՆԲ. Նախկին — Էնն
 մասնիկի ձայնական մէկ փոփոխութիւնը: Ան-
 զնոսն զնոսն զնոսն զնոսն զնոսն զնոսն զնոսն
 զնոսն. օր.

թորոսէն.	տէրտէրէն.
Մարկոսէն.	եւն:

— ԵՂԷՆ. Հնագոյն մասնիկ մը. զնոսն զնոսն
 զնոսն. օր.

խմորեղէն. մսեղէն. օսկեղէն.
 հացեղէն. ջրեղէն. եւն:

— Է. Նախկին — էոյ մասնկան մնացորդն է: Բացառական հոլով մ'է եւ է՛նչ նի՛նի քի՛նի լի՛նի լի՛նի լի՛նի. օր.

արծաթէ. թա՞նաքա՞ծէ.
 օսկիէ. փաթէ, եւն:

— Ե՛րէ՛ն. Լէ՛շ--նէ ի--ժ Բ--բ--բ--բ լի՛նի լի՛նի լի՛նի. օր.
 հայերէն. տաժկերէն. քրտերէն. զազաերէն. եւն:

— Ի՛կ. Նախկին ն--նից--ցիչ մասնիկն, որ նոյնպէս գոյականներու համար կը գործածուի. կը յօրինէ նաեւ մակբայներ. օր.

անուշիկ. մօտիկ. հոսիկ.
 թթուիչողիկ. վայվերիկ. հոնիկ.
 կլորիկ. ճռիկ. հոտիկ:
 մանարտիկ. եւն.

— Լ՛իկ. Մասնիկս նախորդ — էի նուազականին մէկ ուրիշ ձեւն է նոյնպէս ն--նից--ցիչ յօրէն--ն. օր.

թխիկ. կնաիկ. պնտիկ.
 լիսիկ. պզտիկ. սեւուիկ:

— Ն՛ՈՑ. Պէ՛տի--նի--նի--նի եւ +ն--ի--նի--նի կը ցուցնէ. օր.

արժանոց. հինկոց. հօխանոց.
 սղոց. տասնոց. լիւրոց (մէկ լիւր =
 վարոց. քսանոց. 6 հօխա).
 վերոց, եւն. հարիւրոց. եւն:

— Ո՛րք կամ Օ՛րք. Նոյն յատկութիւնն ունի ինչպէս — էն+. — շէննեներու համար կը գործածուի. օր.

գալնն+. ղազիկնն+.
պակնն+. եւն:

— ՈՍ. Նոյնպէս նախկին մասնիկ մը. — նէնցւը ինչո՞քն. օր.

աղտոտ. խլոտ. ծրտոտ.
բորոտ. մտոտ. օշտոտ.
ըսպոտ. փշոտ. եւն:
եղոտ. քաքոտ.

— ՈՒԿ. Կը համապատասխանէ — քոք մասնկան եւ նոյննէնէնէն ինչ յօրնէն. օր.

գողտտն. կամացոն. պաղոն. տաքոն.
աղէկոն. կարմրոն. գիրոն. փախոն.
թեթեւոն. ճերմկոն. շէհտոն. եւն:
լղրճոն. սեւոն.

— ՎԱԲ. Նոյն նշանակութիւնն ունի ինչպէս — երէն. լեւննէրոն հո՞րք կը գործածուի. օր.

Հայեւն. տաժկեւն. թրքեւն. եւն:

— ՎԱԲԻ. Կը ցուցնէ նոյննէնն. օր.

մարգաւն. իշաւն:

— ՅԻ. Գարձեալ հնագոյն մասնիկ մը որ տեղը, տեղը, հոյրեմնէն կը ցուցնէ. օր.

Յարափկերոն. Հալպըն. գեղաոն.
Խարփէթոն. սըվաստոն. քաղքըն.
Յակնոն. եւն: լա՛ռնցի. եւն:

— Օ.Ք. Բարբառիս գործիականի մասնիկն է եւ —նէյց—ը ի ը ց—ցնէ. օր.

խելէ+. առէ+.
նամուսէ+. փառէ+. եւն:

197. Աւելի նուազ կը գործածուին հետեւեալները. որոցմէ —նչի եւ —հնի ծագումը մութ է իսկ մնացեալներն գիտական բառեր կը յօրինեն.

— Ա՛նի. շին մասնիկ մ'է. —նէյց—ը ի ը ց—ցնէ. օր.

լեզու—նի. պիտու—նի.
պիտ—նի. անու—նի:

— ԱՇ. Մասնական ծագումը մութ է. —ծ—ի—ննէր— —տիճ—ն ի ը թէթէ—ցնէ. օր.

թթու՝ թթու—չ.
մատաղ՝ մատղ—չ:

— Եկ. Նշյնը եւ գոյականներու համար. —ն—ը—ի—ն զոր ի ը ի—տ—յ. օր. նորի:

— ԿԱԿ կամ ԿԷԿ Այս մասնական ծագումն ալ մութ է. —ծ—ի—ննէր— —տիճ—ն զի ի ը Կ—ի—եցնէ. օր.

վեզի—ի. ամուրիի. խոշորիի.
հաստըիի. բացրիի. ծանտրիի. եւն:

— ԿԱՆ. Նախկին —ի—ն մասնիկէն մնացած. քործ—ը ի ը նի—նիէ եւ վերաբերութիւնը կը ցուցնէ. օր.

ծծի—ն.	աշխարհի—ն	} նորագոյն բառեր:
գողասի—ն.	քաղաքի—ն	
լալի—ն.	հայկաի—ն	

Գ. Բայանուն շինողներ.

198. Մասնիկները բայերու արմատին վրայ աւելնալով բայանուններ կը յօրինեն: Բայց այդ բայանուններէն ոմանք փոփոխ են եւ ոմանք ոչ-փոփոխ: Հետեւինք ուրեմն այս ստորաբաժանման եւ առաջ բերենք այս կարգի մասնիկներն ալ:

1. Գոյական բայանուններ.

199. Գոյական բայանուններու մասնիկներն են՝

— Ի. 2. Հնագոյն մասնիկ մը. փոփոխ են ինչ ցոփոխ օր.

բռնիչ, բռնել բայէն.

թարթիչ, թարթել, կայ նաեւ թարթիչ.

խնկիչ, խնկել բայէն.

խնկածխիչ, խնկածխել բայէն.

ձաղկիչ, ձաղկել բայէն.

մանիչ (փխ. մանիչի)՝ մանել բայէն.

սրփիչ, սրբել բայէն.

քերիչ, քերել բայէն. եւն:

— Ի. Բ. Մասնիկս փոփոխ են ինչ ցոփոխ եւ բայերու վրայ կ'աւելցուի. օր.

ըսելիչ. ծախելիչ. տալիչ.

էրբելիչ. շինելիչ. ուտելիչ.

խմելիչ. առնալիչ. եւն:

— ՈՂ. կամ — ՕՂ. Գոյնպէս Տին մասնիկ մը. փոփոխ են ինչ ցոփոխ օր.

խմել, տեսնել, ուտել, պարնել, կալալ, ճալ, եւն:

— ՈՅ. Հնագոյն մասնիկ մը դարձեալ.
Էլ-ձե ինչ ցոյցն է. օր.

դրձոց՝ թրձել բայէն. ջարթոց՝ ջարդել
բայէն. տապկոց՝ տապկել բայէն:

— ՈՒՆՍՔ կամ — ՈՒՆՍՔ. Նախկին
— անց+ ձեւին ձայնական փոփոխութիւնն է.
Գրձե ինչ ցոյցն է. օր.

բանանց՝ բանիլ բայէն.

ըսանց՝ ըսել բայէն.

հայանց՝ հայիլ բայէն.

իշանց՝ իշնալ բայէն (իջնել).

խօսանց՝ խօսիլ բայէն.

ուռէսք՝ ուռիլ բայէն. եւն:

— ՈՒՄ. Կը ներկայացնէ նախկին — ան
եւ — ան մասնիկներն. Գրձե ինչ ցոյցն է.
Գրձե ինչ ցոյցն է. օր.

գոռանց. խնտանց.

գոչանց. խխանց՝ խխմիլ բայէն.

դադրանց. հատնանց. եւն:

— ՈՒՍՏ. Նոյնպէս հին մասնիկ մը. Գրձե
ձեւն է. ցոյցն է. օր.

ապրանց. կապանց.

գալանց. հագանց. եւն:

— ՈՒՔ. Բարբառիս մէջ խիստ գործա-
ծական մասնիկ մը. Գրձե ինչ ցոյցն է. օր.

մարմրանց. էվլցանց. թափանց. կթանց.

մոմտանց. փսխանց. փշանց. քեղանց.

մոմնանց. փսփսանց. տաշանց. եւն.

սկրթանց. ծամանց. քմանց.

— ՈՒՆՔ. աւերորդ — ն տառով միեւնոյն նշանակութիւնն ունի քան նախորդը՝ — +. օր.

փսխ—ն+. քմ—ն+. փշ—ն+.
մաշ—ն+. տաշ—ն+. էվլց—ն+. եւն :

— ՏՈՒՔ. գործին — արհիւնն էստ քն էստ — մասնիկս. շատ գործածական է (Տես Սաստկական բայեր). օր.

աւրլր—+. կոտրր—+. ճանկոտ—+.
կազկլր—+. տապկլր—+. ծեզկլր—+.
սրբրլր—+. պահվլր—+. ծեզվլր—+.
կեզվլր—+. քերվլր—+. կարկլր—+.
ժողվլր—+. գերգշր—+. ժողվլր—+.
կեռվլր—+. էրբժկլր—+. եւն, եւն :

2. Ածական Բայանուններ:

200. Ածական բայանուններու մասնիկներն են՝

— Ա՛Ծ. Մասնիկս որ առանց բացառութեան ամէն բայի վրայ կրնայ դրուիլ, է՛ն-իւ իւ ջո-ջնէ. օր.

աշխ—ձ. հոտ—ձ. տարտղն—ձ.
թլք—ձ. սվք—ձ. օշլտտ—ձ, եւն :
կնտ—ձ. վաթ—ձ.

— Ա՛Ն. Այս մասնիկը թէ՛ այս ձեւով կը գտնուի բարբառիս մէջ եւ թէ՛ — + յոգնակերտով, այսինքն — ն + ձեւով. է՛րձոլ իւ ջո-ջնէ. օր.

վազան. թօթան. խափան ++.
 հազան. տղտան. պատան ++.
 խաղան (աւե- քաքլան (աւեխորդ կղպան ++.
 լորդ ւ). — ւ մը) եւն. եւն:

— ԿՈՏ. Մասնիկ մը որ նախկին — որ
 մասնիկը կը յիշեցնէ. ունեցողը կը ցուցընէ. օր.

ամչի՞որ. պարծենի՞որ. վախի՞որ:

— ՈՒԿ. Մասնիկս որ բաւական գոր-
 ծածական է բարբառիս մէջ զորքն ինչ
 յորքն է. օր.

բանո՞ւ. եղկո՞ւ. նստո՞ւ.
 թափո՞ւ. կայնո՞ւ. պառկո՞ւ.
 եղո՞ւ. մոռցո՞ւ. փախո՞ւ. եւն:

— ՈՒՆ. Նախկին մասնիկ մը. զորքն ինչ
 յորքն է. օր.

վազո՞ւ. փլչո՞ւ. լեցո՞ւ.
 փալփլո՞ւ. նաշխո՞ւ. լեքցո՞ւ.
 կիչո՞ւ. փակչո՞ւ. դիմասկո՞ւ. եւն:

201. Բարբառիս մէջ կը գտնուի նաեւ
 զորքն ինչ բառին մէջ — ունի մասնիկը. բայց միայն
 այդ բառը կայ՝ այդ մասնիկով:

Դ. Բայեր շինող մասնիկներ:

202. Բայեր յօրինող մասնիկներու մա-
 սին կարճ պիտի խօսինք, որովհետեւ բայերու
 գլխին մէջ, պէտք եղածին պէս պիտի ներկայ-
 ացընենք բայերու վերջաւորութիւններն եւ ա-
 նոնց կատարած դերն:

203. Այստեղ առաջ կը բերենք պարզ բառերէ կազմուած բայերն՝

— Եւ. ներգործական եւ չէզոք բայեր կը յօրինէ. օր.

գործ + Էլ.	ծեծ + Էլ.
բան + Էլ.	պար(ա)պ + Էլ.
քար + Էլ.	եւն:

(Տեսնել թիւ 385):

— Իւ. կրաւորական բայերու վրայ կը գրուի. օր.

խօսք, խօս + Էլ.	կարմիր, կարմր + Էլ.
նիստ, նստ + Էլ.	դեղին, դեղն + Էլ.
քալ, քալ + Էլ.	ճերմակ, ճերմկ + Իլ, եւն:

(Տես նաեւ թիւ 390):

— Եւ. ներգործական եւ չէզոք բայերու համար կը գործածուի. օր.

հաղ + Էլ.	խաղ + Էլ.
յոս՝ յուս + Էլ.	եւն:

(Տես եւ թիւ 394):

— ՆԱԼ. նոյնպէս ներգործական եւ չէզոք բայերու համար. օր.

գող + Էլ.	ամուր + Էլ.
վախ + Էլ.	աղէկ + Էլ.
պզտիկ + Էլ.	վեզ + Էլ. եւն:

(Տես նաեւ թիւ 398):

— ՅԸՆԵԼ. Անցողական բայեր յօրինելու կը ծառայէ. օր.

չէն + յընէլ. աղէկ + յընէլ.
 շէհէտ + յընէլ. հասար + յընէլ.
 գէշ + յընէլ. վենծ + յընէլ. Եւն.

(Տես Եւ թիւ 402):

— ՎԼՏԵԼ. Փոխադարձական բայեր շի-
 — ՎԼՏԻԼ. նելու համար կը գործա-
 — ՎԼՏԱԼ. ծուին. օր.

ձեղ + իւրէլ. պօռ + իւրէլ.
 կռ + իւրէլ. Եւն:

— ՏԵԼ. Սաստկական բայեր կը յօ-
 — ՎՌՏԵԼ. րինեն. օր:
 — ՎՌՏԱԼ:

փսօր + րէլ. հաղ + իւրէլ.
 կօսր + րէլ. ծռ + իւրէլ.
 պատռ + րէլ. Եւն:

(Տես նաեւ 423 — 431, 433, թիւերն):

2. Օտարամուտ Մասնիկներ:

204. Օտար լեզուներէ բարբառիս մէջ մտած մասնիկներն որոնք ընդհանրապէս օտար բառերու վրայ կը դրուին, աւելի ընդարձակօրէն պիտի տեսնենք գործիս Գ. Մ-ին մէջ. ուստի այստեղ առաջ կը բերենք միայն թիւք. — Ինճի, *indji* մասնիկն որ բարբառիս մէջ արմատացած է հայերէն բառերու վրայ ալ կը դրուի. Գասական թուականներ կազմելու համար (տես Եւ թիւ 269). օր. չորս-ինճի, վեց-ինճի, Եւն:

205. Հարկաւոր է նոյնպէս յիշել — ճի, *dji* մասնիկը որ բաղկացած է թք. *جى*, ճի, *dji*

եւ հայերէն = --նիւ = --նիւն մասնիկներէն:
 Թրք. — նի մասնիկը կը ցուցնէ արհեստը, զբաղ-
 մունքը. աքմա + ն(ի) + --նիւ. Ղայֆա + ն(ի)
 + --նիւ. եւն:

§ V. Ինչպէս լինի Բարեւը:

206. Արաբկիրի բարբառին մէջ բոլոր
 բաղադրեալ բառերն — համեմատաբար քիչ
 — միայն երկու տարրներէ բաղկացած են,
 այսինքն երկու բառերէ: Չարմանալի պիտի
 լինէր եթէ երկուքէն աւելի բառերով յօրի-
 նուած բարդ բառերու հանդիպէինք, որով-
 հետեւ ժողովուրդն մասնաւոր հակում մը ունի
 ամէն բան պարզագոյն վիճակի մը վերածելու,
 ուստի երեք տարրներէ բաղադրուած թիւն մը իրեն
 բոլորովին խորթ եւ անտանելի պիտի լինէր:

207. Երեք տեսակ բաղադրութեանց կը
 հանդիպինք բարբառիս մէջ՝ երկու գոյական
 իրարու հետ միացած, գոյական մ'ածականի մը
 հետ, եւ գոյական մը բայի հետ: Տեսնենք
 ասոնց բաղադրութեան կերպը:

Ա. ԵՐԿՈՒ ԳՈՅԱԿԱՆ ԻՐԱՐՈՒ ՀԵՏ:

208. Երբ երկու գոյականներ իրարու
 հետ կը միանան բաղադրեալ բառ մը յօրի-
 նելու, կամ երկու բառերն իրարու քով կը
 դրուին առանց մէկը միւսին վրայ առաւելու-
 թիւն մ'ունենալու եւ կամ մէկը միւսին հետ
 յարաբերութիւն մը կ'ունենայ:

1. Երկու բառերն իրարու քով դրուած:

209. Այս կարգի բարդ բառերու մէջ երկու բառերն, իբր երկու օտարականներ իրարու քով կը դրուին, առանց ո եւ է կապի եւ առանց իրարու վրայ ազդեցութիւն մը ունենալու. օր.

հ-դիկնիւմ--ը == հ-դիկնի եւ մ--ը, տեսակ մը կերակուր հաւկթով եւ ջրով.

խ-էրկնի == խ-ը եւ էրկնի, պնակը կրակէն զատելու գործիք մը.

ճ-դիւր == ճ-ը եւ դիւր, դազաղ կրելու փայտ.

ճ-ճ-ը կիկի == ճ-ճ եւ կիկի, խրտապիլակ.

լ-լ-իւրիւ == լ-լ եւ իւրիւ, ծիածան եւն:

210. Սոյն կարգին պատկանող, կան ուրիշ բառեր սակայն, որոնք -- շաղկապով կը միանան. օր.

ա-ա-ա-ա-ը == առ-ա-ա-աուր, -հ-դ-ը == ահ-դ-ող, ի-ի-ի-ի-ը == թուք-ի-ի-ի-ուր, ք-ք-ք-ք-ը == տակն-ք-ք-ք-ա, զ-զ-զ-զ-ը == ջարթ-զ-զ-զ-ութ, զ-զ-զ-զ-ը == ջարթ-զ-զ-զ-փշոր եւն:

2. Երկու յարաբերական բառեր:

211. Երբ երկու գոյական իրարու քով կը դրուին եւ իրենց մէջ ո եւ է յարաբերութիւն կայ, այս պարագային կամ երկու բառերն պարզապէս իրարու քով կը դրուին եւ կամ երկուքէն մին կը հոլովուի բարդութեան ժամանակ:

ա. Պարզ միութիւն:

212. Պարզ միութեան մէջ յարաբերող տարրը միշտ յետադաս կը լինի. օր.

— Երբ $\frac{1}{2}$ = աներջ ձագ, երբ $\frac{1}{3}$ = երիցու կին, Գրեթէ $\frac{1}{4}$ = դողու աղբիւր, երբ $\frac{1}{5}$ = երկրի մայր? Երբ $\frac{1}{6}$ = հաւու կիթ, $\frac{1}{7}$ = կաթի եղբայր, $\frac{1}{8}$ = կաթի աղբիւր, $\frac{1}{9}$ = հարսի եղբայր, $\frac{1}{10}$ = հողի լաթ, $\frac{1}{11}$ = մահուան տուն, $\frac{1}{12}$ = շքուհի հող, $\frac{1}{13}$ = սխտորի կուժ, $\frac{1}{14}$ = սխտորի ջուր եւն:

բ. Երկուքէն մին հոլոված:

213. Եւս ձեւիս մէջ վերաբերողն անփոփոխ մնալով, ընդունողը կամ յասկացուցիչը սեռական հոլով կ'առնէ. օր.

Երբ $\frac{1}{2}$ (էշ, իշու), $\frac{1}{3}$ (շուն, շան), $\frac{1}{4}$ (մուկ, մկան), $\frac{1}{5}$ (մեղր, մեղրի), $\frac{1}{6}$ (վիճակ, վժկի), $\frac{1}{7}$ (օձ, օձու), եւն:

Բ. ԵՆԵԿԵՆԸ ԳՈՅԵԿԵՆԻ ՀԵՏ:

214. Երբ գոյական մը եւ ածական մը իրարու հետ կը միանան բարդ բառ մը յօրինելու, ածականը միշտ առաջ կ'անցնի եւ երկուքը միասին — անցողը նշանակող բառեր կը յօրինեն. օր.

Երբ $\frac{1}{2}$ թորախտաւոր, Երբ $\frac{1}{3}$ անուշադիր, Երբ $\frac{1}{4}$ գլուխը բաց, Երբ $\frac{1}{5}$ հաստ միս, Երբ $\frac{1}{6}$ թթու, Երբ $\frac{1}{7}$ թթուուսկ, $\frac{1}{8}$

աչքըծակ, բան շտեսած, շ-ի-տ-ի-շ՝ կարի տեսակ մը, հ-ի-տ-ի-շ հաւու կուրուժիւն, -ի-տ-ի-տ-ի-շ՝ պղպեղ, -ի-տ-ի-տ՝ երեսը սեւ, ամօթալից, -ի-տ-ի-տ-ի-տ՝ սեւաչօք, եւն:

215. Կան ուրիշ բարդ բառեր որոց մէջ ածական եւ գոյական պարզապէս իրարու քով գրուելով հասարակ գոյականներ կը կազմեն. օր.

արդար-եղ = արդար + եղ, լի-շ-տ = մեծ + պահք, մ-ի-տ-ի-տ = մութ + լոյս, շ-ի-տ-ի-տ = շար + Յուլիանոս, եւն:

Գ. ԳՈՅԸԿԸՆԸ ԲԸՅԻ ՀԵՏ:

216. Երբ գոյական մը եւ բայի արմատ մը իրարու հետ կը միանան բարդ բառ մը յօրինելու համար, բայը՝ գոյականէն կամ առաջ կ'անցնի եւ կամ անոր յետագաս կը լինի. բայց երկու պարագայներու մէջ ալ միշտ -ն-ի-շ-տ կամ -ի-շ-տ կը ցուցնեն:

1. Բայը գոյականէն առաջ:

217. Այս կարգի բառեր են՝

բ-ի-տ-ի-տ = բացած աչք, բ-ի-տ-ի-տ = բացած գլուխ, լ-ի-տ-ի-տ = լողելու փայտ, լ-ի-տ-ի-տ = լողելու քար, ի-տ-ի-տ-ի-տ = խնդացող երես, ի-տ-ի-տ-ի-տ = կենալու տուն, ճ-ի-տ-ի-տ = ճղած կտոր եղած եւն:

2. Բայը գոյականէն յետագաս:

218. Սոյն ձեւին պատկանող բառերն են՝

արեան-ի-տ = արեան մէջ թաթախուած, արեան-ի-տ = արիւնով լուացուած, -ի-տ-ի-տ =

աչքը կապած, քնիւլ = բոյնի տեղը բանող
 ձու, քոռիւլ = գօտի ի ծալուածքը, քնիւլ
 (ածական եւ բայ) = կէս եփած, քնիւլ =
 կուրծքը բանող, քնիւլ = հաւու մի ոսկրը
 զոր քաշելով կը կտորեն ՊԱՍ բանելու համար
 (parier). քնիւլ = ջուր փշացնող՝ նետող
 սրսկող գործիք մը, քնիւլ = քաֆն կրող,
 քնիւլ = շարուած ոսկրներն ողնաշարի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Անուն

§ I. Յօդակներու մասնակիներ:

219. Ինչպէս արգի հայերէնի գրեթէ
 բոլոր բարբառները՝ Արարկիրի գաւառաբար-
 բառն ալ, եղակի բառ մը յոգնականացնելու
 համար, ընդհանրապէս կը գործածէ -էր կամ
 -նէր մասնիկները, որոնց առաջինը՝ միաձանկ
 բառերու իսկ երկրորդը՝ բազմաձանկերու հա-
 մար կը գործածուի. օր. թի, թի + էր. շուն,
 շուն + էր. տուն, տուն + էր. եւն, յընկաճ
 (ականջ), յընկաճ + նէր, կալաճի, (խօսակցու-
 թիւն), կալաճի + նէր, հեղսրմացորէն (եգիպ-
 տացորեն), հեղսրմացորէն + նէր, եւն:

220. Բարբառիս մէջ դարձեալ -նէր
 յոգնակերտ մասնիկը կը ստանան, հայերէնի
 այն բառերը որոնք թէպէտ միաձանկ են եւ իբր
 այդ ընդունուած, բայց բառավերջին բաղա-
 ձայնի խումբ մը ունենալով, իսկապէս մէկ ու
 կէս վանկէ բաղկացած են եւ այդ կէս վանկին

մէջ զօրութեամբ զգացուած ձայնաւոր մ'ու-
նին. օր. արդի հայ. յե-+ եւ հին հայ. յե-ն
(կարդա՛ յե-յ՛+ եւ ձե՛ոյ՞ն) Արար. բարբառով՝
յ-օ-+, յգ. ձա՞ո +նէր փխ. ձա՞ոք +եր ի. հարս,
հարսն (նա՛ւրջ՞ եւ նա՛ւրջ՞ն) հարս +նէր. ծառ,
ծառն (ծա՛ոյ՞ն) ծառ +նէր. եւն:

221. Ուրեմն հին հայերէնի բոլոր՝ ք-
ւ-յ-ն ՚ը +ն վերջաւորով միավանկ բառերը
— որոնք այդ ոնգականը կորցրեր են արդի
հայերէնի մէջ — բարբառիս մէջ — նէր յոգ-
նակերտը կը ստանան:

Թէ -էր եւ թէ -նէր կը հոլովուին հետեւ-
եալ կերպով՝

ուղ. հայց. -էր կամ -նէր, սեռ. տրկ.
-էր- կամ -նէր-, բացառ. -էրէ կամ -նէրէ,
գործ. -էրս+ կամ -նէրս+:

222. Աւերոյիշեալ ընդհանրական ձեւին
մէկ ուրիշ զանազանութիւնն է, բարբառիս մէջ
գործածուած -ձե՛նէր յոգնակերտ մասնիկը, որ
կը գործածուի գլխաւորաբար, մարմնոյ զոյգ-
անդամներուն համար եւ որ կը հոլովուի -էր
կամ -նէր ի նման. այսպէս՝

Ուղ. հայց. -ձե՛նէր, սեռ. տր. -ձե՛նէր-,
բաց. -ձե՛նէրէ, գործ. -ձե՛նէրս+:

223. -եր եւ -նէր բարբառիս մէջ մնա-
ցած են Ժ.—ԺԱ. դարերու -ու, եւ -ոյ հոլո-
վակերտներէն: Գալով -ձե՛նէր ձեւին, որ կը
ներկայացընէ -ու +նէր = -ի +նէր = ձ
(= ու) +նէր, կը գտնուէր նոյնպէս միջին դա-

րերու հայերէնի մէջ - - է ձեւով միայն, որուն վրայ, բարբառիս մէջ՝ աւելցուեր է -նէր յոգնակերան ալ:

224. Ազգականութեան վերաբերող բաները բողբոջին տարբեր մասնիկ մ'ունին յոգնակիի համար. որ է - րէ+. ինչպէս՝ աղբր-րէ+, կնկ + րէ+, եւն:

225. Ուրիշներ՝ ընդհակառակը՝ ինչպէս եւ մարմնոյ անդամները - ձլրրէ+ մասնիկը կ'առնուն. օր. քր + ձլրրէ+, տիր + ձլրրէ+, մատ + ձլրրէ+, ձեռ + ձլրրէ+:

Թէ - րէ+ եւ թէ - ձլրրէ+ կը հոլովուին հետեւեալ կերպով՝

Ուղ. հայց. - րէ+ կամ - ձլրրէ+, սեռ. տր. - րր կամ - ձլրր, բաց. - րրէ կամ - ձլրրէ, գործ. - րրէ+ կամ րրէ+ կամ ձլրրէ+:

226. Թէ - րէ+ եւ թէ - ձլրրէ+ հին հայերէնէ մնացած են, - րէ+ հին հայերէնի - րէ մասնիկն է (ինչպէս մանուկ, մանկրէ) որուն վրայ աւելցեր է -+ յոգնակերան ալ: Իսկ - ձլրրէ+ ի (= ուր + տիր) ձլր (= ուր) մասնիկը՝ արդէն ըսուեցաւ թէ միջնադարեան է, ուր միշտ կը գործածէին զ. օրինակ՝ քուրձլրրէ ձեւը:

Իբրեւ ծագում հաւանական կը թուի թէ - րէ+ ինչպէս եւ - ձլրրէ+ առջ եկած է նախկին յաճախական - ր մասնիկէն. ինչպէս՝ ծակ, ծակ + ր, ոսկր, ոսկր + ր, փոր, փոր + ր, եւն. որուն վրայ յետոյ աւելցեր է -ն տառը՝ իբր ուրիշ մասնիկ մը, ինչպէս՝ փոր + ր + ն:

ծակ + ար + ի, եւն. եւ վերջապէս - + ընդհան-
րական յոգնակերտ տառը կամ մասնիկը աւել-
ցեր է — ինչպէս ուրիշ շատ պարագաներու
մէջ — այդ արդէն յոգնակի ձեւին վրայ:

227. Մի քանի բառերու մէջ իբր յոգ-
նակերտ մասնիկ ընդունուած է - - - - - ն + մաս-
նիկը. ինչպէս՝ տեղ, տեղ + - - - - - ն +, կտոր, կտոր
+ - - - - - ն +, եւն. եւ կը հոլովուի՝

Ուշ. հայց. եղ. - - - - - ն +, Յոգ. - - - - - ն + ներ,
տեո. տր. եղ. - - - - - ն + ն, Յոգ. - - - - - ն + ներ - - -
բաց. եղ. - - - - - ն + ն, Յոգ. - - - - - ն + ներէ, գործ.
եղ. - - - - - ն + ց +, Յոգ. - - - - - ն + ներց +:

228. Այս յոգնակերտիս եղակին եռաս-
տիճանեան իսկ յոգնակին չորս աստիճանով
յոգնակի մը կը ներկայացնէ: Յիրաւի լուծելով
հետեւեալ տարրները երեւան կուգան. - - - - - ն +
= - - - - - ի + - - - - - ն + +. իսկ - - - - - ն + ներ = - ուի + - ն
+ + + ներ: Այս տարրներէն - - - - - ի, - ներ եւ - +
արդէն ծանօթ են իսկ - - - - - ն յոգնակերտն որ
իրանական ժառանգութիւն մ'է արդէն շատ
վաղուց մտած էր մեր լեզուին մէջ. ինչպէս՝ իշ
+ - - - - - ն = էշեր, ձի + - - - - - ն = ձիեր եւն:

Յոգնակերտներու այս հասուածը վեր-
ջացրնելէ առաջ ըսինք որ հին լեզուի սովորա-
կան յոգնակերտ - + տառը երբեմն կը պա-
տահի Արարկիրի բարբառին մէջ, մանաւանդ
- - - - - եւ - ի վերջաւորող բառերու մէջ. օր. տղա,
տղա +, գեղացի, գեղացի +, եւն:

Այս ալ կը հոլովուի՝ - ր, - րէ, - րց +:

§ II. Հուլիներ:

229. Արարկիրի բարբառին մէջ երեք տեսակ հոլովական խումբ կ'որոշենք. Կ-ն-ն-ն-ն՝ անոնք որ ո՛ր եւ է կանոնի մը տակ կը հոլովին. Ա-ն-ն-ն՝ անոնք որ այդ կանոններէն կը շեղին եւ վերջապէս Պ-ր-ն-ն-ն՝ անոնք, որոնք մի քանի տեսակ հոլովման ենթակայ են:

Ա. ԿԱՆՈՆԱՅԻՆ ՀՈԼՈՎՆԵՐ:

230. Բարբառիս կանոնաւոր հոլովները կարելի է վերածել հնգի, որոց ամէնէն գործածականը՝ որ կոչուած է բացարձակապէս տիրելու -ի հոլովն է. եւ այս պատճառաւ առաջին տեղը կը տրուի անոր ներկայ ուսումնասիրութեանս մէջ:

Առաջին հոլով:

231. Առաջին հոլովին ձեւերն են՝¹

Ուղ. հայց. —, սեռ. տր. -ի, բաց. -է, գործ. -օք:

232. Այս հոլովման ձեւով կը հոլովուին՝
- . Պ-ր-ն-ն, զ-ր-ն, զ-ր-ն-ն եւ Բ-ն-ն-ն-ն անունները օր.

Թու.թ, -ի, է, օք. խալոզ, -ի, է, օք. խնծոր, -ի, է, օք. նուշ, -ի, է, օք. նուռ, -ի,

¹ Բոզնակերտ -իք. -նիք ի հոլովման ձեւը վերջ նշանակած լինելով, այստեղ՝ եւ միւս շորս հոլովներու համար եւս չենք կրկնէր, որովհետեւ հնգին համար ալ միեւնոյնն է:

է, օք. սալվոր, -ի, է, օք. տանծ, -ի, է, օք. եւն:
 — Բարտի, -ի, է, օք. մէշա՞, -ի, է, օք. ուռի,
 -ի, է, օք. փշատի, -ի, է, օք. եւն: — Ծաղիկ,
 -ի, է, օք. կակաշուկ, -ի, է, օք. մա՞նիշա՞կ, -ի,
 է, օք. պտուկկոյ՛ող, -ի (ձիւնծաղիկ). վարդ,
 -ի, է, օք, եւն:

բ. Ամանի անուններ. ինչպէս՝

աման, -ի, է, օք. բողոլ, -ի, է, օք. թա՞ն-
 ճիրա՞, -ի, է, օք. կարաս, -ի, է, օք. կուժ, -ի,
 է, օք. շերեփ, -ի, է, օք. ձագառ, -ի, է, օք.
 սախ, ի, է, օք, եւն:

գ. Մարմնոյ անդամներու անուններ՝

աշք, ի, է, օք. արին, ի, է, օք. բերան.
 ի, է, օք. գլօխ, ի, է, օք. կոնակ, ի, է, օք,
 ձա՞ռք, ի, է, օք. քիթ, ի, է, օք. օտք, ի, է,
 օք, եւն:

233. Աւրեմն այս հոլովման տակ կ'երթան հին հայերէնի ձեւերէն՝ մեծագոյն մասը, ինչպէս՝

-է, վարդ-ի. --, գլխ-ոյ, կժ-ոյ. -էն,
 ար-եան. --, ձեռ-աց, աչ-աց. -է, ոտ-ից:

Երկրորդ հոլով:

234. Առաջին հոլովէն յետոյ ամէնէն շատ գործածուածն է հետեւեալը, որուն ձեւերն են՝

Աղ. հայց. —, սեռ. տր. --, բացառ.
 -է, գործ. -ե+.

235. Այս հոլովման տակ կ'երթան՝

ւ. -ի վերջաւորող բառերը, ինչպէս՝

ագի, ու, է, օք. անթարի, ու, է, օք.
բարտի, ու, է, օք. գինի, ու, է, օք. գօտի, ու,
է, օք. գօթի, ու, է, օք. թօթի, ու, է, օք.
ղատի, ու, է, օք. քինի, ու, է, օք. օսկի, ու, է,
օք եւն:

է. Տեղ նշանակող - չի մասնկով վերջա-
ցող բոլոր բառերն՝

գեղացի, ու, է, օք. տեղացի, ու, է, օք.
քաղքրցի, ու, է, օք. խարտիթցի, ու, է, օք.
Հալպցի, ու, է, օք. Մարցի, ցու, է, օք. Մալա-
թիացի, ու, է, օք. Յամպոցի, ու, է, օք.
Մշեցի, ու, է, օք. Շէփկցի, ու, է, օք. Սէփսացի,
ու, է, օք, եւն:

զ. Տեղի կամ քաղաքի անուններէն շատերը՝

խարտիթ, ու, է, օք. Հալպ, ու, է, օք.
Մուշ, ու, է, օք. Մար, ու, է, օք. Մալաթիա, ու,
է, օք. Յամպոկան, ու, է, օք. Շէփիկ, ու, է,
օք. Սէփսա, ու, է, օք եւն:

դ. Հայերէնի --, վերջաւորող բառերը՝

Հայ, ու, է, օք. Ճամիայ, ու, է, օք. տղայ,
ու, է, օք. փեսայ, ու, է, օք եւն:

ե. Միավանկ բառերէն շատերը եւ մա-
նաւանդ անոնք որ երկու բաղաձայնի մէջ --
կամ -- ձայնաւորներն ունին օր.

դար, ու, է, օք. դօռ, ու, է, օք. ժամ, ու,
է, օք. ծով, ու, է, օք. կով, ու, է, օք. հով,
ու, է, օք. հօր, ու, է, օք. հաւ, ու, է, օք.
մարդ, ու, է, օք. ցաւ, ու, է, օք. փարթ, ու,
է, օք. փօր, ու, է, օք եւն:

236. Արեմն այս հոլովման տակ կ'երթան հին հայերէնի ձեւերէն՝

-ւ, մարդ, ոյ, գլուխ, ոյ. --ւ, գօտի, լոյ, քաղաքացի, լոյ. ---, կով, ու, արեւ, ու:

237. Այս երկրորդ հոլովմանս տակ գացող բառերը կրնան հոլովուիլ նաև առաջինին նման. այնպէս որ այս երկրորդ հոլովը կարելի է անուանել --ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ:

Երրորդ հոլով:

238. Երրորդ հոլովման ձեւերն են՝

Աղ. հայց. —, սեռ. ար. --ւ, բաց. -է, գործ. -ս+.

239. Այս հոլովման տակ կ'երթան՝

ւ. հայերէնի -ն եւ ---ն վերջաւորող բառերը. օր.

գուռ (գուն), ան, է, օր. լա՞ռ (լեռան), ան, է, օր. բա՞ռ (բեռ), ան, է, օր. շուն, ան, է, օր. տուն, ան, է, օր. անուն, ան, է, օր եւն:

բ. -ի՞ն նուազեցուցիչ մասնիկով վերջաւորող անունները. օր.

աղչիկ, ան, է, օր. էրիկ, ան, է, օր. կնիկ, ան, է, օր. զօլիկ, ան, է, օր. պզտիկ, ան, է, օր. պըտըտիկ, ան, է, օր. պնտիկ, ան, է, օր եւն:

գ. Բոլոր ---ն վերջաւորող բառերը, որոնք ինչպէս գործոյս Բ. Մասին մէջ տեսանք ---ն ի կը փոխուին բարբառիս մէջ. օր.

ըռատութիւն, ան, է, օր. թեթեւութիւն, ան, է, օր. ծանարութիւն, ան, է, օր. նեղութիւն,

ան, է, օք. պղտիկութիւն, ան, է, օք. վեճութիւն, ան, է, օք, եւն:

7. Այս հոլովման տակ կ'երթան նաեւ
վերջաւորող քանի մը բառեր, որոնք նախ-
կին --- հը ներկայացընեն. օր.

Խաղարում, ան, է, օք. խթում, ան, է, օք. կործանում, ան, է, օք, եւն:

240. Այս հոլովման տակ գացող բոլոր
բառերը հին հայերէնի մէջ ալ միեւնոյն հոլով-
ման ձեւն ունեին:

Աւելցնենք որ սա եւս կարող է Առաջին
հոլովման նման հոլովուիլ, բայց աւելի հաս-
տատուն է սա քան Բ. հոլովը:

Չորրորդ հոլով:

241. Չորրորդ հոլովի ձեւերն են՝

Ուղ. հայց. —, սեռ. ար. -- կամ --յ,
բաց. -է, գործ. -ւ:

242. Այս հոլովման ձեւը կը գործածուի
միայն սրբոց անուններու եւ սրբավայրերու
համար օր.

Ավածածին, ա, է, օք. Սուփ Գիվէրք, ա,
է, օք. Սուփ Սարքիս, ա, է, օք. Սուփ Նշան, ա,
է, օք. Սուփ Բարցեղ, ա, է, օք. Էրուսաղէմ,
ա, է, օք. Սուփ Յակոբ, ա, է, օք. Էջմիազին,
ա, է, օք. Սուփ Կարրպետ, այ, է, օք. Փիլպոս
Առաքել, ա, է, օք. Սուրբ Եփիօր, ա, է, օք եւն:

243. Ընդհակառակը՝ Գիվէրք, Սարքիս,

նշան, Բարցեղ, Յակովի, Կարապետ եւ ուրիշ
պարզ յատուկ անուններ կը հօլովուին -է ով՝
Գիվերքէ, Կարապետէ եւն:

Հինգերորդ հօլով:

244. Հինգերորդ հօլովման ձեւերն են՝

Ուշ. հայց. —, սեռ. տր. ---ւ, բաց.
---ընէ կամ -է, գործ. -ւ:

245. Այս ---ւ ձեւը կարելի է արտա-
գրել ---ւ եւ -վւ, ուստի եւ գրել՝ ամս+
ուան, ամս+ւան եւ ամս+վան:

Ասոր տակ կ'երթան ժամանակ ցուցնող
բոլոր բառերը այսպէս՝

Անբամ, ուան, Ամիս, ուան, Ատն, ուան,
Ամառ, ուան, Աշուն, ուան (եւ աշնան), Ասոր,
ուան, Գարուն, ուան (կայ եւ գարնան), Զատիք,
ուան, իրեքշափթի, ուան, ժամանակ, ժամկը-
վան, հմա, հրմակուան, հիքշափթի, ուան, հե-
րու, ուան, ձիմնո, ուան (կայ եւ յրմն եւ
ձմնան), յառտու, ուան, յիրիկուն, ուան, յե-
տինք, ուան, յաճաջ, ուան, յերկուշափթի,
ուան, շափաթ, ուան, վարփաթ, ուան, չորեք-
շափթի, ուան, վաղը, ուան, տարի, ուան, ցորեկ,
ուան, քիշեր, ուան, օր, ուան:

246. Այս հօլովման տակ գացող բառե-
րէն շատերը կը հօլովուին՝

ա. Առաջին հօլովման նման՝ օր. յեթն+ն
թիթ+թի, հերո+նի զինն, արդի, +նիցի եւն:

բ. Երկրորդ հօլովման նման. օր. յ-վն

չ-ի՞նչ, —, — քար, —, — հուն ղե՛լը, ղե՛լ-ը — ղե՛լ-ը
 եւն, նոյնպէս շարթու օրերուն համար՝ յե՛րի՞նչ
 չ-ի՞նչ, յե՛րի՞նչ ղե՛լ-ը եւն:

Բ. ԱՆԿԱՆՈՒՆ ՀՈՒՈՎՆԵՐ՝

247. Բարբառիս բուն զարտուղի հոլով-
 ներն երեք են, որոնք արդէն գրեթէ մեր բոլոր
 բարբառներուն յատուկ են:

Ա. Հոլով:

248. Առաջին զարտուղի հոլովը՝ որուն
 հետեւողներն ամենաշատերն են. հետեւեալ
 ձեւերն ունի՝

¹Ուղ. հայց. —, սեռ. տր. — շ, բաց.
 — ղ, գործ. — շ, ղ զամ՝ ղե՛ք:

249. Այսպէս կը հոլովուին՝

Անէր, շ, ղ, շ. կին, շ, ղ, ղ, շ զամ՝
 ղե՛ք. հօրքօր, շ, ղ, ղ զամ՝ ղե՛ք. մօրքօր, շ, ղ, ղ,
 շ զամ՝ ղե՛ք. տալ, շ, ղ, ղ, շ զամ՝ ղե՛ք. տանտէր,
 շ, ղ, ղ, շ զամ՝ ղե՛ք. տա՞քր, շ, ղ, ղ, շ զամ՝ ղե՛ք.
 տէր, շ, ղ, ղ, շ զամ՝ ղե՛ք եւն:

Աւելցրնենք որ այս անունները կրնան հո-
 լովուիլ նաեւ, պատահարաւ Ա. կանոնաւոր
 հոլովման նման. կը պատահին այսպէս՝ տա՞քրի՞ն,
 տալի՞ն, աների՞ն եւն:

¹ Զարտուղի հոլովներու յոգնակին ալ չենք դներ
 չկրկնելու համար, զանոյն տարոյն յոգնակին կանոնաւոր-
 ներու նման է, այսինքն — ղ զամ՝ — ղե՛ք:

Բ. Հոլով:

250. Երկրորդ զարտուղի հոլովիս ձեւերն են՝

Ուղ. հայց —, սեռ. տր. -բ, բաց. ձէ, գործ. -բ, հոլով կամ հոլով:

Այսպէս կը հոլովուին՝

մար (մայր), մօր, մօրմէ, մօրմօք, մօրօք, մօր հետ. հար (հայր), հօր, հօրմէ, հօրմօք, հօրօք, հօր հետ:

Ախտար, ախտօր, ախտօրմէ, ախտօրմօք, ախտօր հետ. եւն:

Գ. ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ՀՈՒՍՎՆԵՐ:

251. Պատահական հոլով կ'անուանենք այն ձեւերը, որոնք բարբառիս մէջ աստ անդ կը պատահին սովորական դարձած ձեւերու հետ միասին: Ասոնք զանազան բարբառախօսական շրջաններէ մնացած հետքեր են, որոնք դեռ կը մտքառին նորագոյն եւ աւելի ընդհանրացման ձգտող ձեւերու հետ, մինչեւ որ ժամանակի բերմամբ եւ գրական ազդեցութեան տակ անհետանան ի սպառ: Ամէն բարբառ կամ լեզու որ դեռ հաստատ հիմանց վրայ չէ նստեր եւ որ այլեւայլ ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցութեանց ենթարկուեր է, իւր մէջ անխուսափելի կերպով կը բովանդակէ պատահական ձեւեր, որոց վերնալը եւ միօրինակութեան թագաւորելը միայն զօրաւոր եւ ազդու գործօնէ մը կախում ունին: Բայց քանի որ դեռ այն գործօնը իսկապէս գոյութիւն չունի, պատահական-

ներու կամ հին ձեւերու բարձուելու գործը ժամանակի կամ դարագլխի խնդիր մը կը դառնայ. այսինքն մի քանի սերունդներ հարկաւոր կը լինին բարբառի մը որոշ եւ անսայթաք ուղի մը հարթելու համար:

252. Վերագառնալով մեզ զբաղեցրնող բարբառիս, վերը տեսածք թէ հայերէն --y (-) վերջաւորող բառերը կը հոլովուին ---, -է. բայց շատ անգամ կը պատահինք բարբառիս մէջ, որ. աղագաւ. աղա, յգ. աղա-+, -y, եւն փխ. աղա+ներ, ներու եւն: Այսպէս ուրեմն հին --+ յոգնակերան յաճախ կը պատահի բարբառիս մէջ: Բայց այս օրինակը դեռ ոչինչ է, հետեւեալ ցանկին մէջ կը տեսնուի խառնի-ճաղանճութիւնը:

	էւ.	յ-է.	կամ	կամ
1.	աչք (աչք)	աչք-եր	աչքեր	աչք
	աչքի	աչք-երու	աչից	աչաց
	աչքէ	աչք-երէ	(յ)աչից	—
	աչքօք.	աչք-երօք	աչօք	—

կամ	կամ
աչ+վըներ ¹	աչք, աչեր
աչ-վըներու	աչերու
աչ-վըներէ	աչերէ
աչ-վըներօք	աչերօք

կըսեն՝ (1) --չէ-- էւ-է եւն:

¹ Ցեա այս մասին քիչ վերը յոգնակերան մասնիկները թիւ 221:

2.	դի (կողմ)	դի
	դիէ	դիաց
		դիացէն

նէ ի՛նք քի՛նք - ո՞. ի՛նք քի՛նքն էլ-լ:

	եւ.	յտ.	կամ
3.	կտոր	կտորներ	կտորուանք ¹
	կտորի	կտորներու	կտորուանքներու
	կտորէ	կտորներէ	կտորուանքներէ
	կտորօք	կտորներօք	կտորուանքներօք

կամ

կտորուանքներ²
 կտորուանքներու
 կտորուանքներէ
 կտորուանքներօք

	եւ.	եւ.	յտ.	կամ
4.	Հայ	Հայ	Հայեր	Հայք
	Հայի	Հայու	Հայերու	Հայոց
	Հայէ	Հայէ	Հայերէ	Հայոցմէ
	Հայօք	Հայօք	Հայերօք	Հայոցմօք

ն-յո- ք-րք. ն-յոց չ-մլ:

	եւ.	յտ.	կամ	կամ
5.	ձանք	ձանքեր	ձանք	ձաններ
	ձանքի	ձանքերու	ձանաց	ձաններու
	ձանքէ	ձանքերէ	ձանացմէ	ձաններէ
	ձանքօք	ձանքերօք	ձանացմօք	ձաններօք

¹ Տեա Յոգնակերտ մասնիկները [ԹԻ. 226:

² Տեա Յոգնակերտ մասնիկները [ԹԻ. 220 եւ. 226:

կամ

ձա՞ռ վըններ¹

ձա՞ռ վըներու

ձա՞ռ վըներէ

ձա՞ռ վըներօք

	իւ.	կամ	յի.	կամ
6.	տեղ	տեղ	տեղեր	տեղուանք ¹
	տեղի	տեղաց	տեղերու	} տեղուանքի տեղաց
	տեղէ	տեղացէ	տեղերէ	
	տեղօք	տեղացօք	տեղերօք	} տեղուանքօք տեղացօք տեղացմօք

կամ

տեղուանքներ

տեղուանքներու

տեղուանքներէ

տեղուանքներօք

	իւ.	կամ	կամ	յի.	կամ
7.	տղա	տղա	տղա	տղաներ	տղաք
	տղի	տղաի	տղու	տղաներու	տղաց
	տղէ	տղաէ	տղէ	տղաներէ	տղացմէ
	տղօք	տղաօք	տղօք	տղաներօք	տղացմօք

¹ Զանազան յոգնակիի նեւերուն համար տես քիչ վերը յոգնակերտ մասնիկները :

կամ

տղաքներ
 տղաքներու
 տղաքներէ
 տղաքներօք

	իչ.	յի.	կամ
8.	օսկոր	օսկորներ	օսկորտիք
	օսկորի	օսկորներու	օսկորտոց
	օսկորէ	օսկորներէ	օսկորտոցմէ
	օսկորօք	օսկորներօք	օսկորտիքօք

կամ

օսկորտիքներ
 օսկորտիքներու
 օսկորտիքներէ
 օսկորտիքներօք

	իչ.	կամ	կամ	յի.			
9.	օր	օր	օր	օրեր			
	օրի	օրվան	աւուր	օրերու			
	օրէ	օրուրնէ	<table> <tr> <td>աւուրմէ</td> <td rowspan="2">}</td> </tr> <tr> <td>օրէ</td> </tr> </table>	աւուրմէ	}	օրէ	օրերէ
աւուրմէ	}						
օրէ							
	օրօք	օրօք	օրօք	օրերօք			

կամ

օրվներ
 օրվներու
 օրվներէ
 օրվներօք

	էշ.	յի.	կամ
10.	կնիկ	կնիկներ	կթաք (= կիներ)
	կնկան	կնիկներու	կթոց
	կնկնէն	կնիկներէ	կթոցմէ
	կնօք, կնկօք	կնիկներօք	կթոցմօք
	կամ	կամ	
	կթաքներ	կնիկներ	
	կթաքներու	կնկոց	
	կթաքներէ	կնկոցմէ	
	կթաքներօք	կնկոցմօք	

Ահա ասոնք են գլխաւոր պատահական կոչած Տոլովները. մենք ասոնց վրայ կ'աւելցրնենք Աշ-
 ինննննննննն կամ մականուններու Տոլովումը՝ որ
 հետեւեալ ձեւն ունի՝

Ուղ. հայց. -էն+. օր. Մարկասէնք, սեռ.
 ար. -էնց. օր. Կիրակոսէնց, բաց. -էնցի. օր.
 Սարգիսէնցմէ, գործ. -էնցիւ+. Քելիկէնցմօք
 կամ հետ:

Գ. ՀՈՒՈՎՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

253. Բարբառիս Տոլովներուն մէջ ամէ-
 նէն առաջ աչքի զարնող երեւոյթներէն մին է
 թէ եղակի եւ թէ յոգնակի գործիականներու
 -ւ+ վերջաւորութիւնը, որ որիչ թան չէ եթէ
 ոչ հին հայերէնի եղ. -ի, --, յգ. --ց, -ւ+ հո-
 լովին ծանօթ գործիականը որ հաւասար է՝

$$\text{օք} = \text{օ} + \text{ք} = \text{օ} [= \text{աւ}] + \text{ք}$$

Այսինքն եղակի գործիական -- (= օ) ին վրայ
 աւելցեր է -+ սովորական յոգնակերտը:

254. Հին հայերէնի այդ -օ՛ ձեւը այն-
քան ընդհանրացեր է բարբառիս մէջ, որ բոլոր
հոլովներուն (կ-ն-ն-ն-ն, -ն-ն-ն-ն եւ դ-դ-դ-դ-դ)
թէ եզակի եւ թէ յոգնակի գործիականն այս
մասնիկով կը վերջանայ: Գործիականի ուրիշ
ձեւ չի գիտեր Արաբկիրի բարբառը:

Քացառականները՝ բոլոր հոլովներուն մէջ,
թէ եզակի եւ թէ յոգնակի -եով կը կազ-
մուին, բացի Ե. հոլովէն որ երբեմն ---ընէ եւս
կը լինի: Սա եւս հին հայերէնի ծանօթ -է բա-
ցառակերտն է որ նոյնպէս ընդհանրացած լինե-
լով բարբառիս մէջ թէ եզականի եւ թէ յոգ-
նականի համար կը գործածուի:

255. Ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ
ցանկէն, միայն սեռական եւ տրական միատեսակ
հոլովներն են՝ որոնք իրենց վերջաւորութեանց
զանազանութեան շնորհիւ, տարբերութիւն մը
կը դնեն Արաբկիրի հինգ հոլովներուն մէջ:
Աւելցընենք որ սեռականի եւ տրականի այն
ձեւերն ալ գոյութիւն ունին հին հայերէնի մէջ:

	սեռ. տր.	բաց.	գործ.
Ա. Հոլով	-ի	-ի	-օ՛
Բ. Հոլով	---	-ի	-օ՛
Գ. Հոլով	-ան	-ի	-օ՛
Դ. Հոլով	-ա	-ի	-օ՛
Ե. Հոլով	---ան	-ի կամ ---ընէ	-օ՛

256. Հին հայերէնի շ, է, յ նախդիր-
ներէն եւ ոչ մին գործնականապէս մնացեր են
բարբառիս մէջ:

Հայցականի եւ շ-ով գործիականի կամ պարառականի -շ նախդիրը միայն բաղդատական աստիճանին մէջ շոշորդ մը թողուցեր է -ծ արտասանութեամբ եւ որ +-ն նախդրի հետ միացած +-ն ձեւն է տուեր. օր. +-ն ինչ ինչէն ինչ. +-ն ինչ ինչ ինչ ինչ. +-ն ինչ ինչ ինչ ինչ. եւն:

Ե.յս -շ նախդիրը մնացած է նաեւ յինքը-շինքը (= ինքն + շ + ինքն) եւ մէկշմէկ (= մէկը + շ + մէկը) բառերուն մէջ:

Իսկ -ի եւ -յ նախդիրները կը տեսնուին՝ յընծի, յինքը, յիրեն, յո՞ւր, յո՞ւմ, յո՞ւմէն, յինք-յիրեն բառերուն մէջ:

257. Ուրիշ բոլոր պարագայներու մէջ նախդիրները կ'անհետանան. Հայցականն եւ պարառականն իրենց -շն, բացառականը, ներգոյականն եւ նախդրի տրականն իրենց -ի կամ -յ նախդիրները կը կորսնցնեն:

258. Ընունները հոլովուելու ատեն, անոնց ձայնաւոր գրերն երբեմն փոփոխութիւններ կը կրեն եւ կամ կը չքանան:

1. Կ-ը --- շ յ-ն --- ինչէն են՝ -, ի, --:

- Միավանկ բառերու մէջ --ը հաստատ կը մնայ. օր. ծառ, ծառի, փատ, փատի, ճաղ, ի եւն. բայց մէկէ աւելի վանկերէ բաղկացած բառերու վերջին վանկի --ը, հոլովման ժամանակ շեշտէ զրկուելով կ'անհետանայ (Տես Բ. Մասի մէջ -- գիրը). օր. բերն, բերնի. — ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ. շափ-թ, շափթու. — յ-ին ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ ինչ. եւն:

է. 1. Միավանկ եւ երկավանկ բառերու
-իին կ'անհետանայ երբ հոլովակերտ մասնիկներն
բարդուին բառին վրայ. օր.

Տիս, մսի. — էր- տէն ինք զո-գոյ շը, շէր-օ.

քիթ, քթի. — քիթ քիթ քիթ-քիթ քիթ-քիթ
շը. քիթ քիթ քիթ-քիթ.

գետին, գետնի. — գետնին էօլը զ-լը -նէ-.

ափս, ամսու. — Յ-նէլ-ը -մ-ն-ն ինք զ-ն-
գոյ ի-ն. եւն.

2. Նոյնպէս -ի կ'անհետանայ այն բազ-
մավանկ բառերուն մէջ, որոց վերջին ծայրը կը
գտնուի. օր. եմանի, եմանուտ, կալածի, կա-
լածուտ, չալածութի (ծիածան), չալածութու,
հարի, հարու, գինի, գինու եւն:

3. Ընդհակառակը -ի անփոփոխ կը մնայ
երկավանկ յատուկ անուններու եւ երկուքէ
աւելի վանկով պարզ անուններու մէջ. օր.
Սարքիս, քիտի, Ավետիս, տիտի. — խնկածիւիչ,
իչի, արարիչ, իչի, յընկողին, ղինի, լիկլիկ,
լիկի. եւն:

259. Աւելցնելու է նաեւ որ միավանկերու
մէջ ալ -ի անփոփոխ կը մնայ, օր. ձի, ձիու,
թի, թիու, դի, դիու եւն:

--. Գրեթէ միշտ միավանկներու մէջ կ'ան-
հետանայ -- ձայնաւորը. այսպէս՝

Մո-ի, մուկի, բայց՝ --օր մի-ի-քի-օ. մի-ն-
քի-շ (դեղ որով մկերն կը սպաննեն) ձուկ, ձուկի,
բայց՝ յի-ն մի-ն, յի-ն զի-ն.

1 քթի - քար - քթի մէջ շորցած խլիբի կոչուեր
(erouton).

Գուռ, գրան. — Գրանն յ^օգրանն.

ջուր, ջրի. — ջրի յնն զ^ոջուրն իջնն =
քեզ համար կարեւորութիւն չունի, քեզ հա-
մար միեւնոյնն է:

ջրի յնն. ինն ջրի. ջրի յնն Գրանն Գրանն.

Ասոնց յոգնակին կը լինի՝ մկնէր (մուկն),
ձկնէր (ձուկն), գռնէր (գուռն), ջրեր, եւն:

260. Մինչ բազմապանկ բառերու մէջ
անփոփոխ կը մնայ --- օր. անուխ, ուխի, ապ-
րուստ, ուստի, կանուխ, ուխէն եւն:

Նոյնպէս --- ով վերջաւորող բառերու
մէջ. օր. կատու, ուի, ճրագու, ուի, մեղու,
ուի եւն:

2. Փոփոխուող ձայնաւորներն են՝ -է կամ
-ի = -ի, -ի = -ի, -ի = -.

261. -ի կամ է = ի. օր.

սէր, տիրոջ. — -- ինն յիւր յիւրն յիւր.

էշ, իշու. — էշն էշնն իշնն իշնն իշնն
յ---յնն իշննն է = իշննն.

սէր. բայց՝ — յիւրն յիւրնն իշննն յիւրնն
իշննն իշննն իշննն.

262. -ի = . օր.

վննծութիւն, ութն, գոռողութիւն, ու-
թնն եւն:

ի = է. օր.

Բուսնիլ, նելու. բանիլ, նելու. ասնիլ,
նելու. տանիլ, նելու. հայիլ, ելու. եւն:

§ III. Թուական Ընուններ:

263. Թուական անուններն կը բաժնուին չորս դասակարգի, եւ են՝ քայքայի, քայի, քայի, քայի, եւ քայի:

Ա. ԲԱՑԱԲՉԱԿ ԹՈՒԱԿԱՆՔ:

264. Բացարձակ թուականները բանի մը որչափ լինելը կը ցուցնեն եւ բարբառիս մէջ հետեւեալ ձեւերով կը ներկայանան.

1. մէկ, -ի կամ -ու (մէկն էրիւն, մէկն էր, մէկն էր, մէկն էր), 2. երկուք, 3. իրէք, 4. չորս, 5. հինկ, 6. վեց, 7. օթը, 8. ութը, 9. ինը, 10. տասը, 11. տասնըմէկ, 12. տասնվերկուք, 13. տասնիրէք, 14. տասնըչորս, 15. տասնըհինկ, 16. տասնըվեց, 17. տասնըօթը, 18. տասնըվութը, 19. տասնըվինը, 20. քսան, 30. անսուն, 40. քառսուն, 50. յիցծուն, 60. վաթժուն, 70. եթմիշ, 80. սաքսան, 90. տօխսան, 100. հարիր, 1000. հազար:

265. Արագ համրելու ժամանակ փոխանակ քսան, անսուն, քառսուն, յիցծուն բառերը գործածելու, որոնք համեմատաբար երկար լինելով՝ ժամանակի կորուստ մը կը պատճառեն, Արարկերցին կը գործածէ համառօտած ձեւ մը՝

ք = 20, ք = 30, ք = 40, ք = 50, ք (արտասանէ իրր Watsz) = 60:
Ըստ այսմ կը համրեն քըս մէկ, քըս եր-

կուք եւն, ա՞ն մէկ, ա՞ն էրկուք, ա՞ն իրէք եւն, քառ մէկ, քառ իրեք, քառ չորս եւն:

Այս համառօտելու երեւոյթը շատ հետաքրքրական է, որովհետեւ ուրիշ լեզուներու մէջ ալ կը պատահի նա. այսպէս Յունարէն տրιάχοντα = 30՝ եղած է տριάντα կամ այլ արտասանութեամբ տριάνθα, ուր չօ մասնիկը անհետացեր է, անշուշտ աւելի դիւրութիւն մը պատճառելուն համար:

266. Թ-Վ-Է-Է խաղին ժամանակ կը գործածեն իրանական (Պարսկ.-քրդերէն) թուականները՝ Է+ = 1. Դ--+ = 2. Ե-ԷԷ = 3. Ն-Դ = 4. ԷԷԷ = 5. Է-ՖԷ = 6. Է-ՆԷ = 7. եւն եւն:

Ինչպէս կը տեսնուի բարբառիս մէջ Է-Ֆ-Է-Է-Է, Է-Ն-Է-Է-Է, Է-Ն-Է-Է-Է հասարակ թուական անունները գոյութիւն չունին, այլ անոնց տեղ թուրքերէն համազօր թիւերը կը գործածեն:

267. Բացարձակ թուականները երբ իբր ածական կը գործածուին գոյականէն առաջ կը դրուին եւ անփոփոխ կը մնան, իսկ երբ առանձին մնան իբր գոյական կը գործածուին եւ կը հոլովուին առաջին հոլովման պէս -իօլ:

Բ. ԳՆԱՍԵԿԱՆ ԹՈՒՆԿԱՆՆԵՐ:

268. Բարբառիս մէջ հայերէն լեզուով դասականները հազուագիւտ են եւ եղածներն ալ նորամուտ. կը գործածուին թուրքերէն դասականները: Ուստի աւելորդ կը համարինք առաջ բերել: Եւ արդէն ինչպէս ամէն գաւառաբար-

բառի մէջ նոյնպէս եւ ներկայիս մէջ դասական
թուականներու գործածութիւնը շատ յաճա-

խական է: Ամենագործածականներն առաջին

10—20 թիւերն են ընդհանրապէս, այսպէս՝

դիւնն = Առաջին, էնն = 2րդ.

էնն = 3րդ. երրնն = 4րդ. յէնն =

5րդ. յէնն = 6րդ. երրնն = 7րդ:

Իսկ մնացեալները շատ քիչ կը պատա-
հին հասարակ խօսակցութեան մէջ:

269. Երբեմն թուրքերէն inji = էնն

(inji) կամ ընն (ənji) մասնիկով եւ հայերէն

թուականներով դասականներ կը շինուին. այս-

պէս՝ չորս + էնն, հինկ + էնն, վեց + էնն եւն:

Բայց այս շինծու ձեւը բնաւ չի գործածուիր
առաջին երեք դասականներուն համար:

Իսկ -երրր կամ -երրր մասնիկով դա-
սական շինելու սովորութիւնը գեաւոր է մնաց
գտած գպրոցներու շնորհիւ, խորթ է ժողո-
վուրդի մեծամասնութեան համար, նոյն իսկ ան-
հասկանալի:

270. Գասականները կը հոլովուին Ա.
հոլովման նման -իով:

Գ. ԲԱՇԽԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐ:

271. Բաշխական թուականներն երեք
ձեւով կը ներկայանան բարբառիս մէջ:

Ա--ընն յե--. Առաջին ձեւը կը գոյանայ
երկու միեւնոյն բացարձակ թուականներ իրա-
բու քով գնելուն կամ մի եւ նոյն թուականը
կրկնելուն մէջ. օր.

Մէյ մէկ կամ մէկ մէկ. էրկ'երկու կամ էրկ'երկուք կամ էրկուք էրկուք. իրէք իրէք. չորս չորս. տաս տաս. անասուն անասուն. հարիւր հարիւր եւն:

ԵՐԷՐԷՐ Ի՛. Երկրորդ ձեւը կը յօրինուի, վերի առաջին ձեւին վրայ --ի-- մասնիկն աւելցընելով. օր.

մէյմկական, էրկ'երկական, չորսչորսական, հինկհինկական, տաստասական եւն:

ԵՐԷՐԷՐ Ի՛. Երրորդ եւ վերջին ձեւը կը շինուի բացարձակ թուականին վրայ --ի-- մասնիկն աւելցընելով. այսպէս՝ մէկական, էրկուական, իրեքական, չորսական եւն:

Բաշխականներն եւս կը հօլովուին Ա. հօլովի նման:

Գ. ԿՈՏՈՐԱԿԱՆՆԵՐ ԹՈՒԼԱԿԱՆՆԵՐ:

272. Կոտորակային թուականներու համար բարբառիս մէջ կը գործածեն թէ հայերէն եւ թէ թուրքերէն անուններ. օր.

$$\frac{1}{2} = \text{էրկ'--էն Բէլը.}$$

$$\frac{1}{3} = \text{էրկ'նիկ Գրչ. Իրէ Գրչ. Բէլը.}$$

$$\frac{1}{4} = \text{չորս'նիկ. Կրս'նիկ (գրամի համար). Կրս'նիկ Բէլը. Կրս' Գրչ. Բէլը:}$$

$$\frac{1}{5} = \text{պէնիկնիկ Գրչ. Կիկիկ Բէլը. Կիկիկնիկ Գրչ. Գրչ. Բէլը:}$$

$$\frac{1}{10} = \text{անասնիկնիկ. անասնիկ. եւն:}$$

§ IV. Յարմարի անուններ :

273. Յատուկ անունները երկու տեսակ են հարմարի անունները : Գոյական յատուկ անունները՝ անձի մը կամ տեղի մը սեփական անունը, իսկ ածականները՝ անձին կամ տեղւոյն վերաբերեալը կը ցուցնեն :

Ա. ԳՈՅԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ :

274. Բարբառիս մէջ գործածուած գոյական յատուկ անուններն են՝

Ա. Իհարմարի (անձի), Աղվընի (Աղաւնի), Ալմաստար, Ալմաս, Աքապի, Արուսեակ (Նորամուտ), Գուֆար (Գոհար, Գոհարիկ), Զարթար, Զրմուխթ, Էխսափէթ (Եղիսարէթ), Էղսո (Եղիսարէթ), Էխսո (Եղիսարէթ), Էխսան (Եղիսարէթ), Թիրվանտա, Թաքու (Թագուհի), Լուսիա, Լուսիկ, Ծաղիկ, Կուլվարթ, Համեստու (Համեստուհի), Համաս (Համեստուհի), Հնազանթ, Հեղնա (Հեղինէ), Հոսմա (Հոսմիսիմէ), Մայեամ (Մարիամ), Մարիսթուն, Մարթա, Մարգրիտ, Յուսո (Յոյս), Յուսիկ (Յոյս), Նըվարթ, Շուշան (Նորամուտ), Շուշանիկ (Նորամուտ), Պայծառ, Սաթիկ (Սաթենիկ), Սոֆիկ (Սոֆիա), Սրբու (Սրբուհի), Սրբիկ (Սրբուհի), Վարդ, Վարդիկ եւն :

Բ. Արմարի (անձի), Աթամ, Առաքել, Աստուր (Աստուածատուր), Ավետիա, Բարցեղ, Գիրգոր, Գիվէրթ (Գէորգ), Քիվիկ (Գէորգ), Զաքար, Ըռուբէն (Ռուբէն), Թաթէվոս, Թա-

Թոս (նախատական), Թորոս, Թեփանոս (Ստեփանոս), Թեփան (Ստեփանոս), Թումաս, Լիվոն, Խաչուկ, Խաչատուր, Կայ'ապետ (Կարապետ), Կա'իկ (Կարապետ), Կիրակոս, Համբարձում, Ղազար, Ճանիկ, Մըլքոն, Մկրտիչ, Մուրատ, Մնաս, Մա'տիրոս, Մա'տիկ, Միքէլ, Մաթէվոս, Մաթոս (ծաղրական), Մարկոս, Մամաս, Յակոփ, Յարթին, Յանտոն, Յոննիկ, Յօսէփ, Դշան, Կազարէթ, Կիկոզոս, Պեյ'ոս, Պօղոս, Սերոփ, Սողոմոն, Սողիկ, Սաճքիս, Սահակ, Տիքրան, Ստեփան, Փանոս, Փիլպոս, Օհանէս (Յովհաննէս), Օհան (Յովհաննէս), Օֆիկ (Յովհաննէս) եւն եւն:

275. Թէ իգական եւ թէ արական այս յատուկ անունները, որոնք գաղափար մը կուտան Արարկեբրցւոց անուններուն վրայ, կը հօլովուին Ա. Հոլովի նման. -ի, -է, -է+:

276. Անձի արական անուններէն շատերը քրդական - շ վերջաւորութիւնն ունին, որը հնդեւրոպական լեզուներու յատուկ արականի վերջաւորութիւնն ալ է. այսպէս՝

Կարօ = Կարապետ, Մարտօ = Մարտիրոս, Յակօ = Յակոբ, Խաչօ = Խաչատուր, Յարթօ = Յարութիւն, Սաճքօ = Սարգիս, Սաճօ = Սարգիս, Մրտօ = Մարտիրոս, Մամօ = Մամաս, Պետօ = Պետրոս եւն եւն:

277. Գարձեալ անձի արական անուններէն շատերը, փաղաքշական կամ նուազեցուցիչ -ի մասնիկը կը ստանան. այսպէս.

Ավետիկ, Թաթևիկ (Թաթևու), Խաչիկ, Կարիկ (Կարապետ), Մարտիկ (Մարտիրոս), Յոննիկ, Նշիկ (Նշան), Պետիկ (Պետրոս), Սողիկ (Սողոմոն), Քիլիկ (Գեորգ), Օֆիկ (Օհաննէս) եւն:

‡. Տէրէր-- ուննէր. Գործածական տեղերու անուններն են՝

Յակը (Ակն), Խարսիկթ (Քարքերգ), Մալթիա, Սեվաստ (Սեբաստիա), Արզում, Ըստամպոլ (Կ.Պոլիս), Հալապ (Բերիա), Մըսըր (Եգիպտոս), Էրզնկա, Տիարպէքիր, Յամպուկան (Գիւղ Արարկերի), Շեփիկ (գիւղ), Արղավուն (գիւղ), Ատիեաման (գիւղաքաղաք), Հիսնիմանսուր (գիւղաքաղաք), Բալու, եւն եւն:

Բ. ԱՇՆԱԿԱՆ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ՝

277. Ածական յատուկ անուններն անձերու եւ տեղերու վերաբերող անուններն են. այսպէս՝

- Անէր-- ուննէր. Կը յօրինուին -էն+, սեռ. -էնց մասնիկով որ յատուկ է միայն աղգանուններու. օր.

Թորոսէն+, էնց, Մարկոսէն+, էնց, Պակէն+, էնց¹, Խերպակէն+, էնց¹, Գալիթպակէն+, էնց¹, Շախնազարէն+, էնց¹, Տասէն+, էնց¹, Մելիքէն+, էնց¹, Շահգումաւէն+, էնց¹, Նազարէն+, էնց եւն:

1 Արարկերի ազգանուններէն դատելով կը հաստատուի այն աւանդութիւնն որ գոյութիւն ունի մի քանի գերզաստաններու մէջ, ըստ որում կովկասէն եւ Գարապաղէն դաղթեր են յԱրարկեր, 1800—1820ին. կովկասի պատմութիւնն ալ այս աւանդութիւնը լիովին կը հաստատուի:

278. Ազգանուններն որոշելու համար
բարբառիս մէջ ուրիշ ձեւ մ'ալ կը գործածեն,
-նէ՛ մասնիկով, այսպէս.

Գալ-նէ՛ (Գալստեանք), Պա՛կ-նէ՛ (Պէկեանք),
Ղազիկ-նէ՛ (Ղազիկեանք), Մեղիք-նէ՛ (Մեղի-
քեանք), Տէրտէր-նէ՛ (Տէրտէրեանք) եւն:

279. Այս ձեւերն կը հօլովուին՝

Ուշ. հայց. -նէ՛, սեռ. տր. -նէ՛, բաց.
-նէ՛, գործ. -նէ՛:

Բ. Տե՛ղ-նէ՛. Տեղացիներու անուն-
ները կը յօրինուին -նէ՛ ծանօթ մասնիկով. օր.

Խարտիկ[թ], Խարտիկ[թ]նէ՛, Յարափկեր, Յա-
ռափկերնէ՛, Յակը, Յակննէ՛, Մալաթիա, Մալա-
թիաննէ՛, Ստամպոլ, Ստամպոլնէ՛, Հա՛ւա՛յ, Հա՛ւ-
պընէ՛ եւն եւն:

Գ. Երի՛նէ՛ -նէ՛. Երկրի անունները կը
յօրինուին Պարսկերէն --ր-ն, -իստան մաս-
նիկով. այսպէս՝

Յա՛ւա՛մի-ր-ն (Պարսկաստան), Հնտ-ր-ն
(Հնդկաստան), Յարապ-ր-ն (Արարիա), Ֆրա՛ն-
կի-ր-ն (Էւրոպա, Ֆրանսա), Քուր[թ]-ր-ն (Քուր-
դիստան) եւն:

§ V. Ածականներն և Աստիճանը:

280. Ածականները չորս աստիճան կրնան
ունենալ. Դր-ի-ն, Բ-լք-ր-ի-ն, Ե-բե-ր-ի-ն եւ
Զե-ր-ի-ն:

281. -. Դր-ի-ն -նէ՛. Պրական
ածականներու վրայ ըսելու բան մը չունինք,

վասն զի անոնք կը ներկայանան ինչպէս որ են. գոյականէն առաջ կը գրուին եւ անփոփոխ կը մնան. օր.

Պշտի (դշտի) երբ բաղաձայնով սկսող բառի մը հանդիպի օր. Պշտի որոն, բայց՝ դշտի (-ի-ի-ր). Ժնձ (ժնն երբ բաղաձայնով գոյականի մը հանդիպի եւ անոր հետ միանայ. օր. Ժննու, Ժննու, բայց՝ Ժնն -ի-ի-ր. Ժնն ուն), շննու, շննու, քննու = նիհար, հոտ, քննի (տգեղ), ոտոտ, թամիզ (= մաքուր), եւն:

282. ք. քոտոտու. Ածականներու բաղադատական աստիճանը կը յօրինուի -ու-ն բառով, որն ինչպէս վերը տեսանք՝ կը ներկայացընէ հին հայերէնի ուն եւ ունա Նախդիրներն: Բաղադատականի համար ածականը պարզ կը գործածուի. օր.

ու ունն ին Ժննն ուն = Նա մեծագոյն է քան զիս.

ե ունն ին Պշտի եւ = Ես փոքրագոյն եմ քան դու:

283. Բաղադատականի մէկ ուրիշ ձեւը կը լինի՝ բաղադատութեան դրուած տարրներէն երկրորդին բացառական հոլով տալով.

ե ինն Պշտի եւ = Ես քննէ փոքր եմ.

ունն ինն ինն ունն = շունը կատուէն քաջ է:

284. ք. յոտոտու. Ածականներու յարաբերական աստիճանը կը յօրինուի, թք. որոն = daha (աւելի, առաւել) բառով. օր.

յօղին Տէ՛լը գոյականէն առաջ իսկ Տէն գոյ-
ականէն յետոյ գնելու է. օր.

Տէ՛լ լըն հաղար լար ի-- ի-- ի-- ի--

Ջ-- լըլ Տէ յընի-- լը -- ի լըլը-- ին.

հիշ Տ'-- լը Գ-- լը զը-- լըն-- լը, Տ'-- լը Լ-- լը ընթ.

Տէ՛լ երբ Տէ ի-- լըն-- լը Գ-- լըն-- լը ինտրոն-- լը:

288. Կը տեսնուի անշուշտ թէ Տէ եւ Տ' ուրիշ բան չեն եթէ ոչ Տէ՛լ, որ առաջին սղանալով մը առած է Տէ ձեւը. յետոյ երկրորդ անգամ սղանալով եղած է Տ': իսկ Տէ՛լ՝ որ Տէին եւ Տ'ին ծնունդ տուած է Տին հայերէնի Տէ-- ին է որ սղանալով նորագոյն, ընդհանրացած Տէ՛ն է արտագրեր:

Գալով Տէին, Տ'ին յետագասութեան արդէն Տինգերորդ դարէն սկսած Տէն յետագաս էր եւ յետագայ ժամանակներուն մէջ աւելի եւս սովորական դարձաւ:

289 Բ. Որչե՛ւ յետ. Բարբառիս որոշեալ յօղերն երեք տեսակ են. ն = ու, ն̄ = ու̄ եւ շ = ջ.

ն̄ = ու̄ կը գործածուի ձայնաւորով վերջացող բառերու համար. օր. կատու, կապու-- լը. արտասանէ՝ gad'ūn. արղա, արղա-- լը, արտասանէ՝ argh'ān. բարաի, բարաի-- լը, արտասանէ՝ pard'in եւն:

290. Բարեմն այս յօղը պէտք եղածին պէս արտասանելու համար հարկաւոր է բառի վերջին ձայնաւորին վրայ երկար շեշտ դնել:

ն̄ = ու̄ կը գործածուի գարձեալ ձայնաւորով վերջացող բառերու համար, բայց

պայմանաւ որ անմիջապէս յաջորդող բառն ալ
ձայնաւորով մը սկսի. օր.

խ-հ-ն ար-ց-ն ւ էի-լ. արտասանէ՛
ար-ց-ն-ւ = արձալ.

Մ-ր-ն ւ-լ-հ-ր-ն, արտասանէ՛ Մարդու՛
նաչքը = մարտիչ. և.ն:

291. Ուրեմն այս յօդը արտասանելու
համար հարկաւոր է յօդակիր բառին վերջին
ձայնաւորին վրայ երկար շեշտ դնել, չ յօդը
բաժնել անկէ եւ զարնել յաջորդող ձայնա-
ւորով սկսող բառին վրայ:

292. Վերջապէս շ = Յ յօդը կը գոր-
ծածուի բաղաձայնով վերջացող բառերու հա-
մար. օր. շուն, շունչ, մարդ, մարդչ, տուն,
տունչ, առչ, առչչ և.ն:

293. Սակայն երբ շ յօդը կրող բառը
ձայնաւորով սկսող բառի մը հանդիպի, առո-
գանութեան համար շ կը փոխուի շի. օր.

տուն, տունչ, բայց՝ մեր տունն ալ =
մեր տունն.

ձագ, ձագչ, բայց՝ շանձագն եկավ =
յոթնեկուց. և.ն:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Դերանունները:

294. Արարկիրի բարբառին մէջ վեց
տեսակ դերանուն կ'որոշենք. որք են՝ Ան-ի-ն,
ց-ի-ն, հ-ի-ն, յ-ի-ն, ար-ի-ն, ար-ի-ն և
ն-ի-ն դերանուններ:

Գերանունները երբ գոյականի մը հետ գտնուին իրր ածական կը գործածուին եւ միշտ առաջ կը գրուին. իսկ երբ մինակ մնան իրր գոյական կը գործածուին: Արդաւ առաջ բերենք այս գերանուններն իրենց հոլովուելու ձևով միասին:

§ I. Անձնական դերանուն:

295. Անձնական դերանուններն են՝ Եւ. է-, Գ--ն, -ն, յէն+ը. ՅԺ. Տն+, Գ--+, -նն+, յէրէն+. որոնք գոյական են եւ անձին օվ լինելը կը ցուցընեն: Ար հոլովուին հետեւեալ կերպով.

Ա. դէմք:

	Եւ.	ՅԺ.
Ուշ.	էս	մենք
Իմ.	իմ	մերը, մերինը
Կր.	յընծի	մըզի
Բոյ.	յըզմէն, յընծմէն	մըզմէն
Ժորձ.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{յըզմօք կամ} \\ \text{յընծմօք} \\ \text{յընծի հետ, իմ հետ} \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{մըզմօք} \\ \text{մըզի հետ} \end{array} \right\}$

Բ. դէմք:

	Եւ.	ՅԺ.
Ուշ.	դուն	դուք
Իմ.	քու	ձերը, ձերինը
Կր.	զըզի	ձըզի
Բոյ.	զըզմէն	ձըզմէն
Ժորձ.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{զըզմօք} \\ \text{զըզի հետ} \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ձըզմօք} \\ \text{ձըզի հետ} \end{array} \right\}$

Գ. զէմք:										
	Եւ.	Յ-դ.								
Ու-ւ.	ան	անոնք								
Ու-ու.	անոր	անոնց								
Խր.	անոր	անոնց								
Բ-ն.	անորմէն, անկից	անոնցմէն								
Չ-ր.	<table border="0"> <tr> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">}</td> <td>անօք</td> </tr> <tr> <td>անորմօք</td> </tr> <tr> <td>անոր հետ</td> </tr> </table>	}	անօք	անորմօք	անոր հետ	<table border="0"> <tr> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">}</td> <td>անոնցօք</td> </tr> <tr> <td>անոնցմօք</td> </tr> <tr> <td>անոնց հետ</td> </tr> </table>	}	անոնցօք	անոնցմօք	անոնց հետ
}	անօք									
	անորմօք									
	անոր հետ									
}	անոնցօք									
	անոնցմօք									
	անոնց հետ									

Գ. զէմք:									
	Եւ.	Յ-դ.							
Ու-ւ.	յիմքը	յիբէնք							
Ու-ու.	յիբէն	յիբէնց							
Խր.	յիբէն	յիբէնց							
Բ-ն.	<table border="0"> <tr> <td rowspan="2" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">}</td> <td>յիբմէն</td> </tr> <tr> <td>յիբէնմէն</td> </tr> </table>	}	յիբմէն	յիբէնմէն	յիբէնցմէն				
}	յիբմէն								
	յիբէնմէն								
Չ-ր.	<table border="0"> <tr> <td rowspan="3" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">}</td> <td>յիբմօք</td> </tr> <tr> <td>յիբօք</td> </tr> <tr> <td>յիբեն հետ</td> </tr> </table>	}	յիբմօք	յիբօք	յիբեն հետ	<table border="0"> <tr> <td rowspan="2" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">}</td> <td>յիբէնցմօք</td> </tr> <tr> <td>յիբէնց հետ</td> </tr> </table>	}	յիբէնցմօք	յիբէնց հետ
}	յիբմօք								
	յիբօք								
	յիբեն հետ								
}	յիբէնցմօք								
	յիբէնց հետ								

296. Անձնական գերանուններու մէկ ուրիշ ձեւն ալ կայ, որ Յունարէնի ունիւն (voix moyenne) բայերը կը յիշեցնէ. այսինքն՝ գերանունական ամէն զէմք ինչ իրիչ հար, ինչ ինչ ունիւն զրութիւն մը ցոյց կուտայ. այսպէս՝ յն. λύομαι = ինչ ինչ հար ինչ-ինչ, կամ ես զիս կ'արձակեմ, φέρωμαι = ես ինչ համար կը բերեմ եւն:

297. Ահաւասիկ այս գերանուններու հարմար ձեւեր.

Ա. դէմք:

	Եւ.	Յ-տ.
Ա-ւ. ար.	էս յընծի	մենք մըզի
Բ-ց.	էս յըզմէն	մենք մըզմէն
Ժ-րձ.	{ էս յընծի հետ }	{ մենք մզի հետ }
	{ էս յըզմօք }	{ մենք մզմօք }

Բ. դէմք:

	Եւ.	Յ-տ.
Ա-ւ. ար.	դուն գըզի	դուք ձըզի
Բ-ց.	դուն գըզմէն	դուք ձըզմէն
Ժ-րձ.	{ դուն գըզի հետ }	{ դուք ձըզի հետ }
	{ դուն գըզմօք }	{ դուք ձըզմօք }

Գ. դէմք:

	Կամ		
Եւ.	Ա-ւ. ար.	յինք յիրեն	յինքնյիրեն
	Բ-ց.	յինք յիրմէն	յինքնյիրմէն
	Ժ-րձ.	{ յինք յիրմօք }	{ յինքնյիրմօք }
		{ յինք յիրեն հետ }	{ յինքնյիրեն հետ }

Կամ

յինք յիր	Յ-տ.	Ա-ւ. ար.	յիրենք յիրենց
յինք յիրմէն		Բ-ց.	յիրենք յիրենցմէն
յինք յիրմօք		Ժ-րձ.	{ յիրենք յիրենցմօք }
			{ յիրենք յիրենց հետ }

298. Երբորդ դէմքի եզակիին համար կայ նաեւ ուրիշ ձեւ մը, ուր շ նախդիրն ալ սուպարեզ կը մտնէ. այսպէս.

$\left. \begin{array}{l} \text{ն.} \\ \text{բ.} \\ \text{գ.} \\ \text{դ.} \end{array} \right\}$	$\left. \begin{array}{l} \text{Ո-չ. հ-յ.} \\ \text{-ի- . ար.} \\ \text{բ-ց.} \\ \text{դ-րձ.} \end{array} \right\}$	$\left. \begin{array}{l} \text{Ճինքը զինք} \\ \text{Ճինքը զինքին} \\ \text{Ճինքը զինքէն} \\ \text{Ճինքը զինքօք} \\ \text{Ճինքը զինքին հետ} \end{array} \right\}$
---	--	--

299. Ասոնցմէ զատ յնււ շնււ, յնււնյիբնւ, ուրիշ հոլովուելու ձեւ մը ունին. իսկ յնւնւն յնւննցն տեղ կը գործածուի նաեւ իբր յոգնակի յնւնյիբնի, յնւն յնւննցն ձեւը:

300. Ասոնց ալ հոլովելու ձեւն է՝

Ո-չ. հ-յ.	Ճինք յիրէնք	Ճինքնյիրեննին
-ի- . ար.	Ճինք յիրէնց	Ճինքնյիրեննուն
բ-ց.	Ճինք յիրէնցմէ	Ճինքնյիրեննէն
դ-րձ.	Ճինք յիրէնցմօք	Ճինքնյիրեննօք

Ճինքը զինքնին
 Ճինքը զինքնուն
 Ճինքը զինքնէն
 Ճինքը զինքօք:

§ II. Յո-ցախան Գերանո-ննէր:

301. Արարկիրի բարբառին մէջ ցուցական գերանուններն երկու գլխաւոր ձեւ ունին: Առաջին ձեւն է՝ -ո, -ար, -ն, երկրորդ ձեւն է՝ ի-ո, ի-ար, ի-ն:

302. Ասոնք գոյական են երբ մինակ մնան, իսկ ածական՝ երբ գոյականի մը քով գտնուին: Կը հոլովուին հետեւեալ կերպով.

	Եւ.	Յ-դ.
Ուլ. հոյց.	աս	ասոնք
Եւ. որ.	ասոր	ասոնց
Բոյ.	ասորմէն	ասոնցմէն
Ժորձ.	{ ասորմօք ասոր Հետ }	{ ասոնցմօք ասոնց Հետ }
	Եւ.	Յ-դ.
Ուլ. հոյց.	ատ	ատոնք
Եւ. որ.	ատոր	ատոնց
Բոյ.	ատորմէն	ատոնցմէ
Ժորձ.	{ ատորմօք ատոր Հետ }	{ ատոնցմօք ատոնց Հետ }
	Եւ.	Յ-դ.
Ուլ. հոյց.	ան	անոնք
Եւ. որ.	անոր	անոնց
Բոյ.	{ անորմէն անկից }	անոնցմէ
Ժորձ.	{ անորմօք անոր Հետ }	{ անոնցմօք անոնց Հետ }
	Եւ.	Յ-դ.
Ուլ. հոյց.	իսա	իսոնք
Եւ. որ.	իսոր	իսոնց
Բոյ.	իսորմէն	իսոնցմէ
Ժորձ.	{ իսորմօք իսոր Հետ }	{ իսոնցմօք իսոնց Հետ }
	Եւ.	Յ-դ.
Ուլ. հոյց.	իտա	իտոնք
Եւ. որ.	իտոր	իտոնց
Բոյ.	իտորմէն	իտոնցմէ
Ժորձ.	{ իտորմօք իտոր Հետ }	{ իտոնցմօք իտոնց Հետ }

	Եւ.	
Ու-չ. հ-յո.	ինա	Յ-դ.
Ե-ւ. որ.	ինոր	ինոնք
Բ-ո.	ինորմէն	ինոնց
Գ-րէ.	ինորմօք	ինոնցմէ
Գ-րէ.	ինոր հետ	ինոնցմօք
		ինոնց հետ

303. Է-ւ, Է-որ, Է-ն որք տարօրինակ կը թուին բարբառիս մէջ, հին են սակայն եւ միջին դարերու ստոր հայերէնի մէջ գործածական էին. օրինակի համար Անորմէն Անորմօքն մէջ յաճախ կը հանդիպինք. այս ցուցականներուն:

304. Անշուշտ կը հասկըցուի թէ ու եւ Է-ւ կը գործածուին մօտը գտնուող առարկային կամ Ա. դէմքին համար. որ եւ Է-որ՝ քիչ հետի գտնուողին կամ Բ. դէմքին համար, եւ ու եւ Է-ւ՝ աւելի հետի գտնուողին կամ Գ. դէմքին համար:

305. Արարկիբի բարբառիս մէջ, իբր նորամուտ ցուցական դերանուն կը գործածուին նաեւ երբեմն, հետեւեալ ձեւերն.

Է-յ	}	Ու-չ. հ. սա	դա	նա
		Ե-ւ. որ. սրվոր	դրվոր	նրվոր
		Բ-ո. սրվորմէն	դրվորմէն	նրվորմէն
		Գ-րէ. սրվոր հետ	դրվոր հետ	նրվոր հետ

ու, որ, ն գործածական չեն, այլ անոնց Ե-ւ. որ. Բ-ո. եւ Գ-րէ.ը գործածական են:

Յ-դ.	}	Ու-չ. հ. սրվոնք	դրվոնք	նրվոնք
		Ե-ւ. որ. սրվոնց	դրվոնց	նրվոնց
		Բ-ո. սրվոնցմէն	դրվոնցմէ	նրվոնցմէ
		Գ-րէ. սրվոնց հետ	դրվոնց հետ	նրվոնց հետ

306. Յուցական դերանուններն երբ իբր ածական գործածութիւն անփոփոխ կը մնան. իսկ իրենց գոյականը *ա*, *ար* (\equiv *դ*), *ն* (կամ *ը* երբ բառը բաղաձայնով վերջանայ) դիմորոշ կամ դերանունական յօդերը կ'առնու. այսպէս՝

աս, իսա խօսք ^ա	ատ, իտա պատվէրք ^ա
աս, իսա խօսքի ^ա	ատ, իտա պատվէրքի ^ա
աս, իսա խօսքէ ^ա	ատ, իտա պատվէրքէ ^ա
աս, իսա խօսքօք ^ա	ատ, իտա պատվէրքօք ^ա
	ան, ինա ձին
	ան, ինա ձիու ^ն
	ան, ինա ձիէ ^ն
	ան, ինա ձիօք ^ը

Նոյնպէս ասոնց յօդնակին՝ *աս*, *իսա խօսքեր*^ա, *ատ*, *իտա պատվէրքներու*^ա, *ան*, *ինա ձիերէ*^ն, *եւն*, *կ'ընդունին* *ա*, *ար*, *ն* յօդերն:

§ III. Հարցական դերանուններ :

307. Երեք հարցական դերանուն կը գտնուին բարբառիս մէջ. *՛էր* (\equiv *որ*) եւ *՛է՛լ* (\equiv *ով*) որք կը գործածուին անձերու համար եւ *ի՛նչ* որ իրերու համար միայն կը բանեցնեն:

308. Բայց *՛էր* իբր ուղղական եւ հարցական կը գործածուի նաեւ իրերու համար: Ասոնց հօրովումը հետեւեալն է՝

Ո՛ւր.	վէ՛ր	վէ՛վ	ի՛նչ
Ի՛նչ. ար.	յո՛ւմ	յո՛ւմ	ի՛նչու
Կ՛ոյ.	վէ՛րը	վէ՛վ	ի՛նչ
Բ՛ոյ.	յո՛ւմէն	յո՛ւմէն	ի՛նչէն
Ի՛նչ.	յո՛ւմօք	յո՛ւմ հետ	ի՛նչօք

309. Թէ քէլ եւ թէ քէր յոգնակի շու-
նին. եզակի ձեւը յոգնակիի տեղ ալ կը գոր-
ծածուի, եւ կամ յոգնակին կը յօրինեն գեր-
անունը կրկնելով -- շաղկապով. օր.

քէլ -- քէլ = ո՞վ եւ ո՞վ, որո՞նք կամ
պարզապէս՝ քէլ = ո՞վ եւ որո՞նք.

քէր -- քէր = ո՞ր եւ ո՞ր, որո՞նք կամ պար-
զապէս՝ քէր = ո՞ր եւ որո՞նք.

յո՞ւ -- յո՞ւ = որո՞ւ եւ որո՞ւ, որո՞նց
կամ պարզապէս՝ յո՞ւ = որո՞ւ եւ որո՞նց, եւն:

310. Սակայն քէլ իւր յոգնակին ունի
օր կը յօրինուի սովորական -էր յոգնակերտով.
ինչեք, -երու, -երէ, եւն:

311. Վէլ եւ քէր ստացականներու սեռ-
ական՝ յո՞ւ էն տեսակ մը ստացական կ'ելլէ հե-
տեւեալ կերպով.

վէլ	սեռ. յո՞ւմ, ուսկից՝	յո՞ւմը
քէր		յու՞մի՞նը

312. Այս յո՞ւք եւ յո՞ւնք կը հոլո-
վումն հետեւեալ կերպով՝

Ո՞ւ. ո՞ւց.	յո՞ւմը	յու՞մի՞նը	=	որո՞նք
-էր. քէր.	յու՞մի՞ն	յու՞մի՞նի՞ն	=	որունի՞ն
քոց.	յու՞մէ՞ն	յու՞մի՞նէ՞ն	=	որունէ՞ն
ի՞րք.	յու՞մօք	յու՞մի՞նօք	=	որինօք

Կը գործածուի նաեւ յո՞ւնքին յոգնակին.
այսպէս՝ յո՞ւնքի՞նքը, յո՞ւնքի՞նքն, յո՞ւնքի՞նքն,
յո՞ւնքի՞նքս:

313. Ինչպէս կը տեսնուի Գ՛Է Ի եւ Գ՛Էրի հոլովման մէջ զանազանութիւն մը չկայ. միայն ուղղականի եւ հայցականի մէջ իրարմէ կը տարբերին:

§ IV. Յարաբերական դերանուն:

314. Բարբառիս յարաբերական դերանունն ալ Գ՛Է (որ) է. սա երբ իրր ածական գործածուի, գոյականէն առաջ կը դրուի եւ անփոփոխ կը մնայ, բայց գոյականը դիմորոշ յօդը կը կրէ:

315. Երբ իրր գոյական գործածուի հետեւեալ կերպով կը հոլովուի.

	Եւ.	Յ-ի.
Ուշ. հայց.	վեր	յումէնք
Ին. որ.	յում	յումէնց
Բաց.	{ յումէն յումքնէ }	յումէնցմէն
Իործ.	{ յումօք յում հետ }	{ յումէնցմօք յումէնց հետ }

316. Յոգնակին յ--Նէն, յ--Նէնց, եւն կը գործածուի անձերու համար: Երբեմն շէ (որ) շաղկապին հետ կը հոլովուի հետեւեալ կերպով.

վէրն օր	յումէնք օր
յում օր	յումէնց օր
յումէն օր	յումէնցմէն օր
{ յում հետ օր }	{ յումէնցմօք օր }
{ յումօք օր }	{ յումէնց հետ օր: }

§ V. Ստացալան զԷրաննաներ :

317. Ստացակ. դերանուններու ձևերն են՝

իմ	}	Ա. զէմք	քու	}	Բ. զէմք
մեր		ձեր			

անոր եւ յիր	}	Գ. զէմք
անոնց եւ յիրենց		

318. Ասոնք կը հարկուին հետեւեալ կերպով. դիմորոշ յօդով միւսին.

իմ ուսկից՝ իմըն	+	---	ուսկից՝ քրվինք	
				(= քուինդ)

իմընիս	քրվինիս
--------	---------

իմընէս	քրվինէս
--------	---------

}	իմընօքս	}	քրվինօքս	}
}	իմընիս հետ	}	քրվինիս հետ	}

-ն-ը ուսկից՝	անորինը
	անորինին
	անորինէն
	անորինօք
	անորին հետ

իմ ուսկից՝ յիրը	կամ	յիրենը
յիրենը	"	յիրենինը
յիրենէն	"	յիրենինէն
յիրենօք	"	յիրենինօք
		յիրենին հետ

319. Այս ի՛նչ, +ընչ, -ն-ընչ եւ ի՛նչ ինչն ունին նաեւ իրենց յօդնակին. այսպէս.

-ներս,	-ներս,	-ները
-ներուս,	-ներուս,	-ներուն
-ներէս,	-ներէս,	-ներէն
-ներօքս,	-ներօքս,	-ներօքը .

320. Մէր, յէր, -ն-ն, եւ յէրէն, կը հոլովուին այսպէս՝

մերը,	մերինը,	ձերը,	ձերինը,
	մերինին		ձերինին
	մերինէն		ձերինէն
	մերինօք		ձերինօք
	մերինին հետ		ձերինին հետ

անոնցը,	անոնցինը,	յիրենցը,	յիրենցինը
	անոնցինին		յիրենցինին
	անոնցինէն		յիրենցինէն
	անոնցինօք		յիրենցինօք
	անոնցինին հետ		յիրենցինին հետ

Եւ ասոնց յոգնակին՝

մերինները,	ձերինները,	անոնցինները,
մերիններուն,	ձերիններուն,	անոնցիններուն,
մերիններէն,	ձերիններէն,	անոնցիններէն,
մերիններօք,	ձերիններօք,	անոնցիններօք,

յիրենցինները
յիրենցիններուն
յիրենցիններէն
յիրենցիններօք:

321. Երբ խօսքն ընտանեկան անձերու շուրջը կը դառնայ երբեմն յէրէնէն, յէրէնէն և ու-

բամուտ ձեւերն ալ կը գործածուին. որք հետեւեալ կերպով կը հոլովուին.

մերինոնք, մերինոնց, մերինոնցմէն, մերինոնց հետ. ձերինոնք, ձերինոնց, ձերինոնցմէն ձերինոնց հետ:

322. Ստացական դերանուններն երբ գոյականի մը հետ գտնուին անփոփոխ կը մնան, բայց հոլովման ժամանակ գոյականը -ս, -դ, -ն (ւ) դիմորոշները կը ստանայ. բայց սա միայն ՚հ, +ս, -նդ, չէր դերանուններու համար, վասնզի ՚հը, յէր, -ննց, չէրէնց վերոյիշեալ դիմորոշներէն միայն -ն (ւ) կը ստանան այսպէս՝

Եւ-ի:

Ա. գ. Բ. գ. Գ. գ.

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-ս, -դ, -ւ

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-էս, -եդ, -էն

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-իս, -իդ, -ին

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-ես, -եդ, -են

Յ-ի-ի:

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-երս, -երդ, -երւ

իմ, քու, անոր, յիր ձա՞նք-երես, -երդ, -երն

Եւն, Եւն, Եւն.

323. Գալով միւսներուն՝

Ա. Բ. Գ. գ. Ա. Բ. Գ. գ.

մեր, ձեր, անոնց, յիրենց ձա՞նք-ւ, ձա՞նք-երւ

մեր, ձեր, անոնց, յիրենց ձա՞նք-ին, ձա՞նք-երես

մեր, ձեր, անոնց, յիրենց ձա՞նք-ին, ձա՞նք-երէն

մեր, ձեր, անոնց, յիրենց ձա՞նք-ես, ձա՞նք-երես

324. Գոյականները կրնան նաեւ ստացական գիմորոշ յօդերով միայն հօլովուիլ, առանց ստացական գերանունով բեռնաւորուելու. օր.

Ա. Գ. Բ. Գ. Գ. Գ.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Երէս-ս, -ո, -ը. մատ-ս, -ո, -ը.} \\ \text{Երէս-ի, -ի, -ին. մատ-ի, -ի, -ին.} \\ \text{Երէս-է, -է, -էն. մատ-է, -է, -էն.} \\ \text{Երէս-օ, -օ, -օք. մատ-օ, -օ, -օք.} \end{array} \right\} \text{Եր.}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{Երէս-նէր, -նէր, -նէրք.} \\ \text{Երէս-նէրո, -նէրո, -նէրոն.} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{մատ-էր, -էր,} \\ \text{-էրք, մատվը-} \\ \text{նէր, -նէր,} \\ \text{-նէրք:} \end{array}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{Երէս-նէրէ, -նէրէ, -նէրէն.} \\ \text{Երէս-նէրօ, -նէրօ, -նէրօք.} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{մատ-էրո,} \\ \text{-ո, -էրոն,} \\ \text{մատվը-նէրո,} \\ \text{-նէրո, -նէրոն.} \end{array}$$

325. Ստացական գերանուններու տեղ կը գործածուին նաեւ -նէ, -նէր, -նէն ստացական-գիմորոշական մասնիկները: Այս մասնիկները գոյութիւն ունէին արդէն Միջին դարերու մէջ. Արարկերի բարբառին մէջ անոնց առջեւ կրնայ աւելցուիլ նաեւ -ի, յոգնակերտ մասնիկը, եւ երեւան կու գան -ի, -ի, -ի, -ի. օր.

$$\begin{array}{l} \text{գլուխ, գլխնէ կամ գլխնէ (մեր գլուխը,} \\ \text{-ները) -նէր, -նէն — յընկաճ, յընկաճնէ} \\ \text{(մեր աղանջը, -ները) -նէր, -նէն — բերան,} \\ \text{բերաննէ (մեր բերանը, -ները), -նէր, -նէն:} \end{array}$$

Եւ կամ՝

$$\begin{matrix}
 q \text{ լուսնէրնէ} \\
 q \text{ լսնէրնէ}
 \end{matrix}
 \left\{
 \begin{matrix}
 -\text{նէրնէր, } -\text{նէրնէն} \\
 -\text{նէրնէր, } -\text{նէրնէն}
 \end{matrix}
 \right\}
 \begin{matrix}
 \text{մեր, ձեր, անոնց} \\
 \text{գլուխը, գլուխները}
 \end{matrix}$$

$$\begin{matrix}
 \text{յընկածնէրնէ, } -\text{նէրնէր, } -\text{նէրնէն} \\
 \text{մեր, ձեր, անոնց} \\
 \text{ականջը, ականջները}
 \end{matrix}$$

326. Սակայն միավանկ բառերու մէջ
 -նէ-, -նէր, -նէն առանց եր մասնիկին չեն գործածուիր. այսպէս՝

$$\begin{matrix}
 \text{ձանօք՝ ձանօքէրնէ} & (\text{մեր ձեռքը, մեր ձեռքերը}) \\
 \text{ձանօքերնու} & (\text{մեր ձեռքին, մեր ձեռքերուն}) \\
 \text{ձանօքերնէս} & (\text{մեր ձեռքէն, մեր ձեռքերէն}) \\
 \left\{ \begin{matrix} \text{ձանօքօքնիս} \\ \text{ձանօքօքներնիս} \end{matrix} \right\} & \left\{ \begin{matrix} (\text{մեր ձեռքով, մեր ձեռքերով}) \\ \text{քերով} \end{matrix} \right\}
 \end{matrix}$$

Նոյնպէս եւ յ^օ-+երնէր, յ^օ-+երնէն եւն:

327. Բայց յոգնակին այսպէս կը հորովուի.

$$\text{Ո-չ.} \quad \text{ձանօք+եր+նէ-, } \text{նէր, } \text{նէն} \left\{ \begin{matrix} \text{մեր, ձեր,} \\ \text{անոնց յե-} \\ \text{+երչ.} \end{matrix} \right.$$

$$\begin{matrix}
 \text{+եր. րր.} \\
 \text{+եր. րր.}
 \end{matrix}
 \left\{ \begin{matrix}
 \text{ձանօք+եր+նու-, } \text{նուր, } \text{նուն} \\
 \text{ձանօք+նու-, } \text{նուր, } \text{նուն} \\
 \text{ձանօք+նէր+նու-, } \text{նուր, } \text{նուն}
 \end{matrix} \right\}$$

$$\begin{matrix}
 \text{ք-ց.} \\
 \text{ք-ց.}
 \end{matrix}
 \left\{ \begin{matrix}
 \text{ձանօք+եր+նէ-, } \text{նէր, } \text{նէն} \\
 \text{ձանօք+նէ-, } \text{նէր, } \text{նէն} \\
 \text{ձանօք+նէր+նէ-, } \text{նէր, } \text{նէն}
 \end{matrix} \right\}$$

$$\begin{matrix}
 \text{զ-ըժ.} \\
 \text{զ-ըժ.}
 \end{matrix}
 \left\{ \begin{matrix}
 \text{ձանօք+եր+նօ+, } \text{նօր, } \text{նօլ} \\
 \text{ձանօք+նէր+օ+, } \text{օր, } \text{օլ} \\
 \text{ձանօք+նէր+նօ+, } \text{օր, } \text{օլ}
 \end{matrix} \right.$$

ԵՂԻՒ

Նոյնպէս՝ աշք, աշքերնիս, տ, ն
 աշքերնուս, տ, ն
 աշքերնէս, տ, ն
 աշքերնօքս, տ, ն

Յ-ի-ի: կամ

աշք + եր + նիս, տ, ն աշք + եր + ներ + նիս
 աշք + եր + նուս, տ, ն աշք + եր + ներ + նուտ
 եւն աշք + եր + ներ + նէն եւն

եւ կամ Յ-ի-ի: կամ

աշք + եր + նիս, տ, ն
 աշից + նուս, տ, ն աշից + ներ + նուս
 աշից + նէս, տ, ն աշից + ներ + նէս
 { աջօքս, տ, ն } աշից + ներ + նօքս
 { աշիջօք, տ, ն } եւն

եւ կամ

աշվընիս, տ, ն աշվըներ + նիս, նիտ, նին
 աշվընուս, տ, ն աշվըներ + նուս, նուտ, նուն
 աշվընէս, տ, ն աշվըներ + նէս, նէտ, նէն
 { աշվընիս } տ, ն { աշվըներ + օքս, օքտ, օքը }
 { աշվընօքնիս } { աշվըներ + նօքս, նօքտ, նօքը }

328. Այս երկու օրինակները ըստ բաւականին կը ցուցնեն թէ ինչ ահռելի լարիւրինթոս մը կը ներկայացընեն բարբառիս ստացական դերանուններն:

յ-ի-ի եւ -չ-ի նման կը հոլովուին՝ ստացականով, մարմնոյ բոլոր զոյգ անդամները:

329. Ինչպէս որ ստացական դերանունները անձնականներուն սեռականէն կ'ելլեն. նոյնպէս ցուցականներու սեռականէն, ինչպէս եւ

330. Տեսնենք ասոնց յոգնակին.

Եւ. { ասոնք, ասոնց, ասոնցը, ասոնցինը, ասոնցի-
 նին, ասոնցինէն, ասոնցինօք — ատոնք,
 ատոնց, ատոնցը, ատոնցինը, ատոնցինին,
 ատոնցինէն, ատոնցինօք — անոնք, անոնց,
 անոնցը, անոնցինը, անոնցինին, անոնցինէն,
 անոնցինօք.

Յ. { ասոնցինները, ասոնցիններուն, ասոնց-
 իններէն, ասոնցիններօք — ատոնցինները,
 ատոնցիններուն, ատոնցիններէն, ատոնց-
 իններօք — անոնցինները, անոնցիններուն,
 անոնցիններէն, անոնցիններօք.

Նոյնպէս՝

Եւ. { իսոնք, իսոնց, իսոնցը, իսոնցինը, իսոնցինին,
 իսոնցինէն, իսոնցինօք — իտոնք, իտոնց,
 իտոնցը, իտոնցինը, իտոնցինին, իտոնցինէն,
 իտոնցինօք — ինոնք, ինոնց, ինոնցը, ինոն-
 ցինը, ինոնցինին, ինոնցինէն, ինոնցինօք.

Յ. { իտոնցինները, իտոնցիններուն, իտոնցին-
 ներէն, իտոնցիններօք — իտոնցինները,
 իտոնցիններուն, իտոնցիններէն, իտոնցին-
 ներօք — ինոնցինները, ինոնցիններուն,
 ինոնցիններէն, ինոնցիններօք.

331. Ինչպէս ըսինք նոյնաձեւ ստացական-
 ներ կարելի է հանել ոեւէ անունէ կամ յա-
 տուկ անունէ.

Այդէս հարցիւն վէ՛լ էն՝ եւ. վէ՛վ (ո՛վ),
 յո՛ւմ, յո՛ւմը, յու՛մինը, յու՛մինին, յու՛մինէն,

յուժի նօք — յ^է. յուժի նները, յուժի ններուն,
յուժի ններէն, յուժի ններօք.

332. Ն՝յնդէ՝ յ-դ-ի՝ -ն-նէդէն՝

Եր. } Յարթին, Յարթինին, Յարթինինը, Յար-
 թինինին, Յարթինինէն, Յարթինինօք —
 Կարօ, Կարօին, Կարօինը, Կարօինին, Կար-
 օինէն, Կարօինօք — Խարփէթ, Խար-
 փէթինը, Խարփէթինին, Խարփէթինէն
 Եւն — Յակը, Յակինը, Յակինին, Յակ-
 ինէն Եւն.

Եր. } Յարթինիններինը, Յարթինիններինին,
 Յարթինիններինէն Եւն — Կարօինները,
 Կարօիններինին, Կարօիններինօք — Յակ-
 ինները, Յակիններինին, Յակիններինէն
 Եւն:

Ասոնց յօղնակին՝

Եր. } Յարթիններ, Յարթիններուն, Յարթին-
 ներունը, Յարթիններունինը, Յարթին-
 ներունինէն, Յարթիններունինօք — Կարօ-
 ներ, Կարօներուն, Կարօներունը, Կարօնե-
 րունինը, Կարօներունինէն, Կարօներունինօք.

Եր. } Ո՛ւ. Յարթիններունները, Է՛յ. Յարթին-
 ներուններէն, -՛ւ. Է՛յ. Կարօներունները,
 Է՛յ. Կարօներուններէն — -՛ւ. Դ՛. Յար-
 թիններուններին կամ -ներուն, Է՛յ. Յար-
 թիններուններօք, -՛ւ. Դ՛. Կարօներուն-
 ներուն կամ -ներին, Է՛յ. Կարօներուն-
 ներօք Եւն.

333. Կ-յնը է- րէ-է ան-նէ .

Է. տուն, տան, տանը, տունինը, տունինին,
տունինէն, տունինօք — յ-ք. տունինները,
տունիններունին, տունիններունէն եւն .

Յ-ի. տուներ, տուներու, տուներունը, տու-
ներունին, տուներունէն, տուներունօք —
յ-ք. տուներունները, տուներուններուն (ին),
տուներուններէն, տուներուններօք .

Է. էշ, իշու, իշունը, իշունինը, իշունինին
իշունինէն, իշունինօք — յ-ք. իշունինները,
իշունիններուն, իշունիններէն եւն .

Յ-ի. էշեր, էշերու, էշերունը, էշերունինը,
էշերունինին, էշերունինէն եւն — յ-ք. էշե-
րունինները, էշերունիններուն, էշերունին-
ներէն եւն, եւն :

334. Ահաւասիկ կարգ մը անուններ, ո-
րոնք սեռականէ առաջ եկած ածականներ են :
Հետաքրքրուողը կրնայ զանոնք հօլովել, վերոյի-
շեալ բառերու հօլովման մեթոդին համաձայն :
Մենք հետեւելիք ուղին նշանակելով կը բաւա-
կանանանք . այսպէս՝

գուրս, գրսի, գրսինը, գրսինին, -էն,
-օք, -ներ եւն :

յաքսա՞, յաքսայի, -այինը, -այինին,
-էն, -օք, -ներ եւն :

յա՞նա՞ջ, յա՞նջի, յա՞նջինը, -ինին, -էն,
-օք, -ներ եւն :

յա՞նջէվ, յա՞նջէվի, յա՞նջէվինը, -ինին,
-էն, -օք, -ներ եւն :

յա՞ն ա՞ջք, յա՞ն ա՞ջքի, -ը, -ինին, -էն,
-օք, ներ եւն:

յետ, յետի, յետինը, -ինին, -էն, -օք,
-ներ եւն:

յետք, յետքի, յետքինը, -ինին, -էն,
-օք, -ներ եւն:

յետէվ, յետէվի, յետէվինը, -ինին, -էն,
-օք, -ներ եւն:

ներս, ներսի, ներսինը, -ինին, -էն, -օք,
ներ եւն:

հետ, հետի, նը, -ինին, -էն, -օք
ներ եւն:

մօտ, մօտի, մօտինը, -ինին, -էն, -օք,
ներ եւն:

վար, վարի, վարինը, -ինին, -էն, -օք,
ներ եւն:

վեր, վերի, վերինը, -ինին -էն, -օք,
ներ եւն:

վերջ, վերջի, վերջինը, -ինին, -էն, -օք,
ներ եւն:

վրա, վրի, վրինը, վրինին, -էն, -օք,
ներ եւն:

տակ, տակի, տակինը, տակինին, -էն,
-օք, ներ եւն:

քով, քովի, քովինը, քովինին, -էն, -օք,
ներ եւն, եւն:

§ VI. Անորոշ Գէրանաններ:

335. Հայերէնի եւ բարբառիս մէջ կան
կարգ մը անուններ կամ բառեր, որոնք երբեմն

Հասարակ անուններու կարգին մէջ, երբեմն թուականներու մէջ դասուած են: Ասոնք քանակութիւն մը կը ցուցնեն, առանց սակայն թիւ մը որոշելու: Մենք զայնս անորոշ դերանուններ անուանեցինք եւ դերանուններու գլխին մէջ դրինք:

336. Սոյն անորոշ դերանուններէն ոմանք Հայերէն են, ինչպէս՝ յ^օ-մէն^նք, յ^օ-մէն^ն, մէն^ն, յ^օ-մէն^ն, յ^օ-մէն^ն, մէն^նք, մէն^նք, մէն^նք եւ ոմանք թուրքերէն, ինչպէս՝ յ^օ-մէն^նք, յ^օ-մէն^նք, մէն^նք, մէն^նք:

337. Տեսնենք ուրեմն ասոնց հալովելու ձեւը.

	Յ-դ.	Եւ.
Ուշ. հոյ.	յ ^օ մէնքը	յուրիշ
Եւ. որ.	յ ^օ մէնքին	յուրիշի
Քոյ.	յ ^օ մէնքէն	յուրիշէն
Ժորձ.	{ յ ^օ մէնք յ ^օ մէնքին հետ }	{ յուրիշօք յուրիշին հետ }

	Յ-դ.	Յ-դ.
Ուշ. հոյ.	յուրիշներ	յ ^օ մէն
Եւ. որ.	յուրիշներու	յ ^օ մէնուն
Քոյ.	յուրիշներէ	յ ^օ մէնէն
Ժորձ.	{ յուրիշօք յուրիշներու հետ }	յ ^օ մէնօք

	Եւ.	Յ-դ.
Ուշ. հոյ.	մէկալ	մէկալներ
Եւ. որ.	մէկալին	մէկալներու
Քոյ.	մէկալէն	մէկալներէ
Ժորձ.	{ մէկալօք մէկալին հետ }	{ մէկալներօք մէկալներու հետ }

		Յ-դ. կամ		Յ-դ.
Ուշ. հոյց.	մէկալոնք			յիրար
Եւ. ար.	մէկալոնց			յիրարու
Բոց.	մէկալոնցմէ			յիրարմէ
Հործ.	{ մէկալոնցմօք մէկալոնց հետ }			{ յիրարմօք յիրարու հետ }
		Յ-դ.	Եւ.	Յ-դ.
Ուշ. հոյց.	մէկզմէկ		ինչ	ինչեր
Եւ. ար.	մէկզմէկու		ինչու, -ի	ինչերու
Բոց.	մէկզմէկէ		ինչէ	ինչերէ
Հործ.	{ մէկզմէկօք մէկզմէկու հետ }		ինչօք	ինչերօք
		Եւ.	Եւ.	Յ-դ.
Ուշ. հոյց.	վէվ կամ վէր	քանի		քանիներ
Եւ. ար.	յում	քանիի		քանիներու
Բոց.	յումէն	քանիէ		քանիներէ
Հործ.	յումօք	քանիօք		քանիներօք

338. Ար տեսնուի որ ասոնցմէ մի քանիսը միայն եզակի ունին եւ յոգնականաձեւ են. միայն չորսը թէ եզակի եւ թէ յոգնակի ունին. իսկ զիւր բառը երկու տեսակ յոգնակի ունի.

339. Թուրքերէնէ փոխառեալ բառերն կը հորովուին այսպէս.

		Եւ.	Յ-դ.
Ուշ.	պազլիսին (ոմանք)		պազլիսիներ
Եւ.	պազլիսուն		պազլիսիներուն
Բոց.	պազլիսիէն		պազլիսիներէն
Հործ.	{ պազլիսիօք պազլիսուն հետ }		{ պազլիսիներօք պազլիսիներուն հետ }

	Յ-ի.	Եւ.	Յ-ի.
Ո-ւ.	պիթուն (ամենքը)	Տէչ (ոչ ինչ, բնաւ.)	Տէչեր
-ի-	պիթուների	Տէչի	Տէչերու
Բ-ց.	պիթուների	Տէչի	Տէչերէ
Ժ-րժ.	պիթունօք	Տէչօք	Տէչերօք

	Եւ.	Յ-ի.
Ո-ւ.	ֆիլան (այսինչ)	ֆիլաններ
-ի-	ֆիլանի	ֆիլաններու
Բ-ց.	ֆիլանէ	ֆիլաններէ
Ժ-րժ.	ֆիլանօք	ֆիլաններօք:

Գ Լ Ո Ւ Ն Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Բայեր:

§ I. Բայալիւր Թանկիւնէր:

340. Բայակերտ մասնիկներն երկու տեսակ են. առաջին տեսակը կը գործածուի զանազան ժամանակներու դէմքերը յօրինելու եւ ասոր համար մենք զանոնք կ'անուանենք *Թանկիւնէր*. ուրիշներ մինչդեռ կը ծառայեն *Եւ-նիւնէր* կազմելու եւ զանոնք իրարմէ բաժնելու եւ զանազանելու եւ ասոր համար զանոնք *Եւնիւնէր* կ'անուանենք:

Ա. ԳԻՄԱԿԵՐՏ ՄԱՍՆԻԿՆԵՐ:

341. Բարբառիս գիմակերտ մասնիկներն, այսինքն՝ այն մասնիկներն, որոնք բայի արմատին վրայ աւելնալով դէմքերը կ'որոշեն, նոյնն են մասամբ հին հայերէնի եւ մասամբ արդի գրա-

փանդիկուին զիմակերաններուն հետ¹: Այս մասնիկ-
ներն կը վերաբերին բնականաբար սարգ կո-
չուած մամանակներուն, որք են — բարբառիս
մէջ — ներկան, անկատարն եւ կատարեալը:

342. Բարբառիս բոլոր բայերը հետեւ-
եալ վերջաւորութիւնները ունին՝ -ել, -ել, -ու,
-աւ, -ընել:

Ցեաննիք այս բայերու զիմակերաններն եւ
հնչին հետ ունեցած կապակցութիւններն:

ա. ներկայ:

343. 1. -ել վերջաւորող բայերուն՝

ն	{	Ա. գ. -իմ	}	-ինք
		Բ. գ. -ես		-էք
		Գ. գ. -ա՞		-են

Հին ձեւն էր՝ -ելի՞ -ելի, -ել, -ել, -ելի,
-ելի, -ել:

344. 2. -ել վերջաւորող բայերուն՝

ն	{	Ա. գ. -իմ	}	-ինք Հինն էր՝	-իմ, -իմք
		Բ. գ. -իս		-իք	-իս, -իք
		Գ. գ. -ի		ին	-ի, -ին:

345. 3. -ու վերջաւորող բայերուն՝

ն	{	Ա. գ. -ամ	}	-անք Հինն էր՝	-ամ, -ամք
		Բ. գ. -աս		-աք	-աս, -այք
		Գ. գ. -ա		-ան	-ա, -ան:

¹ Ասանք ալ իրենց ձայնական փոփոխութիւնը մէկ
կողմ գնելով, նոյնն են ընդհանուր հնչեւրոպական զիմա-
կերաններուն հետ. տես մեր Բաղդաստական վերականութեան
ճրագ. եւ սղուաները. էջ 12—13:

346. 4. -ն-ը վերջաւորող բայերուն՝

Եր.	}	Ա. գ. -նամ	Յ. †.	-նանք	Հինն էր՝	-նամ, -նամք
		Բ. գ. -նաս		-նաք		-նաս, -նաք
		Գ. գ. -նա		-նան		-նայ, -նան,

347. 5. -ջընէլ վերջաւորող բայերուն՝

Եր.	}	Ա. գ. -ջընիմ	Յ. †.	-ջընինք
		Բ. գ. -ջընիս		-ջընիք
		Գ. գ. -ջընա՞		-ջընին

Հինն էր՝	-ուցանեմ,	-ուցանեմք
	-ուցանես,	-ուցանեք
	-ուցանէ,	-ուցանեն:

348. Գիտելու է թէ բարբառիս մէջ
 -ել եւ -իլ վերջաւորող բայերն խոնարհման
 ժամանակ ներկային մէջ բոլորովին իրարու հետ
 կը շփոթին. -ին յաղթանակը կը տանի -ի
 վրայ: Երկու տեսակ բայերն ներկային մէջ կը
 զանազանին եզ. գ. դէմքով եւ յոգ. բ. եւ գ.
 դէմքերով: Աւելցնենք որ -ջընէլ վերջաւորող
 բայերն բոլորովին -ել վերջաւորողներու նման
 կը խոնարհին ներկային մէջ, միայն -ջը մաս-
 նիկն աւելցրնելու է:

բ. անկատար:

349. 1. Աներեւոյթ -ել՝

Հինն ան էր՝

Եր.	}	Ա. գ. -էի	Յ. †.	-էինք	-էի,	-էաք
		Բ. գ. -էիր		-էիք	-էիր,	-էիք
		Գ. գ. -էր		-էին	-էր,	-էին:

350. 2. Աներեւոյթ -ել՝

Եւ.	Ա. Դ. -էի	-էինք	} նշնը քան -ել. նշն- պէս եւ հինը՝
	Բ. Դ. -էիր	-էիրք	
	Գ. Դ. -էր	-էին	

351. 3. Աներեւոյթ -ու՝

Եւ.	Ա. Դ. -այի	Յ. Դ. } -այնք	-այի,	-այաք
	Բ. Դ. -այիր		-այիրք	-այիրք
	Գ. Դ. -ար		-ային	-այր,

Հին ձեւն էր՝

352. 4. Աներեւոյթ -ան՝

Եւ.	Ա. Դ. -այի	Յ. Դ. } -անքնք	-անի,	-անաք
	Բ. Դ. -այիր		-անիրք	-անիրք
	Գ. Դ. -ար		-անին	-անր,

Հինն՝

353. 5. Աներեւոյթ -շընել՝

Եւ.	Ա. Դ. -ընէի	Յ. Դ. } -ընէինք	
	Բ. Դ. -ընէիր		-ընէիրք
	Գ. Դ. -ընէր		-ընէին

Հին ձեւ՝ -ուցանէի, -ուցանէաք
-ուցանէիր, -ուցանէիրք
-ուցանէր, -ուցանէին:

354. Ինչպէս կը տեսնուի Անկատարի գիմակերաներուն մէջ աւելի մեծ միակերպութիւն մը կը տիրէ. -ել, -ին եւ -շընելի անկատարները բոլորովին իրարու նման են, միայն թէ -շընել մասինն աւելցնելու է -շընելի համար:

Իսկ -ու եւ -ան իրարմէ կը տարբերին միայն -ն գրով:

գ. կատարեալ:

355. 1. -ել աներեւոյթով բայերուն՝
 Հին ձեւք՝

$\left. \begin{array}{l} \text{Ա. Գ. -եցի} \\ \text{Բ. Գ. -եցիր} \\ \text{Գ. Գ. -եց} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -եցինք \\ -եցիք \\ -եցին $	$\left. \begin{array}{l} \text{Ե. Գ. -եցաք} \\ \text{Բ. Գ. -եցար} \\ \text{Գ. Գ. -եցաւ} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -եցանք \\ -եցարք \\ -եցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -եցի, -եցաք \\ -եցեր, -եցէք, ցիք \\ -եց, -եցին: $
--	--	---	---	---

356. 2. -իլ աներեւոյթով բայերուն՝
 Հին ձեւք՝

$\left. \begin{array}{l} \text{Ա. Գ. -եցայ} \\ \text{Բ. Գ. -եցար} \\ \text{Գ. Գ. -եցաւ} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -եցանք \\ -եցարք \\ -եցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -եցաք \\ -եցարք \\ -եցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -եցայ, -եցաք \\ -եցարք, -եցայք \\ -եցաւ, -եցան: $
---	---	--	---

357. 3. -ալ աներեւոյթով բայերուն՝
 Հին ձեւք՝

$\left. \begin{array}{l} \text{Ա. Գ. -ացի} \\ \text{Բ. Գ. -ացիր} \\ \text{Գ. Գ. -աց} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -ացինք \\ -ացիք \\ -ացին $	$\left\{ \begin{array}{l} -ացաք \\ -ացարք \\ -ացան $	$\left\{ \begin{array}{l} -ացի, -ացաք \\ -ացեր, -ացէք, ցիրք \\ -աց, -ացին: $
--	--	--	--

358. 4. -ալ աներեւոյթով բայերուն՝
 Հին ձեւք՝

$\left. \begin{array}{l} \text{Ա. Գ. -ցայ} \\ \text{Բ. Գ. -ցար} \\ \text{Գ. Գ. -ցաւ} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -ցանք \\ -ցարք \\ -ցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -ցաք \\ -ցարք \\ -ցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -ցայ, -ցաք \\ -ցարք, -ցայք \\ -ցաւ, -ցան: $
--	--	---	---

359. 5. -ցել աներեւոյթով բայերուն՝
 Հին ձեւք՝

$\left. \begin{array}{l} \text{Ա. Գ. -ցուցի} \\ \text{Բ. Գ. -ցուցիր} \\ \text{Գ. Գ. -ցուց} \end{array} \right\} \text{Ե.}^{\dagger}$	$\left\{ \begin{array}{l} -ցուցինք \\ -ցուցիք \\ -ցուցին $	$\left\{ \begin{array}{l} -ցուցաք \\ -ցուցարք \\ -ցուցան $	$\left\{ \begin{array}{l} -ցուցի, -ցուցաք \\ -ցուցեր, -ցուցէք \\ -ցուց, -ցուցան: $
--	--	--	--

360. Դժուար չէ գիտել թէ -ել, -ալ, -ցել վերջաւորով բայերուն կատարեալք մի-

եւնոյնն է. միայն -ոյ մասնկէն առաջ գտնուող ձայնաւորը կը փոխուի, որն -ի, -է, -ելի համար, -մ՝ -ուի համար եւ -ու՝ -ոյնելի համար:

361. Նոյնպէս նոյն են -ել եւ -ւու բայերու կատարեալներն, միայն -ել վերջաւորողներն աւելորդ -ի ձայնաւոր մը կ'առնուն:

362. Հետեւեալ ցանկին մէջ կը տեսնուին բարբառիս բոլոր դիմակերտ մասնիկներն.

	դէմք	-ի	-է	-ու	-ւու	-ոյնել
Ներկայ	Եւ.	1. -իմ	-իմ	-ամ	-նամ	-ցընիմ
		2. -իս	-իս	-աս	-նաս	-ցընիս
		3. -ա՞	-ի	-ա	-նա	-ցընա՞
	Յ-ի.	1. -ինք	-ինք	-անք	-նանք	-ցընինք
		2. -էք	-իք	-աք	-նաք	-ցընիք
		3. -էն	-ին	-ան	-նան	-ցընէն
Անկատար	Եւ.	1. -էի	-էի	-այի	-նայի	-ցընէի
		2. -էիր	-էիր	-այիր	-նայիր	-ցընէիր
		3. -էր	-էր	-ար	-նար	-ցընէր
	Յ-ի.	1. -էինք	-էինք	-այինք	-նայինք	-ցընէինք
		2. -էիք	-էիք	-այիք	-նայիք	-ցընէիք
		3. -էին	-էին	-ային	-նային	-ցընէին
Կատարեալ	Եւ.	1. -եցի	-եցայ	-ացի	-ցայ	-ցուցի
		2. -եցիր	-եցար	-ացիր	-ցար	-ցուցիր
		3. -եց	-եցաւ	-աց	-ցաւ	-ցուց
	Յ-ի.	1. -եցինք	-եցանք	-ացինք	-ցանք	-ցուցինք
		2. -եցիք	-եցաք	-ացիք	-ցաք	-ցուցիք
		3. -եցին	-եցան	-ացին	-ցան	-ցուցին:

Բ. ԵՂԱՆԱԿ ՇԻՆՈՂ ՄԱՄՆԻԿՆԵՐ:

363. Բարբառիս մէջ գոյութիւն ունեցող եղանակներն են՝ Դէրբոյ, Անցեալ, Սահմանաւան.

Հը-ժոյ-ի-ն, Սո-ր-դ-ի-ն, երէք-ոյ-ի-ն (Potentiel) եւ Ըշ-ի-ն:

364. Մեր մատենագրութեան փառաւոր ոսկեղարի բայական որոշ եւ յատուկ ձեւերն մոռացութեան տրուելէն յետոյ, միջին դարերու մէջ սահմանականը սկսաւ ստորագասականի եւ ապառնիի տեղ գործածուիլ եւ ասկէ ծագեցան շփոթութիւններ: Մինչեւ օրս ալ արեւելեան բարբառներէն մեծագոյն մասը նախկին սահմանականը կը գործածէ ապառնիի տեղ. օր. կ'ա-ն-ի-ժ = պիտի ըսեմ, յետոյ կ'ըսեմ. կ'ա-ր-ի-ժ = պիտի ուտեմ, յետոյ կ'ուտեմ. իսկ ներկայի համար, ինչպէս ծանօթ է, կը գործածեն -ա-ժ՝ ստորին դարերէն ժառանգութիւն մնացած վերջաւորութիւն մը. օր. ասում եմ = ասեմ, հիմայ կ'ըսեմ. (տիեօրըմ, je dis): Այս շփոթութեանց առջեւն առնելու համար ժողովուրդը հնարած է — տեղոյն, դիրքին եւ ժամանակին համեմատ — զանազան մասնիկներ, զորս կ'աւելցընէ բայերուն վրայ:

365. Արաբկիրի բարբառին մէջ ոչ միայն սահմանականը՝ ստորագասականին եւ ապառնիին հետ կը շփոթուէր, այլ եւ երկբայականը եւ ըղձականը առաջիններուն հետ, եթէ զանազան մասնիկներ չգային զանոնք իրարմէ բաժնելու եւ մէն մի եղանակ իւր տեղն դնելու: Տեսնենք ուրեմն այդ մասնիկները:

1. Սահմանական:

366. Սահմանականի որոշիչ մասնիկներն են՝ -նը եւ կ':

367. Աստիք կը գործածուին Սահմ. ներկային եւ անկատարին համար. Նը միշտ յետագաս է. իսկ ՚՛ միշտ նախագաս, վերջինս կ'աւելցուի միայն ձայնաւորով սկսող բայերու վրայ. երբեք բաղաձայնով սկսողներուն վրայ: Օր. Ի՞նչ Նը = կը խմեմ, խմում եմ. Ի՞նչ Նը = կանչում էի, կը կանչէի եւն. մինչ ՚՛ = Ի՞նչ Նը = կ'ուտեմ, ուտում եմ. Ի՞նչ Նը = կ'ըսէի, ասում էի. եւն:

368. Նը առաջ եկած կը թուի միջին դարերու մէջ գործածուած Ն- շաղկապէն որ Ի-ի նշանակութիւն ունէր եւ Ն-յ ալ կը գրուէր: Սակայն այդ Ն- կամ Ն-յ ստորագասականի միտք մը կու տար խօսքին, մինչ բարբառիս մէջ սահմանականի տեղ կը ծառայէ Ն-յէն Նը-ի փոխուելով:

369. Գալով նախագաս ՚՛ գրին, պարզապէս կը ճատեալն է միջնագարեան ՚՛-ին եւ այժմեան ի՞նչն, որու մասին կը խօսինք յետոյ:

2. Երկրայական:

370. Երկրայական եղանակը կը ցուցնէ գործողութիւն մը, որուն կատարումը կասկածի տակ է. որուն կատարումը կախում ունի ուրիշ գործողութենէ մը: Տեսակ մը կասկածաւոր ապաւնի է այս եղանակը. օր. Ի՞նչ ՚՛ = կրնայ լինել որ խմեմ, գուցէ խմեմ, կարող է պատահել որ խմեմ եւն:

371. Այս եղանակը իւր ներկային եւ անկատարին մէջ Սահմանականէն զանազանելու

Համար յետագաս կ'— մասնիկն կ'առնէ եւ կը
խոնարհուի ճիշտ Սահմանականի ժամանակ-
ներուն նման: Սակայն երբ բայն ձայնաւորով
մը կը սկսի, Սահմանականի նման կ' կրճատեալ
մասնիկն ալ կ'առնու' նախագաս. օր. րէն-
կ'—, րէն-ընէ կ'—, բայց՝ կ'—րէն կ'—, կ'ընէ
կ'—, եւն:

372. Աւրեմն ձայնաւորով սկսող բայե-
րու մէջ բարբառիս երկրայական եղանակն
երկու կ'—ով — մին նախագաս եւ միւսը
յետագաս — կը վարի. քանի որ կ' = կը =
կ'— ինչպէս բսինք վերը (թիւ 367):

373. Շատ անգամ նոյն իսկ բաղաձայնով
սկսող բայերն նախագիր կ'— մը կ'առնեն. այս-
պէս՝ կ'— րէնէ՝ կ'—, կ'— րէն-է՝ կ'— եւն. բայց այս
պարագային բայը կամ գործողութիւնը աւելի
սպառնական ձեւ մը կ'առնու եւ սպառնի միտք
մը կը ստանայ:

374. Կ'—ն առաջին անգամ գրուած կը
տեսնենք ծ-Բ դարուն. բայց անշուշտ շատ աւելի
հին է այս մասնիկը քան այն դարը, վասն զի
խօսք մը, բառ մը կամ դարձուածք մը գրողին
գրչին տակ անցնելէ առաջ երկար ժամանակ
կը ծեծուի ժողովրդին բերնին մէջ:

375. Անժխտելի կերպով կարելի է պնդել
թէ այդ կ'— մասնիկը ձեւացած է՝ անցնելով
ձայնական փոփոխութիւններէ՝ նախկին կ'—
ձեւէն. կ'— --, կ'— --, կ'—, կ'— (Տես գործիս
Բ Մ--ին մէջ -- կերպարբառը եւ -- ձայն-
աւորը):

այսինքն յետագաս ո՛ր եւ է նշան կամ մասնիկ չ'ընդունիր: Այսպիսով բային ըղձական-հրամայական իմաստ մը կու տայ. օր. Բ՛՛՛՛՛ Խ՛՛՛՛՛, Բ՛՛՛՛՛ Խ՛՛՛՛՛, Բ՛՛՛՛՛ Խ՛՛՛՛՛ եւն:

5. Ապառնի:

381. Բարբառիս մէջ ապառնին կը կազմուի ուրիշ բառով կամ ուրիշ մասնիկով որ ուրիշին կը ճատեալն է: Այս երկու մասնիկներն կ'աւելցուին սահմանական ներկային եւ անկատարին վըայ եւ երկու տեսակ ապառնիներն կը յօրինեն:

382. Սակայն այդ ուրիշ եւ ուրիշ հետեւեալ կերպերով կը գործածուին

1. Պէտք է կրնայ նախագաս կամ յետագաս ըլլալ բային եւ մինակ գործածուիլ. օր. ուրիշ գամ գամ ուրիշ:

2. Պէտք է կրնայ գործածուիլ ուրիշ հետ միասին, որն իրմէ նախագաս կամ յետագաս կրնայ ըլլալ. օր. ուրիշ գամ ուրիշ, կամ ուրիշ գամ ուրիշ:

3. ուրիշ կրնայ առանձին գործածուիլ յետագաս կամ նախագաս. օր. գամ ուրիշ կամ ուրիշ գամ:

4. ուրիշ կրնայ կրկնուիլ, այսինքն միաժամանակ յետագաս եւ նախագաս ըլլալ օր. ուրիշ գամ ուրիշ:

5. Նախագաս ուրիշ կրնայ կրճատուիլ ձայնաւորով սկսող բայերու առաջ եւ գործածուիլ թէ ուրիշ եւ թէ ուրիշ յետագասներուն հետ. օր. ուրիշ եթամ ուրիշ կամ ուրիշ եթամ ուրիշ:

383. Հեռեւեալ ցանկով պարզ կը տեսնուի $\pi^2 \pi^2$ եւ π^2 զործածութիւնը:

$\pi^2 \pi^2$ — : Օր. պիտի խմիմ, պիտի կարգայի:

— $\pi^2 \pi^2$: Օր. խմիմ պիտի, կարգայի պիտի:

$\pi^2 \pi^2$ — π^2 : Օր. պիտի խմիմ տի, պիտի կարգայի տի:

π^2 — : Օր. տի խմիմ, տի կարգայի:

— π^2 : Օր. խմիմ տի, կարգայի տի:

π^2 — π^2 : Օր. տի խմիմ տի, տի կարգայի տի:

π^2 — $\pi^2 \pi^2$: Օր. տի խմիմ պիտի, տի կարգայի պիտի:

π' — π^2 : Օր. տ'եթամ տի, տ'ուտէի տի:

π' — $\pi^2 \pi^2$: Օր. տ'եթամ պիտի, տ'ուտէի պիտի:

§ II. Բայէրու-խոնարհումը:

384. Բայերու խոնարհման ժամանակ մենք յառաջ կը բերենք միայն պարզ կոչուած ժամանակներն, իսկ բաղադրեալ ժամանակներն որոնց զանազան անուններ կը տրուին քերականութեանց մէջ եւ որոնք աներեւոյթէն եւ անցեալ ընդունելութենէն կը շինուին օժանդակ բայերով մենք մասնաւոր տախտակներու միջոցով ընթերցողին աչաց առջեւ կը դնենք, ինչպէս որ են բարբառիս մէջ:

385. Գալով պարզ ժամանակներուն միայն սահմանականը, հրամայականը եւ գեր-

բայ (իւր պարագաներ) կը գնենք, վասն զի միւս եղանակները՝ ինչպէս ըսինք (Թիւ 365—382), սահմանականէն կ'ելլեն եււնի՝ ինչպէս հասկնալով:

1. -ել վերջաւորող բայ:

Ս-ն-ն-ի-ն:

Ների-յ:	Անի-տ-ր:	Կ-տ-ր-ի-ւ-լ:
խմիմ նը	խմէի նը	խմ-եցի
խմիս նը	խմէիր նը	խմ-եցիր
խմա ^օ նը	խմէր նը	խմ-եց
խմինք նը	խմէինք նը	խմ-եցինք
խմիք նը	խմէիք նը	խմ-եցիք
խմէն նը	խմէին նը	խմ-եցին

Հ-մ-յ-ի-ն: խմա^օ, մի խմեր — խմեցէք, մի խմէք:

Գ-եր-ի-ւ-լ: Անի-տ-ր-ի-ւ-լ. խմ-ել — Ան-տ-ր-ի-ւ-լ խմ-ող կամ խմ-ող — Ան-տ-ր-ի-ւ-լ խմ-ած, խմ-եր — Ան-տ-ր-ի-ւ-լ խմ-ելիք:

386. Այս ըծորդութեան երկրայականն է՝ խմիմ ին, խմէի ին եւն. ստորագասականը՝ խմիմ ն^օ, խմէի ն^օ, խմինք ն^օ եւն. ըղձականը՝ խմիք խմիք, խմէիք եւն. ապառնին՝ ո՛ր է կամ ո՛ր է խմիք, խմէիք եւն:

387. Սոյն առաջին ձեւիս պէս կը խոնարհին հետեւեալ բայերը, որոնց միայն աներեւոյթը, կատարեալը եւ հրամայականը կը գնենք այստեղ:

բոնել, -եցի, -ա՞նք.	Կապել, -եցի, -ա՞նք.
գոցել, -եցի, -ա՞նք.	կոյել, -եցի, -ա՞նք.
դեղել, -եցի, -ա՞նք.	կանչել, -եցի, -ա՞նք.
զատել, -եցի, -ա՞նք.	կլել, -եցի, -ա՞նք.
ժմեել, -եցի, -ա՞նք.	Հաչել, -եցի, -ա՞նք.
լսել, -եցի, -ա՞նք.	Հիրել, -եցի, -ա՞նք.
ծակել, -եցի, -ա՞նք.	վազել, -եցի, -ա՞նք եւն.

388. Այստեղ կ'աւելցնենք նաեւ այս ընորդութեան անկանոն բայերուն ձեւերը.

բերել, բերի, բեր.	զարնել, զարկի, զարկ.
դնել, դրի, դր.	խաղնել, խաժի, խաժ.
էնել, էրի, էրա՞նք.	տանել, տարի, տար.
ըսել, ըսի, ըսա՞նք.	եւն եւն.

389. Գիտելի է թէ բարբառիս մէջ -ել վերջաւորող բայերն խոնարհման ժամանակ -իլ վերջաւորողներու նման կը վարուին Սահմանականի մէջ, երկու ձեւերու տարբերութիւնը միայն աներեւոյթին եւ կատարեալին մէջ երեւան կու գան:

2. -իլ վերջաւորող բայ:

390. Այս ընորդութեան խոնարհման ձեւն է՝

	Ս-ն-ն-ն-ն-ն:	
Ների-ն:	Անի-ն-ն-ն:	Կ-ն-ն-ն-ն:
պանկիմ՝ նը	պանկէի նը	պանկեցայ
պանկիս նը	պանկէիք նը	պանկեցար
պանկի նը	պանկէր նը	պանկեցաւ
պանկինք նը	պանկէինք նը	պանկեցանք
պանկիք նը	պանկէիք նը	պանկեցաք
պանկին նը	պանկէին նը	պանկեցան:

Ս-ՀՏ-Ն-Գ-Ն:

Նեիի:

Անի-տ-տ:

Կ-տ-տ-ի-ւ:

աղամ նը	աղայի նը	աղացի
աղաս նը	աղայիր նը	աղացիր
աղա նը	աղար նը	աղաց
աղանք նը	աղայինք նը	աղացինք
աղաք նը	աղայիք նը	աղացիք
աղան նը	աղային նը	աղացին:

Հ-տ-տ-ի-ւ: աղա՛, մի աղար, աղացէք մի աղար:

Գեիի: Անի-տ-տ: աղալ — Ըն-տ-նիւ աղացող, օղ — Անի-ւ. աղացած, աղացեր — Ան-նի: աղալիք:

395. Սոցն լծորդու թեան երկբայականը չինեւ ի-ուլ, ստորադասականը՝ ն-ուլ, ըզձականը՝ Ի-ուլ եւ ապանինն ո՛չ կամ ո՛չ ուլ:

396. Այս կերպ կը խոնարհին նաեւ.

գողալ, -ացի, -ա՛.	կարդալ, -ացի, -ա՛.
գոռալ, -ացի, -ա՛.	պօռալ, -ացի, -ա՛.
զաալ, -ացի, -ա՛.	վլանալ, -ացի, -ա՛.
խաղալ, -ացի, -ա՛.	եւն:

397. Իսկ անկանոններն են՝

գալ, էկայ, էկու.

էթալ, գացի, գնա՛.

տալ, տուի, տուր.

լա՛լ, լացի, լաց:

4. -նալ վերջաւորող բայ:

398. Ն-ւ վերջաւորող բայերը կը խոնարհին:

Ս-Հ՛-Ն-Գ-Ն:

Ների-յ:

Անի-տ-ր:

Ա-տ-րի-ւ:

պօս [ժնամ՝ նը	պօս [ժնայի նը	պօս [ժցայ
պօս [ժնաս նը	պօս [ժնայիր նը	պօս [ժցար
պօս [ժնա նը	պօս [ժնար նը	պօս [ժցաւ
պօս [ժնանք նը	պօս [ժնայինքնը	պօս [ժցանք
պօս [ժնաք նը	պօս [ժնայիք նը	պօս [ժցաք
պօս [ժնան նը	պօս [ժնային նը	պօս [ժցան:

Հ-հ-յ-Գ-Ն: պօս [ժցիր, մի՛ պօս [ժնար,
պօս [ժցէք, մի՛ պօս [ժնաք:

Գերհ-յ: Անի-տ-ր. պօս [ժնալ — Ա-տ-րի-ւ.
պօս [ժցող, օղ — Անի-ւ. պօս [ժցած, ցեր —
Ա-տ-րի-ւ. պօս [ժնալիք:

399. Չորրորդ լծորդու [ժեանս երկրայ-
ականի, ստորադասականի, ըղձականի եւ ապառ-
նիի ժամանակներն յօրինել, Գ, Ն^օ, Ա-ղ եւ
Գ՛ կամ պիտի մասնիկներով:

400. Ատր տակ կերթան՝

ամշնալ, -ցայ, -ցիր.	ճաշնալ, -ցայ, -ցիր.
բաննալ, -ցայ, -ցիր.	ճերմկնալ, -ցայ, -ցիր.
գիտնալ, -ցայ, -ցիր.	յերկննալ, -ցայ, -ցիր.
գեղիննալ, -ցայ, -ցիր.	պղտիկնալ, -ցայ, -ցիր.
իշնալ, -ցայ, -ցիր.	սեփնալ, -ցայ, -ցիր.
կարմրնալ, -ցայ, -ցիր.	վեզնալ, -ցայ, -ցիր.
կննալ, -ցայ, -ցիր.	եւն:

401. Անկանոններն են՝

առնալ, առի, առ.	էլալ, էլայ, էլ.
բանալ, բացի, բաց.	[ժքնալ, [ժքայ, [ժո՛ք.

գանալ, գտայ, գնւտ. մտնալ, մտայ, մուտ.
գպնալ, գպայ, գնւպ. եւն:

5. -ցընել վերջաւորող բայ:

402. Անցողական կուլուած բոլոր բայերը
այս կերպ կը խոնարհին՝

Ս-ն-ն-ն-ն-ն:

Ն-ն-ն-ն-ն:

Ա-ն-ն-ն-ն-ն:

Կ-ն-ն-ն-ն-ն:

վախցընիմ նը	վախցընէի նը	վախցուցի
վախցընիս նը	վախցընէիր նը	վախցուցիր
վախցընա՞ նը	վախցընէր նը	վախցուց
վախցընինք նը	վախցընէինք նը	վախցուցինք
վախցընիք նը	վախցընէիք նը	վախցուցիք
վախցընէն նը	վախցընէին նը	վախցուցին:

Հ-ն-ն-ն-ն-ն. վախցուր. մի վախցընէր. վախ-
ցուցէք, մի վախցընէք:

Գ-ն-ն-ն-ն-ն: Ա-ն-ն-ն-ն-ն. վախցընել — Ա-ն-ն-ն-ն-ն.
վախցընող, օղ — Ա-ն-ն-ն-ն-ն. վախցուցած, ցեր —
Ա-ն-ն-ն-ն-ն. վախցընելիք:

Բարբառիս մէջ գանուող ամէն բայ են-
թակայ է այս ձևին վերածուելու ուստի
եւ ասոր պէս խոնարհելու: Այս հինգերորդ
ըորդութեանս երկրայականը, ստորագասա-
կանը, ըզձականը եւ ապառնին կը յօրինուին
միւսներուն նման, ի-ն, ի-ն, ի-ն, քի կամ քի-քի
մասնիկներով:

403. Ըսինք արդէն թէ բայերու բաղա-
դրեալ ժամանակները կը կազմուին (տես թիւ
383) աներեւոյթէն եւ անցեալ ընդունելու-

Թե՛նէն որոնց վրայ կ'աւելնան օժանդակ բայերն որք են է՛ժ եւ յլէ՛ժ պակասաւոր բայերն:

404. Այս օժանդակներու ձեւերն են՝ սՅմ. ներկ. է՛ժ, է-^օ, է-^օ, է-^օ, է-^օ, է-^օ, է-^օ. անկատ. է՛ի, է՛ի, է-^օ, է-^օ, է-^օ, է-^օ. Ուրիշ ժամանակ կամ եղանակ չունի է՛ժը: Իսկ յլէ՛ժի ձեւերն՝ ՍՅմ. ներկ. ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ. անկատ. ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ, ի՛լէ՛ժ. կատ. էլ-յ, էլ-ը, էլ-ւ, էլ-ւ, էլ-ւ, էլ-ւ. Տրամայական էլէ՛ժ:

405. Այստեղ հետեւեալ տախտակին մէջ կը գնենք -դ-ժ բայի խոնարհման բոլոր ձեւերն, որուն համեմատ կարելի է ամէն լծորդութեանց բայերն խոնարհել. եւ որն գաղափար մը կու տայ բաղադրեալ ժամանակներու վրայ: (Տես էջ 266.)

§ III. Ածանցեալ Բայեր:

406. Ներգործական եւ շեղոր կոչուած բայերու վրայ խօսք չունինք այստեղ, որովհետեւ ասոնք, այսպէս ասած, արմատը կրնան համարուիլ մեր ածանցեալ կոչած բայերուն: Մեր ածանցեալ կոչած բայերն են շի-ր-ի-ւ, ի-ր-ը-ր-ի-ւ, -ն-ց-ը-ի-ւ, -ս-ր-ի-ի-ւ, զ-ի-ր-ը-ի-ւ, Բ-ր-ը եւ -յ-ը-ը ձեւերը:

Տեսնենք ուրեմն այս եօթը տեսակ բայերու ձեւն եւ կազմութիւնը Արարկիրի բարբառին մէջ:

Ա. ԺԻՏԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ՝

407. Գաւառարարրառիս ժխտական
բայերը կը յօրինուին արդի արեւմտեան գրական
լեզուի օրինաց համեմատ. այսինքն աներեւոյթի
լ գիրն -բի փոխելով նախ ժխտական բայերու
բունը կը կազմեն. այսպէս՝ Ի՛-բի, ոչ-բի, ոչ-բի,
ոչ-բի-բի, ի՛-բի-բի: Այս գործողութենէն յետոյ՝

408. Սահմանականի, երկրայականի, ստորագասականի ներկան եւ անկատարը կը յօրինուին -ի՛ օժանդակ բային բացասականով եւ աներեւոյթի փոխուած ձեւով, այսպէս՝

ի՛ն ոչ-բի-բի չի, ի՛ն ոչ-բի-բի չի, ի՛ն ոչ-բի-բի չի,
ի՛ն ոչ-բի չի, ի՛ն Ի՛-բի չի, ի՛ն Ի՛-բի չի՝ եւն:

409. Սահմանականի, ստորագասականի կատարեալներն եւ ապոստին, նոյնպէս եւ աներեւոյթն ու ընդունելութիւնը -ի՛ նախագասմանիկն կ'առնուն. օր. ի՛ն Ի՛-բի, ի՛ն Ի՛-բի, ի՛ն Ի՛-բի չի, ի՛ն ոչ-բի-բի, ի՛ն ոչ-բի-բի, ի՛ն ոչ-բի կամ ի՛ն Ի՛ ըսիմ, եւն:

410. Վերջապէս հրամայականի մէջ ժխտականը՝ արգելականի կը փոխուի -ի՛ արգելականով օր.

կեր	}	մի ուտեր.		}	մ'առնար.
		մ'ուտեր.			մի առնար.

բեր, մի բերեր, պոսթցիր, մի պոսթնար, եւն:

Բ. ԿՐԱՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ՝

411. Բարբառիս կրաւորական բայերն նոյնպէս կը յօրինուին արդի գրական լեզուի

Համեմատ: կրաւորականներն ներգործականէն կ'ելեն բայի վերջաւորութիւնն ---ել կամ -էլի փոխելով. միայն թէ --լ եւ -ւլ վերջաւորող բայերու կատարեալին վրայ աւելցընելու է այդ մասնիկը. օր.

լսել, ըս--ել, ըսել, ըս--ել, կարդալ, կարդաց--ել, մտնալ, մտց--ել, եւն:

412. Այսպէս կազմելէն յետոյ կրաւորական բայերն կը խոնարհին -ել վերջաւորող բայերու նման:

413. Այս ---ել ձեւը շատ հին է. միջին դարերու մէջ սկսաւ գործածուիլ՝ կրաւորական բայերն ներգործականներէն իրապէս զանազանելու համար, վասն զի հին գրական լեզուն ոչ միայն շատ սեղ բայի այս երկու ձեւերն իրարմէ շէր զատեր, այլ եւ շատ մը բայերու համար կրաւորական յարմարցընելը շատ դժուար էր:

Գ. ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ:

414. Անցողական կոչուած բայերն անոնք են որոնք ո եւ է գործողութիւն մը ուրիշին վրայ կը կատարեն:

415. Անցողական բայերն ներգործականներէն կ'աժանցուին, անոնց արմատին վրայ -շընել մասնիկն աւելցընելով. այս մասնիկն ինչպէս արդէն ինքնին կ'երեւայ, հին լեզուի ---շընել, -շ--շընել, --շ--շընել, -եշ--շընել մասնիկներէն առաջ եկած, սղուած եւ թ.Վ դարէն իսկ արդի -շընել ձեւն առած է որ յատուկ է գրեթէ մեր

բոլոր բարբառներուն օր. խմել, խմ-ցընել = ուրիշ մէկին խմել տալ. եւն:

416. Երբեմն անցողականը կը յօրինուի ԿՐԻՄՅՈՎ — ճիշդ ֆրանսերէնի faire բայով եղած պարզ անցողականի նման — որ այս պարագայիս օժանդակի դեր կը կատարէ եւ միայն ինք կը խոնարհի. օր. խմել, խմել տալ, խմել տուի, եւն. ինչպէս ֆրանսերէն faire manger = ուտել տալ, կերցընել:

417. Անցողականը կրկին ձեւով ալ կը յօրինուի. այսինքն թէ-ցընել եւ թէ ԿՐԻՄՅՈՎ միանուագ կը գործածուին, նման ֆրանսերէն faire-faire ձեւին. բայց դարձեալ միայն ԿՐԻՄՅՈՎ օժանդակը կը խոնարհի. օր. ի՞ցընել ԿՐԻՄՅՈՎ. ի՞ցընել ի՞նչ ԿՐԻՄՅՈՎ. եւն:

418. Անցողականները կրնան իրենց կրաւորականն ալ ունենալ -ցընել մասնիկը -ցընելի փոխելով. օր. ի՞նչ, ի՞ցընել, ի՞ցընել, եւն:

419. Անցողականներու -ցընել մասնիկը չեղոք բայերու արմատին վրայ աւելնալով զատոնք ներգործականի կը վերածէ. օր. ի՞նչ, ի՞ցընել = մէկուն վախ աղղել. ԿՐԻՄՅՈՎ, ԿՐԻՄՅՈՎ. եւն:

Գ. ՍԱՍՏԿԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ:

420. Մեր թէ հին լեզուին եւ թէ արդի բարբառներուն մէջ կան կարգ մը բայեր՝ որոնք յաճախ տարօրինակ դարձուածքներ կը ներկայացընեն մեզ եւ որոց եթէ պէտք եղած ուշա-

գրութիւնը դարձնենք, կը տեսնենք թէ — մա-
նուանդ գաւառաբարբառներու մէջ — գոր-
ծողութեան, սյսպէս սասած, որիչ ուղղութիւն
մը կու տան, անոր նոր ուժ մը, չափազանցու-
թեան միտք մը տալով. մենք այդ բայերուն
Ս—րի—նէ ք—ս անունը կու տանք: Ընդերուզա-
կան հին լեզուներու մէջ այդ տեսակ բայեր
չսա յաճախական են, ինչպէս պիտի յիշենք
ասորեւ, մեր գաւառաբարբառներու մէջ ալ
չսա բազմութիւ են սասական բայերն, որոնք
մինչեւ օրս դեռ ուշադրութեան անուած չեն:
Իսկ մեզ զբաղեցընող բարբառիս մէջ, կարելի
է ըսել անհամար են սասական բայերն, մենք
այստեղ կը գնենք անոնց ձեւերն, կազմութիւնն
եւ ծագումը:

421. Արարկիրի բարբառին մէջ սասա-
կական բայերն կը կազմուին մի քանի տեսակ,
ուստի ամէն մէկ տեսակի համար զատ հատուած-
ներ կը յատկացընենք:

ԱՌՆՔԻՆ ՏԵՍԸԿ ՍԸՍՏԿԸԿԸՆ

422. Այս ——ընէ Թ—նէ— Էջ ք—նէ— Դ-
—ընէ ինչիւն—նէ Դ—ընէ—նէ, թէպէտ կրնայ կրկնու-
թեան ժամանակ արմատին ձայնաւորը սղիլ,
երկրորդ եզրին մէջ:

423. Բայց այս առաջին տեսակիս ար-
տադրած սասական բայերէն ոմանց արմատն
ալ գոյութիւն ունի իրր բայ, իսկ ոմանցը ոչ.
մենք երկու տեսակներն իրարմէ կը զատենք:

1. Արևմտուող արմատը գոյութիւն ունի:

գողալ, գողգողալ = ԳՂ + ԳՂ + ալ.

զոալ, զոզոալ = ԶԸ + ԶԸ + ալ.

թափել, թափթփել = Թ՜ + Թ՜ + ել.

թսալ, թսթսալ = ԹՆ + ԹՆ + ալ.

խոալ, խոխոալ = ԽԸ + ԽԸ + ալ.

ծակել, ծակծրկել = Զ՜ + Զ՜ + ել.

ծփալ, ծփծփալ = ԶԸ՛ + ԶԸ՛ + ալ.

կապել, կապկըպել = Կ՜ + Կ՜ + ել.

կաթել, կաթկըթել = Կ՜Թ + Կ՜Թ + ել.

ճղալ, ճղճղալ = ՃԸ + ԳՆ + ալ.

ճոալ, ճոճոալ = ՃԸ + ԳՆ + ալ.

ճվալ, ճվճվալ = ՃԸ՛ + ՃԸ՛ + ալ.

մարիլ, մարմրիլ = Մ՜ + Մ՜ + իլ.

մղալ, մղմղալ = ՄՆ + ՄՆ + ալ.

մխալ, մխմխալ = ՄՆԻ + ՄՆԻ + ալ.

մոալ, մոմոալ = ՄՆ + ՄՆ + ալ.

շփել, շփշփել = ՇԸ՛ + ՇԸ՛ + ել.

պոռալ, պոռպոռալ = Կ՜Ե + Կ՜Ե + ալ.

վապել, վազվզել = Վ՜ + Վ՜ + ել.

վառել, վառվառել = Վ՜Ե + Վ՜Ե + ել.

վղալ, վղվղալ = ՎՆ + ՎՆ + ալ.

աղալ, աղաղալ = ԿՆ + ԿՆ + ալ.

փսալ, փսփսալ = ԳՆ + ԳՆ + ալ.

փիլել, փիփիլել = Գ՜Ե + Գ՜Ե + իլ.

քաշել, քաշքշել = Կ՜ + Կ՜ + ել.

քիշել, քիշքիշել = Կ՜Ն + Կ՜Ն + ել.

ֆշալ, ֆշֆշալ = ՖՆ + ՖՆ + ալ.

ֆսալ, ֆրսֆրսալ = ՖՆ + ՖՆ + ալ.

2. Արկնուող արմատը գոյութիւն չունի:

գոգոալ	=	գը	+	գը	+	ալ.
թխթխալ	=	թը	+	թը	+	ալ.
թռթռալ	=	թը	+	թը	+	ալ.
ժրժրալ	=	ժը	+	ժը	+	ալ.
խշխշալ	=	խը	+	խը	+	ալ.
կկկալ	=	կը	+	կը	+	ալ.
կմկմալ	=	կը	+	կը	+	ալ.
կոկոալ	=	կը	+	կը	+	ալ.
կղկղել	=	կը	+	կը	+	ել.
մոմոալ	=	մը	+	մը	+	ալ.
չարչարել	=	չը	+	չը	+	ել.
պլպլալ	=	պը	+	պը	+	ալ.
պճպճալ	=	պը	+	պը	+	ալ.
տնտնալ	=	տը	+	տը	+	ալ.
փրփրել	=	փը	+	փը	+	ել.
բբբրել	=	բը	+	բը	+	ել եւն:

424. Այս առաջին ձեւս ժառանգութիւն մըն է հնդեւրոպական լեզուներէն. այս կերպով այդ լեզուներն ամէնքն ալ բայերու զանազան ժամանակներն կը յօրինէին. այսպէս օրինակ կատարեալներ եւ ներկայի մէկ ձեւ. օր. սանսկ. da-dhân, զենտ. da-d'â, յուն. λέ-λυχα, լատ. de-di, de-di-sti, հին հայ. -ը-ը-ի. եւն. մինչ մեր հին լեզուին մէջ ամբողջ բայեր կրկնութեամբ երեւան կու գան խիստ յաճախ: Հնդեւրոպական հին լեզուներէն շատեր սաստկական բայերն կրկնութեամբ կը յօրինէին. մեր լեզուն ալ դաւառարարառիս սոյն օրինակներով (օր

ուրիշ շատ մը բարբառներու յատուկ են) կատարեալ խնամութիւն մը ցոյց կու տայ հնդկերոսագրականին հետ:

ՍԱՍԿԱԿԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱԿ:

425. Սաստկական բայերու երկրորդ տեսակը կը կազմուի, արմատի կրկնութենէն յետոյ՝ բայի վերջաւորութենէն առաջ՝ -ր գիրն աւելցընելով. օր.

ծակել, ծ-ի՛ծի՛ել (Ա. տեսակ), ծ-ի՛ծի՛րել
(Բ. տեսակ) = ծ-ի՛ + ծ-ի՛ + ր + ել.

մնալ, մ-մ-ալ (Ա. տեսակ), մ-մ-րալ
(Բ. տեսակ) = մ-ա + մ-ա + ր + ալ.

խռալ, խ-խ-ալ (Ա. տեսակ), խ-խ-րալ
(Բ. տեսակ) = խ-ա + խ-ա + ր + ալ.

կապել, կ-պի՛պի՛ել (Ա. տեսակ), կ-պի՛պի՛րել
(Բ. տեսակ) = կ-պ + կ-պ + ր + ել.

վազել, վ-շէ՛շէ՛լ (Ա. տեսակ), վ-շէ՛շէ՛րել
(Բ. տեսակ) = վ-շ + վ-շ + ր + ել.

ֆսալ, ֆ-ֆ-ալ (Ա. տեսակ), ֆ-ֆ-րալ
(Բ. տեսակ) = ֆ-ա + ֆ-ա + ր + ալ.

ֆշալ, ֆշ-ֆշալ (Ա. տեսակ), ֆշ-ֆշրալ (Բ. տեսակ) = ֆշ-ա + ֆշ-ա + ր + ալ. եւն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԶԵՒ ՍԱՍԿԱԿԱՆԻ:

426. Սաստկականի երրորդ ձեւ մը կը յօրինուի բային արմատն երեք անգամ կրկնելով եւ վերջաւորութենէն առաջ Բ. ձեւին նման -ր գիրն աւելցնելով. այսպէս.

բզիկ բզիկ բզիկրել.	մանտր մանտր մանտրրել.
գլտր գլտր գլտրրել.	ճմպլ ճմպլ ճմպլրալ.
բնտո բնտո բնտորել.	մշլ մշլ մշլրալ.
զնկո զնկո զնկորալ.	ճվլ ճվլ ճվլրալ.
թապլ թապլ թապլրել.	ճրգո ճրգո ճրգորալ.
թխո թխո թխորալ.	ճանկո ճանկո ճանկորել.
թիր թիր թիրրալ.	մոլ մոլ մոլրալ.
թքր թքր թքրրալ.	պատո պատո պատորել.
լիո լիո լիորալ.	վզը վզը վզրրալ.
խոլ խոլ խոլրալ.	փտր փտր փտրրել.
կտր կտր կտրրել.	եւն եւն:

ՍԵՍՏԿԵԿԱՆԻ ՉՈՐՐՈՐԴ ԶԵՒ:

427. Սաստկական բայերու այս ձեւն, որով շատ աւելի բառեր կը կազմուին, կը յօրինուի կրկնութեան ժամանակ, երկրորդ եզրին մէջ՝ արմատին սկզբնական գիրը -՛ի փոխելով օր.

$$\begin{aligned} \zeta աչել &= \acute{\zeta} աչել = \acute{\zeta} աչ + \acute{\zeta} (ա) աչ + ել. \\ \zeta աղալ &= \acute{\zeta} աղաղալ = \acute{\zeta} աղ + \acute{\zeta} (ա) աղ + ալ. \\ \delta աել &= \acute{\delta} ամաել = \acute{\delta} աա + \acute{\delta} (ա) աա + ել եւն: \end{aligned}$$

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ ԶԵՒ ՍԵՍՏԿԵԿԱՆԻ:

428. Այս հինգերրորդ ձեւս կը կազմուի, առանց կրկնութեան, բային վերջին վանկին մէջ՝ վերջաւորութենէն առաջ -ր գիրն աւելցնելով. օր.

$$\begin{aligned} գլտր-ել, \acute{գ}լտրրել &= գլտր + ր + ել. \\ բնտո-ել, \acute{բ}նտրրել &= բնտո + ր + ել. \end{aligned}$$

$$կոյ'ել (կոտրել) = \left\{ \begin{array}{l} \text{ի'յ'ւրել} \\ \text{ի'րրրել} \end{array} \right\} = \left\{ \begin{array}{l} \text{կոյ' + ր + ւլ} \\ \text{կոտր + ր + ւլ} \end{array} \right.$$

$$կյ'ել (կտրել) = \left\{ \begin{array}{l} \text{ի'յ'րել} \\ \text{ի'րրրել} \end{array} \right\} = \left\{ \begin{array}{l} \text{կյ + ր + ւլ} \\ \text{կտր + ր + ւլ} \end{array} \right.$$

$$\text{մատել} = \text{մարրրել} = \text{մատ + ր + ւլ}$$

$$\text{պանել (պատնել)} = \text{պարրրել} = \text{պատն + ր + ւլ}$$

$$\text{փտրել} = \text{փրրրել} = \text{փտր + ր + ւլ եւն}:$$

429. Այս կարգին կը պատկանին նաեւ հետեւեալ ձեւերն որոնք նոյնպէս սաստկական են եւ որոնք փոխանակ պարզ րի ըր կ'անուն՝ յընէ կամ այ'իլ = յ'ւրել = այ' + ըր + իլ. թռչիլ = րււրրել = թռչ + ըր + իլ.

$$\text{կոյ'իլ} = \text{ի'յ'ւրել} = \text{կոյ + ըր + իլ.}$$

$$\text{կյ'իլ} = \text{ի'ւրրել} = \text{կյ + ըր + իլ.}$$

$$\text{կփչիլ} = \text{ի'փւրրել} = \text{կփչ + ըր + իլ.}$$

$$\text{փախչիլ} = \text{փււրրրել} = \text{փախչ + ըր + իլ.}$$

$$\text{փլչիլ} = \text{փււրրել} = \text{փլչ + ըր + իլ եւն}:$$

ՎԵՑԵՐՐՈՐԳԻ ԶԵՒ ՍԵՍԿԵԿԱՆԻ:

430. Սաստկական բայերու վեցերորդ ձեւն կը կազմուի, առանց կրկնութեան, արմատին վրայ եւ բայի վերջաւորութենէն առաջ ձր մասնիկն աւելցնելով որ հաւասար է ձր + րի. օր.

$$\text{ժողվել, շրջւրրել} = \text{ժող + ձր + ր + ւլ.}$$

$$\text{լզել, լււրրել} = \text{լզ + ձր + ր + ւլ.}$$

$$\text{լվալ, լււրրրել} = \text{լվաց + ձր + ր + ւլ.}$$

$$\text{խաղնել, քււրրել} = \text{խաղ + ձր + ր + ւլ.}$$

$$\text{ծռել, շււրրել} = \text{ծռ + ձր + ր + ւլ.}$$

կանչել, ինչչէրտել = կանչ + շ + ր + ւել,
 կոխել, ինչէրտել = կոխ + շ + ր + ւել (աւելի
 գործածական ձեւն՝ ինչէրտել)։

հաչել, հնչէրտել = հաչ + շ + ր + ւել.

հազալ, հնչէրտալ = հազ + շ + ր + ալ.

ճանկել, ճնչէրտել = (ուր - ի փոխանակ - լի)։

ճինչել } ճչել { ճնչէրտել = ճինչ + շ + ր + ւել.

ճինչել } ճչել { ճնչէրտել = ճինչ + շ + ր + ւել.

վազել, վազվառել = վազ + շ + ր + ւել.

քաչել, քաչվառել = քաչ + շ + ր + ւել
 (աւելի գործածական՝ քնչէրտել)։

ԵՕԹՆԵՐՐՈՐԳՒ ՁԵՒ ՍԱՍԿԱԿԱՆՒՒՑ

431. Սասական բայերու եօթներորդ
 եւ վերջին ձեւն կը կազմուի կրկնութեամբ,
 սակայն երկրորդ եզրին մէջ -չք տարրը կ'աւել-
 նայ արմատականին վրայ. օր.

խաալ, խոխաալ, ինչչէրտալ = ինչ + շ + ր + ալ.

կապել, կապկապել, ինչչէրտել = ինչ + շ + ր +
 + ւել.

հրել՝ տարրեր կազմութեամբ՝ օր ձեւիս շատ
 մօտ է՝ հրհրտել.

մարել, մարմրել, մարմրտել = մար + մ + ր + ւել.

մնալ, մնամնալ, մնմնտալ = մն + մ + ր + ալ.

փոխել, փոխիսել, փփչէրտել = փփ + շ + ր +
 + ւել.

փսալ, փսփսալ, փփչէրտալ = փփ + շ + ր + ալ.

ֆսալ, ֆսֆսալ, ֆֆչէրտալ = ֆֆ + շ + ր + ալ, եւն։

Ե. ՓՈՒՍԵՂԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ՝

432. Ինչպէս յայտնի է՝ փոխադարձական բայերը կը ցուցնեն գործողութիւն մը՝ ուր գործողը թէ՛ գործ մը կը կատարէ եւ թէ՛ միեւնոյն ժամանակ նոյն գործողութիւնը ուրիշէ մը կը կրէ. եւ կամ ուր գործողը գործողութիւնը ինք իր հաշուոյն կը կատարէ:

433. Որ եւ է բայ փոխադարձականի վերածելու համար հարկաւոր է նախ զայն կրաւորականի դարձընել, յետոյ՝ վերջաւորութենէն առաջ -ր գիրն աւելցնել: Կամ պարզապէս բային վրայ (վերջաւորութենէն առաջ) -էլ վանկն աւելցնել, այսպէս՝

Իր---ել. Էրել.

գղել, գգուիլ, գղել = իրարու հետ կուտիլ
(նախատական).

գովել, գովիլ, գղել = զիրար գովիլ.

ժողվել, ժողվիլ, շղել = ինքզինք ժողվել.

լվալ, լվասուիլ, լղել = ինքզինք լուալ.

ծեծել, ծեղվել, շղել = զիրար ծեծել.

ծռել, ծռուիլ, շղել = ինքզինքը ծռել.

խաղնել, խաղվիլ, խղել = զիրար խաղնել.

կուտել, կուտիլ, կղել = իրարու հետ կուտիլ.

հագնիլ, հագնիլ, հղել = ինքզինք հագնիլ.

հանել, հանիլ, հղել = ինքզինքը մերկացնել.

ճանչալ, ճանչիլ, ճղել = զիրար ճանչնալ.

պագնել, պագուիլ, պագվլտիլ (եւ պագտըվիլ)
= զիրար համբուրել.

պահել, պահուիլ, պահլտիլ = ինքզինքը պահել.
պօռալ, — պօռլտալ = իրարու պօռալ.

վլալ, վլասուիլ, վլալտիլ = ինքզինքը լուալ.
քերել, քերուիլ, քերլտիլ = ինքզինքը քերել.

քթուել, քթուիլ, քթլտիլ = ինքզինքը քթու-
ել, եւն. եւն:

Զ. ԲԱՐԴ ԲԱՅԵՐ:

434. Բարդ կամ «ճ-ն» կ'անուանենք այն բայերն որոնք թէպէտ գործողութիւն մը կը ցուցնեն, բայց միայն մէկ բառով չկարողանալով այդ գործողութիւնը սահմանել ստիպուած են օժանդակի մը դիմել:

435. Այս տեսակ բայերն կը յօրինուին գլխաւորապէս —նալ, քնել, գալ, ելալ, ենել, ինել, ննել, յըլ, որալ բայերով. այսպէս.

սոնալ = առնել. ճնալ —նալ = գնել. երեք —նալ = յանդգնել, շփանալ. նգնալ —նալ = սպաննել եւն:

քոնել. —գ քնել = սգալ. երեք քնել = համարձակիլ. յն քնել = ձայնակցիլ. ինըն քնել = համարձակիլ, խօսող:

գալ. ճալ գալ = պտտիլ. յերեք գալ = երեւիլ. քնի գալ = օգտակար լինել. որեք գալ = դեմաւորել. որեք գալ = օգտակար լինել:

կլալ. Գու էլու = սարսիլ. յերէն էլու
 = հրապարակ մտնել. Բեր էլու = պաշտ-
 պանել. օր+ էլու = քալել. Էրու էլու =
 խօսիլ:

կնիլ. Գրի էնել = ուշ գնել. Գրի
 էնել = նստիլ. Էրի էնել = երգնուլ. Գրի
 էնել = ուխտել. Գրի էնել = ժամասացու-
 թիւն ընել:

Գր էնել = } Ֆր. faire choseին կը հա-
 է+ էնել = } մապատասխանէ:

կախել.

Ժանիքը կախել } = վշտանալ, սրտնե-
 քիթը կախել } ղիլ եւն:
 Էրէսը կախել }

հաւնել. Գրի հանել = ծախել. Գրի
 հանել = բողբոջել, խօսիլ. Գրի հանել =
 համբաւ ունենալ. օր+ հանել = քալեցընել.
 Էրու հանել = խօսեցնել եւն:

յլիլ. Գրի Գրի = օգտակար լինել.
 Գրի Գրի = ախտոսալ. Գրի Գրի = բաւել.
 Գրի Գրի = ամչնալ:

տալ. Գրի Գրի = ազդարարել. Գրի
 Գրի = բաւել. Գրի Գրի = օգնել եւն:

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ ուրիշ բայեր որք
 բարբառիս բարդ բայերը կը յօրինեն, բայց
 որովհետեւ վերիններն ամենագործածականներն
 են անոնք միայն առաջ բերինք:

Է. ԱՅԼԱԶԱՆ ԲԱՅԵՐ՝

436. Այլազան կ'անուանենք այն բայերն որոնք օտար լեզուէ մը մտած եւ արմատացած են բարբառիս մէջ: Ասոնց մեծագոյն մասը թուրքերէնէ եւ բաւականին ստուար մէկ մասն ալ Արաբերէնէ եւ Պարսկերէնէ մտած են (Տես գործիս Գ. Մասը):

437. Թուրքերէնէ կամ թուրքերէնի ազգեցութեամբ մտած եւ կազմած բայերն հետեւեալ կերպերով յօրինուած են.

438. 1. Թուրքերէն բառի մը վրայ հայերէն բայերու վերջաւորութիւն մ'աւելցեր է, այսպէս՝

Հարստանալ. թք. زنگین
հարուստ.

Ղօրանալ, ուժովնալ. թք. اکت
ղօրաւոր.

Ծախսել. թք. خرج

Կնիք. թք. کهنه

Սկսիլ. թք. باشلامق

Սպասել. թք. بکلمك

Գինովնալ. թք. سرخوش
գինով.

Ազատ լինել. թք. سر است
ազատ.

Սպասել, համբերել, թք. սպասումն, համբերութիւն.

Հանգչիլ, անվրդով լինել. թք. راحت
հանգիստ, անգորր.

+ $\text{էր} + \text{ել} = \text{հայհոյել}, \text{ [թք. } \text{جر} \text{ հայ-}$
 հոյանք, եւն. եւն:

439. 2. Թուրքերէն բայերու անցեալ
 ընդունելութիւն $\text{ش } \text{էլ} \text{ կը միանայ յըլել} =$
 $\text{լինել, ըլլալ, օժանդակ բային եւ այսպէս խառ-}$
 $\text{նուրդ բայեր կ'արտադրէ. օր.}$

$\text{ըլ-ըլ } \text{էլ յըլել} = \text{զուարճանալ.}$

$\text{ըլ-ըլ } \text{էլ յըլել} = \text{վարժուիլ.}$

$\text{էլ-էլ } \text{էլ յըլել} = \text{աղաչել, պաղատել.}$

$\text{ըլ-ըլ } \text{էլ յըլել} = \text{բազմել, հպար-}$
 տանալ.

$\text{ըլ-ըլ } \text{էլ յըլել} = \text{անհետանալ, խորա-}$
 $\text{սուզուիլ, եւն. եւն:}$

440. 3. Հայերէն $\text{էնէլ, յըլել, ք-լ, ր-լ}$
 բայերն կը միանան թրքերէն բառերու հետ,
 նոր բայեր շինելու համար.

ա. կ(կ)լ.

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. تنبه ايتك)} = \text{պատուիրել.}$

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. عفو ايتك)} = \text{ներել.}$

$\text{ըլ-ըլ } \text{էնէլ (թք. لاقردي ايتك)} = \text{խօսել.}$

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. زوجه ايتك)} = \text{կատակ-}$
 աբանել.

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. انكار ايتك)} = \text{ուրանալ.}$

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. حاضر ايتك)} = \text{պատ-}$
 րաստել.

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. غيرت ايتك)} = \text{ջանալ.}$

$\text{ըն-ըն } \text{էնէլ (թք. دفو ايتك)} = \text{վննտել,}$

անհետացնել.

Ուրեմն բոլոր այն բայերն որք էնել
բայով կը յօրինուին թք. اتمك = բնել,
բայն ունին:

բ. յըլիլ.

ե-ւ-ւ-ւ յըլիլ (թք. يالور اولق) = պաղատիլ.

ե-ե յըլիլ (թք. يوق اولق) = շքանալ,
վերնալ.

է-ւ-ւ յըլիլ (թք. حاضر اولق) = պատրաս-
տուիլ. եւն եւն:

Ուրեմն թք. ى اولق բայը բարբառիս մէջ
յըլիլ = լինել բայով կ'արտայայտուի:

գ. ւււլ.

ե-դ-ւ տալ (թք. خبر ويرمك) = յայտնել,
ազդարարել.

է-դ-ւ տալ (թք. ازو ويرمك) = թոյլա-
տրել. եւն:

դ. գււլ.

ե-ն գալ (թք. يان كلك) = երկննալ, բազմել.

է-ե-ն գալ (թք. حقتن كلك) = պատժել,
վրէժ առնուլ.

ւ-ւ-ւ գալ (թք. راست كلك) = պատահել,
հանդիպել, եւն եւն:

441. Ասոնցմէ զատ ուրիշ շատ ձևեր
կ'եւրեն թուրքերէնի միջոցով, բայց այստեղ
աւելի երկար խօսիլն անօգուտ կը համարինք
քանի որ գործիս Գ. Մասին մէջ աւելի երկար
պիտի բացատրենք:

Գ Լ ՈՒ Ն Յ Ի Ն Գ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Անփոփոխ բառեր:

442. Ճիշդը խօսելով, քերականներու անփոփոխ մասն բանի կոչած մասն, զոր մեկը անփոփոխ բառեր կ'անուանենք, բուն ձևախօսութեան մաս չեն կազմեր. բայց մեկը հետաքրքիրներու գոհացում տալու եւ մեր սոսմեասիրութեան մէջ կատարեալ լինելու համար նոր գլուխ մը կը նուիրենք այս բառերուն:

443. Անփոփոխ բառերն են Մ-ի քայնէրէ, Ն-ի քայնէրէ, Ը-ի քայնէրէ եւ Չ-ի քայնէրէ: Աւստի համառօտակի առաջ բերենք, այս կարգի բառերն:

§ I. Մ-ի քայնէրէ:

444. Բարբառիս մէջ այնքան օտար մակբայներ կան որքան հայերէն: Աւստի ստիպուած ենք ստ. բարածանում մ'ընել՝ ք--ն հ-յի-ի-ն+ եւ ք-քէրէ:

Ա. ԲՈՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ:

445. Բարբառիս հայերէն մակբայներն քանի մը կարգերու կը բաժնուին որոնց գլխաւորներն են հետեւեալները՝

1. Գոյականն ելած մակբայներ:

446. Գոյականն ելած մակբայներն են հետեւեալներն՝ իրենց հոլովուած ձևով, որոնց առէն մէկը իրր մակբայ կը գործածուի, օր.

—նքի, —նքին, —նքիէն — քքի, քքին, քքիէն — քքից, —նքից, —նքիցն, —նքիցն — —նքից, —նքիցն, —նքիցն — —նքից, —նքիցն, —նքիցն

Գի-ցը, -նԳի-ցե՛ն — -Գի-ց, -Գի-ցը, -Գի-ցե՛ն
 — -նԳի-չ, -նԳի-չը, -նԳի-չե՛ն — -Գի-չ, -Գի-չը,
 -Գի-չե՛ն — -ԳԳի-չ, -ԳԳի-չը, -ԳԳի-չե՛ն — -ն-
 Գի-չ-ց, -նԳի-չ-ցը, -նԳի-չ-ցե՛ն — -ԳԳի-չ-ց, -Գ-
 Գի-չ-ցը, -ԳԳի-չ-ցե՛ն — -ԳԳԳի-չ-ց, -ԳԳԳի-չ-ցը, -Գ-
 ԳԳի-չ-ցե՛ն — ինԳի-չ (այնտեղ), ինԳի-չը, ինԳի-չե՛ն —
 ի-Գի-չ (այտեղ), ի-Գի-չը, ի-Գի-չե՛ն — իԳԳի-չ (այդ-
 տեղ), իԳԳի-չը, իԳԳի-չե՛ն — ինԳի-չ-ց (այտեղաց),
 ինԳի-չ-ցը, ինԳի-չ-ցե՛ն — ի-ԳԳի-չ-ց, ի-ԳԳի-չ-ցը, ի-
 ԳԳի-չ-ցե՛ն — իԳԳի-չ-ց, իԳԳի-չ-ցը, իԳԳի-չ-ցե՛ն —
 Գե՛հ, Գե՛հը, Գե՛հե՛ն — Գըհ-ց (դիմաց), Գըհ-ցը,
 Գըհ-ցե՛ն — ԳեչԳի-չ (մէջտեղ), ԳեչԳի-չը, ԳեչԳի-չե՛ն
 — ԳեչԳի-չ-ց, ԳեչԳի-չ-ցը, ԳեչԳի-չ-ցե՛ն — Ե-՞-ճե՛լ,
 Ե-՞-ճե՛լը, Ե-՞-ճե՛լե՛ն — ԵԳԳ, ԵԳԳը, ԵԳԳե՛ն —
 ԵԳԳե՛լ, ԵԳԳե՛լը, ԵԳԳե՛լե՛ն — Ե-ԳԳի-չ (ուրտեղ),
 Ե-ԳԳի-չը, Ե-ԳԳի-չե՛ն — Ե-ԳԳի-չ-ց, Ե-ԳԳի-չ-ցը,
 Ե-ԳԳի-չ-ցե՛ն — Գե՛հԳի-չ (ճրտեղ), Գե՛հԳի-չը, Գե՛հԳի-
 Գի-չե՛ն — Գե՛հԳի-չ-ց, Գե՛հԳի-չ-ցը, Գե՛հԳի-չ-ցե՛ն —
 Գը-՞, Գը-՞ն, Գը-՞նե՛ն եւն։

447. Ինչպէս կը տեսնուի վերոյիշեալ-
 ներն տեղ ցուցընող մակրայներ են, ուստի եւ
 տեղական կը կոչուին: Քայց կան ուրիշներ՝ ու-
 բոնք ժամանակը կը ցուցնեն այսպէս.

-ուր (այսօր), նըհ-ց (հիմայ), նըհ- (ան-
 ցեալ տարի), Ե-՞-ճ (առաջ), Ե-՞-ճ-ց (առա-
 ջուրնէ), Ե-՞-ԳԳ (առաւօտեան), ԵԳԳե՛լ (երեկ),
 Գ-չը (վաղը) եւն։

2. Ածականէ ելած մակրայներ:

448. Աձէն անգամ որ ածական մը բայի
 մը վրայ կը դրուի մակրայի դեր կը կատարէ որ.

-հ-ը պօռա, Բ-նի կ'երթանը = յամբ կը քալէ,
 ԲեԲե- քալել, շ-նոր շարժել, յերի-ն էնել, շ-ր
 բաճանալ, ոչն-ր կապա՞, ոչ-ի-ն հարմել, ինչ
 զրուցա՞, եւն:

Ածականէ ծագած մակբայներն երբեմն
 կրկնուած ալ կը գործածուին, օր. շ-ն-ն շ-ն-ն,
 ինչ ինչ, իւր իւր, ԲեԲե ԲեԲե, յե-ր յե-ր, ինչ ինչ,
 ինչ ինչ, եւն:

449. Ածականներէն ոմանք հոլովուած կը
 գործածուին, օր. ք-ը-ն էթաս, եկար, -նչ-նչերէ
 տեսայ, շ-ր-նչ մտոցած ա՞, ոչոքի-ն-ն սովորած ա՞,
 ԲեԲե բացաւ, Էթէր+ հարմա՞, ոչ-ի-ն-ն+ բերալ եւն:

3. Դերանունէ ելած մակբայներ:

450. Գերանուններէ առաջ եկած մակ-
 բայներն հետեւեալ կերպով կը կազմուին,
 հետեւելով բարբառիս գերանուններուն (տես
 թիւ 300):

- , - - , - ր , - ն գերանուններէն՝

--դե- -րդե- -նդե-	}	որոցմէ առաջ կուգան	{	--դե-ո+ -րդե-ո+ -նդե-ո+
-------------------------	---	--------------------	---	-------------------------------

ք -ի-ն , ի-ր- , ին- գերանուններէն՝

ի-ն-դե- ի-ր-դե- ին-դե-	}	որոցմէ կուգան	{	ի-ն-դե-ո+ կամ ի-ն-դե-ո+ ի-ր-դե-ո+ կամ ի-ր-դե-ո+ ին-դե-ո+ կամ ին-դե-ո+
------------------------------	---	---------------	---	---

451. Նոյնպէս ն-ն , ն-ր , ն-ն տեղական-
 ներէն կը ծագին՝

հւ, հւ-+ի, հւ-+ից. — հւ, հւ-+ի, հւ-+ից. — հւ, հւ-+ի, հւ-+ից:

452. Վերի -ից մասնիկը հաւասար -ից մասնկան +ից բացառական յօրինող մասնկան որ երբեմն -եց ալ կը գրուի: Այս ձեւով կը յօրինուին նաեւ.

--ից,	ի-ից եւ կամ	--ից,	ի-ից
-ից,	ի-ից " "	-ից,	ի-ից
-ից,	ի-ից " "	-ից,	ի-ից

453. Վերջապէս դերանունական մակ-
բայներու ուրիշ ձեւեր են հետեւեալներն.

--ի, --ի, --ի, --ի, --ի, --ի:

454. Յիշենք որ -ից մասնկով յօրինուած վերի դերանունական մակբայներն, ինչպէս եւ --ի, --ի, --ի շատ հին են, թէ դարէն արդէն անոնք գործածութեան մէջ էին:

4. Իսկական մակբայներ:

455. Իսկական մակբայներէն ոմանք թ-
հւ-ից կը ցուցնեն, ոմանք թեւ, ուրիշներ թ-
ից-ից-ից, եւ ուրիշ մի քանի հատը խօսակ-
ցութեան իբրեւ կ'որոշեն:

ա. Ժամանակ ցուցնողները:

456. Ժամանակ ցուցնող մակբայներն են՝
ի-ի-ի, յ-ի-ի = առաջ, նախ, յետեւ
= յետոյ, յետ = երբ, յ-ի = ուշ, անագան:

բ. Ցնդ ցուցնողներն:

457. Ցնդական մակբայներն են.

յ^օ-ը = ուր, յ^օ-ը րեղէն, յ^օ-ը րեւոյ =
ուսկից, յ^օ-ընէն, յ^օ-ընէն = ուրկից, որտեղէն,
+ւընէ = կողէն, քովէն:]

գ. Որպիսութիւնը ցուցնողները:

458. Որպիսութիւնը ցուցնող մակբայ-
ներն աւելի բազմաթիւ են.

ալ = եւս, աւելի, այլ եւս, քողարհի =
գաղտնի, գաղտնաբար, էրորտի = ինչպէս, էրոր-
տէն = յիրաւի, էրոր = յիրաւի, իրաւ, էն,
էն = ինչ, հերտ = հետ, միասին, յերտի =
միասին, հերտի, րորտի, րորտի, լորտի, եւն:

դ. Խօսքի կերպը ցոյց տուող:

459. Այս կարգի մակբայներն կամ հար-
ցական են կամ բացասական եւ կամ զարմա-
ցական. օր.

էնտ, հո, տ, էրտ, տ, յե, յե = ոչ,
ո = ոչ, մի, յերտ = հասպա, անշուշտ եւն:

Բ. ՕՏԱՐ ՄԱԿԻԱՅԻՆԻ:

460. Բարբառիս մէջ գտնուող օտար
մակբայներն Արաբերէնէ Պարսկերէնէ եւ Թուր-
քերէնէ մտած են, վերջին լեզուիս միջոցով:
Ահաւասիկ անոնց գլխաւորներն.

էրտ^օ րորտի = اوراد, աստ անդ. աջ ու
ձախ, վեր վար. — էրտ^օ րորտի = یوقاری اشاعی,
վար վեր, վերջապէս. — րորտի = التاوست,
տակն ու վրայ. — րորտի = یراز + یر,
քիչ մը, շատ մը, բաւական. — էրտ = یریز:

շուտ, անմիջապէս. — արտ = ارتق, այլ եւս, ալ. — արար = رار, միասին. — Էշ = اشت, ահաւասիկ, ահա. — արտ = արتق, բողբոջ, ամբողջը, եւն. — արտ = արتق, արիշ, այլ, տարբեր. — արտ = արتق, անդադար. — արտ = արتق, որչափ, որքան. — արտ = արتق, անմիջապէս, գրեթէ. — արտ = արتق, դեռ, տակաւին. — արտ = արتق, չափ. արտ, այսչափ. արտ, այնչափ. արտ, այդչափ. արտ, որչափ, ինչչափ.

արտ = արتق, ան Կամ արտ, ամենա... — արտ = արتق, արտ, անշուշտ, անտարակոյս. — արտ = արتق, արտ + արտ, կարգով. — արտ = արتق, կամաց, դանդաղ, մեղմորէն. — կամաց կամաց. — արտ = արتق, արտ, ոչ, բնաւ, երբեք. — արտ = արتق, գոնէ, գէթ. — արտ = արتق, գոնէ, գէթ. — արտ = արتق, արտ, թերեւս. — արտ = արتق, արտ, զոր օրինակ, օրինակի համար. — արտ = արتق, արտ, մի գուցէ, ուշադրութիւն. — արտ = արتق, արտ, զգոյշ, ուշադրութիւն. — արտ = արتق, արտ, նախ, առաջ. — արտ = արتق, արտ, նախ եւ առաջ, ի սկզբան. — արտ = արتق, արտ, կոյ, պէս, նման. — արտ = արتق, արտ, իբր թէ. — արտ = արتق, արտ, կեցցես, ապրիս եւն. — (Տես նաեւ գործիս Գ. Մասին մէջ):

§ II. Նախադրութիւններ:

461. Նախադրութիւններն իրենց առած հոլովին համեմատ կը զանազանուին: Ո՛հանք,

յիրաւի սեռական՝ ոմանք տրական եւ ոմանք
բացառական հօլով կ'առնեն:

1. Սեռական հոլովութիւններ:

462. Սեռական հօլով առնող նախագրու-
թիւնները գոյականներ են, որոնք կրնան հօլ-
վուիլ ալ խօսքին դարձուածքին համեմատ,
Այս կարգին կը պատկանին՝

Գէ՛ջ, Գը՛-ցը, Դէ՛ջ, Ե--ջի՛ն, Ե՛տէ-ը,
Ե՛տ+ը, Էր-ն, Դ-ի՛ք, Դէ՛ք եւն:

2. Տրական հոլովութիւններ:

463. Տրական հօլով առնողներն բուն
նախագրութիւններն են. ասոնցմէ ոմանք նա-
խագաս են ոմանք յետագաս:

ա. Նախագասներն:

464. Նախագաս նախագրութիւններն են՝
--նո՛ց, Դն՛չէ-, Դն՛չ--+, Էն՛չ--+, Էն՛չ--ն,
Էն՛չ--ն մինչեւ, մինչեւ որ:

465. Նախագասներու կարգին կը պատ-
կանին նաեւ է, Ե, Շ նախդիրներն, որոց մասին
արդէն խօսեցանք մի քանի անգամ:

բ. Յետագասներն:

466. Յետագաս նախագրութիւններն են՝
Գէ՛ճ, Է՛ճ-ը, Է՛տ, Դո՛տ, Է+ = շափ, Դէ՛-:

3. Բացառական հոլովութիւններ:

467. Բացառական հօլով առնող նախա-
գրութիւններն մակբայներ են եւ որոնք իբր նա-

խաղրութիւն կը գործածուին եւ իրենցմէ առաջ
այս հորովը կ'ուզեն օր.

---^օ, --^օ, --^օ, փ--^օ, փ--^օ
(հեռի), Ե--^օ, Ե--^օ, Ե--^օ, Ե--^օ, Ե--^օ:

§ III. Շահիւններ:

468. Բարբառիս մէջ երկու տեսակ շաղ-
կապներ կան. բուն հայերէն եւ օտար շաղ-
կապներ:

1. Հայերէն շաղկապներ:

469. Արարկիրի բարբառին մէջ գոյու-
թիւն ունեցող հայերէն շաղկապներն շատ քիչ
են. այսպէս:

աւ, աւ, աւ = թէ, օր = օր, օր (օր) =
եթէ, երբ, ւ^օ = նէ = եթէ, ւ^օա^օ = ոչ թէ,
յւււ = հապա, այլ, ւ^օ = չէ նէ, Ե-, ապա
թէ ոչ:

2. Օտար շաղկապներ:

470. Ընդհակառակն օտար շաղկապները
բաւականին բազմաթիւ են. այսպէս՝

ա^օի^օ = اكر, եթէ, թէ օր. = փ = ڤاكر,
եթէ, օ' = اكرى, ուրեմն, միայն թէ, իրաւ-
թէ. — Ե--^օ = اءى, եթէ, թէ, զի. աւ- =
իրաւ օր, ճշմարիտ. — ւ' = اما, բայց, սակայն,
այլ. — ւ^օի^օ = لكن, սակայն, բայց. — Եւ- =
لا, մանաւանդ, բայց, այլ. = փ = ڤ-, մանա-
ւանդ օր. — ւ'իւ- = لاى, նոյն իսկ, մանաւանդ.
— օ^օի^օ = ڪر, միայն թէ, միայն. — ւ^օի^օ =
ڤوڤو: որովհետեւ, վասնզի, զի. — ւ'իւ^օ = ڤوڤو:

49. Սամուէլէան Ե. Ս., Միփթար Գօշի Դատաստանագիրքն ու չին Հայոց քաղաքացիական իրաւունքը: 1911: Էջ ԺԲ+344: Ֆր. 5.—
47. Առաքելէան Հ., Պարսկաստանի Հայերը, Նրանց անցեալը, Ներկան եւ ապագան: Ա. 1911: Էջ Ը+97: Ֆր. 1-50
46. Յովնանէան Հ. Դ. Վ., Միջնադարեան ազգային տաղաշափութիւն ուսմակախան. Էջ 1-48:
45. Ալիմէան Հ. Ն., Յովնաթան Նաղաշ եւ Նաղաշ Յովնաթանեանց եւ իրենց քանաստեղծական եւ նկարչական աշխատութիւնը: 1911: Էջ 49-117: Ֆր. 1-50
44. Մեռեւիչէան Հ. Գ. Ժ. Վ., Գրիգոր Մագիստրոսի «Դամագոտականի», ամբողջական լուծումը: 1912: Էջ ԺԱ+162: Ֆր. 1-50
43. Գրաքրիէան Դ. Կ. Մ. Ս., Ալմայ Դաւառաբարբառը եւ Արդի Հայերէն լեզուն: 1912: Էջ Է+416: Ֆր. 6.—
42. Մարկոնաքտ Պրոֆ. Դ. Կ. Յ., Պատմութիւն հայերէն նշանագրերու եւ վարուց Ս. Մաշթոցի: Թրգմ. Հ. Ա. Վարդանեան: 1913: Էջ Է+59: Ֆր. 1-50
40. Ամանեան Հ., Հայոց գրերը, ցնդ մամլով:
 Հ. Մառիկէան Հ. Ա., Ամանունը կամ Կեղծ-Սերէտ, քննական ուսումնասիրութիւն: 1913: Էջ Է+91: Ֆր. 1-50
35. Թորոզմեան Տ. Վ. Յ., Երեմիա Չէլէպիի Լեօմլիքման Ստամպուլի Պատմութիւն: 1913: Էջ ԼԵ+412: Ֆր 5.—
34. Վարդանէան Հ. Բ., Դասական մանր քննադիրներ եւ ձեռագրական համեմատութիւններ. Ա.: 1913: Էջ Ը+155: Ֆր. 1-75
29. Մարկոնաքտ Պրոֆ. Դ. Կ. Յ., Հայ Բագրատունեաց Ծիրագրութիւնը ծանօթութիւններով: Թրգմ. Հ. Մ. Հապոզեան: 1913: Էջ 68:
27. Մարկոնաքտ Պրոֆ. Դ. Կ. Յ., Վրական Բագրատունեաց ծագումը: Թրգմ. Հ. Մ. Հապոզեան: 1913: Էջ 69-150: Ֆր. 1-75

27. Վարդանանյան Հ. Ա., Բառարձնական դիտողութիւններ, Ա. 1913: էջ 120: Ֆր. 2.—
28. Գիւտեղարք Կ., Հողմէական Հայաստան եւ հողմէական սատրապութիւնները Դ-Ջ դարերուն, Թրգմ. Հ. Մկրտիչ Վ. Կորչում: 1914: էջ 1+94: Ֆր. 1.20
29. Վարդանանյան Հ. Ա., Բառարձնական դիտողութիւններ, Բ. 1914: էջ 110: Ֆր. 3.—
30. Սրապեան Հ. Ի. Ս. Յակոբ ազգային հիանդանոց: 1915: էջ ԻԳ+477: Ֆր. 6.—
31. Գալեմբեարեան Հ. Գր. Ժ. Վ., Կենսագրութիւններ երկու հայ պատրիարքներու եւ տասն եպիսկոպոսներու եւ ժամանակին հայ կաթողիկեայր: 1915: էջ Ը+384: Ֆր. 4.—
32. Դաւիթ-Բէկ Մ. Ս., Արաբկիրի գաւառարարացոց: 1919: էջ ԺԱ+292: Ֆր. 5.—
33. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Արշակունի դրամներ. Ա: 1919: էջ 1+192: Ֆր. 3.—
34. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Պոնտական ուսումնասիրութիւնք: Մասն Ա.՝ Հետազոտական ուղեւորութիւն ի Պոնտոս. Ե. Գ. Կ. Անգեստընի: Մասն Բ.՝ Ուղեւորութիւն հնախօսական հետազոտութեան ի Պոնտոս եւ ի Փոքր-Հայս. Փր եւ Եւզ. Կիւմն Եղբարց: 1919: էջ 1+420: Ֆր. 6.—
35. Փէրեաշեան Հ. Կ., Յուցակ Եւրոպական-Հայկական հրատարակութեանց 1896-1910: 1919: էջ 1+273: Ֆր. 6.—
36. Գալեմբեարեան Հ. Գր. Ժ. Վ., Նորագոյն աղբերք հզնկայ Կողբացոյ: 1919: Ֆր. 3.—
37. Խաչաթեան Բ., Արարացի մատնագրեր Հայաստանի մասին: 1919: էջ 1+147: Ֆր. 3.—
38. Տէր-Պողոսեան Գր., Նկատողութիւններ Փաստոսի պատմութեան վերաբերեալ: 1919: էջ 126: Ֆր. 3.—
39. Ակիանյան Հ. Ն. Վ., Դաւազանագիրք կաթողիկոսաց Աղթամարայ: Պատմական ուսումնասիրութիւն: 1920: էջ ԺԱ+200: Ֆր. 4.—

